

LATVIJAS TRADICIONĀLĀS KULTŪRAS ASOCIĀCIJA,
KUSTĪBA PAR LATVIŠU KULTŪRU IZGLĪTĪBĀ

**LATVIEŠU TRADICIONĀLĀ KULTŪRA MŪSDIENU
DIGITĀLĀ LAIKMETA VIDĒ**

Pētījums

Autors: Solvita Lodiņa

LU PPMF TIDI maģistrante, LTKA valdes locekle, KLKI vadītāja

Zinātniskais konsultants: Mg. paed., sc. Kaspars Kiris

Rīga 2023

Anotācija

Solvitas Lodiņas pētījumā “Latviešu tradicionālā kultūra mūsdienu digitālā laikmeta vidē” tiek pētīts latviešu tradicionālās kultūras aktuālais, daudzveidīgais lietojums sabiedrībā un tā atspoguļojuma formas digitālā laikmeta vidē – sociālajos tīklos, internetā, nosakot kultūras transformācijas tendences, kuras ieteicams ņemt vērā, plānojot pārmaiņas izglītībā ar harmonisku dabiski-fiziskās un virtuālās mācību vides savienošanu, atbilstoši UNESCO 2050 vīzijai politikas plānošanas dokumentā “... Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā.”

Pedagoģijas, psiholoģijas, kulturoloģijas, filozofijas, socioloģijas atziņas, vajadzību, vērtību, sistēmteorijas palīdz izprast veiktajās sabiedrības un ekspertu elektroniskajās aptaujās vajadzību prioritātes latviešu tradicionālās kultūras lietojuma kontekstā un korelāciju starp dažādiem mainīgajiem: konkrētu tradīciju formu, izcelsmes vēsturisko laikmetu, lietotāju vecumu, dzīvesvietu, dzimumu, ieinteresētības intensitāti.

Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas (LTKA) Facebook (FB) digitālās kopienas 1,7 gadu laikā kolekcionēto ierakstu kolekcijas kontentanalīzē tika noteikts daudzveidīgais tradicionālās kultūras naratīvu atspoguļojums digitālā vidē un sabiedrības ieinteresētība komunikācijā par noteiktām tradīciju formām, tēmām, modernajām tendencēm, saistībā ar izglītību un politikas plānošanu.

Pētījuma teorētiskajā daļā, aptaujā, ekspertu ieteikumos un LTKA FB digitālās kopienas kontentanalīzē gūtās atziņas, tika salīdzinātas ar Āraišu ezerpils Arheoloģiskā parka vidē modulētu pedagoģiskā eksperimenta novērojumu – brīvdabas muzejpedagoģijas nodarbības praksi, kurā latviešu tradicionālās kultūras elementa – akmens laikmeta vēstures 3 periodu praktiska izziņa notika ar digitālu tehnoloģiju risinājumu modulāciju. Atziņas apstiprinājās, tāpēc modulētais metakognitīvais mācību process ir uzskatāms par prototipu UNESCO vīzijai 2050 par dabiski-fiziskās un virtuālās mācību vides savienošanu.

Pētījuma rezultātā tiek secināts, ka sabiedrība – tradicionālās kultūras dažādo formu praktizētāji, tālākattīstītāji, vadoties pēc fizioloģiskajām, sociāli-emocionālajām, kognitīvajām un metakognitīvajām vajadzībām saglabāt savu etnisko identitāti, tālāknodot sabiedrībai aktuālas tradīciju formas, kuras iekļaujas arī radošo industriju tirgū, izmanto tādas digitālā laikmeta vides tehnoloģijas, kā 3D printeri, 3D virtuālās vides maketēšanas programmas, mākslīgo intelektu, interaktīvos tiešsaistes rīkus, mobilās aplikācijas.

Atslēgvārdi: tradicionālās kultūras modernās formas, sabiedrības vajadzības, jēdzienu nozīmju transformācija, digitālā laikmeta vide, tehnoloģijas, izglītība.

Annotation

Solvita Lodiņa's study "LATVIAN TRADITIONAL CULTURE IN THE CONTEMPORARY DIGITAL AGE ENVIRONMENT" Solvita Lodiņa's study "Latvian Traditional Culture in the Contemporary Digital Environment" examines the current, diverse use of Latvian traditional culture in society and its forms of reflection in the digital environment - social networks, the Internet, identifying cultural transformation trends that are recommended to be taken into account when planning changes in education with harmonious integration of natural-physical and virtual learning environments, by the UNESCO 2050 vision in the policy planning document "... A new social contract for education."

The insights of pedagogy, psychology, cultural studies, philosophy, sociology, needs, values, and system theories help to understand the priorities of needs in the context of the use of Latvian traditional culture and the correlation between different variables: a specific form of tradition, historical period of origin, age of users, place of residence, gender, the intensity of interest in the electronic surveys of the public and experts.

A 1.7-year contingent analysis of the Latvian Traditional Culture Association's (LTKA) Facebook (FB) digital community collection identified the diverse representation of traditional culture narratives in the digital environment and the public's interest in communication about certain forms of tradition, themes, modern trends, about education and policy planning.

In the theoretical part of the study, the findings of the survey, expert recommendations and the LTKA FB digital community contingent analysis were compared with the observation of a pedagogical experiment in the environment of the Archaeological Park of Lake Arraiši - an open-air museum pedagogical lesson practice, in which the practical exploration of the 3 periods of the Stone Age history of the Latvian traditional cultural element was carried out with the modulation of digital technology solutions. The findings were confirmed, so the modulated metacognitive learning process can be considered as a prototype for UNESCO's Vision 2050 of connecting natural-physical and virtual learning environments. The study concludes that the public - practitioners of different forms of traditional culture, further developers, guided by physiological, socio-emotional, cognitive, and metacognitive needs to preserve their ethnic identity, passing on forms of tradition that are relevant to society, which also fit into the creative industries market, use technologies of the digital age environment such as 3D printers, 3D virtual environment layout software, artificial intelligence, interactive online tools, mobile applications.

Keywords: modern forms of traditional culture, societal needs, the transformation of conceptual meanings, digital environment, technology, education.

SATURS

Apzīmējumu saraksts.....	5
Ievads	8
1. TEORĒTISKĀ DAĻA.....	20
1.1. Ar latviešu tradicionālo kultūru saistīti jēdzieni, to nozīmju transformācija digitālā laikmeta vidē.....	20
1.1.1. Jēdzieni: <i>kultūra, tradīcijas, nemateriālais kultūras mantojums, tradicionālā kultūra, tās elementi.....</i>	21
1.1.2. Jēdzieni: <i>kopiena, kultūrtelpa, digitālā kopiena, digitālā identitāte</i>	28
1.1.3. <i>Dzimumidentitāte, tās veidošanās problēmas digitālā laikmeta vidē</i>	34
1.2. Postmodernisms un strukturālisms – sistēmteorijas filosofijā, socioloģijā un pedagoģijas, psiholoģijas, kulturoloģijas atziņas par vajadzībām, vērtībām.....	44
1.2.1. Vajadzību un vērtību teorijas pedagoģijā un psiholoģijā.....	48
1.2.2. Vajadzības un vērtības kulturoloģijas diskursā.....	98
1.2.3. Sistēmteorijas – filosofijā, socioloģijā.....	114
2. EMPĪRISKĀ DAĻA	130
2.1. Sabiedrības elektroniskā aptauja par aktuālu tradicionālās kultūras elementu lietojumu sabiedrības ikdienā.....	130
2.2. Latviešu tradicionālās kultūras ekspertu elektroniskā aptauja par tradicionālās kultūras formu transformāciju digitālā laikmeta vides ietekmē.....	135
2.3. Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas Facebook digitālās kopienas 1,5 gadu laikā veikto ierakstu kontentanalīze.....	140
2.4. Pedagoģiskais eksperiments ar digitālu tehnoloģiju risinājumiem Āraišu ezerpils Arheoloģiskā parka vidē.....	145
Secinājumi.....	150
Ieteikumi izglītības politikas veidotājiem	160
Bibliogrāfija.....	170
Pielikumi.....	182

Apzīmējumu saraksts

Saīsinājumi

TK – Tradicionālā kultūra

TKE – Tradicionālās kultūras elementi

NKM – Nemateriālais kultūras mantojums

NKMK – Nemateriālā kultūras mantojuma kopiena

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

LTKA – biedrība “Latvijas Tradicionālās kultūras asociācija”

LNKC – Latvijas Nacionālais kultūras centrs

MK – Ministru kabineta (noteikumi)

FB – *Facebook*

piem. – piemēram

sk. – skatīt

u. c. – un citi

utt. – un tā tālāk

Termini

Digitālais laikmets ir laiks, kas aptver divdesmitā gadsimta beigu un divdesmit pirmā gadsimta sākuma digitālās un informācijas revolūcijas sākumu tehnoloģiskā progresa ziņā, kas orientēts uz skaitļošanu un digitālajiem rīkiem.

Digitālā identitāte ir tiešsaistes vai tīkla identitāte, kuru kibertelpā pieņēmis vai pieprasījis indivīds, organizācija vai elektroniska ierīce. Šie lietotāji var arī projicēt vairāk nekā vienu digitālo identitāti, izmantojot vairākas kopienas. Digitālā identitāte saistīta ar vienu vai vairākiem digitāliem identifikatoriem, piemēram, e-pasta adresi, URL vai domēna vārdu.

Digitālā kopiena – brīvu personu atvērta tipa komunikācijas modelis digitālā vidē, kuru raksturo konkrētas kopīgas intereses nevis juridiski reģistrētas organizācijas statūtos paredzētais.

Dzimumidentitāte – viens no personības identifikācijas procesiem, kurā notiek sava ārējā izskata, izturēšanās, rakstura īpašību un interešu salīdzinājums ar attiecīgā dzimuma pārstāvjiem.

Etniskā identitāte ir cilvēka emocionāla un intelektuāla piederības izjūta etniskās grupas dzīves stilam un vērtībām, ģenētiskai, vēsturiskai izcelsmei kopējā ģeogrāfiskā teritorijā.

Etnoss – sociāla grupa, kuru vieno kopīgas garīgās un materiālās kultūras tradīcijas, vērtības – valoda, izcelsmes vieta un ģenētika.

Globālā identitāte – personas piederības apziņa cilvēcei.

Individuālā identitāte – “Es” pašapzināšanās. Identitātes attīstību nosaka personiski nozīmīgi uzskati, vērtības, stereotipi, dzimumidentitātes apziņu.

Identitāte – piederība, “Es” individuālā un kolektīvā koncepcija, kura veidojas, saduroties indivīda psiholoģiskajiem un sociālajiem aspektiem dažādos līmeņos:

- 1) zemākā – cilvēks apzinās, raksturo sevi ar individuālajām personiskajām īpašībām;
- 2) vidējā – cilvēks identificē jeb apzinās un raksturo sevi kā konkrētas grupas, kopienas, etnosa, tautas, nācijas dalībnieku;
- 3) augstākā – cilvēks apzinās sevi kā daļu no cilvēces.

Kiberpersonība nav tieša personības digitālā kopija, bet cilvēka identitātes izpausme, kura acīmredzot līdz šim netika realizēta.

Kopiena — personu grupa, kam raksturīga kopīgas identitātes izjūta un ko vieno kopīgi mērķi, Pasaules redzējums, nemateriālais kultūras mantojums un kopīga ieinteresētība to saglabāt un nodot nākamajām paaudzēm.

Kopiena digitālā vidē – domubiedru grupa sociālajos tīklos.

Lokālā identitāte – personas piederība ģimenei vienā dzīvesvietā, vietējo iedzīvotāju grupai – apdzīvotā vietā, tuvākā apkārtnē, ciemā.

Nacionālā identitāte – personas piederības sajūta politiski veidotai valsts nācijai ar kopēju vēstures izpratni. Nacionālā identitāte neiedzimst, tā veidojas laika gaitā. **Pozitīvās izpausmes forma** – **patriotisms** (dzimtenes, valsts mīlestība, darbs valsts labā), **negatīvās – šovinisms** (ideoloģija, kuras pamatā ir uzskats, ka viena nācija ir pārāka par visām citām, ka tai ir tiesības citas pakļaut).

Nācija – valsts iedzīvotāju kopums, kuru veido vadošais etnoss un vairākas etniskās minoritātes, **kuras vieno valstiski – politiskais princips**, kultūrvēsturiskā telpa. Nācija ir tauta, kas ir izveidojusi savu politisko valsti.

Nemateriālais kultūras mantojums – Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma daļa, kas atspoguļo Latvijas kultūras tradīcijas un ir no paaudzes paaudzē pārmantotas, apkārtējās vides noteiktas, mijiedarbībā ar vēsturi, dabu un radošo darbību izstrādājušās zināšanas, prasmes, vērtības un rīcības

modeļi, tai skaitā mutvārdu tradīcijas un izpausmes, spēles mākslas, paražas, rituāli, svētki, zināšanas par dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, kā arī ar iepriekš minēto saistītie instrumenti, priekšmeti, artefakti un kultūrtelpas.

Nemateriālā kultūras mantojuma elementi – no paaudzes paaudzē pārmantotas, apkārtējās vides noteiktas, mijiedarbībā ar vēsturi, dabu un radošo darbību izstrādājušās mutvārdu tradīcijas un izpausmes, ieskaitot valodu kā nemateriālā kultūras mantojuma nesēju, spēles mākslas, paražas, rituāli, svētki, zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, kā arī ar iepriekš minēto saistītie instrumenti, priekšmeti, artefakti un kultūrtelpas, kam piemīt kultūrvēsturiska, mākslinieciska, sociāla, valodiska vai zinātniska vērtība un ko kopiena atzīst par savu kultūras mantojumu un ir apņēmusies saglabāt.

Personīgā identitāte – indivīda pašuztvere, kas balstās uz savām fiziskajām, intelektuālajām un morālajām īpašībām.

Reģionālā identitāte – indivīda piederības apziņa noteikta reģiona dabas, kultūras vērtībām, dzīvesveidam, kurš atšķirīgs no citiem reģioniem.

Sociālā identitāte – indivīda zināšanas par savu piederību konkrētai grupai un šīs piederības emocionālais nozīmīgums. Šī grupa var būt ne tikai reāla, bet arī iedomāta.

Sentauta – kāda etniskā grupa: kurši, zemgaļi, sēļi, latgaļi, lībieši, vendi, kura dzīvojuši Latvijas teritorijā dzelzs laikmetā pirms kristietības ieviešanas un ir pamats etnogrāfisko novadu kultūrvērtību atšķirībām.

Tauta – sinonīms jēdzienam “nācija” – vēsturiski izveidojies stabils cilvēku kopums ar dialektos atšķirīgu, bet pamatos vienotu valodu, kopēju teritoriju un ekonomisko dzīvi, kas izpaužas psihiskās struktūras un kultūras iezīmēs.

Tradīcija – kāda kultūras elementa nodošana, saglabāšana un saņemšana.

Tradicionālā kultūra – noteiktu cilvēka pieredzes aspektu, etnosam raksturīgu simbolu, kultūras formu atkārtošana un cikliska vispārpieņemšana caur tradicionalizēšanu rīcībā, uzvedībā, sociālos pasākumos.

Tradicionālās kultūras elementi (pētījuma ietvaros) – **folklorā** – mutvārdu teksti; **etnogrāfija** – sadzīves un tautas mākslas priekšmeti, to vizuāls rotājums un tā nozīme; **dzīvesziņa** – dzīves process, darbība un tās īstenošanas prasme; **mitoloģija** – priekšstati, vērtības, saistītas ar pasaules uzskatu, eksistenci, reliģiju.

Valstiskā identitāte – piederība aktuālajai valsts politikai – uzskatiem un uzstādījumiem.

Ievads

Pētījuma aktualitāte

Mūsdienu digitālā laikmeta vides ietekmē mainījušies sabiedrības uzskati, vajadzības, vērtības, ieradumi, rīcības, uzvedības un komunikācijas stratēģijas un modeļi. Tie kļuvuši tik daudzveidīgi, ka nevar vairs apgalvot, ka Latvijas teritorijā dzīvojošai latviešu tautas kultūrvidei ir raksturīgas gadsimtos pārmantotas tradīcijas. Priekšplānā ir izvirzījušās katra indivīda personiskās vajadzības, vērtības, intereses, ambīcijas un to īstenošanas stratēģijas, kas rada neveselīgu konkurences situāciju starppersonu komunikācijā. Tas ietekmē visu pārējo Latvijas iedzīvotāju dzīvesveidu un dzīves kvalitāti. Tautas vienošanās kopīgam mērķim – latviskai valstij un tās labklājībai ir apgrūtināta.

Līdz šim nav veikti pētījumi par Latvijas sabiedrības latviešu tradicionālās kultūras mantojuma aktuālā lietojuma formām, to funkcionalitāti un tās transformāciju tehnoloģiju un digitālās vides ietekmē, taču, tas jāņem vērā, plānojot mūsdienīgu izglītības saturu un tā īstenošanas metodoloģiju. Atruna: “latviešu tradicionālā kultūra vairs nav aktuāla mūsdienu sabiedrībā, tāpēc tā nav jāiekļauj arī izglītības saturā”, faktiski nozīmē patiesās situācijas nezināšanu par to, kādas ir tās jaunās formas un to funkcionalitāte sabiedrības ikdienas aktuālajā dzīvē, jo masu mediji neizvēlas atspoguļot notikumus, procesus, kuri saistīti ar latviešu tradicionālo kultūru. Pētījumā tiks skaidrota un pamatota šī situācija.

UNESCO un UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas 2022. gada izglītības politikas plānošanas dokumenta "Pārdomas par mūsu kopīgo nākotni. Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā" izglītības attīstības vīzijā 2050 minēts: ka jāpārveido ne tikai sabiedrība, bet arī izglītība, izmantojot un paplašinot tās iespējas visas dzīves garumā dažādās kultūras un sociālajās vidēs; jāsavieno dabiski-fiziskā un virtuālā mācību vide, rūpīgi sabalansējot labāko potenciālu, ko piedāvā katra no tām. Bet rīcības plānā paredzēts:

1. Lai veidotu mierīgu, taisnīgu un ilgtspējīgu nākotni, ir jāpārveido, jāatjaunina izglītība.
2. Atjauninot izglītību, ir jāuzdod trīs galvenie jautājumi:

Kas ir jāturpina?

No kā ir jāatsakās?

□ Kas ir jārada no jauna?

(UNESCO un UNESCO Latvijas Nacionālā komisija, 2022).

Šos trīs jautājumus par mūsdienu vajadzībām ir paredzēts noskaidrot, pētot un analizējot Latvijas sabiedrības latviešu tradicionālās kultūras lietošanas aktuālās formas un to funkcionalitāti digitālā laikmeta vidē, jo izglītība nav atraujama no kultūras – tā ir izglītības konteksts un pamats pasaules uzskatu, vērtību, ieradumu sistēmas veidošanai visu izglītības līmeņu, veidu skolēniem, studentiem audzināšanas un zināšanu ieguves procesā. Uzskati, vērtības, ieradumi, rīcības, uzvedības un komunikācijas stratēģijas vienmēr mainās arī politisko režīmu un kultūrvēsturiskās situācijas ietekmē. Pats jēdziens *kultūra* ietver daudzas nozīmes, tādēļ tiek dažādi definēts. Un ar to saistītie jēdzieni – *tradīcijas, tradicionālā kultūra, nemateriālais kultūras mantojums, tā elementi, kopiena, kultūrtelpa, identitāte* digitālā laikmeta vidē arī ir ieguvuši jaunas nozīmes, piem., *digitālā identitāte, digitālā kopiena, digitālā kultūra*, kas jānoskaidro, pirms analizēt kultūras transformācijas tendences. Tāpat jānoskaidro, kā tiek definēts pats jēdziens - *digitālais laikmets*.

Digitālais laikmets aptver divdesmitā gadsimta beigu un divdesmit pirmā gadsimta sākuma digitālās un informācijas revolūcijas sākumu tehnoloģiskā progresa ziņā, kas orientēts uz skaitļošanu un daudzveidīgiem digitālajiem rīkiem (Tehopedija, 2023), tādiem kā 3D printeri, 3D virtuālā vide, mākslīgais intelekts, interaktīvie tiešsaistes rīki, t.sk. tiešsaistes interaktīvās, baltās tāfeles, informācijas glabāšanas mākoņi; bezkoda un dažādu programmēšanas valodu rīki, mobilās aplikācijas, virtuālās u.c. realitātes, roboti.

Pētījums ir aktuāls, lai prognozētu latviešu tautas tradīciju pārmantojamības iespējas un identificētu apdraudējumu jauniešu personības identitātes daudzslāņu veidošanās procesam izglītības ieguves laikā. Nežēlīgais karš Ukrainā ir pierādījums tam, cik liela nozīme savas valsts aizstāvēšanā ir tautas saliedētībai, patriotismam cīņā pret citas valsts iebrucējiem.

Arī Latvijas valsts prezidenta Egila Levita 2023. gada 13. janvārī iniciētā diskusija – konference par vēstures mācīšanu skolās – liecina, ka Latvijas sabiedrībā nav vienota redzējuma metodoloģiskajā pieejā, kā nodot nākamajām paaudzēm kultūras vērtības, šinī gadījumā – vēsturi, un kā tās iedzīvināt sabiedrībā (Zanders, 2023).

Pētījuma problēma

Sabiedrībai ir parādījies jauns vajadzību veids, kas saistīts ar labizjūtu un funkcionēšanu digitālā vidē. Tas ietekmē ikvienas sabiedrības personības uzskatu, vērtību sistēmu un rada jaunus uzvedības motivācijas, rīcības stratēģijas, komunikācijas kultūras un dzīvesveida modeļus. Kā prognozēt sabiedrības uzvedības motivācijas, rīcības stratēģijas modeļu veidošanās principus aktuālajā

kultūras kontekstā, kas jāņem vērā, plānojot izglītības saturu un tā īstenošanas metodoloģiju atbilstoši digitālā laikmeta vides prasībām? Vai tās vajadzības, kuras bija senāk, ir aktuālas eksistencei arī mūsdienu sabiedrībā – digitālā laikmeta vidē? Kā teikts UNESCO 2050 izglītības vīzijā: “Digitalizācija ir pārņēmusi lielu daļu cilvēka darbības jomu. ... Tomēr joprojām pastāv digitālās plaisas gan saistībā ar pieeju internetam, gan prasmēm un kompetencēm, kas nepieciešamas, lai nodrošinātu tehnoloģiju līdzsvaru kopīgu un personīgu mērķu īstenošanā” (UNESCO, 2022). Kādi ir sabiedrības indivīdu mērķi? Kādu vajadzību izvirzīti? Vai tie ir šauri-individuāli mērķi, vai saskaņoti ar kādām kolektīvām interešu grupām, kopienām, digitālām kopienām un balstīti noteiktās vērtībās, vajadzībās? Kā notiek vai nenotiek kultūras tradīciju pārmantojamība digitālā laikmeta vidē? Kādi faktori to ietekmē? Kādas vērtības nosaka sabiedrībai aktuālu vajadzību īstenošanas secību?

Latvijas valstij, tās pamatiedzīvotāju etniskajai kultūrai atbilstošu uzskatu un vērtību sistēma ir ilgtspējīgas attīstības galvenais resurss, kurš nodrošina valodas, tradīciju saglabāšanu, pārmantojamību un vispārēju labklājību ne tikai sociokultūras izpratnē, bet arī ekonomiskās izaugsmes izpratnē, minēts *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. g.* “Pirmā prioritāte ir Latvijas kultūras telpas attīstība, jo stipras un radošas nācijas identitāte sakņojas mūsu unikālajās, mantotajās un jaunradītajās materiālajās un garīgajās vērtībās. Tā vieno un saliedē sabiedrību jaunu ekonomisku, sociālu un kultūras vērtību radīšanai, kuras novērtē un pazīst arī pasaulē” (LR Saeima, 2010).

Pētījuma problēmas risināšanas stratēģija

Lai risinātu minētās problēmas, pētījuma teorētiskajā daļā tiks noskaidrota Ievadā uzskaitīto jēdzienu nozīmju transformācija digitālā laikmeta vides ietekmē, analizētas dažādas vajadzību un vērtību teorijas no pedagoģiskā, psiholoģiskā un kulturoloģiskā aspekta, lai izprastu, kā tas ietekmē personības dažādu uzskatu un ieradumu veidošanās procesu, un kā tas ietekmē uzvedības motivāciju, rīcības stratēģiju, mērķu izvēli un to jēgas izpratni. Jaunākās sistēmteorijas kā viens no daudzajiem filozofisko, socioloģisko atziņu veidiem, palīdzēs analizēt iespējamās sabiedrības attīstības algoritmus digitālā laikmeta vidē un izglītībā.

Pētījuma empīriskajā daļā tiks veikta kvantitatīva sabiedrības elektroniska aptauja ar mērķi noteikt latviešu tradicionālās kultūras (t.sk. tās elementu) aktuālo lietojumu mūsdienās no dzimuma, vecumposmu, dzīvesvietas, profesijas, kultūrvēsturiskā laikmeta, dažādu pasākumu veidu apmeklējuma aspekta, lietojuma intensitātes, lai izvērtētu sabiedrības aktuālu vajadzību tendences, kas būtiskas kā pamatojums skolēnu, studentu mācību un audzināšanas procesa plānošanai un kultūras formu un to funkcionalitātes attīstības principu prognozēšanai, lai mērķtiecīgi iekļautu izglītības saturā kā kultūras kontekstu un metodoloģisko komponenti.

Iegūtie rezultāti tiks salīdzināti ar 10 ekspertu viedokli, iegūtu elektroniskā e-pastu aptaujā ar mērķi apstiprināt, papildināt vai apšaubīt jau secināto.

Lai precizētu, apstiprinātu, paplašinātu iegūto secinājumu kopumu, pētījumā tiks analizēts, kā latviešu tradicionālās kultūras elementi un to funkcionalitāte atspoguļojas sociālajos tīkos – mūsdienu digitālajā vidē, konkrēti – *Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas (LTKA) Facebook* (FB) digitālās kopienas vietnes ierakstu kolekcijā, kas veidota šī pētījuma nolūkam 1,7 gadu laikā. Kontentanalīzē tiks meklētas atbildes uz šādiem jautājumiem:

1. Kādi mūsdienu sabiedrībai aktuāli latviešu tradicionālās kultūras elementi atspoguļojas digitālā laikmeta vidē – sociālā tīkla *Facebook* LTKA digitālā kopienā?
2. Kādu sabiedrības elementu – konkrētu valsts iestāžu, NVO, uzņēmēju, komersantu, digitālu kopienu, interešu grupu, ar latviešu tradicionālo kultūru saistītu individuālu ekspertu, indivīdu publikācijas FB LTKA vietnē identificējamās?
3. Kāda ir šo publikāciju funkcionalitāte – lietotāju nodoms, vajadzības, vērtības, jēga, mērķi, īstenošanas stratēģijas?
4. Ar kādām digitālā laikmeta tehnoloģijām saistītas modernās tradicionālās kultūras formas?
5. Kā LTKA FB digitālās kopienas ierakstu kolekcijas naratīvos atspoguļojas kultūras mantojuma tālāknodošana nākamajām paaudzēm caur izglītības dažādajiem veidiem, posmiem?

Iegūtie rezultāti tiks salīdzināti ar teorētisko, 2 elektronisko – kvantitatīvo un kvalitatīvo aptauju rezultātiem, datu triangulācijas procesā izdarot secinājumus par latviešu tradicionālās kultūras aktuālajām formām un to funkcionalitāti mūsdienu digitālā laikmeta vidē.

Secinājumi tiks salīdzināti ar Āraišu ezerpils Arheoloģiskā parka vidē modulētu pedagoģisko eksperimentu – empīrisku brīvdabas muzejpedagoģijas nodarbības praksi, kurā latviešu tradicionālās kultūras elementa – akmens laikmeta vēstures 3 periodu praktiska izziņa paredzēta ar digitālu tehnoloģiju risinājumiem.

Balstoties uz gala secinājumiem, tiks izstrādātas rekomendācijas vispārējās izglītības mācību programmu un metodoloģijas pilnveidei UNESCO izglītības attīstības vīzijas 2050 "Pārdomas par mūsu kopīgo nākotni. Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā" kontekstā.

Pētījuma mērķis

Noteikt Latvijas sabiedrības vajadzības, intereses, to aktuālās izpausmes, rīcības stratēģijas sadzīvē, atspoguļojumu sociālajos tīklos, izmantojot dažādu vēsturisko laikmetu tradicionālās kultūras elementus, lai izstrādātu ieteikumus izglītības programmu, metodoloģijas veidošanai.

Pētījuma objekts

Latviešu sabiedrība.

Pētījuma priekšmets

Digitālā vidē atspoguļota latviešu tradicionālā kultūra, tās elementi, to funkcionalitāte.

Pētījuma robežas

Pētījumā tiks pētītas ne visas iespējamās sabiedrības vajadzības mūsdienu sociālekonomiskajā, kultūras, politikas, digitālā jomā, bet tikai tās, kuras ir ciešā sakarā ar latviešu tradicionālās kultūras mūsdienu izpausmēm un to atspoguļojumu digitāla vidē – vietnēs, sociālajos tīklos, televīzijā, e-pastā.

Pētījumā netiks aptaujāta visa Latvijas sabiedrība, bet tā daļa, kura lieto tradicionālo kultūru digitālā vidē.

Pētāmie jautājumi:

1. Kādi mūsdienu sabiedrībai aktuāli latviešu tradicionālās kultūras elementi atspoguļojas digitālā laikmeta vidē – vietnēs, sociālā tīkla *Facebook* LTKA digitālā kopienā, elektroniskā sarakstē?
2. Kādu sabiedrības elementu – konkrētu valsts iestāžu, NVO, uzņēmēju, komersantu, digitālu kopienu, interešu grupu, ar latviešu tradicionālo kultūru saistītu individuālu ekspertu, indivīdu publikācijas FB LTKA vietnē identificējamās?
3. Kāda ir šo publikāciju funkcionalitāte – lietotāju nodoms, vajadzības, vērtības, jēga, mērķi, īstenošanas stratēģijas?
4. Ar kādām digitālā laikmeta tehnoloģijām saistītas modernās tradicionālās kultūras formas?
5. Kā digitālā vidē notiek kultūras mantojuma izplatīšana un tālāknodošana nākamajām paaudzēm caur izglītības dažādajiem veidiem, posmiem?

Uzdevumi:

1. Noteikt ar latviešu tradicionālo kultūru saistītu jēdzienu nozīmju kontekstus, kas izraisa to transformāciju digitālā laikmeta vidē, t.sk. – *kultūra, digitālā kultūra, tradicionāls, nemateriālais kultūras mantojums, kopiena, digitālā kopiena, kultūrtelpa, kibervide, identitāte, digitālā identitāte, dzimumidentitāte, kiberpersonība.*
2. Izpētīt teorētisko literatūru, apkopojot atziņas no pedagogijas, psiholoģijas, kulturoloģijas par vajadzībām, vērtībām; filozofijas, socioloģijas atziņas – no sistēmteorijām.

3. Veikt sabiedrības kvantitatīvu elektronisku aptauju par tradicionālās kultūras elementu aktuālo lietojumu ikdienā, iegūtos datus ar aprakstošās statistikas un korelāciju analīzes metodi apstrādāt IBM SPSS programmā (Statistical Package for the Social Science), nosakot Pīrsona korelācijas starp tradicionālās kultūras elementu veidiem un kontentanalīzē interpretēt iegūtos datus, izdarot secinājumus; pētīt kopsakarības starp tradīciju lietotājiem pēc dzimuma, vecuma, dzīvesvietas, nodarbošanās, ieinteresētības intensitātes; pētīt vidi tradīciju piedzīvošanai, kopšanai, izziņai; tradīciju vēsturisko izcelsmi, pasākumu apmeklētību.
4. Veikt tradicionālās kultūras ekspertu kvalitatīvu elektronisku aptauju e-pastā, nosakot viedokli par latviešu tradicionālās kultūras transformāciju digitālā laikmeta vides ietekmē, ekspertu vajadzībām un tradīciju lietošanas stratēģijām ikdienā.
5. Izpētīt LTKA FB sociālo tīklu digitālās kopienas vidē kolekcionētos ierakstus 1,7 gadu periodā, atbildot uz jautājumiem:
 - 1) Kādas latviešu tradicionālās kultūras dažādo jomu, aspektu, elementu modernās formas atspoguļojas digitālā laikmeta vidē – konkrētajā FB LTKA vietnē?
 - 2) Kādu sabiedrības elementu – konkrētu valsts iestāžu, NVO, uzņēmēju, komersantu, digitālu kopienu, interešu grupu, ar latviešu tradicionālo kultūru saistītu individuālu ekspertu, indivīdu publikācijas FB LTKA vietnē identificējamās?
 - 3) Kāda ir to funkcionalitāte – lietotāju nodoms, vajadzības, vērtības, jēga, mērķis, īstenošanas stratēģijas?
 - 4) Ar kādām digitālā laikmeta tehnoloģijām saistītas modernās tradicionālās kultūras formas?
 - 5) Ar kādu izglītības veidu saistītas FB LTKA vietnē atspoguļotās atsevišķās tradicionālās kultūras formas?
6. Iegūtos rezultātus salīdzināt ar 2 elektronisko aptauju rezultātiem, datu triangulācijas procesā izdarot secinājumus par latviešu tradicionālās kultūras transformācijām mūsdienu digitālā laikmeta vides ietekmē.
7. Salīdzināt teorētiskajā daļā un 5. p. iegūtos secinājumus ar Āraišu ezerpils Arheoloģiskā parka vidē modulētu pedagoģisko eksperimentu – empīrisku brīvdabas muzejpedagoģijas nodarbības praksi, kurā latviešu tradicionālās kultūras elementa – akmens laikmeta vēstures 3 periodu praktiska izziņa īstenota ar digitālu tehnoloģiju risinājumiem.
8. Ar kvalitatīvas jaukto datu triangulācijas metodi apkopot pētījuma gala secinājumus un izstrādāt rekomendācijas Vispārējās izglītības mācību programmu un metodoloģijas pilnveidei

UNESCO izglītības attīstības vīzijas 2050 *Pārdomas par mūsu kopīgo nākotni. Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā* kontekstā.

Pētījuma dizains

Pēc lietojamības: fundamentāls – teorētisks pētījums atziņu tālākai izmantošanai mācību programmu veidošanā.

Pēc izmantotās metodes: gan neeksperimentāls – tiek pētītas situācijas (parādības), kādas tās bija iepriekš un ir tagad; gan eksperimentāls – salīdzinot teorētiski gūtās atziņas ar pedagoģiskā eksperimentā iegūtām; kvantitatīvs, izsakot datus skaitļos un kvalitatīvs – izsakot datus vārdiski.

Pēc pētnieciskā jautājuma: vēsturisks, aprakstošs, korelāciju un gadījuma pētījums.

Pēc datu ieguves procedūras: veicot literatūras analīzi, dokumentu un digitālas vietnes kontentanalīzi, veicot sabiedrības elektroniskas un ekspertu aptaujas sociālajos tīklos un e-pastā, novērojot eksperimentālu nodarbību un aptaujājot pedagogus.

Pētījuma metodes:

Teorētiskās: *dekonstrukcijas metode*, atlasot pedagoģijas, psiholoģijas, kulturoloģijas, filozofijas, socioloģijas literatūras, publiskās informācijas telpā, datu bāzēs pieejamo pētījumu, dokumentu, periodikas un uzziņu informācijas atlasīšanu, iekļaušanu jaunā tekstā, saistot ar citu autoru teikto, interpretējot, izmantojot tekstu atbilstoši saviem uzskatiem, vajadzībām ar atsauci uz oriģinālo autoru; *aksiomu metode* – jauna teksta veidošana, kas balstīta uz lasītā, analizētā materiāla atziņām; *apercepcijas metode* – individuālo, personisko spriedumu veidošana atkarībā no pieņemtajām zināšanām, aksiomām, to papildināšana ar savām; *hermeneistiskā analīzes metode* – autora pasaules uzskatu atklāšanu, zinātnisko ideju pieskaitīšana vienai vai otrai skolai, virzienam, tādējādi iegūstot jaunu informāciju, kas veido pētījuma novitāti (Kristapsone, 2014, 2020).

Empīriskās – kvantitatīvas aptaujas un to kontentanalīze, izmantojot aprakstošo statistiku un korelāciju analīzi; kvalitatīvas ekspertu aptaujas un to kontentanalīze, sociālo tīklu vietnes kolekcijas, tiešsaistes digitālo kopienu naratīvu *kontentanalīze*, t.sk., izmantojot *gadījuma pētniecisko metodi*; *salīdzināšanas metodi* – kopīgo un atšķirīgo pazīmju noteikšanai, salīdzinot dažādus pētījuma objektus (teorētiskas atziņas un empīriskus risinājumus) – 2 muzejpedagoģisku, eksperimentālu nodarbību novērojumu, pedagogu video un rakstisko refleksiju kontentanalīze un salīdzināšana ar pētījuma teorētiskajām atziņām un empīriskā pētījuma kvantitatīvās un kvalitatīvās ekspertu aptaujas, LTKA FB vietnes kontentanalīzē gūtajām atziņām.

Empīrisko datu ieguves un apstrādes metodoloģijas teorētiskā bāze

Empīrisko aptauju metodoloģija izstrādāta, balstoties uz A. Geskes, A. Grīnberga (2020) metodoloģiju, ņemot vērā psihologu – A. Miltuzes un K. Mārtinsones (2021) atziņas, S. Kristapsones ieteikumus zinātniskajā pētniecībā, un statistikas analīzes metodikā (Kristapsone, 2014, 2020), *datu kolekcionēšanas un naratīvu kvalitatīvās kontentanalīzes metožu pielietojums*, vadoties pēc *Sage Research Methods* (n.d.) – tiešsaites zinātnisko pētījumu metožu klasifikācijas digitālajā mapē.

Empīrisko datu ieguves metodes

- *kvantitatīva elektroniskās aptaujas metode – datu ievākšanai* Google drive izklājlapas formā. Aptaujā “Latviešu tradicionālā kultūra mūsdienās” ir 10 jautājumu; tā ir strukturēta aptauja, kura ietver gan demogrāfisko datu informācijas jautājumus (dzimums, dzīvesvieta, vecums, nodarbošanās), gan ar tēmu saistīta satura jautājumus par TK un to elementu aktuālu lietojumu, pasākumiem, tradīciju vēsturisko izcelsmi lietojuma intensitāti un lietojuma vidi; pēc jautājumu veida ir nestructurēto atbilžu iespējas, strukturēto atbilžu iespējas ar vairākizvēļu atbilžu jautājumiem;
- *kvalitatīva ekspertu atzinumu metode* – elektroniskajā latviešu tradicionālās kultūras ekspertu aptaujā – e-pastā. Tajā ir 4 jautājumi, uz kuriem respondenti var sniegt netrukturizētas atbildes brīvi izvēlētā apjomā; eksperti, atsūtot savas atbildes piekrīt arī savu vārdu publiskošanai, taču tie minēti pētījuma pielikumā, bet pētījuma tekstā aizstāti ar kodiem -1.-10.
- *kvalitatīvā datu kolekcionēšanas metode - naratīvu pētījumam – Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas Facebook sociālo tīklu vietnē*, kurā 1,7 gadu laikā īpaši šim pētījumam veikti ~1500 ieraksti, kuri izcelsme ir sekojoša: LTKA valdes locekle – administratore – Solvita Lodiņa regulāri atlasa jaunāko informāciju FB plūsmā, kuru veido gan nejauši FB publicētu valsts institūciju, organizāciju, citu publisko FB grupu, indivīdu ieraksti, gan S. Lodiņas draugu ieraksti, gan to FB publisko grupu ieraksti, kuriem S. Lodiņa pieteikusies kā sekotāja; ierakstu analīze atbilst FB noteikumiem par informācijas publiskošanu – un ir mutiski saskaņota ar LTKA valdi, resp., netiek analizēta un LTKA FB vietnē publicēta informācija, kuru tās publicētājs nav atļāvis jeb izslēdzis funkciju – *dalīties*. Informācijas atlases princips – viss, kas tieši attiecas uz latviešu tradicionālo kultūru, tās elementiem – folkloru, etnogrāfiju, dzīvesziņu, mitoloģiju; dabu, ekoloģisko uzņēmējdarbību mūsdienās, saistītu ar tradicionālo

amatniecību un mūsdienīgās interpretācijas mūzikā, dejā, mākslā, aicinājumus apmeklēt radošās darbnīcas ar amatniecības elementiem, koncertus ar tradicionālās kultūras elementiem, izstādes u.c. pasākumus.

- *Novērošanas metode pedagoģiskā eksperimentā* – dati tiek ievākti Āraišu ezerpils arheoloģiskā parka muzejpedagoģiskajās nodarbībās “Piedzīvo akmens laikmetu” LU PPMF programmas “Tehnoloģiju inovācijas un dizains izglītībā” S. Lodiņas prakses laikā, filmējot vienas grupas aprobācijas nodarbību un piefiksējot skolēnu, pedagogu aktuālās atziņas, bet no otras grupas pedagoģes saņemot rakstisku refleksiju par nodarbību.

Empīrisku datu apstrādes metodes

- elektroniskā aptaujā “Latviešu tradicionālā kultūra mūsdienās” tiek izmantota *apprakstošās statistikas un korelāciju analīzes metode, izmantojot IBM SPSS programmu* (Statistical Package for the Social Science). No sākuma iegūtie dati tiek pārkodēti, nosakot summu noteiktām mainīgo kategorijām, aritmētisko vidējo vērtību, procentuālo sadalījumu; izmantojot datu filtrējumu noteiktās kategorijās un dažādu grupu salīdzinājumu; nosakot korelācijas starp mainīgajiem ar Pīrsona koeficientu un, veicot korelāciju analīzi, kas ir statistikas metode;
- ekspertu aptaujas atbilžu analīzē tiek izmantota *kvalitatīvo datu apstrādes metodika – naratīvā kontentanalīze* pēc noteiktiem kritērijiem ar atslēgvārdu izmantošanu un saistību ar pētījuma teorētisko bāzi.
- LTKA FB vietnes analīzē tiek izmantota *jaukta kvalitatīvās kontentanalīzes metode – fenomenoloģiskā, naratīvu, gadījuma* – pēc noteiktiem kritērijiem.
- Visu triju veidu ievāktie dati un pētījuma teorētiskajā daļā iegūtie secinājumi, tiek *triangulēti ar kvalitatīvās kontentanalīzes metodi*, izdarot secinājumus par pētāmajiem jautājumiem, tie tiek salīdzināti ar secinājumiem, kas iegūti no *pedagoģiskā eksperimenta novērojuma*.
- *Pedagoģiskā eksperimenta novērojumā kvalitatīvā kontentanalīzē* tiek apkopoti divu aprobācijas grupu vadītāju video un rakstiskā atgriezeniskā saikne – refleksija par skolēnu apmierinātību, izvēlēto metožu, tehnoloģisko risinājumu efektivitāti, izvirzīto mērķu sasniegšanas efektivitāti.
- Datu *triangulācijas metode* – gala secinājumu izdarīšanai, iekļaujot visus teorētisko un empīrisku nodaļu secinājumus.

Pētījuma teorētiskā bāze

100 teorētiskās literatūras vienības, 27 periodikas avoti; Latvijas likumdošanas normatīvie dokumenti, *Vajadzību, vērtību pedagoģiskā un psiholoģiskā diskursa teorijas*: A. Maslovs, E. Eriksons, J. Piažē,

V. Zelmenis, I. Žogla, A. Miltuze, S. Sebre, K. Mārtinsone, V. V. Kozlovs, S. Grofs u.c. *Vajadzību, vērtību kulturoloģiskā un filosofiskā diskursa teorijas*: Z. Rubene, P. Birkerts, I. Kivle, M. Kūle, R. Kūlis, V. Viķe-Freiberga, J. Siliņš, R. Mukstupāvela, A. Laķe, B. Tjarve. *Sistēmteorijas*: A. Broks, K. Vilbers, A. Ozola, E.D. Beck, C. C. Cowan, T. Pārsons, S. Lodiņa u.c.

Pētījuma empīriskā bāze

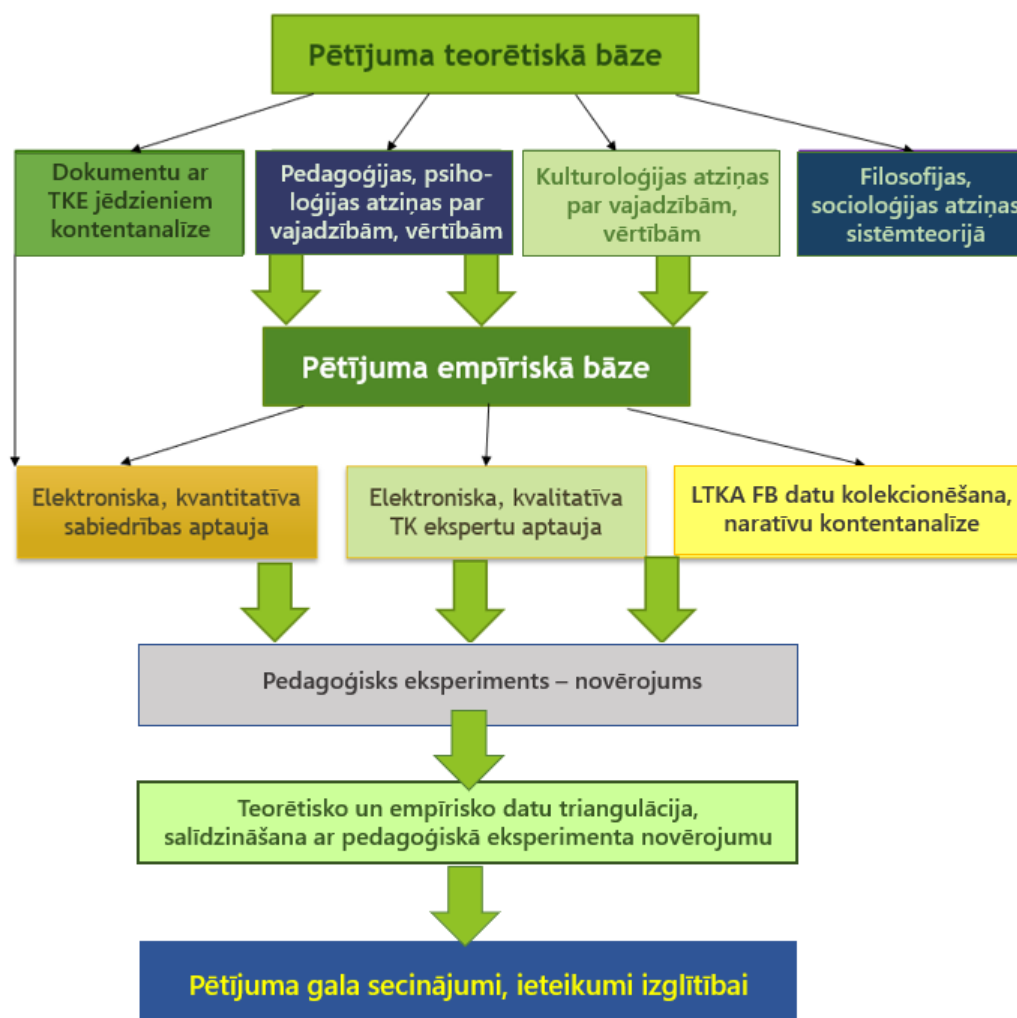
Sabiedrība plašā nozīmē – pilngadīgas 18-90 gadu vecas personas; latviešu tradicionālās kultūras 10 eksperti ar zinātniskajiem grādiem dažādās zinātņu nozarēs; *Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas (LTKA) Facebook (FB) vietnes* (1300 grupas dalībnieku – sekotāju) 1300 ieraksti no tās izveides dienas – 2021. gada 26. septembra līdz 2023. gada 1. martam, Āraišu ezerpils Arheoloģiskā parka vide, aprīkojums un 2 mācību iestāžu 7. klašu grupas, katra ~25 skolēnu, 2 pedagogi – atgriezeniskās saiknes sniedzēji pēc muzejpedagoģisko nodarbību aprobācijas.

Pētījuma posmi

1. 2021. gada 26. septembrī tiek izveidota LTKA FB publiskās grupas vietne, kurā tiek uzsākta atlasītās informācijas kolecionēšana, citu FB publisko grupu, saistītu ar dažādiem TK aspektiem, atlase nolūkā sekot jaunākās informācijas publikācijām un to pārpublicēšanai, diskusiju uzsākšanai, saskaņā ar FB noteikumiem. Ieraksti pētījumam tiek fiksēti 2023. gada 1. martā.
2. 2022. gada 23. jūnijā LTKA FB vietnē tiek publicēta elektroniskā aptauja “Latviešu tradicionālā kultūra mūsdienās” ar atkārtojumu 2022. gada augustā, noslēdzot to 2022. gada 11. oktobrī.
3. 2022. gada novembrī – 2023. gada janvārī tiek apkopota un aprakstīta pētījuma teorētiskā bāze – analizēti literatūras avoti un kvantitatīvā aptaujā ievākto datu apstrāde un statistiskā analīze ar SPSS programmu.
4. 2023. gada 21. janvārī tiek e-pastā izsūtīta kvalitatīva elektroniskā aptauja ekspertiem, kura ilgst līdz 2023. gada 12. februārim.
5. 2023. gada 12. februāra – 1. martam tiek analizēti visi empīriski iegūtie dati, veikta aprakstošā analīze un datu triangulācija, balstoties uz teorētisko bāzi.
6. 2023. gada 2. martā pētījuma rezultāti tiek publiskoti LU 81. konferencē un līdz 28.04.2023. sagatavots zinātniskais raksts, nododot pētījumu recenzentu izvērtēšanai.
7. 2021. gada jūlijā S. Lodiņa kā IK Māravoti vadītāja uzsāk kopprojektu ar Āraišu ezerpils arheoloģisko parku (turpmāk – Muzeju) “Piedzīvo akmens laikmetu”, kurā ar muzejpedagoģi izstrādā muzejpedagoģiskas nodarbības struktūru par akmens laikmeta 3 periodiem vispārīgglītojošo skolu 7. klasēm, apzina nepieciešamos resursus. S. Lodiņa filmē 12 digitālo mācību līdzekļu filmas ar vēsturi izzinošu informāciju un Muzeja uzaicināto vēstures ekspertu

praktisku metodoloģiju kādu artefaktu izveidē, montē šīs filmas tā, lai tās veicinātu skolēnu pašvadītu mācību procesu. 2022. gadā noslēdzot ar Muzeju pedagoģiskās prakses līgumu kā LU PPMF programmas "Tehnoloģiju inovācijas un dizains izglītībā" maģistrantūras studentei, izstrādā dizainu un maketē digitālas un fiziskas darba lapas - planšetes, piedāvā tehnoloģisko rīku sasaistes shēmas, izstrādā pedagoģiski-metodoloģiskās instrukcijas pedagogiem skolēnu sagatavošanai nodarbībai video un infografikas dizaina formā, vērojot filmē vienu aprobācijas nodarbību un komentē to muzejpedagoģei no pedagoģiski-metodoloģiskā aspekta gan nodarbības mērķu sasniegšanā, gan tehnoloģisko risinājumu efektivitātē. Piedalās tiešsaistes refleksijā ar otras aprobācijas grupas pedagoģi un muzejpedagoģi. Izdarot secinājumus, kopā ar Muzeja jauno muzejpedagoģi uzlabo programmu un gatavo programmas atklāšanu 2023. gada vasarā.

Pētījuma struktūra

1.att. Pētījuma struktūra

Pētījuma teorētiskā novitāte

Pirmo reizi latviešu tradicionālās kultūra, tās elementi tiek skatīti vajadzību, sistēmteoriju diskursā, ar nodomu pārvērtēt un modulēt vispārējās izglītības programmu saturu.

Pētījuma praktiskā nozīme

Vajadzības, kas saistītas ar latviešu tradicionālās kultūras lietojumu mūsdienu digitālā laikmeta vidē tiek īstenotas caur vērtību sistēmām, kuras transformētas postmodernisma paradigmu ietekmē, kas liek pārskatīt vispārziņlītojošo programmu izglītības satura diskursu.

I TEORĒTISKĀ DAĻA

1.1. Ar latviešu tradicionālo kultūru saistīti jēdzieni, to nozīmju transformācija digitālā laikmeta vidē

Akadēmisku pētījumu jomā jēdzienu definīcijām un jēdzienu nozīmēm ir izšķiroša loma, lai precīzi interpretētu pētījumos iegūtos datus. Jēdzienus skaidro dažādu jomu un zinātņu nozaru pārstāvji – zinātnieki un arī valsts institūcijas, kuras, bieži vien, vadās pēc kādu starptautisko dokumentu, normatīvo aktu nosacījumiem un tulko jēdzienus no svešvalodām, nekonsultējoties ar zinātņu jomu vadošajiem speciālistiem, jo viņi ir atbildīgi par Latvijas normatīvo aktu saskaņotību ar starptautiskajiem dokumentiem. Savukārt, zinātnieki vadās pēc zinātnē ieviestās kārtības un tā ir cita mentālā telpa, kura bieži vien nerēķinās ar politisko dokumentu apriti un pakļautību pēc nozīmīguma. Rezultātā arī Latvijā ir ieviesies liels skaits jēdzienu, kas pēc būtības apzīmē vienu un to pašu, piem., *etniskā kultūra, etniski nacionālā kultūra, tradicionālā kultūra, nemateriālais kultūras mantojums, folkloristika* u.c. Tāpat nav skaidrības, ko ietver jēdzieni: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija*. Dažādos vēsturiskajos periodos etnogrāfija kā vēstures zinātņu apakšnozare ietver dažādu parādību kopumu. Tezaurs.lv publicētā definīcija: “Etnogrāfija – vēstures zinātnes nozare, kas pētī tautu izcelšanās un izveidošanās procesu, materiālo un garīgo kultūru, kā arī kultūrvēsturiskās attiecības,” liecina, ka tā ietver arī folkloru, dzīvesziņu un mitoloģiju jeb – garīgo kultūru. Taču jēdziens *dzīvesziņa* jeb „latviešu dzīvesziņa” rakstu avotos pirmo reizi minēts 1938. gada 1. februārī laikrakstā „Skolu Dzīve” publicētajā dzejnieka un žurnālista Leonīda Breikša rakstā „Par jaunatni — jauno tikumu nesēju. Pārdomas par latviešu dzīves ziņu”.

“Jaunā latviešu dzīvesziņa grib kļūt par mūsu tautas garīgās dzīves un mūsu rīcības vadoni un pamatu, kur būtu viss mūsu gara barībai un mūsu iepazīstināšanai ar labo un svētīgo. Latviešu dzīvesziņa — latviešu dzīves izpratne, dzīves un pasaules uzskati nāks, lai reiz atbrīvotu mūsu garu no citu mācībām, kas tik bieži ir bijušas viltus un maldu mācības, lai mūs mācītu staigāt patiesi gaišus un saulainus latviešu dzīves ceļus, par godu mūsu tautas sirmajai pagātnei un par slavu viņas mirdzošajām nākamajām dienām” (Breikšs, 1938).

20. gadsimta 30. gadu nogalē turpinājās jēdziena izpratnes veidošanās un nostiprināšanās Latvijas sabiedrībā, tam kļūstot par vienojošu elementu tālākai nacionālas valsts izaugsmei. Tālāk tiks meklētas ar latviešu tradicionālo kultūru saistītas jēdzienu nozīmes un definētas, atbilstoši šī pētījuma vajadzībām.

1.1.1. Jēdzieni: *kultūra, tradīcijas, nemateriālais kultūras mantojums, tradicionālā kultūra, tās elementi*

Filosofs Māris Kūlis apjomīgajā vairāku LU zinātnisko institūciju rakstu krājumā “Latvija: kultūru migrācija”(2019) min, ka mūsdienu filosofijā, humanitārajās zinātnēs ir dažādas kultūras teorijas, kas piedāvā atšķirīgus skatījumus uz *kultūras, identitātes, vērtību* jēdzieniem, ka nav iespējams radīt vienotu terminoloģiju, ka kultūras jēdziena definīcijas atkarīgas no filosofiskās platformas – objektīvā vai subjektīvā ideālisma, materiālisma, pragmatisma, neotomisma, fenomenoloģijas, hermeneitikas, eksistenciālisma, biheiviorisma, sociālā konstruktīvisma, postmodernās socioloģijas u.c. (Kūlis, 2019).

Klifords Gīrcs, atsaucoties uz Klaida Klakhona pētījumu, min 11 jēdziena *kultūra* definīcijas:

1. Vispārējs tautas dzīvesveids;
2. Sociāls mantojums, ko indivīds gūst no savas grupas;
3. Domu, jūtu un ticības modelis;
4. Uzvedības abstrakcija;
5. Antropoloģijas teorija par cilvēku grupas rīcību;
6. Kopējs zināšanu krājums;
7. Standartizēts ieviržu kopums tipiskām situācijām;
8. Iemācīta rīcība;
9. Mehānisms rīcības normatīvai regulācijai;
10. Paņēmienu kopums, kas ļauj pielāgoties apstākļiem;
11. Vēstures nogulsnes (Gīrcs, 1998).

Džons Hoks jēdzienu *kultūra* aplūko valsts attīstības plānošanas kontekstā, kas atbilst šī pētījuma kontekstam – UNESCO izglītības politikas plānošanas dokumenta “*Pārdomas par mūsu kopīgo nākotni. Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā*”:

“Sabiedrībai piemītošu identitāšu, nozīmju, zināšanu, pārliecību, vērtību, prasību, atmiņu, nodomu, attieksmju un sapratnes rašanās un nodošana tālāk; konkrētas cilvēku kopienas dzīvesveids, tradīcijas, paražas, ieradumi, izturēšanās un ģērbšanās veids, virtuve, valoda, daiļrade, zinātne, tehnoloģijas, reliģija un rituāli, uzvedības normas, noteikumi, tradīcijas un pārvalde” (Hoks, 2007).

Viņš uzsver, ka kultūra ir sabiedrības pamatvajadzība, bez kuras mēs neesam cilvēki, ka tā nodrošina ikvienam eksistences un vides izpratni, kopīgu vērtību un vajadzību izpaušmes un palīdz tikt galā ar planētas pārvaldīšanas izaicinājumiem (Hoks, 2007).

Taču postmodernisma vērtību plurālisma diskursā kopīgās vērtības, kuras virza visas tautas uz globālismu, tiek mākslīgi konstruētas ar dažādu starptautisko dokumentu (*Ilgtspējīgas attīstības stratēģija* u.c.), valstu likumu starpniecību, drīzāk aicinot tautu tās pieņemt nevis otrādi – izvērtēt tautas vērtību filogēnēzi un iekļaut planētas pārvaldīšanas izaicinājumu risinājumu plānā.

Aptverot neviennozīmīgo situāciju jēdziena *kultūra* definējumā, autore tālāk salīdzinās tā lietojumu dažādos kontekstos, kas saistīti tieši ar šī pētījuma robežām un interesi – valsts dokumentos un zinātnieku rakstītajos avotos, kas saistīti ar izglītību. Jāatzīst, ka līdz šim nav veikti tādi pētījumi jeb autorei tādi nav zināmi, tāpēc nav iespējams uz tādiem atsaukties.

I. Žogla – Dr. habil. paed. prof. savā 2020. gada pētījumā “Pedagoģijas aktuālās problēmas: kā tās mainās digitālo tehnoloģiju vidē” min jēdzienu *kultūra* savienojumā ar jēdzieniem – *etniski nacionāls*:

“Etniski nacionālās kultūras pārmantošana maina satura akcentus, formas, vērtēšanas kritērijus, prasa toleranci un prasmi aizstāvēt vērtības, savstarpējas cieņas apliecinājumus un sadarbošanos – digitālo tehnoloģiju funkcionēšana aktualizē individuālās kultūras attīstību, kas būtu efektīva multikultūru vidē” (Žogla, 2020).

Etnisks - tāds, kurš ir piederošs pamattautai. Bet *nācija* aptver arī teritorijā dzīvojošās visas citas tautas. Savienojuma – *etniski-nacionāls* nozīmes pamatojums šajā zinātniskā raksta kontekstā ir neskaidrs. Antonijs D. Smits (1997) grāmatā “Nacionālā identitāte” 2. nodaļā “Nacionālās identitātes etniskā bāze” min, ka nacionālās identitātes izcelsme ir tikpat sarežģīta kā tās daba, kas sastāv no vēsturisko apstākļu kopuma nācijas izveidē, nācijā ietilpstošo etnisko grupu pasaules uzskatu modeļiem, priekšstatu par savas izcelsmes senčiem, kultūras elementiem, atmiņām u.c. (Smits, 1997). Un arī jauna jēdziena *kultūra* nozīme parādās vārdu savienojumā – *individuālā kultūra*. Tā nenozīmē atpazīstamu piederību kādam etnosam, tā iezīmē novatorismu, radošumu, kam var arī nebūt sakars ar etnosā gadiem kopto tradīciju pārnesi mūsdienās. Bet Vaira Vīķe-Freiberga (2010) uz šo kultūras individualizācijas pieeju raugās mazliet citā rakursā, proti, ka tradicionālās kultūras lietotāji paši gatavo šavus priekšmetus, sekojot noteiktiem paraugiem, ietvariem, lai izteiktu savu personīgo vajadzību pēc estētiska pārdzīvojuma; tradicionālā vidē indivīds reti kad izgudro ko jaunu, bet tikai pielāgo individuālajām vajadzībām (Vīķe-Freiberga, 2010).

Bet Latvijas valsts politiskajiem dokumentiem saistošā Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO), starptautiski lietotā jēdziena *kultūra* nozīme atklājas šādi:

„Kultūra veido mūsu identitāti un ir virzītājspēks ilgtspējīgai attīstībai, tādēļ UNESCO mērķis ir panākt, lai kultūra ieņem pienācīgu vietu attīstības stratēģijās, un tiek veicināta kultūras mantojuma saglabāšana, radošo industriju stiprināšana un kultūras daudzveidības sekmēšana... Kultūras daudzveidīgās izpausmes – no lolotiem vēstures pieminekļiem un muzejiem līdz tradicionālajām paražām un laikmetīgās mākslas formām – neskaitāmos veidos bagātina mūsu ikdienu...” (UNESCO, 2023).

No tā var secināt, ka jēdziens *kultūra* ir lietots ļoti plašā nozīmē. Un uz Latvijas pamattautas seno kultūru norāda vien vārdu savienojums – *tradicionālās paražas*, kas arī ir apšaubāmas nozīmes jēdzienu savienojums, jo var ietvert jebura laikmeta un nācijas pārstāvja tradīcijas.

Tradīcija – kāda kultūras elementa nodošana, saglabāšana un saņemšana... (Treimane & Vinogradova, 2018). LKA monogrāfijas “Dziesmu un deju svētki. Tradīcijas anatomija” (2018) ir detalizēti analizēta šī jēdziena etimoloģija, kurai nepieciešama starpdisciplināra pieeja. Tradīcijas 5 savstarpēji saistīti dominējošie elementi: pagātnes atražošana, nepārtrauktība, mainība, tradīcijas īstenotājs un simbolisms. Pētījumā tiek secināts, ka bērnībā iegūtā pieredze var būt izšķiroša, lai tradīcijai nodrošinātu stabilu attīstību ilgtermiņā un ilgstošu indivīda iesaisti tajā, iespējams visa dzīves garumā (Treimane & Vinogradova, 2018).

Bet Vaira Viķe-Freiberga savā grāmatā “*Kultūra un latvietība*” (2010) pievērš uzmanību kultūras nedalāmībai: “Tradicionālām kultūrām visraksturīgākais ir tas, ka ikdienišķi lietderīgais, intelektuāli prasīgais un estētiski izsmalcinātais ir organiziski saauguši un nedalāmi saistīti (Viķe-Freiberga, 2010).

Bet 2003. gada 29. septembrī Parīzē pieņemtā UNESCO *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*, kura ir pamatā arī Latvijas Valsts normatīvajam aktam *Likums par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*, jēdzienu *kultūra* ietērpj vārdu savienojumā, kurš veido jēdzienu grupu: *nemateriālais kultūras mantojums*:

"*Nemateriālais kultūras mantojums* nozīmē paražas, spēles un mutvārdu izpausmes formas, zināšanas un prasmes, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus un kultūrtelpas, kopienas, grupas un dažos gadījumos — atsevišķi indivīdi atzīst par sava kultūras mantojuma daļu. Šo nemateriālo kultūras mantojumu, kas tiek nodots no paaudzes paaudzē, kopienas un grupas nemitīgi rada no jauna atkarībā no apkārtējās vides, mijiedarbībā ar dabu un savu vēsturi, un tas veido viņās identitātes un pēctecības izjūtu, tādējādi veicinot cieņu pret kultūras daudzveidību un cilvēka radošo darbību. Šīs Konvencijas ietvaros tiek ņemts vērā tikai tāds nemateriālais kultūras mantojums, kas ir savienojams ar spēkā esošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem un prasībām pēc

savstarpējas cieņas kopienu, grupu un indivīdu starpā, kā arī pēc ilgtspējīgas attīstības” (UNESCO, 2003).

Būtībā šī Konvencija deklarē, ka ne viss kultūras mantojums, kurš pieder etnosam – pamattautai dotajā teritorijā, tiek starptautiski atzīts, bet tikai tas, kurš ir saskaņā ar starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem. Tas vēl vairāk apgrūtina uztvert jēdzienu: *kultūra, tradīcijas, mantojums* nozīmi vai īsto elementu komplektāciju priekš Latvijas teritorijā dzīvojošā pamatetnosa – kopuma no latgaļiem, zemgaļiem, sēļiem, kuršiem, lībiešiem.

Šīs pašas Konvencijas ievadā parādās arī jēdziens *tradicionālā kultūra*:

“...ievērojot nemateriālā kultūras mantojuma kā kultūras daudzveidības galvenā avota un ilgtspējīgas attīstības garanta nozīmību, kā tas ir uzsvērts UNESCO 1989. gada Ieteikumos par *tradicionālās kultūras un folkloras saglabāšanu*, 2001.gada UNESCO Vispārējā deklarācijā par kultūras daudzveidību, kā arī 2002. gadā Kultūras ministru trešā apaļā galda pieņemtajā Stambulas deklarācijā..” (UNESCO, 2003).

Šajā īsajā citātā tiek vienlaicīgi minēti jēdzieni: *nemateriālais kultūras mantojums, tradicionālā kultūra un folklorā*. Ja jēdziens *folklorā* ir atsevišķi izdalīts ārā no jēdziena *tradicionālā kultūra*, tad raisās jautājums – vai tad tradicionālā kultūra neietver folkloru – tautas mutvārdu daiļradi?

Šīs Konvencijas 2. panta 2. punktā tiek precizēts jēdziena *nemateriālais kultūras mantojums* saturs:

- (a) mutvārdu tradīcijas un izpausmes, ieskaitot valodu kā nemateriālā kultūras mantojuma nesēju;
- (b) spēles mākslas;
- (c) paražas, rituāli un svētki;
- (d) zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu;
- (e) tradicionālās amatniecības prasmes (UNESCO, 2003).

Savukārt, Latvijas valsts veidotajā *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā* atrodamas arī definīcijas jēdzieniem *nemateriālais kultūras mantojums* un *nemateriālā kultūras mantojuma elementi*, kas nedaudz atšķiras no šī dokumenta sākotnējā pamatdokumenta – UNESCO Konvencijas definīcijas:

“*Nemateriālais kultūras mantojums* – Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma daļa, kas atspoguļo Latvijas kultūras tradīcijas un ir no paaudzes paaudzē pārmantotas, apkārtējās vides noteiktas, mijiedarbībā ar vēsturi, dabu un radošo darbību izstrādājušās zināšanas, prasmes, vērtības un rīcības modeļi, tai skaitā mutvārdu tradīcijas un izpausmes, spēles mākslas, paražas, rituāli, svētki, zināšanas

par dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, kā arī ar iepriekš minēto saistītie instrumenti, priekšmeti, artefakti un kultūrtelpas” (Saeima, 2016).

Šajā definējumā zinātnē pieņemtie jēdzieni *folklorā*, tiek aizstāti ar vārdu savienojumu – *mutvārdu tradīcijas*; savukārt, minētā mijiedarbība ar vēsturi tikpat labi šajā definējuma nozīmē iekļauj 13. gs. Krustnešu iebrukuma rezultātā uzspiesto kristīgo ticību Latvijas teritorijā dzīvojošajām sentautām-etnosiem – sēļiem, latgaļiem, zemgaļiem, kuršiem, lībiešiem. Latvija kā vienota valsts, kura iekļauj minētos etnosus-etniskās grupas, sentautas, ir dibināta tikai 1918. gada 18. novembrī. Un tajā laikā Latvija atbrīvojās no 700 gadu vāciešu jūga, kas nozīmē, ka arī kultūra bija jau piesātināta ar vācu tautas tradīcijām, paražām, ieradumiem. Šādas parādības pēta tādas zinātņu nozares kā *etnika*, *kultūras antropoloģija*. Bet Ministru kabineta 2022. gada noteikumos Nr. 595 par zinātņu nozaru grupām, nozarēm, apakšgrupām, Humanitāro zinātņu grupā jēdziens *kultūra* parādās gan filosofijas, ētikas un reliģijas zinātnes apakšnozarēs: Kultūras un zinātnes vēsture; Kultūras filosofija; gan pie Mūzikas, vizuālās mākslas un arhitektūras nozares kā - Kultūras teorijas apakšnozare. Turpat kā apakšnozare minētas arī Latviešu folkloristika un Mitoloģija (MK, 2022). Tas nozīmē, ka jēdzienam *kultūra* ir daudzi konteksti un nozīmes arī Latvijas zinātnē! Folklorā un mitoloģijā ir tikai tradicionālās kultūras elementi. Kā tie tiek definēti *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā*?

“*Nemateriālā kultūras mantojuma elementi* — no paaudzes paaudzē pārmantotas, apkārtējās vides noteiktas, mijiedarbībā ar vēsturi, dabu un radošo darbību izstrādājušās mutvārdu tradīcijas un izpausmes, ieskaitot valodu kā nemateriālā kultūras mantojuma nesēju, spēles mākslas, paražas, rituāli, svētki, zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, kā arī ar iepriekš minēto saistītie instrumenti, priekšmeti, artefakti un kultūrtelpas, kam piemīt kultūrvēsturiska, mākslinieciska, sociāla, valodiska vai zinātniska vērtība un ko kopiena atzīst par savu kultūras mantojumu un ir apņēmusies saglabāt” (Saeima, 2016).

Zināšanas, kas saistītas ar dabu un Visumu pēta *mitoloģijā*, bet mutvārdu tradīcijas un ar tām saistītās izpausmes - latviešu *folkloristikā*. Būtībā nav liela atšķirība, kā *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā* tiek definēts pats nemateriālais kultūras mantojums un tā elementi.

LNKC Latvijas Kultūras akadēmijai pasūtītajā 2020. gada pētījumā “*Grupu darbība tradicionālās kultūras jomā*” 113 folkloras un tautas mūzikas nozares dalībnieki grupas saturiskās darbības virzienā min šādus elementus: dziedāšana, Gadskārtu ieražas, svētki, svinamās dienas, instrumentālā muzicēšana, Ģimeņu godi, Horeogrāfiskās folkloras repertuārs (danči), tradicionālā virtuve, rokdarbi un amatniecība u.c. brīvās atbildes (LNKC, 2020). Iepazīstoties ar šo pētījumu, jāsecina, ka šo grupu dalībniekiem nav tāda izpratne par nemateriālā kultūras mantojuma elementiem,

kāds tas ir uzskaitīts iepriekš aplūkotajos dokumentos. Līdz ar to var secināt, ka atšķiras teorētiskais elementu klasificējums no praktiski – funkcionālā.

Latvijas Kultūras ministrijas pamatdokumentā „Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.-2027. gadam „Kultūrvalsts”” jēdziens *kultūra* vispār nav definēts, bet atklājas tikai šādā kontekstā:

„Pieaugošas globalizācijas un multikulturālisma apstākļos ir būtiski stiprināt Latvijas unikālās kultūras vērtības, kurās ir balstīts tautas identitātes kodols, un bagātināt Latvijas kultūras telpu kā vēsturē sakņotu un mūsdienās novērtētu dažādu latviešu tautas pastāvēšanas elementu un artefaktu kopumu, ko veido latviešu valoda, kultūras mantojums un kultūrvide, sociālā atmiņa un dzīvesveids (tradīcijas, simboli, pagātnes notikumi, kopīgi priekšstati, svinamās dienas, komunikācijas veids, daba un attieksme pret dabu, ģeogrāfiskie nosaukumi, būvniecības tradīcijas, krāsu izjūta u.t.t.), kuru gadsimtiem cauri bagātinājusi Latvijas pirmiedzīvotāju – lībiešu – kultūra, tradīcijas un valoda, citu Latvijā dzīvojošo tautu kultūru ietekmes un Eiropas kultūras procesu nospiedumi, un kas izpaužas bagātīgā un noturīgā reģionālā kultūras savdabīguma daudzveidībā” (KM, 2022).

Pēc šī skaidrojuma dokumenta kopsavilkumā nav skaidrs, kura gadsimta kultūras tradīcijas ir domātas, kāpēc izcelta tieši lībiešu sentauta un kādas tad īsti vērtības ir identitātes kodolā? Vienīgi ir lietots jēdziens *dzīvesveids* jēdziena *dzīvesziņa* vietā un atšifrēts, liekot akcentus uz būvniecības tradīcijām nevis amatniecību kopumā, kas ietver māku būvēt; minot kultūras antropoģijas zinātņu nozarei atbilstošas pētnieciskās jomas - priekšstati un komunikācijas veids; akcentēti ir ģeogrāfiskie nosaukumi nevis visi vietvārdi, kuri būtu plašāks jēdziens.

Savukārt, 6.5. nodaļā *Kultūra un izglītība* – joma, kura tieši attiecas uz šo pētījumu, sākas ar vārdiem: „Kultūras un izglītības procesi ir savstarpēji nesaraunami saistīti, ņemot vērā to, ka priekšnoteikums profesionālai darbībai vairumā kultūras un radošo nozaru ir specifiskas izglītības prasības, kā arī to, ka kultūras un mākslu klātbūtnei visās izglītības pakāpēs ir būtiska ietekme uz personas vispusīgu attīstību” (KM, 2022).

Secinājums – jēdzienam *kultūra* ir mākslas nozīme jeb tas ir sinonīms mākslai.

Jo tālāk norit pētījums, jo grūtāk paliek orientēties jēdziena *kultūra* semiotikā.

Jēdziens *kultūra* cēlies no latīņu valodas darbības vārda *colere* – apstrādāt, kopt zemi, rūpēties, kultivēt, uzcelt, attīstīt. Darbības vārds attiecināms ne tikai uz lauksaimniecību vai vides pārveidošanu, bet arī uz cilvēka attīstību, zināšanu iegūšanu un pilnveidošanu (Hananovs, 2022).

Kā lietvārds *cultura* senromiešu stoicisma filozofijā nozīmēja rūpes par dvēseles stāvokli – tā filozofs Marks Tulijs Cicerons (*Marcus Tullius Cicero*) “Tuskulānas sarunās” (*Tusculanae Disputationes*, 45. gadā p. m. ē., II, 13) minēja, ka kultūra ir dvēseles “kopšana”, jo tā palīdz izraut no tās netikumus.

Līdzās *cultura* kā cilvēka pilnveides procesam, jēdziens *cultus* apzīmē reliģisko priekšstatu un darbību kopumu, kas iekļauj kultūrā cilvēka refleksijas par pārdabisko dieva vai dievišķā formā. Kultūra tādējādi definējama arī kā priekšstatu kopums par sakrālo, kas izpaužas kultā (Hananovs, 2022).

Secinājumi

- Jēdzienu: *kultūra, nemateriālais kultūras mantojums, tradicionālā kultūra, tās elementi* skaidrojums politiķu un zinātnieku retorikā ļoti atšķiras ne tikai nozīmju ziņā, bet arī lietojuma kontekstā. Tāda situācija ilgtermiņā var radīt sabiedrībā apjukuma situāciju, kurā vienai fenomenoloģiskajai parādībai tiek piešķirti dažādi apzīmējumi.
- Postmodernisma kultūru plurālisma situācijā nav iespējams runāt par kāda viena jēdziena *kultūra, tradīcijas* u.c. nozīmju aktuālo lietojumu sabiedrībā un nav iespējams izsekot kādas vienas, vispārpieņemtas jēdziena nozīmes transformācijai digitālā laikmeta vidē, jo vienam jēdzienam paralēli tiek lietotas vairākas tā skaidrojuma nozīmes.
- Viena parādībai, piem., *tradicionālā kultūra* nevis tiek piešķirta cita nozīme kādā citā definējumā, bet tiek piešķirts cits apzīmējums, kā sinonīms tai pašai parādībai, piem. *nemateriālais kultūras mantojums*.
- Autore izvēlas pētījuma robežās lietot jēdzienu *tradicionālā kultūra, tās elementi*, jo empīriskajā pētījumā tiek veikta sabiedrības aptauja un šī jēdziena nozīme ir skaidrāka sabiedrības daļai, kurai nav iedziļinājusies dokumentu terminos un lietota ilgstošākā laika posmā, radot ieradumu parādības apzīmējumam.
- Pētījuma robežās autore izvēlas lietot jēdzienus: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesveids, mitoloģija, kultūras mantojums, kultūrtelpa*, jo tieši šādi tie ir iekļauti MK noteikumu Nr.747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem*, taču vērš uzmanību, ka no zinātniskā diskursa ir jāveic atsevišķs pētījums jēdzienu etimoloģijas izpētē.

1.1.2. Jēdzieni: *kopiena, kultūrtelpa, digitālā kopiena, digitālā identitāte*

Nemateriālā kultūras mantojuma likumā jēdziens *kopiena* tiek definēts šādi:

„*Kopiena* – personu grupa (šā likuma izpratnē atsevišķos gadījumos arī privātpersona), kam raksturīga kopīgas identitātes izjūta un ko vieno nemateriālais kultūras mantojums un kopīga ieinteresētība to saglabāt un nodot nākamajām paaudzēm” (Saeima, 2016).

Šī jēdziena *kopiena* attiecināšana arī uz vienu privātpersonu raisa daudz jautājumu par dokumenta sastādītāju kompetenci, jo kopiena ietver personu, bet persona viena pati nevar būt kopiena.

Dr. art. Rūta Muktupāvela un Dr. sc. soc. Anda Laķe zinātnisko rakstu krājumā “Kultūras mantojuma kopienas: prakses, attīstība, izaicinājumi” (2022) detalizēti analizē jēdziena *kopiena* etimoloģiju gan vēsturiskā, gan mūsdienīgā diskursā, minot, ka šī jēdziena teorētiskais diskurss ir izteikti starpdisciplinārs, to veido dažādas sociālo un humanitāro zinātņu nozares, tādas kā socioloģija, ģeogrāfija, antropoloģija, sociopsiholoģija, vēsture, filozofija, reliģija (Muktupāvela & Laķe, 2022).

Pamatojoties uz vispārēja rakstura definīcijām, kopienas var klasificēt pēc to vienojošiem kritērijiem: vietas, vērtībām, uzskatiem, interesēm, sociālās prakses, ideoloģiskas un simboliskas izpausmes (Muktupāvela, Laķe, 2020). Un tālāk pētījumā tiek analizētas dažādas Latvijā jau valstiski atzītas kopienas, kā Lībiešu kultūrtelpa, Upītes kultūrtelpa. Bet 3. nodaļā minētā nemateriālā kultūras mantojuma kopienu gadījumu analīze raisa neizpratni, raugoties no teorētiskajā daļā detalizēti analizētās teorijas aspekta. Ko ietver *kopienas gadījuma* jēdziens? Spriežot pēc zinātnisko pētījumu satura rādītāja, šajos kopienu gadījumos ir gan Alūksnes novada Pededzes pagasta pareizticīgo iedzīvotāju tradicionālais kāzu rituāls, gan Siguldas spieķa darināšanas prasmes, gan Ziemeļlatgales katoliskās tradīcijas. (Tās neatbilst etnisko pamattautu kultūrai, bet ir mūsdienu kultūras mantojums). Bet Saules gadskārtas 8 svinamo laiku tradīciju kopšana latviskajā dzīvesziņā – *kopienas gadījums* ir kopiena bez piederības konkrētai teritorijai (Freiberģa & Kristāla, 2022). Abas pētnieces, intervējot šo fiziskā teritorijā vienkopus neeksistējošās kopienas pārstāvjus, kosnatē, ka šīs kopienas patiesos apmērus noteikt nav iespējams (1-3 tūkst.). Un, ka kopienai nav vadības hierarhijas. Bet šī kopiena, kuras pārstāve ir arī šī pētījuma autore, aicināja NKM sarakstā iekļaut Latvijā dzīvojošo etnisko pamattautu pamattradīcijas – gadskārtu ieražas nolūkā veicināt visas Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma pārmantojamību caur izglītību tās veselumā nevis dalīšanā pa atsevišķiem, no konteksta izrautiem elementiem. Un bija jāapvienojas domubiedru grupai – dažādām NVO, amatniekiem, ekspertiem, lai atbilstu *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā* ierakstītajai kopienu definīcijai. Pēc būtības, tas ir absurds un nevēlēšanās domāt par savu etnisko sentautu tradīciju pārmantojamību to

kopveselumā. Un vēl liekāks apsurds, ka šāda dokumenta ierobežojumu un definīciju dēļ šī domubiedru grupa nu jau tiek analizēta kā jauns kopienas veidojums bez iekšējās struktūras.

Šis ir izcils piemērs, kā vienā valstiskā dokumentā formulētie jēdzieni apgrūtinā gan zinātnieku darbu, gan sašķeļ pašu sabiedrību nesaprotamās kategorijās. No tā izriet, ka kopiena var būt arī viens amatnieks ar savu prasmi vai viena interešu kopa, kura fiziski nedzīvo vienā teritorijā. Droši vien, tāpēc bija jāievieš jauns jēdziens – *kultūrtelpa*, kas apzīmē robežas tādām kultūras kopienām, kuras nosaka kopīga fiziska dzīvesvieta un raksturīgās tradīcijas, intereses, uzskati. Un tāpēc Upītes, Lībiešu, Suitu, Nīcas kopienas tiek sauktas par kultūrtelpām, bet, rucavnieki *Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā* sevi nosaukuši par *Rucavas tradicionālo kultūrtelpu* (LNKC, 2022), kas, acīmredzami pieļauj, ka eksistē vēl vienkārša, bez tradīcijām dzīvojoša Rucavas kultūrtelpa, kas, visticamāk, atbilst patiesībai, jo ne visi rucavnieki interesējas par tradicionālo kultūru. Tātad, sanāk – kopiena kopienā! Tas šķeļ vai tomēr aizsargā vienā fiziskā vietā dzīvojošus iedzīvotājus kultūras izpratnē?

Izejot no augstāk minētā, jāsecina, ka jēdziens *kopiena* ir teorētisks, piemērots lietošanai valsts, pašvaldību u.c. normatīvos aktos, bet nav attiecināms uz reālu cilvēku grupu, dzīvojošu vienā teritorijā, ar vienām valodas, ieražu, uzskatu pazīmēm tādā nozīmē, kā, piem., 9.-12. gs. dzīvojošās sentautas noteiktos pilskalnos, ģeogrāfiskās vietās. Kopienas kultūrvēsturiskais diskurss – tradīciju kopšana un pārmantošana, bet sociāli-ekonomiskais diskurss – modernā dzīvošana digitālā laikmeta vidē. Jēdziens *kopiena* ietver gan *tradicionālu kultūrtelpu*, gan vienkārši *kultūrtelpu*, gan vienu amatnieku un viņa produkcijas pircējus, gan kopīgu interešu grupu bez konkrētas teritorijas, valodas u.c. pazīmēm. Tātad - ir notikusi jēdziena *kopiena* nozīmes transformācija un jāpārskata lietderība tālāk lietot šo jēdzienu ar sākotnējo nozīmi.

Šī pētījuma empīriskajā daļā tiks pētīta *Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas (LTKA)* sociālo tīklu *Facebook digitāla kopiena*, kuras dalībnieki ir 1300 cilvēku. Taču lielākā daļa šiem interesentiem nav LTKA biedri – tātad, patiesībā nav NVO kopienas biedri. Un šajā vietnē ir daudzu citu digitālo kopienu publikācijas, kuras ir vienkārši pārpublicētas, jo Facebook noteikumi pieļauj tādu sociālo tīklošanas informācijas izplatīšanu, un katrs dalībnieks jau ar savu dalību piekrīt šādiem noteikumiem. Un, ja nepiekrīt savas publikācijas pārpublicēšanai, tad atslēdz iespēju kādam ar to dalīties.

Pirms definēt jēdzienu *digitālā kopiena*, *digitālā identitāte*, jānoskaidro, kas vispār tiek saprasts ar jēdzieniem: *identitāte* un *digitāls*.

Jēdzienu *identitāte* ieviesa amerikāņu psihologs Ēriks Eriksons, definējot to kā integrētu, viengabalainu, saskaņotu indivīda priekšstatu pašam par sevi, iekļaujot paša izveidotas pārlicības, vērtības, nākotnes plānus (Eriksons, 1998).

“Vēsturiski cilvēks sevi ir identificējis pēc dažādām pazīmēm – dzimuma, cilts, radniecības, etniskās grupas, teritorijas, reliģijas, profesijas, piederības sociālajam slānim u. tml., taču mūsdienu rietumu kultūrā identitātes kļūst fragmentāras. Globalizācijas un postmodernisma apstākļos tādi tradicionālie identitātes avoti kā ģimene, vietējā kopiena, sociālā klase vai nācija kļūst mazāk svarīgi un to vietu sāk ieņemt dažādie dzīvesveidi. Cilvēki var mainīt identitātes savas dzīves laikā, brīvi izvēloties, kas viņi vēlas būt. Vērtību plurālisma un postmodernisma ietekmē, kad aizvien straujāk tiek nojauktas tradicionālās robežas starp normu un devianci, sabiedrībai kļūst aizvien grūtāk rast kopīgu iekļaujošu pamatu un vienotu vērtību sistēmu, kas kalpotu par referenci socializēšanās procesā” (Paula, 2022).

Digitāls - skaitļos pārvērsts; tāds, kas izmanto skaitļus (Tēzaurs, 2023). V. Dombrovskis un L. Berga (2021) savā pētījumā *Viss par kiberpasauli. KiberEs* raksta, ka mentālu tēlu veidošanas un saglabāšanas process atmiņā notiek ar kodēšanas starpniecību. Informācijas saglabāšana notiek ar semantiskās un mehāniskās kodēšanas palīdzību cilvēka vai mākslīgā atmiņā – *kibertēlu* veidā. *Kiberpasaule* – tā ir abu šo informācijas veidu apvienojums kodētu simbolu veidā. Sabiedrības kultūra pakāpeniski tiek pārnesta uz *kiberpasauli* un tur tā transformējas, veidojot jauna veida kultūru – digitālo kultūru, kurai ir atšķirīga semantika no sākotnējās (Dombrovskis & Berga, 2021).

Jēdziens *digitālā identitāte* populārākajās vārdnīcās nav atrodamas, tādēļ autore mēģina to definēt – *tiešsaistes vai tīkla identitāte, kuru kibertelpā pieņēmis vai pieprasījis indivīds, organizācija vai elektroniska ierīce*. Šie lietotāji var arī projicēt vairāk nekā vienu *digitālo identitāti*, izmantojot vairākas kopienas. *Digitālā identitāte* saistīta ar vienu vai vairākiem digitāliem identifikatoriem, piemēram, e-pasta adresi, URL vai domēna vārdu.

Savukārt, Dombrovskis, Berga koncepcijā *identitāte* min apzināto un neapzināto tās daļu, kura atspoguļojas astoņās vienībās – personīgā identitāte, virtuālā identitāte, digitālā identitāte, slēptā identitāte, personība, lietotāja konts, digitālais profils un kiberpersonība (Dombrovskis & Berga, 2021).

Jāatzīst, ka Latvijas Kiberpsiholoģijas asociācija ir tālu pavirzījusies gan kiberpasaules (digitālās vides virtuāla telpa, kibertelpa) izpētē, gan cilvēka spihes aspektu izpētē, mijiedarbībā ar to. Tā, piem., jēdziens *kiberpersonība*. Tā nav tieša personības digitālā kopija, bet cilvēka idenitātes izpausme, kura acīmredzot līdz šim netika realizēta (Dombrovskis & Berga, 2021).

Pētījumā jānoskaidro, kādas personības vajadzības tiek īstenotas ar *digitālās identitātes* palīdzību *digitālo kopienu* ietvaros *digitālā laikmeta* un *digitālās kultūras* vidē.

Ja senāk kopienu ļaudis, saimes tikās, vakarēšanās dziedot, stāstot pasakas, minot mīklas, strādājot kādu rokdarbu, tad digitālā laikmetā paveras plašas iespējas īstenot savus individuālos mērķus, izveidojot brīvas *digitālās kopienas* (brīvu personu atvērta tipa komunikācijas modelis digitālā vidē, kuru raksturo konkrētas kopīgas intereses nevis juridiski reģistrētas organizācijas statūtos paredzēti mērķi) sociālajos tīklos, kuras indivīdus vieno ļoti šaurs temats, piem., Facebook grupas: *Kokles, koklēšana un koklētāji, Tradicionālās Dūdas Latvijā, Par un ap adīšanu, Virtuālās aušanas studija, Ierauga maizes mīļotāju grupa* u.c.

Tās nevalstiskās organizācijas, kuru darbība saistās ar latviešu tradicionālo kultūru un, kuras ir pieņēmušas digitālā laikmeta tehnoloģijas, lietojot tās ikdienā, internetā, ir arī izveidojušas savas vietnes, un aktīvi informē sabiedrību par savām darbībām, interesēm un vajadzībām, piem., www.marasloks.lv; www.klki.lv; www.aprika.lv; www.muzikanti.lv; www.folklorasbiedriba.lv, u.c.

Savukārt, Valsts institūcijas veido digitālās mācību un materiālu krātuves, saistītas ar tradīcijām – kā resursu sabiedrībai, dažādu veidu izglītības mācību iestādēm, to pedagogiem – latviešu tradicionālās kultūras izziņai, piem.,

Latviešu Folkloras krātuve – <https://www.garamantas.lv>,

LNKC – <https://www.lnkc.gov.lv/lv/digitalie-macibu-un-metodiskie-materiali>

Savukārt, uzņēmējiem ir iespēja veidot digitālo mācību līdzekļu krātuves par ESF finansējumu, kā to izdarīja IK Maravoti vispārīzglītojošo skolu 7. klasēm Latvijas Senvēsturē – www.maravoti.klki.lv , sadarbojoties ar Latvijas Nacionālo vēstures muzeju, Āraišu ezerpils Arheoloģisko parku, Tērvetes Koka pils un vēstures muzeju, LU, Cēsu RTU u.c.

Sabiedrības masveida digitalizācijas procesus veicinājusi arī ilgstošā Covid-19 pandēmija, kuras laikā Latvijas Nacionālais kultūras centrs izstrādājis interaktīvu materiālu – digitālā vidē pieejamas rekomendācijas “Eksperts iesaka, kā turpināt darbu laikā, kad pulcēšanās klātienē ir ierobežota” un kā pielāgoties, apgūt jaunas zināšanas un prasmes, vairot pozitīvas emocijas (LNKC, 2022). Šis materiāls īpaši jāizceļ tādēļ, ka tur minētas Valsts institūciju izveidotās digitālās latviešu tradicionālās kultūras elementu – folkloras, etnogrāfijas, dzīvesziņas, mitoloģijas vienību atvērtās krātuves: Latvijas Nacionālās bibliotēkas - virtuālais grāmatu plaukts, dainu skapis; – Latviešu Folkloras krātuves digitālais arhīvs; Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas tradicionālās mūzikas arhīvs; Danču krātuve (www.dancukratuve.lv); Latviešu Folkloras krātuve (<http://valoda.ailab.lv/folklor/>), Latvijas Valsts vēstures arhīva izveidotā dzimtas radurakstu, vēsturisko atmiņu atvērtā digitālā krātuve: <https://www.raduraksti.arhivi.lv/>.

Latvijas Kultūras ministrija savā kultūrpolitikas satratēģiskās plānošanas dokumentā “Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.-2027. gadam „Kultūrvalsts”” pauž bažas par digitālās transformācijas procesiem - tie vienlaikus rada gan jaunas iespējas, gan būtiskus draudus kultūras un radošajām nozarēm. No vienas puses, digitalizācija ļauj kultūras organizācijām sasniegt jaunas auditorijas gan vietējā, gan starptautiskajā telpā un radīt inovatīvus kultūras pakalpojumus; tiešsaistes platformas ir neatsverams palīgs kultūras pakalpojumu komunikācijā un mārketingā. No otras puses, digitālās tehnoloģijas piedāvā aizvien jaunus brīvā laika pavadīšanas veidus un teju bezgalīgu satura piedāvājumu, samazina klātienē kultūras pakalpojumu patēriņu, it īpaši jauniešu auditorijā, saasina konkurenci starp kultūras satura īpašniekiem un pakalpojumu sniedzējiem, liek tiem konkurēt ar globālajām digitālajām satura platformām un būtiski samazina ienākumu gūšanas iespējas radošo industriju uzņēmumiem, it īpaši audiovizuālajā sektorā (KM, 2022). Kultūras ministrija plāno turpmākajos gados turpināt gan kultūras resursu digitalizācijas aktivitātes, gan paplašināt digitālā satura pieejamību sabiedrībai, veicinot tā jauna veida funkcionalitāti zināšanu, produktu un pakalpojumu radīšanā.

Secinājumi

- Dažādu kultūras kopienu digitālās izpausmes digitālajā vidē nav pētītas, klasificētas, definētas pēc noteiktiem zinātniskajiem kritērijiem.
- Jēdziens *kopiena* ir teorētiski konstruēts, lietošanai valsts, pašvaldību u.c. normatīvos aktos, bet nav attiecināms uz reālu cilvēku grupu, dzīvojošu vienā teritorijā, ar vienām valodas, ieražu, uzskatu pazīmēm. Tā kultūrvēsturiskais diskurss – tradīciju kopšana un pārmantošana, sociāli-ekonomiskais diskurss – modernā dzīvošana digitālā laikmeta vidē.
- Jēdziens *kopiena* ietver gan *tradicionālu kultūrtelpu*, gan vienkārši *kultūrtelpu*, gan vienu amatnieku un viņa produkcijas pircējus, gan kopīgu interešu grupu bez konkrētas teritorijas, valodas u.c. pazīmēm. Tātad – ir notikusi jēdziena *kopiena* nozīmes transformācija un jāpārskata lietderība tālāk lietot šo jēdzienu ar sākotnējo nozīmi.
- Fiziskas *kopienas* fiziskai *kultūrtelpai* vienlaicīgi *digitālā vidē* var būt *digitāla kopiena*, kura transformē tās robežas nenosakāmā, strauji mainīgā apjomā, iekļaujot arī vērtību un uzskatu domubiedrus, atbalstītājus, jaunumu kārotājus – sekotājus, arī negatīvus izsekotājus, skaudējus, nelabvēļus u.c. kibervidē mītošus subjektus, kas vairs neizolē kopienu no pārējā Latvijas teritorijā mītošām kopienām, bet veicina dialogu savstarpējā komunikācijā.
- Komunikācija *digitālā vidē* kā parādība iezīmē jauna jēdziena parādīšanos – *digitālā kultūra*, kas ietver ne tikai fiziski piedzīvojamās kultūras transformāciju un funkcionalitātes maiņu digitālā

vidē, bet veicina jaunas parādības – *kiberpersonības* diferencēšanos un *digitālas identitātes* attīstīšanos personības izaugsmes procesā.

- Personības *digitālā identitāte* rada jaunu komunikācijas retoriku *digitālajā vidē*, izmantojot tehnoloģijas un to pārvaldīšanas prasmes.
- *Digitālā komunikācija*, kuru īsteno *kiberpersonība* – citā veidā, vidē nerealizētā personības daļa – attīsta cilvēkam divas identitātes, kuras skaistītas ar komunikācijas retoriku – viena fiziskā, otra – kiberidentitāte.
- Atbilstoši UNESCO 2050 vīzijai politikas plānošanas dokumentā ... *Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā* ir nepieciešams atrast saprātīgu līdzsvaru, plānojot pārmaiņas izglītībā ar harmonisku dabiski-fiziskās un virtuālās mācību vides savienošanu, kas ir realizējams personībā, ar tās dažādajām daļām, kuras nekonfliktē savstarpēji, bet ieklausās, sadzīvo vienotā, harmoniskā personības psihe veselumā.

Nākamajā nodaļā tiks turpināta jēdziena *identitāte* pētīšana citā tās formā - kā *dzimumidentitāte*, kas ir svarīga personības psihe pašidentifikācijas daļa, kuru nosaka ne tikai iedzimtība, bet arī audzināšanas tradīcijas, uzskati, kultūrvide, sabiedrības stereotipi un digitālā laikmeta vide.

1.1.3. *Dzimumidentitāte, tās veidošanās problēmas digitālā laikmeta vidē*

Jēdzienu: *identitāte, digitālā identitāte* nozīme ir jau nedaudz ieskicēta iepriekšējā nodaļā, tāpēc šajā nodaļā tiks izskatīta jēdziena *dzimumidentitāte* nozīme, dzimumidentitātes veidošanās nosacījumi personībā, ar to saistītās problēmas izglītības audzināšanas kontekstā un digitālā laikmeta vides ietekmē. Šie teorētiskie apsvērumi tiks apstiprināti vai noliegti pētījuma empīriskajā daļā, analizējot, kādus latviešu tradicionālās kultūras elementus lieto sabiedrība un vai ir atšķirība starp vīriešu un sieviešu izvēlēm.

Digitālā laikmeta vidē – Latvijas valsts Televīzijā, digitālajā presē, ir kļuvis par satraucošu aktualitāti fakts, ka arvien vairāk jauniešu jūt sevī jauktu dzimumidentitāti. Kā tas ir iespējams, ja latviešu tradicionālajā kultūrā diezgan skaidri iezīmējas vīru un sievu darbi ieražu, gadskārtu, svinamo dienu, mūža godu un ikdienas rituālu īstenošanā? Arvien vairāk sabiedrībā parādās dažāda veida aicinājumu politiķiem pieņemt *Dzīvesbiedru likumu*, kurš legalizētu viendzimuma attiecības un ģimenes, kuras izriet no šādām attiecībām. Protestējot pret valsts diskriminējošo attieksmi pret viendzimuma pāriem, dzejniece un aktrise Marija Luīze Meļķe atteikusies no viņai piešķirtās *Lielā Kristapa* kino balvas par labāko aktrises darbu galvenajā lomā (LSM.lv Kultūras redakcija, 2023).

Šāda tendence ir skatāma kā kultūras tradīciju un vērtību transformācija postmodernisma ietekmē, kad tradicionālā ģimene starp vīrieti un sievieti vairs nav tradicionālajai kultūrai nozīmīga vērtība – ģimenes modelis, bet tiek apšaubīta, pārskatīta, piedāvājot daudzveidīgus modeļus, kas liek uzdot jautājumu – kas notiek ar sabiedrības psihisko veselību? Šī problēma ir aktuāla pētījuma ietvaros tādēļ, ka ietver ļoti būtisku sociālo kultūrvidi, kurā tiek apgūtas tradīcijas – ģimeni. Cik lielā mērā digitālajā laikmetā ģimene ietekmē vērtību, uzskatu sistēmas veidošanos jauniešiem? Vai nav notikušas izmaiņas – vai šo ģimenes funkciju daļēji nav aizstājusi skolas vide, mācību saturs un digitālā vide – sociālie tīkli? Atbildes uz šiem jautājumiem svarīgas arī nākotnes izglītības perspektīves plānošanā UNESCO izglītības dokumentu kontekstā.

Pavisam nesen 2020. gadā Skola2030 aizstāja meiteņu un zēnu programmu *Mājturība* pret programmu *Dizains un tehnoloģijas* (Skola2030, 2020). Tagad to mācās abi dzimumi vienlīdz. Nevar šo pieeju ne apstrīdēt, ne akceptēt, jo, faktiski, šis mācību priekšmets līdz šim iekļāva visvairāk dzimumatšķirību mācību-audzināšanas procesā. Nav veikti arī pētījumi par to, kas noticis ar pedagogiem, kuri iepriekš mācīja meitenes un zēnus atsevišķi. Vai palicis tikai viens no tiem, vai turpina abi dalīt klasi grupās? Tagad tā ir katras skolas izvēle savu resursu sadalē. Tāpēc pētījumā tālāk

šo ideju par pedagogu-vīriešu un sievietes nozīmi skolēnu dzimumidentitātes veidošanā nav iespējams tālāk kvalitatīvi attīstīt – nepieciešams atsevišķs pētījums.

Savukārt, Līva Stakava 2023. gada 24. februārī LSM.lv publicēja rakstu *Izglītības sistēma nav zēniem piemērota? Kāpēc zēnu sasniegumus skolā vērtē zemāk nekā meiteņu?*, kurā gan aplūko Itālijas Trento Universitātes Socioloģijas un sociālo pētījumu nodaļas pētnieku – Ilārija Līvores un Moriss Triventi 2023. gadā veikto pētījumu ar 39 tūkstošu 10. klašu skolēnu dalību. Tajā atklāja, ka skolotāji, vērtējot izglītojamās ar vienādu "priekšmetu specifiskās kompetences līmeni", ko mēra ar standartizētiem testiem, augstāku vērtējumu piešķir meitenēm nekā zēniem (Stakava, 2023).

Tāpat pusaudžu un jauniešu psihoterapijas centra vadītājs Latvijā, psihoterapeits Nils Sakss Konstantinovs skaidro, ka problēmas pamatā ir izglītības sistēmas formāts, kas neņem vērā dzimumu atšķirības, ka bērniem labākas atzīmes ir pie sava dzimuma skolotājiem, jo zēni psiholoģiski identificē sevi ar vīriešiem, bet meitenes – ar sievietēm – skolotājām. Tāpat viņš uzskata, ka dzimumam nav tik liela loma septiņu, astoņu, deviņu gadu vecumā, bet, sākot no 10 gadiem, dzimumam ir izšķiroša, fundamentāla loma (Stakava, 2023). Uzvedības, rīcības atdarināšana, identificējoties ar sev nozīmīgu personību, ir viens no faktoriem dzimumidentitātes veidošanās procesā.

Iespējams, ka nozīme ir arī mācību satura pasniegšanas metodikai, kurā būtu jāņem vērā fizioloģiskās atšķirības vīriešu un sievietes smadzeņu darbībā domāšanas procesā – vīriešiem vairāk attīstīts talamus, strukturēšanas un orientēšanās vidē spējas, bet sievietēm – smadzeņu pieres daivas, prefrontālā garoza un saites starp abām smadzeņu puslodēm – veicina holistisku, intuitīvu pasaules uztveri, dažādu stratēģiju variantu, cēloņu-seku apdomu (Iljins, 2001). Ja skolēnu stundas sākumā neiepazīstina ar visas stundas satura struktūru, mērķi, bet liek doties nezināmā virzienā – soli pa solim, tad viņš zaudē motivāciju un interesi apgūt mācību saturu, pievēršot citu uzmanību ar savu prosociālo uzvedību. Dažādu metodisko pieeju pielietojums mācību satura izziņā arī vai nu veicina, vai neveicina meiteņu un zēnu bioloģisko atšķirību attīstību, jo dažādu hormonu veidošanās vai neveidošanās ķermenī ir saistītas ar dažādiem rīcības vai uzvedības modeļiem (Sebre & Miltuze, 2022).

Bioloģijas zinātņu doktors Jēkabs Raipulis piedāvā apkopojosu analīzi par jēdzienu *dzimums* un *dzimte* (*gender*) interpretācijām, kas saistīti arī ar mēģinājumu mainīt izpratni par dzimumiem pretrunīgi vērtētajā starptautiskajā dokumentā “Stambulas konvencija.” Viņš skaidro, ka *genders* jeb *dzimte* (angļu: *Gender*, vācu: *Gender*, krievu: *Гендер*) ir sociālās vides un kultūras ietekmē veidojušos noteiktu īpašību sakopojums, kas nosaka sievietes un vīriešu uzvedību sabiedrībā un tiek attiecināts uz sociāli konstruētām lomām, uzvedības modeļiem, aktivitātēm un īpašībām, ko konkrētajā sabiedrībā mēdz uzskatīt par atbilstošām vīriešiem un sievietēm (Raipulis, 2019). No tā izriet, ka

digitālajai videi kā sociumam un kultūras tradīcijām un arī stereotipiem sabiedrībā ir nozīme dzimumidentitātes veidošanās procesā. Rodas jautājums – kāds ir nodoms, plānojot pārmaiņas izglītībā, ieviest tādu saturu, mācīšanas modeli, kurš veicina nekatrās, neitrālās vai jauktās dzimtes identitātes attīstīšanos jauniešos un uz kuriem tas ved sabiedrību? Vai tā būs psihiski vesela sabiedrība, kurā demogrāfiskie rādītāji būs apmierinoši, lai nodrošinātu tautas izdzīvošanu ilgtermiņa perspektīvē?

Taču saknes šai situācijai ir postmodernā feminisma teorijā (feminisma filosofija attīstās jau 19. gs.), kur norādīts, ka jāatšķir dzimums (sex – bioloģiski noteiktā piederība) un dzimuma kultūrvēsturiskā piederība (gender), kas var mainīties vietām, piem., vīrietis var ieņemt tradicionālo sievietes lomu bērnu audzināšanā, saņemot valsts pabalstu (Kūle & Kūlis, 1989).

Lai izprastu, cik liela nozīme dzimumidentitātes veidošanā jauniešiem ir izglītībai, digitālā laikmeta atvērto sociālo tīklu informācijas videi, jāiedziļinās psihologu atziņās.

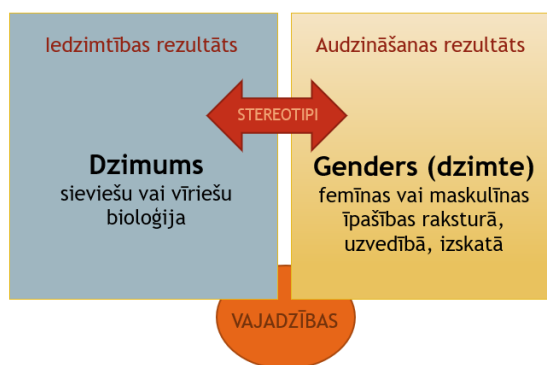
Psihologe Jūlija Damočkina, atsaucoties uz E. P. Iljina pētījumiem, definē dzimumidentitātes veidošanās procesā 5 bioloģiskās iedzimtības faktorus, kas saistīti ar X vai Y hromosomu kombināciju DNS, gonādu jeb dzimumdziereru attīstību embrija 6-7. ned., hormonālās darbības īpatnībām iedzimtības rezultātā, iekšējiem dzimumorgāniem (olnīcām, sēkliniekiem u.c.) un ārējiem dzimumorgāniem (skat. 2. att.). Savuārt, audzināšanas rezultātā iegūtās femīnās vai maskulīnās rakstura, uzvedības, rīcības īpašības, modeļus, stratēģijas vajadzību apmierināšanā, var ietekmēt identifikācija ar vecākiem, stereotipi sabiedrībā, kultūras tradīcijas, vienaudži, personību viedokļi (Damočkina, 2023).

Dzimumidentitāte

J. Damočkinas 5 kritēriji:

1. Hromosomu dzimums
2. Gonādu (dzimumdziereru) dzimums
3. Hormonālais dzimums
4. Iekšējie dzimumorgāni
5. Ārējie dzimumorgāni

(Damočkina, 2023)

2. att. Dzimumidentitātes iedzimtības un audzināšanas faktori

Tas liek secināt, ka pedagogi-vīrieši var sniegt būtisku ieguldījumu zēnu audzināšanā par atbildīgiem vīriešiem, jo audzināšanai personības attīstības un dzimumidentifikācijas veidošanās procesā ir ļoti liela nozīme. Tāpēc arī svarīgs ir šīs audzināšanas metodoloģiskais pamats - kultūras tradīcijas un no tām izrietošie ieradumi, pozitīvie stereotipi sabiedrībā, kas indivīdiem veido stabilu pasaules uzskatu, vērtību sistēmas pamatu.

Taču kāds pamatojums ir sabiedrības vērtību un uzskatu maiņai postmodernajā diskursā, kurā dzimumu līdztiesība ir postulēta kā eksistenciālas izdzīvošanas tiesības? Vai šī pieeja ilgtermiņā nav radījusi politiski motivētu seksuālo minoritāšu publiskās demonstrācijas un to atbalstītāju empātiskus naratīvus, kam jaunieši masveidā pievienojas, neanalizējot parādības būtību? Vai tā nav jaunā pusaudžu krīzes kontrkultūra-protests pret pastāvošo iekārtu, tāpat, kā, savulaik, hipiju, panku u.c. subkultūru parādības? Tas tiks skaidrots pētījuma turpinājumā.

Epiģenētikā homoseksualitāte tiek saistīta ar bioloģisku parādību – inversiju, kuras rezultātā notiek hromosomas struktūras pārmaiņas, hromosomas segmentam pagriežoties par 180 grādiem. Gēnu uzvedība vai ekspresija jeb tas, kā tie darbojas, nav atkarīga tikai no pašas DNS secības - to ietekmē arī citi faktori, piemēram, mūsu ikdienas uzvedība un vide mums apkārt. Šie faktori tiek saukti par epiģenētiskajiem faktoriem, bet zinātne – epiģenētika – pēta, kā mūsu uzvedība un vide var ietekmēt gēnu darbību (Epiģenētika, 2023). Ja tas empīriski ir pierādīts, tad jāsecina, ka ilgtermiņā dažu sabiedrības locekļu patoloģijas publiska glorificēšana var tiešām ietekmēt veselās sabiedrības gēnu mutācijas, kas liek uz šo problēmu paskatīties nopietni, saprotot, ka ilgtermiņā tā tiešām var apdraudēt sabiedrības psihisko veselību.

Bet psiholoģes S. Sebre un A. Miltuze savā grāmatā “Attīstības psiholoģija” (2022) nodaļā par seksuālo identitāti min, ka jaunākās tehnoloģijas ne tikai paver pusaudžiem plašas iespējas sastapties ar seksualitāti un to dažādo orientāciju izpausmēm internetā, bet arī var ietekmēt jauniešu identitātes meklējumus. Jauniešu izzinošie eksperimenti ar dažādu attiecību modeļiem, var ilgtermiņā masveidā mainīt tradicionālos uzskatus par jēdzienu *ģimene*. Pētījumi liecina, ka seksuālo orientāciju ietekmē gan ģenētiskie, gan sociālās vides faktori (Sebre & Miltuze, 2022).

LU doc., Dr. paed. Daiga Kalniņa savā pedagogu tālākizglītības kursā “Novitātes pedagogijā profesionālās izglītības skolotājiem” (2010) 3.5. nodaļā "Smadzeņu darbībā balstītas zēnu un meiteņu mācīšanās atšķirības" min, ka zēnu un meiteņu atšķirību mācībās nosaka dzimumu atšķirības smadzeņu uzbūvē un darbībā, kam iemesls ir:

- Hormonu ietekme
- Dabiskā izlase
- Vides ietekme

Hormoni (testosterons un androgēns) stimulē specifisku smadzeņu apgabalu augšanu un neironu blīvumu tajos, piemēram, hippocampus, kas atbild par atmiņas veidošanos, pildīts ar estrogēna receptoriem, aug ātrāk meitenēm pusaudža gados (Sousa, 2006). Šī iemesla dēļ meitenes vairāk lieto labo smadzeņu puslodi, bet zēni - kreiso (Cahill, 2005; Lutchmaya, et al, 2002).

Dabiskās izlases teorija uzskata, ka tūkstošiem gadu vīriešiem bija jāiet medībās, jāpārvar lieli attālumi, jāgatavo ieroči, bet sievietēm jā rūpējas par māju, bērniem, jāgatavo ēdiens un apģērbs. Tas nosaka atšķirīgu smadzeņu darbību. Līdz ar to vīriešiem izveidojušās labas virziena atrašanas prasmes, telpiskās, trajektorijas izvēle, bet sievietēm – labas motorās prasmes, laika izjūta, valoda. Attīstītie izdzīvo un nodod tālāk ģenētisko informāciju.

Vides ietekme. Dzirde un tauste ātrāk attīstās meitenēm (to kontrolē kreisā smadzeņu puslode), bet telpiskuma izjūta, ko kontrolē labā smadzeņu puslode, ātrāk attīstās zēniem. Turklāt vecāki audzina zēnus un meitenes atšķirīgi. 6 – 12 gadu vecumā bērni atšķirīgi pavada brīvo laiku pēc skolas: zēni vairāk laika pavada ārā, kur labāk attīstās vietas izjūta, bet meitenēm labāk patīk brīvo laiku pavadīt telpās (Kalniņa, 2010).

Bet šī kursa 3.6. tabulā: **Zēnu un meiteņu smadzeņu atšķirības** (Sax, 2005; Sousa, 2006) ir uzskatāmi definētas dzimumu atšķirības izglītības procesa kontekstā, no kurām galvenās, raksturīgākās atšķirības:

1. tab. Zēnu un meiteņu smadzeņu atšķirības pēc D. Kalniņas (2010). (S. Lodiņas modifikācija)

Meitenēm	Zēniem
Procentuāli lielāks kopējais pelēkās vielas daudzums, vienāds pelēkās vielas daudzums..	Procentuāli lielāks kopējais baltās vielas daudzums, vairāk pelēkās vielas labajā puslodē.
Lielais smadzeņu saiklis, kas nodrošina komunikāciju starp puslodēm, lielāks un biežāks kā vīriešiem (par 25procentiem).	Zēni pārsvarā pārvērtē savas spējas, bet meitenes tās nepietiekami novērtē.

Emocionālās stimulācijas laikā amigdala aktivizējas tikai kreisajā puslodē, tāpēc sievietes labāk atceras emocionāla notikumu detaļas.	Emocionālās stimulācijas laikā amigdala aktivizējas tikai labajā puslodē, tāpēc zēni labāk atceras emocionāla notikuma būtību.
Stiprāki neirālie savienotāji un lielāks hipokamps nodrošina labāku sensorās atmiņas detaļu izmantošanu runā un rakstos.	Jo vairāk vārdus lieto skolotājs, jo lielāka iespēja, ka zēns pārtrauks klausīties.
Priekšējā garoza attīstās agrāk un ir lielāka kā zēniem.	Zēniem vairāk kā meitenēm patīk darīt kaut ko bīstamu, kas rada viņos satraukumu un uzbudinājumu, ko lielākā daļa zēnu uzskata par neatvairāmu.
Meitenēm ir vairāk serotonīna un viņas izdara mazāk impulsīvus secinājumus kā zēni.	Zēniem ir mazāk serotonīna un oksitocīna, kas liek viņiem būt impulsīvākiem kā meitenes. Tāpēc arī zēniem nepatīk mierīgi sēdēt un sarunāties ar kādu.
Meitenēm ir vairākas garozas zonas, kas nodrošina verbālo funkciju, viņām ir labāka sensorā atmiņa, tonalitāte, viņas labāk var mierīgi nosēdēt, klausīties, domāt un runāt, veikt komplicētāku lasīšanu un rakstīšanu	Zēnu smadzenes ir vairāk piemērotas simboliem, abstrakcijām un attēliem, tāpēc zēni kopumā labāk kā meitenes mācās augstāko matemātiku un fiziku. Zēni dod priekšroku fiziskām kustībām un iznīcināšanai videospēlēs.

Turpat tālāk – 3.7. un 3.8. tabulās tiek skaidrota detalizēta meiteņu un zēnu uztveres atšķirības un pedagogu metodiskie paņēmieni darbā ar vienu vai otru dzimumu. Nav atšķirības starp zēniem un meitenēm tajā, ko viņi var iemācīties, bet ir liela atšķirība, kā viņus labāk mācīt (Sax, 2005).

No augstāk minētā jāsecina, ka nav pētīta zēnu un meiteņu ieinteresētība un nozīme tematiskā satura atšķirībā, kas stereotipiski patīk zēniem un meitenēm. Bet apsveicami, ka vismaz profesionālās izglītības pedagogiem ir iespēja apgūt dažādas metodiskās pieejas zēnu un meiteņu izglītošanas procesā. Tas sniedz drošības garantu, ka vismaz metodiskās pieejas rezultātā dzimumidentitātes atšķirību faktors jauniešos netiek nomākts, bet ņemts vērā un attīstīts atbilstoši dzimumam.

Taču digitālā laikmeta vidē ir parādījusies vēl kāda problēma, ko min Zanda Rubene un Ilze Dinka LU 811. rakstu krājuma zinātniskajā publikācijā *Postmodernā bērība: izaicinājumi pedagogijas pētījumiem*. Tajā autores skaidro, ka postmodernisma situācijai raksturīgais domāšanas veidu un dzīvesveida plurālisms veicina audzināšanas liberalizācijas tendences un bērncentrētas

sabiedrības veidošanos. Autores uzskata, ka digitālā vidē rīcībspējīgais bērns provocē pieaugušo kultūras robežu saplūšanu ar bērnu kultūru, kas neatbilst viņa aktuālai attīstībai. Tā rezultātā parādās bērna un pieaugušā līdzvērtība, ko apstiprina arī valstiskie normatīvie akti (Rubene & Dinka, 2016). Bieži vien pat bērni ir tie, kas pamāca pieaugušos, jo digitālās tehnoloģijas viņiem ir pavērušas iespējas internetā patstāvīgi izzināt kādu jautājumu padziļināti – labāk nekā zina viņa vecāks. Savukārt, vecākiem psiholoģiski šāda situācija veicina negatīvu metakognīciju procesu attīstīšanos – bezvērtīguma, nekompetences sajūtu kompleksus, cieņas zudumu un augstprātīgas attieksmes attīstīšanos pret bērniem, kas nenobriedušā psihē veicina narcistiskas uzvedības recidīvus. “Digitālie bērni” – 21. gs. jaunā paaudze iekāpj “kiber-kosmosa kuģī” un lielā paštrinājumā atraujas no vecāku paaudzes kultūras tradīcijām, vērtībām, pasaules uzskatiem. Tikai, kur ir gaidāma nākošā pietura? Uz kādas planētas, ar kādiem resursiem, apstākļiem, morāli?

Postmodernisma kontekstā bērības pētnieces izvirza diskusijai refleksīvās un transnacionālās bērības konceptus, kas uzdod pamatotu jautājumu par tradicionālās kultūras un tajā pozicionēto vīrieša-sievietes ģimenes modeļa kā audzināšanas vides funkcionalitāti digitālās, postmodernās kultūras laikmetā. Arī nesen medijos celtā trauksme par 40 000 tēviem – bēguļotājiem, kuri ne tikai nejūt atbildību par pašu radītajiem bērniem, nerūpējoties par tiem finansiāli, bet masveidā nevēlas satikt pašu radījumus pat pēc 10-17 gadiem (Skerja, 2023). Tas liek uzdod jautājumus par izglītības saturu un metodoloģiju, kura nespēj vairs nodrošināt atbildīgu vīriešu – ģimenes vajadzību nodrošinātāju audzināšanu. Un kurā vidē šai audzināšanai lielāka nozīme – skolā vai ģimenē?

Filosofi Maija Kūle un Rihards Kūlis, apcerot posmodernismu, secina, ka klasiskajā kultūrā dominē tādas vērtības kā nobriedis, savlaicīgs, vīrišķīgs, iekarojošs, veselīgs, normāls, darbīgs, apzināts, pašpietiekams, bet līdz ar modernismu priekšplānā iznāk bērnišķīgs, nesavlaicīgs, sievišķīgs, neveselīgs, nenormāls, austrumniecisks, neapzināts, iluzors, nepatstāvīgs (Kūle & Kūlis, 1989). Tāpat autore izvirza ideju, ka minētā tēvu kā neatbildīgu vīriešu problēma ģimenē saistāma ar feminisma filozofijas un kustības attīstību posmodernisma ietvaros.

Nora Jansone – Ratinika, pētot šo problēmu savā LU PPMF promocijas darbā *Tēva pedagoģiskā kompetence mūsdienu ģimenē* (2013) secina, ka liberalizācijas tendences sabiedrībā ļauj uzlūkot sievietes – mātes un vīrieša – tēva tēlus ciešās kopsakarībās, pārskatot un paplašinot viņiem deleģētās atbildības, praktiskās iesaistes sfēras, kā arī, pakāpeniski orientējot sabiedrības priekšstatus un praksi uz sadarbību – egalitāru dzimtes attiecību modeli, līdzvērtīgu vecāku pedagoģisko sadarbību bērnu audzināšanai ģimenē (Jansone-Ratinika, 2013). Tas ir tipisks feminisma uzvaras gājiens postmodernismā un virzība un nekatrās dzimtes draudzīgu līdzāspastāvēšanu, tolerējot un empatizējot

arī audzināšanas pieejas veidošanā ģimenē. Bet vai tāda pieeja nodrošina dzimumidentitātes identificēšanās paraugus jaunajai paaudzei? Un kādas sekas tas radīs sabiedrībā ilgtermiņā?

Jansone-Ratinika savā pētījumā secina, ka tradicionālās nostādnes sakņojas sabiedrības vēsturiskajā pieredzē, savukārt transformatīvās tendences aktualizējušās Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas un nostiprināšanās laikā, īpaši eiropeizācijas procesu ietvaros; ka tēva pedagoģiskās kompetences izpausmes un veidošanās dimensijas – kognitīvā, emocionālā un funkcionālā, un tās ietekmē institucionālās prakses, nodarbinātības iespējas, ekonomiskie faktori, sociokultūras ekspektācijas un sociālais atbalsts. Šī diskursa secinājums – ekonomiskā un politiskā atbalsta sistēma centralizēti var veicināt tēva atbildību un var ietekmēt tēva pedagoģisko kompetenci (Jansone-Ratinika, 2013). Šāda stratēģija atbilst postmodernisma strukturālismam, kurā politiski konstruētais bieži vien neatbilst realitātei, tāpēc paliek jautājums – vai stimulējot tēva atbildības uzņemšanos ar politiskiem instrumentiem, mērķis var tikt sasniegts?

Filosofs Igors Šuvajevs (2019) runā par vīrieti un sievieti kā principā vienādām būtnēm ar atšķirīgām, bet ne vienlīdzīgām īpašībām vernakulārajā pasaulē – mājās tapušajā, radītajā, no paaudzes paaudzē nodotajā, izmantotajā un uzlabotajā. Viņš uzskata, ka vernakulārā pasaule ir sajūgta ar iesakņotību un sakņotā izvērsumu. Savukārt, divdzimumu modelis veidojies industriālajā pasaulē, kur dominē dzimumneitrāla ekonomika, kas paredz uniseksisku izvērsumu – konkurējošu sievieti un vīrieti kā vienlīdzīgu, uniseksuālu darbaspēku (Šuvajevs, 2019). No tā izriet, ka atsevišķi, politiski ģenerēti instrumenti nevar atrisināt tēvu problēmu, jo tai saknes daudz dziļākas – dzimumneitrālajā ekonomikā, kuru nevar izmainīt, jo tā attīstās pēc saviem konkurences algoritmiem.

Postmodernisma psihoanalīzes virziena attīstītājs – neirologs, psihoanalītiķis Zigmunds Freids norāda, ka agrīnās bērnības pieredzei ir ietekme uz indivīda uzvedību un rīcību turpmākajā dzīvē (Sebre & Miltuze, 2022). Tāpēc, jāsecina, ka apburtā loka sākums tomēr ir šī neatbildīgā tēva bērnības trauma – nepilna ģimene, kurā vienīgā audzinātāja ir māte. Un arī izglītības iestādēs galvenās bērnu audzinātājas ir sievietes. Ja vairāk būtu pedagogu-vīriešu, tad zēniem, kuri auguši ģimenēs ar vienu māti, būtu iespēja identificēt sevi ar savam dzimumam atbilstošu paraugu. Taču, ja sabiedrība un, nu jau arī valdība, sliecas leģitimizēt netradicionālo attiecību ģimenes modeļus, tad, izejot no augstāk apkopotā diskursa, jāsecina, ka gaidāms pamatīgs jucekļis - haoss gan pedagoģiskajā, gan psiholoģiskajā, gan arī ekonomiskajā attīstībā, kas liek empīriski pamatīgāk pētīt minēto problēmu loku un atbildīgi pieņemt lēmumus jau šodien.

Secinājumi

- Personības dzimumidentitātes audzināšanai un videi ir ietekme uz gēnu mutāciju attīstīšanos perspektīvē.
- Postmodernisma kontrkultūras – netradicionālālās dzimumorientācijas politizācija publiskajā vidē var ietekmēt sabiedrības bioloģisko, psihoemocionālo un kognitīvo veselību nākotnē.
- Skolai kā psihoemocionālai videi, mācību un audzināšanas saturam, metodogijai ir tieša ietekme uz jauniešu dzimumidentitātes un pasaules uzskatu sistēmas veidošanos.
- Digitālā vide maina audzināšanas vides psihoemocionālos aspektus un liek pārskatīt komunikācijā iesaistīto pušu lomu funkcijas arī dzimumidentitātes veidošanās procesā.
- Tradicionālā kultūra digitālā laikmeta vidē spēj ietekmēt dzimumidentitātes un pasaules uzskatu sistēmas veidošanos nenobriedušiem jauniešiem, tāpēc jāizmanto šī iespēja atveseļot sabiedrības psihi dzimumidentitātes apziņas aspektā.
- Pedagogi-vīrieši var sniegt būtisku ieguldījumu zēnu audzināšanā par atbildīgiem vīriešiem, jo audzināšanai personības attīstības un dzimumidentifikācijas veidošanās procesā ir ļoti liela nozīme.
- Digitālā vide strauji atrauj jauno paaudzi no savu vecāku paaudzes vērtībām, uzskatiem, normām, tas rada situāciju, kurā arī dzimumidentitātes veidošanos vecāki vairs nevar kontrolēti ietekmēt, jo tā kļūst par jaunieša apzinātu izvēli un pakļauta gadījuma rakstura varbūtībai digitālā vidē sastapt spilgtu personību ar netradicionālu dzimumidentitāti un vērtību komplektāciju, kas ne tikai aizrauj jauniešus, bet padara to par savu atkarīgu sekotāju.

Ieteikumi

- Digitālā vide kā jauniešu audzināšanas, dzimumidentitātes viens no veidošanās avotiem, jāizmanto tradicionālo vērtību un latviešu tradicionālās kultūras pasaules uzskata interaktīvai pašizziņai un pašapguvei.
- Izglītības vidē jāveicina vīriešu-personību ienākšanu ar valsts politikas plānošanas instrumentu palīdzību, jo pedagogi-vīrieši var sniegt būtisku ieguldījumu zēnu audzināšanā par atbildīgiem vīriešiem, jo audzināšanai personības attīstības un dzimumidentifikācijas veidošanās procesā ir ļoti liela nozīme.
- Audzināšanas procesā vairāk jāakcentē zēnu un meiteņu bioloģiskās atšķirības, lai veicinātu zēnu uzņēmīguma, lēmumpieņemšanas, atbildības, rakstura īpašību apzināšanos un stabilu uzskatu sistēmas veidošanos, kas pieļauj arī sadarbību – egalitāru dzimtes attiecību modeli – līdzvērtīgu vecāku pedagoģisko sadarbību bērnu audzināšanai ģimenē.

- Lai mazinātu meiteņu agrīno emancipāciju, kas ir viens no iemesliem dzimumkomunikācijas disfunkcijās, veicināt radošās domāšanas attīstību mācību-audzināšanas procesā, balstot to uz latviešu tradicionālās kultūras tēliem.

Nākamajā nodaļā tiks dziļāk analizēta postmodernisma, tā novirziena – strukturālisma ietekme uz kultūru, sabiedrību un tās indivīdu vajadzībām dažādu zinātņu nozaru diskursos, kas pavērs iespēju secināt par sabiedrības kultūras attīstības aktualitātēm un iezīmēs digitālā laikmeta tehnoloģiju ietekmi uz vajadzību mutāciju un palīdzēs izprast kā šo situāciju izmantot izglītības plānošanā.

1.2. Postmodernisms un strukturālisms – sistēmteorijas filosofijā, socioloģijā un pedagogijas, psiholoģijas, kulturoloģijas atziņas par vajadzībām, vērtībām

Pētījuma viens no uzdevumiem ir noteikt vajadzību un vērtību teorētiskos aspektus starpdisciplinārā zinātņu nozarē: pedagogijas, psiholoģijas, kulturoloģijas, filosofijas un socioloģijas diskursā un gūt teorētiskas atziņas par to cilvēcisko nemainīgumu neatkarīgi no kultūrvēsturiskā laikmeta vai, tieši otrādi – transformāciju digitālā laikmeta vides ietekmē. Tas nepieciešams (vajadzīgs) UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas 2022. gada izglītības politikas plānošanas dokumenta *Pārdomas par mūsu kopīgo nākotni. Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā* izglītības attīstības vīzijas 2050 kontekstā, kurā tiek uzdoti 3 jautājumi:

- Kas ir jāturpina?
- No kā ir jāatsakās?
- Kas ir jārada no jauna?

Vai ir vajadzības, vērtības, no kurām sabiedrība var atteikties, radīt no jauna jeb, pārskatot, pārvērtējot, iekļaut pasaules uzskatu sistēmā jau pārbaudītas, stabilitāti nodrošinošas vajadzības un vērtības? (Vajadzības un vērtības bieži teorētiskajā literatūrā tiek minētas kā sinonīmi, kas pēc būtības nozīmē vienu un to pašu, bet autore teorētiskajā pētījumā katram šim jēdzienam meklēs savu atšķirīgu nozīmi). Un kāds ir digitālā laikmeta kultūras fons, rāmis, robežas, raugoties no filosofijas paradigmām?

Filosofo Ineta Kivle min postmodernismu kā 21. gs. laikmetu iezīmējošu kultūras kustību un filosofiju, kurai raksturīgs fragmentārisms un rūpes par informācijas ātrāku cirkulāciju – piekļuvi, tālāknodošanu, ka postmoderna sabiedrība ir patērētājsabiedrība, kura savā ideju trūkumā netiecas pēc jauna radīšanas, bet tikai multiplicē plurālismā balstītus viedokļus; tā zaudējusi ticību veselumam, jūtas nestabila un vairs netic metanaratīviem, radikāli noliedzot pastāvošās vērtības un pārejot uz individualizētām vērtībām multikulturālā vidē, iezīmējot galēju relatīvismu un galēju subjektīvismu (Kivle, 2011).

Maija Kūle un Rihards Kūlis “Filosofijā” norāda, ka jēdziens *postmodernisms* ir atvasināts no jau 5. gs. minētā jēdziena *modernisms*, skaidrojot, ka katrā laikmetā ir kaut kas moderns un kaut kas tradicionāls, ka modernais nav tas pats, kas mode, jo novecojot tas nekļūst vecmodīgs, bet klasisks. Modernisms un postmodernisms attiecas uz ideju krīzes laikmetu, kas iezīmē dzīves stila, vērtību un

orientāciju maiņu, tajā nav vienojošas gaumes, nekas nepakļaujas iedibinātiem likumiem, pieaug kritika, tiek grautas vispārpieņemtās normas, būtības, jēgas, nozīmes, zūd ticība sistēmai un veselumam. Identitātei, kas bija tik nozīmīga klasiskajā kultūrā un dzīves stilā, postmodernismā vairs nav noteicoša loma, priekšplānā izvirzot šķietamību, ilūziju un simulāciju (Kūle & Kūlis, 1998).

I. Hasans izdala 11 postmodernisma īpašības, kas saskatāmas mākslā, literatūrā, kultūrā, politikā, zinātnē un cilvēku dzīvesveidā: nenoteiktība, fragmentācija, dekanonizācija, patības trūkums un dziļuma zaudēšana, nereprezentējamība, ironija, hibridizācija, karnevālisms, piedalīšanās, konstruktīvisms, imanence (sevis vispārināšana simbolos). Pasaules izpratnes modeļi, dzīves stili, mākslas veidi, politiskās rīcības tiek konstruētas, kas virza filosofisko domu no vienīgās, nemainīgās patiesības uz patiesību dažādību visās tās pretrunīgajās versijās. Postmodernisma pamatjēdzieni – difference, simulācija, intensitāte, marginalitāte, minoritāte, dekonstrukcija, nesamērojamība (Hasans pēc Kūle & Kūlis, 1998).

Postmodernisms sakārtotas, hierarhizētas pasaules vietā piedāvā iepriekš neparedzamu nejaušību spēli, pat izvirza haosa teoriju, kurā Dievs nav iekļauts pasaules struktūrā, bet sabiedrība ir pašorganizējoša sistēma, kura ar kultūras industrijas palīdzību ir izmainījusi attiecības starp mākslu, mākslinieku, lietu, procesu un sabiedrību. Kultūras industrijā dialogs ar pagājušo laikmetu vērtībām notiek, ievērojot kultūras industrijas diktētos spēles noteikumus (Kivle, 2011). Tas izskaidro valstiski plānotās, strukturāli konstruētās pieejas fenomenu Dziesmu un Deju svētku organizēšanā, kur komisijas, skates, rīcības plāni, iepirkumu konkursi dozē un stingri kontrolē tautas radošās dvēseles būtības izpausmes. Radošā industrija iekrāsojas postmodernā karnevālista nokrāsās, kur zūd patības dziļums, jo lielsvētku pasākums neaptver visu dzīvesziņu, bet izrauj no tās konteksta tikai dažus elementus – dziesmas, dejas, amatniecību. Šis instruments ir arī tas, ar kura palīdzību tiek legalizēta tradīciju un modernisma hibridizācija un klasisko vērtību dekanonizācija. Tieši postmodernisms performanci uzliek uz pjedestāla – skatuves un postulē kā būtisku kritēriju indivīda attīstībā, uz kuru jātiecas ikvienam sabiedrības loceklim, lai pašapliecinātos, saņemtu sabiedrības cieņu. Arī lielais valstiskās performances skatītāju pulks tiek interaktīvi iesaistīts, jo citādi nav saprotams pats karnevālisms, to neizjūtot. Šai daļai ir arī būtiska loma radošās industrijas strukturālisma konstrukcijā – tā nosaka kultūras lomu sabiedrībā ar savu vairākuma pieprasījumu. Tādējādi, pastāv arī iespējamība zemākām vērtībām ieņemt augstāko, noteicošo vietu, kas ir jau noticis! To veicina kultūras industrija, jo to finansē valdība no nodokļu maksātāju (vairākuma) maka. Tāpēc tik liela loma ir tieši izglītībai, kura vērtību manifestāciju var mainīt ar audzināšanas satura un metožu palīdzību, jo ģimenes vairs nav

efektīvs instruments vērtību tālāknodošanai, nemot vērā iepriekš aplūkoto digitālo bērniņu un pārrāvumu starp paaudzēm.

LU Literatūras un folkloras krātuves institūta vadošā pētniece, ilggadējā Latviešu folkloras krātuves vadītāja, Dr. philol. Dace Bula apcerē “Mūsdienu folkloristikas paradigmas maiņa” aplūkojot performances teoriju, atklāj performances kā saziņas instrumenta patieso funkcionalitāti – ar priekšnesumu izpildītājs ne tik daudz vēlas klausītājam kaut ko pavēstīt, bet vairāk nodot vērtējumam savu pasniegšanas prasmi (Bula, 2011). Tāda atziņa šī pētījuma ietvaros ir vērtīga, lai izprastu vajadzību un vērtību akcentu maiņu postmodernisma ietekmē.

Postmodernajā izpratnē folkloristika ir *diskursa lauks*, kurā par zinātniskās analīzes galveno priekšmetu izvēlēta tradīcijas un tradicionālības producēšana (Anttonen, 2005). Pētniecībai ir tendence dominēt, nosakot pētāmā lauka autentiskumu vai falšumu. Šāds vērtēšanas faktors iezīmē dabiskā tautas dzīvesveida atkarību no sabiedrībā atzītas inteliģences viedokļa. Pētnieks kā strukturāls cilvēks realitāti sadala un pēc tam savieno no jauna jau citā modelī (Kivle, 2011). Ja inteliģence ietekmē sabiedrības uzskatu maiņu, tad digitālā vide šim procesam piedod reaktīvu paātrinājumu, kas raksturīgs postmodernismam.

Strukturālisms kā konstruēta patiesība, hiperrealitāte rezonē ar haosa teoriju – daudz augstāku kārtības formu, kur nejaušība un bezsistēmas impulsi kļūst par organizējošu principu un aizstāj tradicionālās cēloņu-seku sakarības. Strukturālajā paradigmā modelis ataino vēlamo funkcionalitāti nevis esošo vai bijušo realitāti (Kivle, 2011). Taču arī struktūras kļūst arvien izsmalcinātākas. Sistēmteorija kā strukturālisma rīks rada arvien pilnīgākas tehnoloģijas, kuras aizstāj cilvēcisko funkcionalitāti un, vienlaicīgi, rada apstākļus intelektuālai degradācijai, paļaujoties uz mākslīgā intelekta spēju ģenerēt vērtības patstāvīgi. Parādās arvien jaunas holismā balstītas teorijas – Kena Vilbera Integrālā teorija, Spirāldinamika, kuras mēģina lipināt kopā sadalīto pasauli ar tām pašām strukturālisma metodēm.

Pēc aplūkotā postmodernisma diskursa, jāņem vērā, ka tas nosaka un caurauž Latvijas kultūrvides realitāti un, vienlaicīgi, ir arī vienojošais elements ar visām Rietumeiropas tautu kultūrām. Tā funkcionalitāte ir saistīta ar indivīdu vajadzību un vērtību neprognozējami plūstošajām sistēmām multikulturālā, digitālā vidē. Šī realitāte ir haoss ar savu augstākā līmeņa nosacīto kārtību.

Strukturālo domāšanu lieto politikas plānošanā, tikai daudzas stratēģijas un projekti paliek neīstenoti, jo funkcijas un mērķi, kas ielikti strukturēti izstrādātajā stratēģijā, nesaskan ar realitāti, kura

multikulturālisma un kibervides ietekmēta attīstās pēc sava haosa teorijā balstīta algoritma, jo postmodernismam raksturīgais individuālisms atsakās pakļauties normām, likumiem. Kas šādā situācijā nosaka struktūrās ieģenerētās vajadzības, procesu lietderīgumu? Pēc visa aplūkotā jāsecina, ka notiek teorētiski-strukturālo varas pozīcijā esošu, sabiedrības deliģētu indivīdu grupu intelektuāli izdomāto vajadzību sadursme ar neprognozējami individuālajām, kuras ir nepārredzami plurālistiskas.

Starp struktūru veidotājiem un sabiedrības indivīdiem pastāv troksnis. Tā esamību apstiprina britu politiķis Daglass Marijs (*Douglas Murray*) grāmatā *Pūļa neprāts* (2022). Viņš pēta sociālpolitiski atjēdzīgās kultūras briesmas un identitātes politikas uzplaukumu, izskatot vispretrunīgākos mūsdienu jautājumus: seksualitāti, dzimumu, tehnoloģiju ietekmi un to, kā tiešsaistes kultūrā mums no jauna jāapgūst spēja piedot. Viņš min, ka tieši mediji digitālā vidē ir pārņēmuši varas pozīcijas, uzdodoties par starpniekiem, kas samazina intervālu starp likumdevējiem un tautu. Viņi rīkojas manipulatīvi, pēc saviem neprognozējamām, individuāliem ieskatiem, radot jaunu dogmu propogandas un pretējo viedokļu izskaušanu tad, kad tos vajadzētu uz klausīt (Murry, 2022).

Kā šādā haosā var izprast indivīdu, tautas patiesās, reālās vajadzības un vērtības? Turpinot pētījumu pedagoģijā un psiholoģijā, jānoskaidro vēsturiskais un modernais vajadzību, vērtību strukturējums un īstenošanas stratēģijas arī digitālā laikmeta vidē.

1.2.1. Vajadzību un vērtību teorijas pedagoģijā un psiholoģijā

Šajā nodaļā autore pētīs dažādās vajadzību un vērtību teorijas pedagoģijā un psiholoģijā, aplūkojot gan klasisko autoru atziņas, gan mūsdienu jaunākās atziņas, lai risinātu iepriekšējās nodaļās aktualizētos jautājumus par audzināšanas procesa ietekmi uz dzimumidentitātes veidošanos, lai izprastu postmodernisma procesu ietekmi uz personības vajadzību un vērtību sistēmas veidošanos digitālā laikmeta kultūrvidē un kibervidē, lai iezīmētu holistiski-pilnvērtīgas, pašpietiekamas, pašizpaustas, pašrealizētas, motivētas, tikumiskas, kulturālas, latviskas, modernas personības, ar stabilu vērtību sistēmu attīstības faktorus digitālā laikmeta vidē. Tas palīdzēs pētījuma empīriskajā daļā analizēt iegūtos aptaujas rezultātus un ekspertu viedokļus, mūsdienu sabiedrības tradicionālās kultūras atspoguļojumu digitālā vidē, uzdodot jautājumu: “Kāda ir šo publikāciju satura funkcionalitāte – nodoms, vajadzības, vērtības, jēga, mērķis?” Un palīdzēs iezīmēt latviskas, kulturālas, modernas – digitālā laikmeta vidē funkcionējošas, laimīgas (ar apmierinātām vajadzībām) personības veseluma struktūru, kura tālāk kalpos par pamatu aktuālu mācību satura, programmu, tematu konstruktveidošanai dažādiem vecumposmiem un dažādiem izglītības veidiem.

Pedagogs Voldemārs Zelmenis (2000) *Pedagoģijas pamati* grāmatā norāda uz cilvēka un tā psihi definīciju atšķirībām dažādās zinātņu nozarēs: antropoloģijā, psiholoģijā un sociālajās zinātnēs.

Antropoloģijas skatījumā cilvēks ir augsti attīstīta bioloģiska būtne, dzīvs organisms, indivīds, kas kopā ar citiem indivīdiem veido sugu *homo sapiens*.

Psiholoģijā – cilvēks ir personība – psihisku procesu un īpašību sistēma – raksturs, temperaments, spējas, intereses, kas izpaužas uzvedībā, rīcībā – kopā veido individualitāti.

Sociālajās zinātnēs – cilvēks ir sociāla būtne – fiziska persona ar sociāliem pienākumiem un juridiskām tiesībām (Zelmenis, 2000).

Cilvēka evolūciju - attīstību nosaka *ontoģenēze*, bet socializāciju – *filoģenēze*. Abas attīstības parādības nosaka vajadzību un vērtību aktualizēšanos noteiktos attīstības posmos, vecumos. Un tieši vecumposmu krīžu laikā notiek vajadzību aktualitāšu maiņa un vērtību pārvērtēšana (Zelmenis, 2000).

Tieši tāds pats process notiek arī sabiedrībā jeb makro līmenī, ja ņem vērā, ka indivīds ir sabiedrības mikrovienība. Filoģenēzes procesā mūsdienu personības kognitīvo vajadzību dominante pārmāc vai pat nomāc iedzimtos instinktus, jo to attīstību veicina kultūras progress un katra indivīda attīstības līmenis. Cilvēka vajadzības izpaužas kā tieksme kaut ko iegūt, izdarīt vai atvairīt, tās vērstas uz kādu objektu, priekšmetu, parādību, darbību, stāvokli. Pētījuma uzdevums šajā nodaļā, aplūkojot dažādas vajadzību un vērtību teorijas klasisko autoru un mūsdienu autoru skatījumā, noteikt digitālā laikmeta vides ietekmē radušās izmaiņas personības vajadzību veidošanās un īstenošanās kartē.

Vācijā radusies kustība *Izaugt veselam digitālo saziņas līdzekļu pasaulē* sniedz atbalstu gan vecākiem, gan pedagogiem bērnu atbildīgā digitālo tehnoloģiju lietošanā, pamatojot to ar zinātniskiem pētījumiem. Vienā no tiem tiek secināts, ka 74% 7. klases skolēnu pēc ilgstošas un biežas mobilo ierīču lietošanas jūt galvassāpes (Apgāds Alis, 2020, 34). Tas apstiprina iepriekš minēto apgalvojumu, ka digitālā laikmetā bērni var nesajust savus dabiskos instinktu radītus vajadzību impulsus, ko raida ķermenis, jo viņu uzmanību pārņēmis kognitīvais intelekts, uztverot digitālā vidē ievietotu informāciju. Kas vispār ir vajadzība?

Vajadzība ir iemesls kādas darbības uzsākšanai, tā ir cilvēka aktivitātes pirmavots un darbības virzītājs, to ierosina *deprivācija* – iztrūkums, kas rada dziņu to apmierināt un iekšēju (intrapsihisku) vai ārēju (interpsihisku) stimulu rezultātā motivē darīt, lai sasniegtu mērķi (Mārtinsone, Mihailova, 2021). Taču autores nav ņēmušas vērā digitālo izaicinājumu ietekmi uz vajadzību deprivāciju uztveri un apzināšanos. Tīmeklī ir daudz vietņu, kas izplata, bieži slavē un glorificē paškaitējošu un pašiznīcinošu uzvedību, kam jaunieši akli seko (Apgāds Alis, 2020, 124). Tas nozīmē – tā vietā, lai neapzināti sajustu savus dabiskos pašsaglabāšanās instinktus, jaunieši, balstoties uz nepārbaudītu informāciju digitālā vidē, pats konstruē savas vajadzību apmierināšanas kognitīvās shēmas, kas pieredzes trūkuma dēļ, stāvokli vēl vairāk pasliktina, apdraudot veselību.

Jāatzīmē, ka tālākā pētījumā atklāsies daudzi dažādi skatījumi uz vajadzību parādību.

Voldemārs Zelmenis vajadzības iedala trijās kategorijās: 1. Materiālās; 2. Garīgās; 3. Komunikatīvās jeb saskarsmes. Tām atbilstošie instinkti virza uz objektiem, kas patiesībā ir vērtības:

1. *Materiālās* (izdzīvošanas, paš aizsardzības, vairošanās instinkti) – uzturs, apģērbs, mājoklis, ērtības, ģimene.
2. *Garīgās* (orientācijas instinkts) – intelektuālās, estētiskās, morālās vērtības.
3. *Saskarsmes* (bara instinkts) – sabiedrība, kontakti, darbs, prestižs, atbalsts, labsajūta

Zelmenis uzskata, ka garīgās vajadzības var rosināt indivīdam audzināšanas procesā, bet sabiedriskās vajadzības formējas saskarsmē ar sabiedrību un tās kultūru. Uzspiestās vajadzības nav instinktu vadītas, bet intelektuāli ģenerētas un tām ir pienākuma raksturs (Zelmenis, 2000). Tas apstiprina iepriekš secināto par jauniešu kognitīvo lēmumu konstruēšanu savu vajadzību apmierināšanā digitālās vides informācijas ietekmē.

Ar vajadzībām saistās arī interese, bet patiesībā tas ir izziņas instinkts un barība, kas nodrošina attīstību un izdzīvošanu smadzenēm kā cilvēka bioloģiskajam vadības centram. Tieši tāpēc nepārtrauktā, interesantās informācijas plūsma no digitālās vides mobilajā telefonā, jaunieši vienlaicīgi gan attīsta kognitīvo intelektu, gan nomāc viņa fizioloģiskos instinktus.

“Apzinātām vajadzībām un interesēm ir skaidrs izvēles un rīcības pamatojums – arguments: izvērtēta nepieciešamība, apstākļi, piepūle, iespējamās sekas; secinājumi veido motīvus, kas attaisno

vai noraida virzību uz rezultātu – mērķi. Motīvi var būt cēli vai ļauni, šauri, tāpēc audzināšanas uzdevums ir vajadzību un interešu veidošanās regulācija – vērtīborientācijas vadīšana, motīva un mērķu korekcija” (Zelmenis, 2000). Audzināšanas procesā no vecāku puses svarīgāk ir nevis aizliegt lietot saviem bērniem digitālās tehnoloģijas, bet reaģēt uz šo procesu mierīgi, atbalstoši, ieinteresēti, plānojot savam bērnam fiziskas aktivitātes dabā kā kompensāciju traumētajai veselībai (Apgāds Alis, 2020).

Kopumā jāsecina, ka pedagoģiskās atziņas faktiski interpretē dažādu psihologu atziņas. Psihologi savas teorijas un apgalvojumus balsta uz empīrisku pētījumu secinājumiem, bet pedagogu kompetencē ir vairāk pētīt skolēnu uzvedību audzināšanas pieejas rezultātā, mācīšanās kognitīvos aspektus. Tāpēc autore pievērsīsies psiholoģijas dažādu novirzienu atziņām, lai detalizētāk izprastu vajadzību teorijas digitālā laikmeta vidē.

Psiholoģes Sandra Mihailova un Kristīne Mārtinsone grāmatas *Psiholoģija-1* (2021) 6. nodaļā *Motivācija* ir apkopojušas dažādas motivāciju un vajadzību teorijas, klasificējot:

1. *Homeostāze un uzbudinājuma teorija* (Yerkes, Dodson, 1908).
 2. *Maslova vajadzību hierarhija* (Maslow, 1954).
 3. *Alderfera ERG teorija* (Alderfers, 1972).
 4. *Divu faktoru teorija* (Frederiks Ērvings Hercbergs 1923-2000).
 5. *Sasniegumu motivācijas teorija* (Deivids Maklenda 1917-1998).
 6. *Pašnoteikšanās teorija* (Ričards Raiens, 1953., Edvards Dīsi).
 7. *16 pamatvēlmju teorija* (Jaunākā no teorijām -Stīvenss Raiss, 2002).
- (Mārtinsone, Mihailova, 2021).

Svarīgākās no atziņām: homeostāze – organisma tieksme saglabāt līdzsvara stāvokli, neskatoties uz ārējiem apstākļiem, bet, ja līdzsvars ir izjaukts, tad organisms to cenšas atjaunot savā veidā. Maslova *vajadzību hierarhijas konceptam* ir vairāk filosofisks raksturs un tālāk tas tiks detalizēti skatīts, bet šajā klasifikācijā Maslova teorija ir ierosinājusi citu zinātnieku teorijas: Alderfera (1972) *ERG teoriju* (eksistenciālās, attiecību un izaugsmes vajadzības), kas vairāk piemērota organizāciju kontekstam un Hercberga (1959) *Divu faktoru teoriju*, kuras pamatā atziņa, ka personības motivācija ir jāanalizē vienlaikus no diviem vajadzību apmierināšanas skatpunktiem: jāaplūko darbības mehānismi, kas rada vajadzību apmierināšanu un mehānismi, kas novērš neapmierinātību. Savukārt, Maklelanda (1985) *Sasniegumu motivācijas teorija* balstās uz pierādījumu, ka cilvēkam vienlaikus raksturīga gan tieksme pēc sasniegumiem (tiekšanās), gan arī ir bail no neveiksmes (izvairīšanās), piem., vajadzība tiekties pēc varas, vienlaikus saistāma ar bailēm no atkarības; vajadzība pēc attiecībām – vienlaikus saistāma ar bailēm tikt noraidītam vai vajadzību pēc drošības. Uz kuru aspektu

cilvēks vairāk vērs savu uzmanību – pozitīvo vai negatīvo, tas arī pastiprinās – vai pārliecība, vai bailes mērķa sasniegšanā (Mārtinsone & Mihailova, 2021).

Pašnoteikšanās teoriju autori – Ričards Raiens (1953), Edvards Dīss analizē, cik lielā mērā indivīda uzvedība ir pašmotivēta un pašnoteikta, piem., cilvēki, kuri iesaistījušies kāda uzdevuma izpildē bez atalgojuma, izrāda par to lielāku interesi nekā tie, kuri par to saņem atalgojumu. Šajā teorijā ir ideja par trīs iedzimtām pamatvajadzībām: 1. Vajadzību pēc autonomijas; 2. Vajadzību pēc kompetences; 3. Vajadzību pēc saiknes ar citiem. Tās veicina pozitīvas emocijas, motivāciju, izaugsmi (Mārtinsone & Mihailova, 2021). Šī teorija ir viena no jaunākajām vajadzību teorijām un kā ideja ir iekļauta aktuālās izglītības pamatprincipu klāstā, taču, autore uzskatā, neaptver visas cilvēka būtības veseluma vajadzības.

16 pamatvēlmju Stīvena Raisa (2002) teorija balstās uz viņa pētījumu rezultātiem un secinājuma, ka cilvēki atšķiras pēc tā, cik izteikta viņiem ir katra no šīm (2. tab.) 16 pamatvēlmēm:

2. tab. Stīvena Raisa (2002) 16 pamatvēlmju teorija (S. Lodiņas modifikācija pēc Mārtinsone & Mihailova, 2021)

Fiziskās	Sociāli-emocionālās	Kognitīvās
Ēšana	Vara	Ideālisms
Fiziska aktivitāte	Miers	Zinātkāre
Kārtība	Pieņemšana	Statuss
Sevis aizstāvēšana	Romantika	Gods
Krāšana	Ģimene	Neatkarība
	Sociālais kontakts	

Aplūkotās teorijas autorei nesniedz pietiekami argumentētu teorētisko pamatojumu, lai tālāk empīriskajā daļā varētu to izmantot kontentanalīzē. Nepietiekami tiek pamatoti vajadzību veidošanās un īstenošanās procesi arī dažāda vecuma cilvēkiem. Minētās teorijas vairāk skatītas motivācijas rakursā, kas neko nepasaka par kultūras konteksta nozīmi u.c. svarīgiem personības psihes aspektiem.

Psihologes Sandra Sebre un Anika Miltuze (2022) *Attīstības psiholoģijā* ir iezīmējušas klasisko un mūsdienu psiholoģijas teoriju karti pēc šādiem kritērijiem:

1. Psihodinamiskās (Freida, Eriksona) teorijas.
2. Biheivioriskās un sociālās iemācīšanās (Pavlova un Vatsona, Skinera, Banduras) teorijas.
3. Kognitīvās (Piažē, Vigotska, Informācijas procesēšanās) attīstības teorijas.
4. Sociāli-emocionālās (Boulbija, Bērna u.c.) attīstības evolucionārās un sociobioloģiskās pieejas teorijas (Sebre & Miltuze, 2022).

Šī pētījuma kontekstā būtu lietderīgi aplūkot šīs *Attīstības psiholoģijas* teorijas, lai izdarītu secinājumus par mūsdienu dažāda vecuma personību vajadzībām, izpaužot sevi digitālā vidē – kultūras kontekstā.

Savukārt, pēc Dr. psih. profesora Vladimira Kozlova (2007) klasifikācijas ir 7 psiholoģijas novirzienu viļņi:

1. *Fizioloģiskā psiholoģija* (Vilhelms Vunts, 1832-1920 u. c.).
2. *Psihoanalīze* (Zigmunds Freids, 1856 -1939; Analītiskā psiholoģija – Karls Gustavs Jungs, 1875-1961).
3. *Biheiviorālā (uzvedības) psiholoģija* (Džons Vatsons, 1887-1958; Beress Frederiks Skiners, 1904-1990).
4. *Eksistenciāliālā un humanitārā psiholoģija* (Karls Rodžerss, 1902-1987, Abrahams Maslovs, 1908-1970; u.c.; novirziens – pozitīvā (baudas, labizjūtas, laimes) psiholoģija – Maikls Ārgailis, 1987, Edvards Dīners, 1995, Martins Seligmans, 1999, Mihājs Čīkstenmihājs, 1997).
5. *Transpersonālā psiholoģija* (Abrahams Maslovs, 1908-1970; Staņislavs Grofs, 1931, Roberto Assadžioļi, 1888-1974 u.c.).
6. *Komunikatīvā (vadības, menedžmenta) psiholoģija* (Vladimirs Mozilovs, 1954).
7. *Integratīvā (visu iepriekšējo veidu sintēzes) psiholoģija* (Vladimirs Kozlovs, 1957, Kens Vilbers, 1957) (Kozlovs, 2007). (Integratīvā psiholoģija konceptuāli saskan ar Kena Vilbera (2020) *Integrālo teoriju*, kuru ir iecerēts aplūkot sistēmteoriju nodaļā.).

Šī klasifikācija daļēji sakrīt ar Sebres un Miltuzes iepriekš minēto klasifikāciju, bet tur Z. Freida psihoanalīzes teorija tiek definēta kā psihoseksuālās attīstības teorija psihodinamisko teoriju grupā, savukārt, šajā pašā grupā ievietotais Miltons Eriksons, kā psihosociālās attīstības teorijas pārstāvis, ir arī praktiskās psiholoģijas virziena – *Neirolingvistiskās programmēšanas* (NLP) viens no pamatlicējiem, kopā ar Džonu Grindneru, Ričardu Bendleru, Fricu Perlzu, Virdžīniju Satiru, Robertu Diltsu, Deividu Gordonu u.c. (*Praktiskā psiholoģija* ietver: psiholoģisko konsultēšanu, psiholoģisko korekciju un psiholoģisko testēšanu, noskaidrojot cilvēka aktuālās vajadzības, dažādu psihes daļu konfliktus, īstenojot dažādas vajadzības un meklē problēmu risināšanas praktisku risinājumu.)

Tālākā analīzē tiks aplūkotas to autoru vajadzību un vērtību teorijas, kuras konceptuāli atšķiras un sniedz ieguldījumu pētījuma teorētiskā pamatojuma argumentu bāzē. Tāpēc autore pētījumā integrēs ne tikai Kozlova klasifikācijā minēto psiholoģiju novirzienu teorijas, bet arī Sebres un Miltuzes aplūkoto autoru teorijas.

Fizioloģiskās psiholoģijas autores – H. H. Daņilova un A. L. Krilova sniedz vajadzību klasifikāciju “Augstākās nervu darbības fizioloģijā” (1989). Cilvēkam ir triju veidu primārās pamatvajadzības: 1. Vitālās (bioloģiskās); 2. Sociālās; 3. Ideālās (izziņa un radošums).

Bioloģiskās vajadzības vērstas uz indivīda veselumu, sugas saglabāšanos un turpināšanos. Bieži vien bioloģiskās vajadzības cilvēkam nav, jo to apmierināšanu ietekmē sociālā vide.

Sociālās vajadzības vērstas uz mijiedarbošanos ar partneriem un saistītas ar seksuālo uzvedību, vecāka lomas pildīšanu un savu teritoriālo robežu iezīmēšanu. Indivīdam ir vajadzība piederēt grupai, identificēt sevi ar to un šīs grupas hierarhijā tiekties ieņemt varas pozīciju.

Ideālās vajadzības nodrošina pašattīstību jaunā izziņas procesā un saistītas ar vajadzību orientēties vidē, izzināt apkārtējo pasauli, saskatīt tajā savu vietu, izprast savas esības jēgu. Šī pētnieciskā uzvedība var attīstīties neatkarīgi no citām pārējām vajadzību kategorijām. (Daņilova & Krilova, 1989).

Katrai no šīm kategorijām ir savs saglabāšanās un attīstības instinktu sabiedriski-vēsturiskās normas apmierinātības līmenis. Ideālo vajadzību apmierināšana saistīta ar iegūto zināšanu līmeni.

Psihodinamiskās teorijas autors – psihoanalīzes pamatlicējs, neirologs, psihiatrs Zigmunds Freids (1856-1939) izvirzīja teorētiskus pieņēmumus par zemapziņas procesiem, kuri motivē indivīdu domāt, just, reaģēt noteiktā veidā, specifiskās dzīves situācijās. Mūsdienų psiholoģijas atziņās tikai daļēji tiek atzīta viņa teorija par iedzimtām uzvedības tendencēm, kuras nosaka agrīnā bērnībā pārņemtu ģimenes, dzimtas uzskatu kopums, kurš ir kā vadības centrs implicītā atmiņā (mūsd. termins, kurš apzīmē Freida postulēto zemapziņu). Freids izdalīja 3 personības teorētiskās komponentes: EGO, ID un Superego. Un, piemēram, zīdaiņa uzvedību viņa uzskatā diktē iedzimtās tieksmes un ID darbības principi, vairojot labsajūtu un baudu, kas patiesībā ir viņa instinktīvais, neapzinātais mērķis (Freud, 1964).

Ja salīdzina šo traktējumu ar Zelmeņa pedagoģiskajām atziņām, tad vajadzības un tieksmes šādā kontekstā ir sinonīmi, bet tieksme vairojot labsajūtu un baudu atbilst pozitīvās psiholoģijas pamatkonceptam (skat. tālāk!).

Interpretējot Eriksona psihosociālās attīstības posmus, izceļot vajadzības un vērtības (skat. 3. tab.), autore piedāvā šādu sakārtojumu (pēc Sebre & Miltuze, 2022, 43):

3. tab. E. Eriksona psihosociālās attīstības posmi (S. Lodiņas modulācija)

Aptuvenais vecumposms	Aktuālās vajadzības (balstītas uz instinktiem)	Aktuālās vērtības (attīstās vai neattīstās)
0-1 g.	Drošība (uzticēšanās, vecāku rūpes, atsaukšanās uz visām vajadzībām)	Pašvērtība, uzticība
1-3 g.	Izdzīvošanas instikta attīstība (vajadzība pēc ēdiena, apģērba, defekācijas)	Patstāvība
3-6 g.	Izziņas interese (izzinot pasauli, vajag apmierināt interesi, gūt jaunus iesaides, attīstīt iztēli, rotaļāties, komunicēt -socializēties)	Jauni iesaides, intereses
6-12 g.	Izziņas interese, bara instinkts (vajag zināšanas, draugus, hobijus, pulciņus)	Es, draugi, intereses, nodarbes
12-20 g.	Pašnoteikšanās, bara, vairošanās instinkts (individuālās vajadzības, vajadzība pašnoteikties, atrast identitāti,)	Pašapziņa, identitāte, partneris
20-40 g.	Vairošanās, izdzīvošanas instinkts (vajag seksuālo partneri, jaunajai ģimenei vajag māju, naudu, baudu, komfortu, parādās vajadzība veidot karjeru)	Ģimene, partneris, darbs, skaistums, uzticība, komforts
40-65 g.	Vajadzība pēc turpināšanās ģimenē vai darbā.	Ģimene, darbs
65 < g.	Vajadzība būt gandarītam, pašvērtējot savu dzīvi.	Dzīve, dzīvība, pats, pieredze, resursi

Biheiviorālās (uzvedības) psiholoģijas pārtāvis B. Skiners (1904-1990) kā empīriskās pierādījumu zinātniskās metodes izveidotājs, vajadzības skata reflektoras un reaktīvas uzvedības kontekstā, vērojot to tagadnē un, metodoloģiski izdarot secinājumus. Viņš uzskata, ka uzvedība jāsadala reakcijās, bet vide – stimulus. Dažādas sociālās uzvedības lomas un formas ir pamats, lai pielāgotos sociālajai videi, atdarinot un novērojot tuvākos sociālos modeļus – vecākus, skolotājus, vienaudžus, filmu un romānu varoņus. Personība ir indivīda un vides mijiedarbības rezultāts. Uzvedības motīviem var būt arī pastiprinājums, kas saistīts ar iepriekš veiktas uzvedības sekām un to atkārtšanu patikas, baudas dēļ vai samazinājumu – nepatikas dēļ. No šīs idejas radās Skinera pastiprinājumu-sodu teorija (Karpova, 1989). Tā joprojām plaši tiek izmantota mūsdienā skolās. Pedagoģi bieži vien neapzinās, ka savas pedagoģiskās nekompetences dēļ, sodot skolēnus ar sliktām atzīmēm, piezīmēm, viņi nevis motivē, bet, tieši otrādi – pastiprina skolēna prosociālo uzvedību.

Šajā vēsturiskajā, biheivioristiskajā konceptā parādās otršķirīgo jeb pakārtoto vajadzību ideja – apzinoties un izvērtējot iepriekšējās darbības sekas, atkārtot pamatvajadzības īstenošanas uzvedību atkārtošana pēc un ielikt tajā jaunu jēgu – baudu, kas ir cita vajadzība. Skolā tas var izpausties arī kā sadisms pret otru skolēnu, no kura agresors gūst baudu.

Negatīvā pastiprinājuma gadījumā darbojas noliegšanas uzskats-pārlicība, kas rada jaunu, instinktīvu vajadzību, kura raksturīga reptīļu smadzeņu pašaizsardzības reakcijai: sit, bēdz vai sastingsti (vajadzība pēc drošības). Reaģējot instinktīvi ar negatīvu pastiprinājumu, tiek nostiprināts negatīvs uzskats, pārlicība. Kā iepriekš autore minēja – skolēns, kurš rīkojies negatīvi un vēl saņem negatīvu piezīmi, nostiprina pārlicību, ka viņš nekam nav derīgs, nav spējīgs laboties utt.

Skinera konceptā indivīda gribai nav ierādīta noteicošā loma, aizstājot to ar reakciju uz vides stimuliem. Šī ideja tālāk mūsdienās ir attīstīta Neirolingvistiskajā programmēšanā. Bet Ivans Pavlovs, kā šī virziena pārstāvis, pētot uzvedību, parādīja, kā veidojas *nosacījuma* un *beznosacījuma* refleksi uz vides stimuliem. Savukārt, Džons Brodass Vatsons bija pārliecināts, ka, ja bērnam tiek radītas pareizās asociācijas starp noteiktiem stimuliem, tad viņu var izaudzināt tieši tādu, kādu vēlas audzinātājs (Sebre & Miltuze, 2022). Tas liek secināt, ka bērni ir apzināti veidojami, ņemot vai arī neņemot vērā viņu patiesās vajadzības. Un tad, kad vecāki bērnus kontrolē, regulē, neapzinādamies bērnu patiesās vajadzības un radot noteiktu vajadzību apmierināšanas deficītu, viņi saskaras ar tādu bērnu uzvedību, kas ir agresīva, noraidoša un, negatīvā pastiprinājuma gadījumā, kļūst nekontrolējami prosociāla.

Biheiviorists Alberts Bandura uzskata, ka mijiedarbība notiek divos virzienos – arī indivīds spēj ietekmēt vidi ar savu impulsu. Savos sociālās iemācīšanās eksperimentos viņš pierādīja, ka bērni var iemācīties jaunas uzvedības formas tikai novērojot un atdarinot (Sebre & Miltuze, 2022). No tā var secināt, ka šādu uzvedību patiesībā virza bara instinkts, vajadzība piederēt baram un identificēt sevi ar to, jo tā tiek apmierināta arī vajadzība pēc drošības.

Mūsdienās digitālā vidē vērojot masu uzvedību, var izdarīt secinājumus par sabiedrības vērtību prioritātēm, attīstības, izglītības līmeni un vajadzību apmierinātības līmeni, piem., 2022. gada festivālā *Positivus* (Cālīte, 2022), kurš tika atspoguļots *Latvijas Valsts Televīzijā* (LTV) – ziņu raidījumā *Panorāma* (Latvijas Televīzija, 2022) tiek ziņots, ka festivāla laikā 5 hospitalizēti svinētāji, Valsts Policija uzsākusi 64 administratīvā pārkāpuma procesus, no kuriem 17 – par narkotiku lietošanu vai glabāšanu un 2 kriminālprocesi. Vienlaikus LTV izvēlējās neatspoguļot paralēli notiekošo latviešu tradicionālās kultūras festivālu *Baltica*. No tā jāsecina, ka izglītības audzināšanā, acīmredzot ilgstoši nav uzsvērtas personības augstāko apziņas līmeņu kultūras vērtības, par ko liecina Latvijas iedzīvotāju masveida uzvedība.

Eksistenciālā un pozitīvā psiholoģija nav akadēmiski zinātņu novirzieni. Eksistenciālā psiholoģija balstās uz *eksistenciālisma filosofiju*, kuras veidotāji ir Sorēns Kirkegors, Frīdrihs Nīče, Martins Heidegers, Žans Pols Sartrs, Albērs Kamī u.c. Slavenākie praktiķi – Ēriks Fromms, Viktors Frankls, Ludvigs Binsvangers, Džeimss Bjūdžentāls, Rolo Meijs, Karls Jasperss, Irvins Jaloms, Ronalds Leings, Rimantas Kočiunas. Eksistenciālā psiholoģija drīzāk pievēršas tagadnē aktuālām vērtībām, tādām kā brīvība, izvēle, dzīves jēga, atbildība un to pieredzēšanai, piedzīvošanai realitātē. Un detalizēti tiek skatīts nāves jēdziens kā izdzīvošanas instinkta nulles sākumpunkts. Bailes no nāves personības psihē rada fona trauksmi – neurozi, kas uzvedībā izpaužas kā nemiers, pat haoss (Ялом, 1999). Dzīves jēga ir filosofijas kategorija, kuru aplūko jau minētie autori savās teorijās.

Lielbritānijas eksistenciālā filosofe un psihoterapeite Emmija van Dorzena (Ван Дорзена, 2008) raksta, ka problēmas, ar kurām saskaras eksistenciālā terapija, ir cilvēka eksistences būtisko paradoksu rezultāts un vairāk attiecas uz morāles sfēru, nevis uz slimībām un veselību, tā piedāvā praktiskas eksistenciālās konsultēšanas un psihoterapijas metodes, kuru mērķis ir palīdzēt cilvēkiem saprast sevi un savu dzīvi (Ван Дорзена, 2008). Jau iepriekš tika aplūkotas I. Hasana 11 postmodernisma īpašības, no kurām viena – patības trūkums un dziļuma zaudēšana. *Eksistenciālā, humanitārā* un arī *pozitīvā psiholoģija* ir kā zāles šai morālajai deformācijai cilvēka apziņā. Depresija, kas izriet no dzīves jēgas zaudēšanas, ir vismodernākā un visizplatītākā postmodernisma parādība (Latvijas psihiatru asociācija, 2023).

Latvijā *pozitīvā psiholoģija* attīstās jau 15 gadu, ienākot no ASV. Tās spilgta pārstāve ir ilgadējā Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas Psiholoģijas fakultātes dekāne Dr. psih. Guna Svence, kura ir lasījusi daudz lekciju arī pedagogiem. ASV Psihologu asociācijas prezidents Martins Seligmans (1999) uzskata, ka mūsdienu psiholoģijas paradigma jāmaina no negatīvisma uz pozitīvismu, no slimības uz veselības koncepciju. Optimisms – pasaules uztvere, kurai raksturīgs dzīvesprieks, ticība nākotnei, aktivitāte, pārliecība par dzīves vērtību, labā uzvaru pār ļauno (Svence, 2009). Pozitīvās psiholoģijas galvenais kritērijs ir labizjūta, apmierinātības līmenis un pašrealizācijas pakāpe visās dzīves jomās. Psiholoģiskā labklājība arī ietekmē un nodrošina labu veselību. Veselumā personība ir laimīga un spēj pašīstenot savu dzīves misiju, mērķi, nodomu, jēgu. No šī pētījuma vajadzību rakursa, pozitīvās psiholoģijas pamatā ir psihoanalītiķa Zigmunda Freida minētās zīdaiņu iedzimtās tieksmes un ID darbības principi, vairojot labsajūtu un baudu, kas patiesībā ir viņa instinktīvais, neapzinātais mērķis (Freud, 1964). Tiekšanās uz laimes sajūtu, piepildījumu ir izdzīvošanas instinkta augstākais punkts – pretējs nules punktam – nāvei, kurā nav saskatāma dzīves jēga. Sajūtu apmierinājums un personiskā bauda ir galvenais dzīves princips (un vajadzība). Un to nodrošina jeb uztur spēkā augstas morālās vērtības (Svence, 2008). Šāda hedoniskā filosofija faktiski ir kā tradicionālās kultūras renesanse. Nav saprotams, kāpēc šādi mācībai par laimi ir jāienāk Latvijas

teritorijā, tās kultūrā, ja pašiem latviešiem ir tūkstošiem pozitīvu dainu par sauli, laimi, satiecību un citām vērtībām, tēmām.

23907-0

Visi ziedi izziedēja

Kad bij silta vasariņa;

Visi man labi bija,

Kad es pate laba biju.

9226-1

Visi saka, visi saka,

Mana Laime noslīkuse;

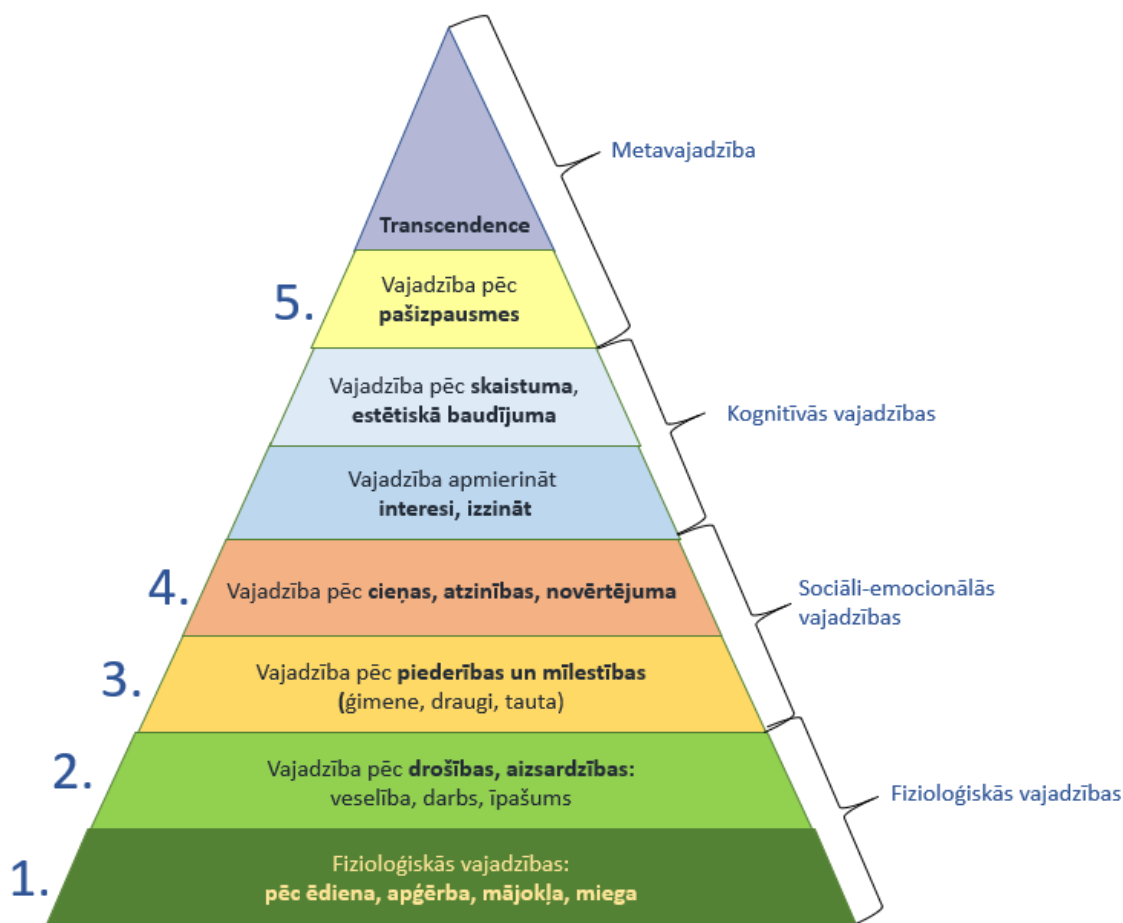
Mana Laime kalniņā,

Zied kā roze dārziņā.

Ņemot vērā, ka paši latvieši ikdienā maz lieto dainas un nenovērtē savas tautas kultūras mantojumu, tad ASV pozitīvajai psiholoģijai ir sava funkcionalitāte sabiedrības labklājības un veselības nodrošināšanā – tā zinātniski pierāda to pašu, ko latvietis jau gadsimtiem ilgi zina un ir praktizējis, neapzinoties, ko tas viņam patiesībā dod.

Humanitāro un Transpersonālo psiholoģiju ir jāskata viena autora – Abrahama Maslova (1908-1970) vajadzību, motivācijas teorijas attīstības diskursā. Pēc Maslova atziņām viņa sekotāji 1943. gadā rakstā „Cilvēka motivācijas teorija” vizualizēja vajadzību piramīdu. Par to gadiem mācīja pedagogiem augstskolu programmās un vēljoprojām arī Latvijas vidusskolēniem – pilsoniskajā un sociālajā mācību jomā. Taču klasiskās psiholoģijas pārstāvji to kritizē kā nepilnīgu un jau šobrīd ir jauni, pilnīgāki vajadzību hierarhiju un motivācijas teoriju koncepti.

Maslovs uzskatīja, ka vajadzības ir primārākas par temperamentu, bet raksturs ir tikai forma, stils, svarīgāka ir cilvēka personības motivēta attīstība. Vajadzības (3. att.) ir sakārtotas piecos līmeņos: 1. Fizioloģiskās vajadzības; 2. Vajadzība pēc drošības; 3. Vajadzība pēc piederības un mīlestības; 4. Vajadzība pēc cieņas; 5. Vajadzība pēc pašizpaušmes. Saskaņā ar šīs teorijas sākotnējo konceptu, cilvēku vajadzības veido hierarhiju un aktualizējas pakāpeniski – viena pēc otras – nozīmīguma secībā. Cilvēks sākumā mēģina apmierināt viszemākā līmeņa vajadzības un tikai tad nākamais līmenis kļūst par aktuālu vajadzību, kuru var apmierināt, paaugstinot motivāciju. Vajadzību hierarhija ir sadalīta starp deficīta vajadzībām un izaugsmes vajadzībām, tā palīdz noteikt, kā piepūle un motivācija korelē cilvēka uzvedībā.

3. attēls. A. Maslova vajadzību piramīda, motivācijas teorija (S. Lodiņas zīm., modifikācija)

Taču vēlāk Maslovs precīzē šo konceptu, rakstot: "Kad mēs runājam par hierarhiju... var šķist, ka mēs runājam par stingri noteiktu vajadzību struktūru. Taču patiesībā vajadzību hierarhija nemaz nav tik stabila, kā tas var šķist pirmajā brīdī. ... Runājot par vajadzību hierarhiju, mēs tikai konstatējam, ka cilvēks, kuram ir divas neapmierinātas vajadzības, priekšroku dos pamatvajadzībai, tātad steidzamākai, aktuālākai, lai apmierinātu vispirms. Taču tas nekādā ziņā nenozīmē, ka šīs personas uzvedību noteiks tikai šī vajadzība. Es vēlētos atkārtot, ka cilvēka vajadzības un vēlmes nav vienīgie cilvēka uzvedības noteicēji (Maslow, 1970). Viņš min arī piemērus, ka cilvēks ir spējīgs atteikties no zemākajām vajadzībām – pēc miega un ēdiena, lai tikai apmierinātu savu nozīmīgāko vajadzību pēc pašizpaušmes vai cieņas sabiedrībā. Tādējādi, Maslovs pats nemaz nepriecājās, ka viņa sekotāju zīmētā vajadzību piramīda kā sastindzis modelis tika plaši izplatīta. Nevienā viņa oriģinālo tekstu grāmatā tāda shēma nav. Ir tikai apraksts ar dažāda veida neviennozīmīgiem apsvērumiem. Tāpat Maslovs ir

minējis, ka viņš nepiekrīt, ka viņa teorijas pieskaita kādam konkrētam psiholoģijas novirzienam:” Es esmu pret visu, kas aizver durvis un apcērt iespējas!” (Karpova, 1998).

Vēlākajos gados Maslovs pats ir papildinājis savu teoriju ar vēl trim līmeņiem – vajadzību pēc zināšanām, vajadzību pēc estētiskā baudījuma un transcendenci (skat. 3. att.). Tas saistīts arī ar viņa teorētisko uzskatu attīstību, aizsākot transpersonālās psiholoģijas teoriju, par kuru viņš raksta: “Transpersonālā psiholoģija ir centrēta uz kosmosu nevis cilvēka vajadzībām un interesēm, tā iziet ārpus cilvēciskā, ārpus pašnoteikšanās un pašaktualizācijas...mums vajag ko lielāku...kā kādam cieņā priekšā paklanīties ...ko tādu, kam varētu sevi veltīt dabiskā, praktiskā veidā...”(Karpova, 1998). Maslovs šo pārdzīvojuma stāvokli nosauc par *metavajadzību*, kurai atbilst *metamotivācija* (Masloy, 1999).

Atšķirībā no biheivioristiem, kuri uzskata, ka uzvedību nosaka ārējie vides stimuli, Maslova viens no būtiskākajiem uzskatiem, ka uzvedību lielā mērā nosaka kultūras patēri un priekšraksti. Šāda atziņa ir nozīmīga arī šī pētījuma sakarā, jo pedagogijā nedominē atziņas par skolēnu audzināšanu kultūras vērtību kontekstā, bet psiholoģijas atziņas, kuras kā audzināšanas mērķi mācību iestādes vidē izvirza audzināmo morālo vadāmību, ērtumu, raugoties no iestādes sociāli-emocionālo disciplīnas noteikumu rakursa. Maslovs nepiekrīt arī Freida psihoanalīzes doktrīnai, ka cilvēka psihe darbībā noteicošā loma ir libido (dzimumdzīvei). Lielāka loma uzvedības motivācijā ir izziņai un radošai darbībai nevis vienas konkrētas psihe daļas vajadzībām. Spēja uztvert veselumu, domāt no veseluma rakursa un dzīves noslēgumā – sasniegt savu augstāko pašizpausmi – pašrealizēties jeb potenciālās spējas padarīt reālas dzīvē caur savu darbību, uzvedību (Karpova, 1998).

Maslova teorētiskā diskursa pieejā nozīmīgāk koncentrēties uz cilvēka pozitīvo potenciālu, nevis, kā Freida psihoanalīzē – meklēt personības psihē disfunkcijas un patoloģijas. Viņš atzīst psihoanalīzes teoriju un metodes smagu psihisko traucējumu klīniskos gadījumos.

Maslovam ir sava pašaktualizācijas 8 uzvedības tipu teorija, kas ir kulminācija viņa domāšanas procesā pēc neskaitāmiem nozīmīgu personības uzvedības, domāšanas un vērtību pētījumiem. Cilvēks vajadzības noteiktā prioritātē sakārto, balstoties uz savu vērtību sistēmu, izveido motivāciju šīs vajadzības īstenošanai, ietekmējoties no savas iekšējās pieredzes vai ārējiem kultūras patēriem, tad konstruē uzvedības stratēģiju. Maslovs izdala šādas 8 uzvedības stratēģiju kategorijas:

1. Pārdzīvojums – visu notiekošo uzņemt dziļi sevī.
2. Veikt izvēli attīstībai – lai būtu izaugsme un drošība tajā.
3. Saskaņoties ar savu patību (potenciālu, vērtībām) un padarīt tās reālas, izpaužot dzīvē.
4. Godīga atbildības uzņemšanās par savu uzvedību, rīcību, tās radītajām sekām.
5. Ticēt saviem spriedumiem, secinājumiem, instinktiem un veikt nākamo, vēl labāku izvēli.

6. Attīstīt savu potenciālu tālāk, izmantojot spējas un darbinot prātu.
7. Sevis un pasaules apzināšanās veselumā.
8. Savu iekšējo psihes aizsardzības mehānismu, projekciju, tēlu (Ego) atkodēšana pilnīgai vienotībai un pašaktualizācijai, pašrealizācijai (*Masloy, 1999*).

Pedagoģijā autoritārajā audzināšanas stilā skolēnam netiek dota izvēles iespēja. Ja tas turpinās ilgstoši, tad ar laiku skolēns iegūst neurozi un izpauž to nemierīgā, prosociālā uzvedībā, pievēršot tam arī audzinātāja uzmanību (*Žogla & Kalniņa, 2010*). Secinājums – ja pedagogs nav pašaktualizējis savu potenciālu, tad audzināšanas procesā viņš, teorētiski, nevar palīdzēt aktualizēt skolēnam savu potenciālu, nezina, ko tas praktiski nozīmē. Potenciālu var īstenot caur radošu darbību. Ja pedagogs pats nav radošs, tad nespēj iedvesmot arī skolēnu kļūt par radošu.

Maslova sabiedrībā nozīmīgu, slaveni personību pētījumi beidzas ar secinājumu, ka pašaktualizācijas virsotne tiek novērtēta kā visnozīmīgākā vērtība. Pašaktualizētas personības spēj transcendēt, redzot eksistenci kā holistisku parādību, kurā visam ir nozīme un viss ir saistīts – cilvēks, ģimene, sabiedrība, Daba, Visums. Transcendenci jeb izmainīto apziņas stāvokli kaut vai uz mirkli var izraisīt jebkura vajadzību līmeņa realizācija – radošā ekstāze par labi īstenotu darbu, mātes mīlestības spēcīgs uzplūdums, pārdzīvojumi dzemdībās un izcilā seksā, ēdot izcilu ēdienu utt., respektīvi - izbaudot darbību, procesu augstākā pakāpē (*Masloy, 1999*).

Ja transcendence ir visnozīmīgākā vērtība, tad izglītības uzdevums būtu skolēnam izglītības un audzināšanas procesā parādīt šo ceļu uz radošo pašaktualizāciju un transcendenci. Transcendence nozīmē arī izešanu no kultūras paternu ierobežojuma un daudzo pasaules kultūru kopsakarību holistisku skatījumu. Taču vai mūsdienu postmodernais karnevālistiskais, marginālais, seklaiss multikulturālisms var sniegt indivīdiem nepieciešamos kultūras paternus - vērtības, kuras caur radošo darbību veicina individuālā Ego pārvarēšanu un personības psihes potenciāla pašaktualizāciju, pašrealizāciju nokļūšanai transcendences apziņas stāvoklī, kurš, turklāt, ir nevis īslaicīgi izmainīts, bet noturīgs ilgtermiņā? Šos jautājumus apsver un risina jaunākie psiholoģijas virzieni, tāpēc pētījums tiek turpināts, neapstājoties tikai pie Maslova teorijām.

Transpersonālās psiholoģijas pamatā ir: V. Džeimsa, Z. Freida, A. Maslova, V. Raiha, K. G. Junga, K. Rodžersa, R. Assadžoli, R. Volša, K. Vilbera, S. Grofa teorijas, seno tautu reliģijas, filozofija un kultūras tradīcijas (šamanisms), mūsdienu pasaules reliģiju tradīcijas un prakses, budisma filozofija (Transpersonālās izglītības institūts, 2023).

Pētījuma atziņu gūšanai nav nepieciešamība detalizēti izskatīt visus minētos autorus. Vien jāpiezīmē, ka *transpersonālā psiholoģija* iezīmē pirmos mēģinājumus integrēt dažādu psiholoģijas virzienu autorus zem viena mērķa – transcendences sasniegšanas. Un katrs minētais autors ir izstrādājis savu pieeju, ceļu šī mērķa sasniegšanai. Staņislavs Grofs psihologiem, psihoterapeitiem domātā

grāmatā “Nākotnes psiholoģija” (2006) apraksta pētījumus par cilvēka dabu un tās vietu kosmosā. Viņš lieto un raksturo jēdzienu “kosmiskā apziņa,” runājot par cilvēka psihi stāvokļiem, to cēloņiem, izpausmēm un traucējumiem. Viņš aplūko arī iemeslus, kas izraisa cilvēkos garīgās krīzes (tajā skaitā neirozes, alkoholismu, narkomāniju u.c.). Narkomāns, iešpricējot sev narkotikas, transcendenci sasniedz dažu minūšu laikā. Tā kā šis izmainītais, sajūtās saldaiss apziņas stāvoklis atbrīvo no nepatīkamās realitātes uztveres, tad uzvedības stratēģija, kā sasniegt šo stāvokli, izraisa viņam vajadzību apmierināšanas atkarību no kārtējās šļirces devas. Tā vietā, lai radoši piepūlētos un smaga darba rezultātā gūtu garīgu baudas pārdzīvojumu, kura rezultātā apziņa spontāni izmaina stāvokli, ieslīdot ekstātiskā transcendencē, viņš kaut īslaicīgi sasniedz šo stāvokli, iedarbojoties uz ķermeņa bioķīmiskajiem procesiem ar ārēji ievadītu ķīmisku vielu. Tas liek secināt, cik būtiski ir izglītībā paredzēt skolēnu radošo pašizpausmi. Un nevis virspusēju, formālu darbību, bet padziļinātu – tādu, kas pašaktualizē skolēnu un izraisa radošo ekstāzi.

Staņislavs Grofs savā grāmatā “Nākotnes psiholoģija” min arī, ka reliģiskās organizācijas, izveidojot hierarhiskas sistēmas, patiesībā tiecas iegūt varu, naudu, īpašumus, politisko varu, lai atsevišķi īstenotu savas ambīcijas (Grofs, 2006). Kā šīs idejas kontekstā var vērtēt kultūras hierarhizāciju struktūrās? Vai katram kultūras veidošanas elementam – cilvēkam, tautas pārstāvim ir iespēja just savu transcendenci? Vai tikai būt par hierarhijas veidotās sistēmas elementu, kurš funkcionē pēc vadošās grupas indivīdu ģenerētajiem noteikumiem?

Staņislavs Grofs ir plaši pazīstams kā holotropās elpošanas rezultātā iegūto holotropo apziņas stāvokļu izzinātājs un aprakstītājs. Viņa teorijā izmainītie apziņas stāvokļi cilvēkam palīdz pārvietoties psihi traumu biogrāfiskajā, perinatālajā un transpersonālajā apgabalā kartogrāfijā. Psihiskās traumas personība iegūst frustrētu jeb neīstenotu vajadzību rezultātā un to esība cilvēka atmiņā ietekmē cilvēka uzvedību līdz brīdim, kamēr trauma ir apzināta, izprasti tās cēloņi un mainīta attieksme pret konkrētajiem dzīves notikumiem (Grofs, 2006).

Ja pedagogi pārzinātu šo teoriju, viņi ne tikai izprastu atsevišķu skolēnu prosociālu uzvedību, bet arī spētu mazināt traumas negaidītu emocionālu aktualizāciju noteiktās situācijās skolas vidē, nevis eskaltētu vēl vairāk un izveidotu pastiprinājumu jau esošajai traumai. Tas pats attiecas uz digitālās vides, sociālo tīklu lietotājiem.

Komunikatīvā (vadības, menedžmenta) psiholoģija. Tās autors – Jaroslavļas Valsts pedagoģiskās universitātes Dr. psih., profesors – Vladimirs Mozilovs (1954), kura psiholoģijas zinātnes komunikatīvās metodoloģijas koncepcijas mērķis ir veidot savstarpēju sapratni starp dažādām psiholoģijas skolām un virzieniem. Viņa teorija netiks šī pētījuma kontekstā padziļināti aplūkota, jo tā saistīta ar nākamo lielo psiholoģijas kā nozares attīstības vilni – integratīvo psiholoģiju un personības attīstības vajadzību rakursā pētījumam nesniedz pievienoto vērtību.

Integratīvā (visu iepriekšējo veidu sintēzes) *psiholoģija* (Kozlovs, 2007) arī šajā nodaļā atsevišķi netiks skatīta, jo tā konceptuāli saskan ar Kena Vilbera (2020) *Integrālo teoriju*, kuru ir iecerēts izskatīt sistēmteoriju nodaļā.

Pabeidzot Vladimira Kozlova iepriekš minēto 7 psiholoģijas viļņu teoriju pētījumu, autore pievērsīsies Sebres un Miltuzes *minētajai sociāli-emocionālās un kognitīvās attīstības teorijām*, kas ir būtiskas digitālā laikmeta kibervides lietotāju vajadzību pētniecībā.

Pēc *sociālo attiecību psiholoģijas* pārstāvja, ASV psihiatra – Ērika Berna (1910-1977) *Transaktīvās analīzes teorijas*, kura izklāstīta grāmatā "Spēles, kuras spēlē cilvēki. Cilvēki, kuri spēlē spēles" (1992), cilvēka psihe attiecību mijiedarbībā (transakcijā) neapzināti ieņem vienu no 3 Ego stāvokļiem: bērna, vecāka vai pieaugušā. Atkarībā no šī ieņemtā stāvokļa mainās personības vajadzības un tām atbilstošā uzvedība, kura raksturīga konkrētajās attiecībās ar citu personu. Dažkārt personībai ir grūti izkļūt no ieņemtās lomas un tā, nespējot to mainīt, iestrēgst uz ilgāku komunikācijas laiku, radot problēmas attiecībās. Autore 4. tab. modulē Berna raksturojumu šiem 3 ego stāvokļiem no vajadzību rakursa:

4. tab. E. Berna 3 Ego stāvokļu vajadzības (S. Lodiņas modifikācija)

Bērns	Vajadzība spontāni un aktīvi izpaust savas emocijas, iegribas, sajūtas, vēlmes (vajadzīgas vai nē), gaidīt tūlītēju to apmierinājumu.
Vecāks	Vajadzība otru kritizēt, nosodīt, dot padomus, norādījumus, izrādīt rūpes, izdarīt otra vietā.
Pieaugušais	Vajadzība uzņemties atbildību, izvērtēt objektīvi situāciju, nospraust mērķi un izveidot soļus, kā to sasniegt.

Ja personības Ego ir "iesprūdis" *bērna* stāvoklī, tad bieži vien šis cilvēks uzsāk ar apkārtējiem manipulatīvas spēles. Tāda uzvedība saistīta ar traumu agrīnā bērnībā, kad māte valdonīgi ir apspiedusi, noliegusi, kritizējusi bērnu vai, tieši otrādi – nelikusies ne zinīs par viņa vajadzībām, neuzklausījusi, novērsusies, emocionāli ignorējusi, neveidojot siltu emocionālo piesaisti (*Boulbija piesaistes teorija*) un viņš pārstājis izpaust savas emocijas, iemācījies tās slēpt no mātes, citiem nerādīt un, lai pievērstu mātes uzmanību, uzsācis manipulēšanas spēles, izmantojot savas vajadzības. Pieaugušā vecumā manipulācijas spēles ar apkārtējiem priekš šādas personības komunikācijā ar citiem ir jau uzvedības norma. Taču, tas rada problēmas attiecībās (Berns, 1992, Boulbija pēc Sebre et al, 2022). Tieši šis fakts ir svarīgs, tālāk pētot personības uzvedību digitālajā vidē – sociālajos tīklos, apmierinot savas vajadzības. Piesaistes trūkums bērnībā pieaugušajam izpaužas arī kā nepamatota depresija, ko apstiprina Avšaloma Kaspīja pētījumi par neiromediatora serotonīna transportgēna 5-

HHT polimorfisma ietekmi (Sebre et al, 2022). Depresīvs stāvoklis var būt par pamatu indivīda uzvedībai, kurā parādās izvairīšanās, dažāda veida manipulācijas, kas plaši novērojams kibervidē – sociālajos tīklos. Nav pētīts, kas pamatā ir mediju iniciētām manipulācijām, par kurām iepriekš tika norādīts postmodernisma kontekstā. Taču manipulācijas kopumā sociālajos tīklos pieaug. Bērībā, mātei emocionāli nerūpējoties par bērna vajadzībām un, atstājot bērnu audzināšanā digitālajai videi, patiesībā tiek vairoti traumēti bērni, kuri pieaugot savas traumas, iespējams, realizē sociālajos tīklos, pievēršdami sev uzmanību pozitīvā vai negatīvā veidā, jo bērībā tā trūkusi no mātes puses vai bijusi saistīta ar negācijām vai pat autoritatīvu agresiju. Savukārt, vajadzība anonīmi izpaust emocijas sociālajos tīklos, kuras cēlonis ir bērības trauma, iespējams, atvieglo personībām nespēju tieši un atklāti – kā *pieaugušam* Ego paust sabiedrībai savas emocijas. Tādu cilvēku paliek arvien vairāk. No tā izriet jautājums – vai digitālā laikmeta vide vairāk kalpo vajadzībai iegūt informāciju, izzināt – kognitīvā līmenī vai vajadzībai sociāli-emocionāli komunicēt, lai kompensētu bērībā iegūtas emocionālās traumas?

Emocijas ziņo par cilvēka dažāda līmeņa vajadzībām, jūtas palīdz paust attieksmi pret pārdzīvoto. Emocijas var iedalīt:

- *pozitīvās* – norāda uz apmierinātu vajadzību vai iespējām to apmierināt;
- *negatīvās* – norāda uz iespēju trūkumu vai šķēršļiem vajadzību apmierināšanai;
- *nenoteiktās jeb orientējošās* – tās rodas nepazīstamās situācijās, kad cilvēks apkārtējos priekšmetus nevar novērtēt no savu vajadzību apmierināšanas viedokļa (Mihailova, 2021).

Ja sociālajos tīklos var novērot daudz negatīvu emociju, naida runu un verbālu agresiju, tad tas liecina, ka šo personu labizjūtas apmierinātības līmenis ir zems vai ļoti zems un, iespējams, dzīves laikā viņš ir ieguvis psihē kādu emocionālu traumu. Lai to izprastu, autore aplūkos ASV psihiatra Ērika Berna *Transaktīvās analīzes* teorijas skolas sekotājas Pamelas Levinas vecumposmu attīstības stadiju teoriju no vajadzību aspekta (Левина, 2017). Levinas skatījums ir viens no jaunākajiem un interesantākajiem tādēļ, ka viņa ir izsekojusi kopsakarībām starp bērnu-jauniešu attīstību no piedzimšanas līdz 19 gadu vecumam – pilngadībai (5. tab.) un sasaistījusi to ar problēmām pieaugušu cilvēku uzvedībā. Un kā praktiskā psiholoģe izstrādājusi pieaugušajiem ieteikumus apzinātai traumu kompensācijai, apzināti modelētai uzvedībai. Kā arī izveidojusi dziedinošas verbalizācijas, kuras var palīdzēt ne tikai traumētajiem pieaugušajiem, bet noder arī maziem bērniem.

5. tab. **Vajadzības un vecumposmu attīstības stadijas** (S. Lodiņas tulk., modifikācija pēc P. Levinas)

Stadijas nosaukums	Vajadzības	Neapmierinātu vai daļēji apmierinātu vajadzību sekas pieaugušā vecumā	Atbalstoši uzskati, ko emocionāli teikt pieaugušajam, ko darīt pašam
Eksistences stadija (0-6 mēneši)	<u>Vajadzība:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izdzīvot, saņemt barību, apģērbu, mājokli • Saņemt rūpes • Nostiprināt emocionālo piesaisti vecākiem • Saņemt fiziskus glāstus 	Orientēšanās spēja Nedrošība, nonākot jaunos apstākļos. Vajag kādu palīgu, mentoru, lai iedzīvotos.	Es priecājos, ka Tu dzīvo! Tu piederī šai pasaulei! Tavas vajadzības man svarīgas! Tu vari attīstīties savā ātrumā! Tu drīksti just savas sajūtas! <hr style="width: 20%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/> Iet siltā vannā, veikt masāžas, apskauties, iekārtot ērtāk māju, iztēloties savu iekšējo bērnu un vaicāt, ko viņš katrā brīdī vēlas.
Darbības stadija (6-18 mēneši)	<u>Vajadzība:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Aktīvi kustēties bez ierobežojumiem • Izzināt pasauli bez ierobežojumiem 	Neapzināta nekompetence Paviršība visos darbos, domās, rīcībās, neskatoties uz to, ka labi apgūtas prasmes	Es mīlu Tevi aktīvu un mierīgu! Izzini un eksperimentē, es Tevi atbalstu un aizsargāju! Tu vari interesēties par visu, ko vēlies! Man patīk, kā Tu attīsties, izrādi iniciatīvu, mācies! <hr style="width: 20%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/> Ceļot, pievērst uzmanību maņu sajūtām: smaržām, garšām, pieskārieniem, krāsām, skaņām; mācīties jaunas prasmes, zināšanas, izpaust talantus.
Domāšanas stadija (18 mēn.-3 gadi)	<u>Vajadzība:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Attīstīt domāšanu • Izveidot cēloņu-seku saikni • Psiholoģiska atdalīšanās no vecākiem, • “Es” apziņas attīstīšana, veicot izvēli 	Apzināta nekompetence Grūtības vienlaicīgi just un domāt - vajag palīdzību.	Es priecājos, ka Tu sāc domāt pats! Tu vari dusmoties, bet es neļaušu Tev sevi un citus ievainot! Tu vari domāt un just vienlaicīgi! Tu vari atdalīties no manis, bet es turpināšu Tevi mīlēt!

	<ul style="list-style-type: none"> • Izpaust dusmas un citas emocijas 		<p>Izdomā, ko gribi un lūdz palīdzību, kad vajag!</p> <hr/> <p>Sastādīt “Nē” sarakstu, teikt “Negribu, nedarīšu”, “Mans”; gatavot ēst precīzi pēc receptes vai skrūvēt mēbeles pēc instrukcijas; attīstīt atmiņu, doties uz semināru, lai gūtu jaunas zināšanas.</p>
<p>Identitātes stadija (3-6 gadi)</p>	<p><u>Vajadzība:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Attīstīt fantāziju un atšķirt to no realitātes • Socializēties ar vienaudžiem • Veidot dzimumidentitāti • Apzināties – “kas es?”, “Kāda mana vieta pasaulē?” 	<p>Apzināta kompetence</p> <p>Kā cilvēks atrod vietu un saprot, kas viņam jā dara.</p>	<p>Tu vari izpētīt, kas esi un kas ir citi!</p> <p>Tu vari būt stiprs un lūgt arī palīdzību!</p> <p>Tu vari saprast savas uzvedības rezultātu!</p> <p>Es pieņemu visas Tavas sajūtas, izpaud!</p> <p>Tu vari saprast, kur fantāzija, kur realitāte!</p> <p>Es mīlu Tevi tādu, kāds esi!</p> <hr/> <p>Uztaisīt 10 patīkamu darbību sarakstu; doties masku gājienā; pievienoties sava dzimuma grupai pasākumā; nodefinēt sava dzimuma īpašības, izskatu, uzvedību; interesēties par kultūru tradīcijām.</p>
<p>Struktūras stadija (6-12 gadi)</p>	<p><u>Vajadzība:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Attīstīt prasmes • Iemācīties normas un izprast, izjust vērtības • Iemācīties strīdēties ar bērniem, argumentēt • Iemācīties pareizi emocionāli komunicēt • Iemācīties apzināties labu vai sliktu uzvedību, atdalot to no “Es” būtības 	<p>Meistarības paaugstināšana</p> <p>Kā cilvēks attīstās un vairo profesionālās prasmes</p>	<p>Tu vari padomāt, pirms saki “Jā” vai “Nē” un vari mācīties no savām kļūdām!</p> <p>Tu vari iemācīties normas, kuras palīdzēs sadzīvot ar citiem!</p> <p>Tu vari iemācīties nepiekrīst kāda viedoklim!</p> <p>Es mīlu Tevi arī tad, ja esam dažādi, jo man patīk augt kopā ar Tevi!</p> <hr/> <p>Izstudēt kādus likumus, noteikumus, vērtības, morāle principus; salīdzināt savā dzīvē rūpju un vardarbības epizodes; ieviest mājā strukturētu kārtību; strukturēt savu laiku.</p>

Separācija no vecākiem un seksuālās identifikācijas stadija (12-19 gadi)	<u>Vajadzība:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izveidot personības veselumu • Eksperimentēt, iztēloties • Noliegt vecākus un atdalīties no tiem 	Jomas meistarība Cilvēks savākts, sakoncentrēts vai nē; prot koncentrēties vai nē, jūtas komfortabli vai kā svešinieks.	Es priecāšos Tevi redzēt pieaugušu! Tu vari iemācīties vecas prasmes izmantot pa jaunam! Tu vari attīstīt savas intereses, uzskatus un savstarpējās attiecības! Tu vari saprast atšķirību starp seksu, rūpēm un atbildēt par savām vajadzībām, emocijām, uzvedību! <hr/> Ieviest dienasgrāmatu un pierakstīt sev izvirzītos mērķus; diskutēt ar garīgiem cilvēkiem par to, kas Jums svarīgi; izmainīt ģērbšanās stilu, frizūru; skatīties romantisku kino, izrādi; atdalīties no cilvēka, kurš ievaino pašapziņu; atrast domubiedrus.
--	--	---	---

Levinas kopsakarības starp bērnu attīstību un pieaugušo uzvedības problēmām palīdzēs izprast sociāli-emocionālās komunikācijas cēloņus digitālā laikmeta kibervidē, kibertelpā, kiberpasaulē (no angļu val. *Cyberspace* – telpa digitālā vidē) (Dombrovskis & Berga, 2021). Bet viņas dotie konkrētie terapeitiskie padomi traumu profilaksei ir lieliski, lai traumētajiem komunikētājiem palīdzētu, nevis viņus nosodītu, vēl vairāk traumējot un aktivizējot arī savas traumētās psihs daļas. Bieži vien sociālo tīklu ziņas autora publikācijas nodoms un mērķis ir piesaistīt uzmanību, kas patiesībā ir neapzināta savas bērnības emocionālās traumas kompensācija.

Emocijas ir cieši saistītas ar domāšanu. Lai to izprastu, autore aplūkos arī personības *kognitīvās attīstības teorijas*, atlasot pēc diviem kritērijiem – 1) klasiski nozīmīga un 2) jaunākā.

Klīniskais psihologs, LU PPMF Kiberpsiholoģijas kursa docētājs Edmunds Vanags (2022) izšķir automātiskos, zemākos un augstākos kognitīvos procesus, kuri saistīti ar Informācijas sensoro uztveri, analīzi, zināšanu un prasmju ieguvu.

Šveices psihologa un filozofa Žana Piažē (*Jean Piaget*) (1896-1980), *Kognitīvās attīstības teorijas* diskursā bērni iziet noteiktus intelektuālās attīstības posmus un viņš uzskata, ka tie vienādā secībā notiek visiem bērniem, neatkarīgi no kultūras, kurā tie aug. Taču mūsdienās jau šis uzskats tiek apšaubīts kā nepilnīgs (Sebre et al, 2022). Piažē teorijā kognitīvās attīstības virzība notiek no neapzināta egocentrisma, kurā bērns pats sevi nepazīst kā subjektu, bet pazīst tikai darbības, uz apzinātu objektu, kuru pats atpazīst arī starp citiem ārpusē esošiem objektiem. Šīs intelekta izmaiņas

iezīmē viņa attīstības likuma esenci: *asimilācija* un *akomodācija* no haotiska nediferencēta stāvokļa pāriet uz diferencētu un savstarpēji koordinētu stāvokli. *Asimilācija* ir konservatīva – tās vajadzība ir vidi pakļaut organismam, bet *akomodācija* ir pārmaiņu avots, kas pakļauj organismu pakāpeniskām vides prasībām. *Intelekti* ir tas, kurš uzņemas koordinatora funkciju starp abiem antagoniskajiem procesiem (Piažē, 2002). Maz ir pētījumu par intelekta akomodācijas un asimilācijas procesu koordināciju ietekmi kibervidē. Vai indivīda intelekts tiek galā ar eskaltētu akomodācijas procesu sociālo tīklu informācijas plūsmas rezultātā? Postmodernisma fragmentārisms un seklums sociālajos tīklos indivīda uztverē rada disbalansu starp pārāk straujajiem jaunumiem (akomodācijas procesu) un salāgošanu ar jau esošajiem tēliem atmiņā (asimilācijas procesu). Lai izprastu, kādas sekas tas var psihē radīt, autore pētīs šo tēmu padziļināti.

Tālāk autore modificē Piažē kognitīvās attīstības stadijas no vajadzību teoriju rakursa (8. att.). Indivīds apkārtējās vides stimulus uztver un uzkrāj kognitīvās shēmās. Iegūtās jaunās zināšanas tiek pielīdzinātas vecajām un tas, kas netiek atpazīts jeb asimilēts, atkarībā no motivācijas un vajadzībām, rada jaunu zināšanu shēmas daļu jeb informācijas glabātuvī atmiņā (akomodācijas process) (Piažē, 2002). No tā izriet, ka mūsdienās strauji palielinās tieši kognitīvā līmeņa vajadzības, jo pastiprināti plūst arvien jauna un jauna informācija. Taču, cik tā ir kvalitatīva, cik dziļās struktūrās iekļauta? Vai tā psihē veido veseluma apjausmu – kārtību vai haosu, kura detaļas kopā nesaistās?

Kognitīvās shēmas attiecas gan uz uzvedības interpretāciju, gan uz notikumu interpretāciju, gan kādas perspektīves – vēl nenotikuša notikuma iztēli; tās veido zināšanu kopas, pēc kurām indivīds interpretē uztverto informāciju. Mācoties un uztverot kaut ko jaunu pirmo reizi, rodas disbalanss, un prāts jeb kognitīvā sistēma meklē, kam jauno informāciju pielāgot, lai neveidotos kognitīvā disonanse (Piažē, 2002). Iespējams, ka kognitīvā disonance sociālo tīklu nesamērīgi ilgas lietošanas rezultātā tomēr veidojas. Un, ja tas notiek pieaugušajam, kuram ir jau izveidojušās stabilas kognitīvās shēmas (6. tab.), tad, iespējams, psihe ātrāk spēs atjaunot līdzsvaru, izveidojot jaunas intelektuālās shēmas, bet bērniem, kuriem vēl nav pabeigtas visas kognitīvās attīstības stadijas, var rasties psihes traucējumi.

6. tab. **Kognitīvās vajadzības attīstības stadijās** (S. Lodiņas modifikācija pēc Piažē)

Intelekta attīstības stadija	Kognitīvās vajadzības	Kognitīvās shēmas
<i>Sensorimotorā</i> (0 - 2 gadi)	Vajadzība motori reaģēt uz apkārtējās vides stimuliem. Vajadzība atdarināt novēroto. Vajadzība nosaukt priekšmetus, kurus aptausta, lieto un veidot par tiem priekšstatu.	Attīstītās sensomotorās intelekta shēmas

<i>Pirmsoperacionālā</i> (2 - 7 g.)	Vajadzība gūt jaunus iespaidus, darbojoties ar objektiem. Vajadzība apgūt vārdus, ciparus, lasīšanu, rakstīšanu, rēķināšanu, lai simbolizētu apkārtējā vidē notiekošos procesus. Vajadzība uzzīmēt objektus, kuri nav tiešā tvērumā (savu ģimeni, dabu). Vajadzība iegūt sev visu, kas iegūstams (egocentrisma attīstība).	Attīstās jēdzieniskā, racionālā domāšana; Notiek refleksu trenēšana; Asociāciju rindu sistēma spējīga veidot nenoteiktas kombinācijas, kas vēsta par jēdzienu loģisko sakarību sistēmu.
<i>Konkrēti operacionālā</i> (7 - 12 g.)	Vajadzība izprast saikni starp redzamiem un sataustāmiem. Vajadzība meklēt cēloņsakarības.	Attīstītās telpisko sakarību intelekts – tēlainā domāšana;
<i>Formāli operacionālā</i> (pēc 12. g.)	Vajadzība izprast loģiskas, abstraktas sakarības, jēdzienus. Vajadzība izprast cēloņu-seku saikni.	Sensomotorā intelekta izveidošanās, proporcionāli cēloņu-rezultātu objektivizācijai un telpiskošanai, nomainot fenomenālistisko egocentrismu.

Sensomotorajā aspektā asimilācija un akomodācija sākumā nav nodalītas, bet ietekmē uzvedību pretējā virzienā, bet attīstības procesā pamazām nodalās un kļūst savstarpēji papildinošas. Runājot par telpu, objektu, cēlonību un laiku, ir skaidrs, ka tēlainās domāšanas aspektā, kas vienlaicīgi ir arī sociālo sakarību un indivīdu domāšanas koordinēšanas aspekts, nepieciešama jauna akomodācija un asimilācija., kuras, savukārt, sākas ar haotiskas nenodalāmības fāzi, lai pēc tam atkal atdalītos un savstarpēji saskaņotos (Piažē, 2002). Mūsdienu kritika viņa teorijai ir kognitīvo stadiju atbilstībai vecumposmiem. Mūsdienās telpisko sakarību intelekts ar robotikas palīdzību bērniem attīstās jau 4-6 gadu vecumā. Taču, ņemot vērā Pamelas Levinas vecumposmu attīstības stadiju teoriju, jāsecina, ka šī agrīnā intelekta attīstība pirmsskolas vecumā ar robotikas u.c. tehnoloģiju palīdzību, var vēlāk pieaugušā vecumā radīt komunikācijā emocionālus traucējumus gadījumos, ja vecāks nespēj kopā ar bērnu, izmantojot tehnoloģijas vai izsaka viņam pārmetumus par pārāk ilgu tehnoloģiju lietošanu, izveido sodu-apbalvojumu noteikumu sistēmu.

Ir atšķirība vai kognitīvās vajadzības tiek apmierinātas optimālā līmenī vai sakāpinātas līdz pārsātinājumam un veido atkarību, kas ir psihes traucējumu parādība. Vispārnovērojama parādība ir fakts, ka modernie vecāki priecājas, ja bērns ir aizņemts ar digitālās vides pētīšanu, izmantojot viņam piešķirtās tehnoloģijas, tāpēc nepiedalās viņa emocionālo vajadzību īstenošanā. Un ja tomēr atpauz, ka bērns ar viņiem vairs nevēlas pat runāt, tad rada viņam papildus traumu, agresīvi atņemot, nosodot, ierobežojot viņa vajadzību pēc jaunas informācijas, izziņas. Jautājums – kādi vēl faktori veicina šīs vajadzības pārsātinājumu?

Iepriekš minētais Staņislavs Grofs – transpersonālās psiholoģijas novirziena pārstāvis, par cilvēces apziņas evolūciju un izdzīvošanu globālās krīzes kontekstā rakstīja, ka sevišķu uzmanību jāpievērš divu stihisko spēku garīgi psihiskajām saknēm – tieksmei uz agresiju un alkatībai, kas virza cilvēces vēsturi no senseniem laikiem (Grofs, 2006). Neremdināma, globālā alkatība, kura ekonomiskā progresa vārdā izsmel zemes neatjaunojamus dabas resursus ir fons psiholoģiskajai alkatībai – neremdināmi patērēt informāciju, neiedziļinoties tajā. Neremdināmo kolektīvo tieksmi kaut ko sasniegt, iegūt, kļūt par kaut ko vairāk nekā līdz šim, psihoanalītiķi skaidro kā sublimācijas spēku, kas uzveic zemākos instinktus. Psihoanalītiķis Zigmunds Freids (1955) alkatību uzlūkojis kā parādību, kas saistīta ar traucējumiem bērna zīdīšanas periodā – pastāvīga neapmierinātība (stress) vai pārbarošana (orālajā fāzē), vēlāk pieaugot, var pastiprināt sākotnējo vajadzību uzsūkt, piesaistīt lietas līdz tādai pakāpei, ka vēlāk sublimētā veidā tas tiek pārnests uz pusaudža un pieaugušā uzvedību, jo saistība ir ar libido attīstības anālo stadiju. Bet no transpersonālās psiholoģijas skatījuma, neapmierināmā alkatība saistīta ar nebeidzamu tieksmi pēc pašrealizācijas transcendencē, sevis apzināšanos, kas ir iekšējā pasaulē – intrapsihiski, tāpēc jebkura veida centieni atrast šo galējā miera un apmierinātības veseluma un pilnības stāvokli ārējās tehnoloģijās, centienos, nodomos nav iespējama (Grofs, 2006). Var piekrist, ka tā varētu būt pieaugušajiem, kuri vīlušies dzīvē, jo tā vietā, lai sevi emocionāli dziedinātu pozitīvā komunikācijā, viņi sublimē savas emocijas pārsātinātā darbā ar datoru, ilgstošu komunikāciju sociālajos tīklos, kā rezultātā šī stratēģija rada vēl lielāku iekšējo tukšuma sajūtu un neapmierinātību ar dzīvi. Bet jautājums līdz galam nav skaidrs par pusaudžu vajadzībām pēc dvēseles transcendences atklāšanas radošās darbības ceļā. Viņu somotorais un kognitīvais intelekts vēl nav beidzis veidoties un nevienmērīgās attīstības rezultātā nav arī izveidojušās stabilas vērtības, lai noturīgi tiektos pēc holistiskas pašrealizācijas, tāpēc tieši audzināšanas procesā viņam var ierosināt šādu vajadzību un motivēt to sasniegt. Ja to pieaugušais neparāda kā iespējamo attīstības ceļu, pusaudzis var meklēt atkarības, kas palīdz aizmirst neapzinātos dvēseles impulsus pēc dzīves jēgas izpratnes.

Geštalta teorijas pārstāvji uz 20. gadsimta sākumā veikto eksperimentu bāzes apgalvoja, ka psihiski vesels, pieaudzis cilvēks primāri informāciju mācās uztvert, atpazīt kopveselumā, ne detaļās, kaut arī mazie bērni primāri mācās, izpētot detaļas, un tikai pamazām, attīstoties kognitīvajai shēmai un abstraktajai domāšanai, veidojas veseluma uztvere (Svence, 2020). Saraustītais mācību saturs ar minimālām kultūras vērtībām patiesi neveido veseluma un stabilitātes stāvokli bērna psihē. Un ja tā vietā, lai audzināšanas procesā virzītu skolēnus uz pašrealizāciju, viņiem tiek ielikti negatīvi vērtējumi par slikti izpildītiem darbiem vai biežo stundu kavējumu, vai slikto disciplīnu – ierakstītas piezīmes, tad nav ko brīnīties, ka garīgais tukšums tiek alkatīgi aizstāts ar tukšas informācijas plūdiem mobilajā

telefonā stundām, dienām, mēnešiem, gadiem ilgi. Šādas situācijas sekas ir depresija. Par tās statistiku iepriekš jau tika minēts.

Arvien vairāk pedagogijā tiek runāts par *metakognitīvo* prasmi reflektēt pašiem par savām zināšanām, plānot un strukturēt zināšanas, kritiski domāt, izprast savu domāšanas procesu un īpatnības (Svence, 2020). Nevarētu teikt, ka tas ir kas jauns, jo par metavajadzībām runāja jau Maslovs pašā savas dzīves nogalē. Bet metakognitīvo procesu aktualizēšana (apzinātība) skolēniem audzināšanas procesā, varētu būt arī daļējs risinājums sekas informācijas neremdināmas ieguves alkātības stratēģiju atklāšanai uzvedībā. Apzinātība pašlaik ir modē. Arvien vairāk uzņēmumu algo praktiķus, kas pastāstītu viņu darbiniekiem par apzinātību un iemācītu stresa mazināšanas metodes, lai veicinātu darba produktivitāti ikdienā. Arī biedrība *Klusuma skola* (klusumaskola.lv) piedāvā daudzpusīgas apzinātības nodarbības bērniem un jauniešiem, kā arī profesionālās pilnveides programmas un seminārus pedagogiem un vecākiem, apgalvojot, ka savu darbību balsta uz zinātniskajiem pētījumiem, kas pierāda apzinātības meditācijas efektivitāti skolēniem un pedagogiem, palielinot uzmanību, uzlabo emocionālo regulāciju, līdzjutību, mazina stresu (Chiesa & Serretti, 2009, Sedlmeier et al 2012). Kā arī novērojami kognitīvie un psihoemocionālie ieguvumi pētraumatiskio simptomu un depresijas mazināšanā (Klusuma skola, 2023). Taču kritiķi apšaubā pētījumu metodoloģiju, izteikdami aizdomas, ka šis no Tibetas budisma atvasinātais stresa menedžments ir apšaubāms ar savu komercialitāti. Rietumu kontekstā apzinātības praksi izplata Tičs Nháts Hānhs, Herberts Bensons, Džons Kabats Cīnns, Ričards J. Deividsons un Sems Hariss un citi. Taču, pēc būtības tajā ir runa par to pašu transcendenci, ko iepriekš autore jau aplūkoja kā psiholoģijas novirzienu.

Apzinātība nozīmē – “Es esmu. Esmu klāt un piedalos.” Nevis aizraušānās ar darīšanu, atdošanās autopilotam un aizmiršana, ka tu esi, bet gan uzmanības pievēršana šim mirklim. Tā ir mācība, ko psihologs, psihoterapeits Ansis Jurgis Stabiņģis izplata gan mācību iestādēs, tiekoties ar pedagogiem, gan sabiedrībā, lasot lekcijas *LU Open Mind* tiešsaites sērijā, gan vadot apzinātības prakses folkloristu atzaram – “9 Sauļu skola” – nometnēs.

Tacu autore nesaprot, kāpēc Latvijā, Latvijas skolās vajag šādu svešzemju apzinātības skolu prakses, ja mūsu pašu latviešu tautas tradīcijās, dainās ir visi iespējamie apzinātības un prakšu veidi, kurus līdz šim neviens skolēniem un pedagogiem nemāca šādā diskursā, jo Latvijā nav veikti zinātniskie pētījumi par to efektivitāti iepriekš minēto problēmu – vajadzību risināšanai. Tā, piemēram, apzināta Saules sagaidīšana Jāņos, Lieldienās pēc būtības ir būšana tagadnes mirklī; darāmā darba procesa spontāna apdziedāšana ir *šeit un tagad* mirkļa apzināšanās vai emocionālā intelekta sajūtu verbalizēšanas process psihē. Jautājums paliek, kā digitālā kibervide ir izmainījusi latviešu tradicionālās kultūras tradīciju paternus un kā tas ietekmē sabiedrības kolektīvo psihi?

Latvijā Aizsardzības ministrija ir izstrādājusi pat kiberdrošības politiku un Latvijas kiberdrošības stratēģiju 2023.-2026. gadam, kuras pamatā ir pamatvajadzība pēc drošības. Īstenojot kiberdrošības politiku, ir definētas šādas prioritātes: aizsardzība, atturēšana un attīstība, kas nozīmē, ka ir vajadzība attīstīt un pilnveidot spējas, lai aizstāvētos pret pieaugošajiem un mainīgajiem kiberdraudiem; atklāt, izmeklēt un pārtraukt ļaunprātīgas darbības kibertelpā, identificējot likumpārkāpējus un saucot pie atbildības, tādējādi atturot citus no šādu darbību veikšanas; rūpēties par regulāru kiberdrošības apmācību nepieciešamību (kiberhigiēnu) un IKT drošības prasību ievērošanu, attīstot kibertelpu (Aizsardzības ministrija, 2023). Latvijas kibertelpas situācijas raksturojumā minēts, ka 2022. gadā būtiski pieaudzis ļaunprātīgu aktivitāšu skaits, kas norāda uz vajadzību nodrošināt gan atbilstošus personāla resursus reaģēšanai uz kiberdrošības incidentiem, gan vajadzību stiprināt nacionālā līmeņa spējas, attīstot un pilnveidojot atbilstošus uzraudzības un kontroles mehānismus valsts funkcionēšanai nozīmīgo IKT resursu nepārtrauktības nodrošināšanai.

Kādas vajadzības mūsdienu sabiedrība apmierina kibervidē? Sazināties un apmainīties ar informāciju, veikt darījumus un norēķinus internetā, saņemt elektroniskos pakalpojumus, izveidot, parakstīt un nosūtīt elektroniskos dokumentus un saglabāt informāciju elektroniskā formā, izmantojot viedo ierīču un mākoņdatošanas pakalpojumu sniedzēju sniegtās priekšrocības. Fakts, ka šajā IKT nozarē trūkst 350 000 speciālistu, liecina, ka valsts vajadzība, lai pilsoņi – IKT speciālisti pilnu darba laiku pavadītu kibervidē arvien pieaug (Aizsardzības ministrija, 2023).

No tā var secināt, ka lēnām sabiedrības pamatvajadzību prioritāte virzās uz kognitīvo vajadzību līmeni, kurš lielā mērā funkcionē kibervidē. Tas rada plaisu starp tradicionālās kultūras vērtībām, kuras ierasti tiek īstenotas fiziskā dabas vidē. Kā mainīsies latviešu tradicionālā kultūra, ja fiziskā, sociāli-emocionālā saziņa lielā mērā pārcelsies uz kibervidi? Atbildes uz šiem jautājumiem tiks meklētas empīriskajā pētījumā, bet lai teorētiski prognozētu latviešu tradicionālās kultūras nozīmīgumu nākotnē, kad mākslīgais intelekts pārņems (jau tagad pārņem) daļu no cilvēka kognitīvajām funkcijām, jāuzdod papildus jautājumus, kas palīdzēs to noskaidrot, lai pieņemtu lēmumu par tradīciju mākslīgu kultivēšanu jaunās formās, kas atbilst digitālā laikmeta kibervidei.

1. Kāds ir tehnoloģiju attīstības vektors, prognoze kibervidē, raugoties no industriālās attīstības tendencēm?
2. Vai tehnoloģiju attīstības rezultātā tiks ievērota cilvēka gribas izvēle un tiks saglabāts psihs līdzsvars starp kognitīvo darbību vajadzībām un fiziskā ķermeņa bioloģiskajām vajadzībām jeb to regulēs mākslīgais intelekts ar interfeisu (sakarņu) starpniecību?
3. Vai necietīs sociāli-emocionālo vajadzību līmenis tiem indivīdiem – kiberpersonībām, kuras ikdienā 8-10 stundu darbā atmiņā asimilēs IKT ģenerēto informācijas plūsmu?

4. Vai var no kognitīvajām vajadzībām izdalīt atsevišķu, jaunu vajadzību grupu – kibervajadzības?

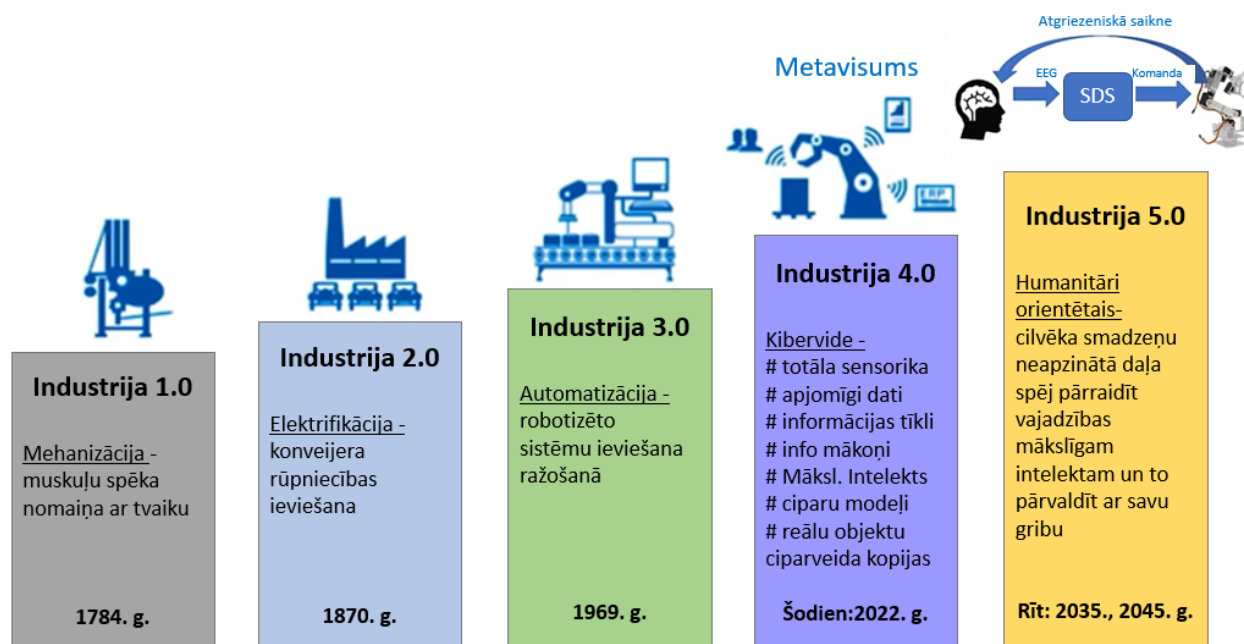
Atbildes uz šiem jautājumiem ir tikai daļēji atrodamas jaunākajos pasaules zinātnieku pētījumos.

Sanktpēterburgas Kognitīvo pētījumu ietvaros Aleksandrs Kaplans (*Александр Каплан*) - bioloģijas doktors, profesors (vadošais pētnieks Kognitīvās neirozinātnes institūtā un Bioelektrisko saskarņu centrā Nacionālajā pētniecības universitātē) 8.12.2022. uzstājās ar referātu "Ceļā uz neiro saskarnes tehnoloģiju 5.0: no komandām līdz neiomorfiskai kopēšanai." Viņš aplūkoja pasaules zinātnieku pētījumus BCI (Brain-computer-interface - *smadzeņu-datora saskarne (turpmāk - SDS)*) jomā pēdējo 30 gadu laikā un prezentēja arī savus empīriskos eksperimentus (*Каплан, 2022*), kuru sākotnējās iedvesmas avots ir Džonatans Volpavs (*2002, 2020*) (*Jonatan Wolpaw*), kurš smadzeņu-datora saskarni raksturo: „Centrālā nervu sistēma (CNS) saņem sensorās ievades un rada atbilstošas motoriskās izejas. Tās dabiskās izejas sastāv no muskuļu aktivitātes un hormoniem. Smadzeņu-datora saskarnes (BCI-SDS) sniedz CNS jaunas izejas, kas nav ne neiomuskulāras, ne hormonālas. SDS ir sistēma, kas reģistrē CNS darbību un pārvērš to mākslīgā izvadē, kas aizstāj, atjauno, uzlabo, papildina vai uzlabo dabiskās CNS izvades; tādējādi tā maina CNS mijiedarbību ar pārējo sistēmu” (*Wolpaw, et al, 2020*). Kaplans ASV Losandželosas rehabilitācijas centrā veica empīriskos pētījumus ar cilvēkiem, kuri pārcietuši insultu un nespēj paziņot savas vajadzības verbāli, ar ķermeņa kustībām. Tie pierādīja, ka eksistē smadzeņu apzinātā un neapzinātā daļa (*Каплан, 2022; Walter, et al, 1964*).

Mūsdienu zinātnieki strādā pie neinvazīvās smadzeņu neuroimpulsu datu ieguves tehnoloģijām, lai nebūtu jāveic operācija, ievietojot smadzenēs sensorus neuroimpulsu nolasīšanai un dekodēšanai MI, kā tas bija izdarīts pazīstamajam fiziķim Stīvenam Hokingam (1942-2018), kura vaigu muskuļa kustības nolasīja sensors un ar MI palīdzību pārvērtā datortekstā (*Vansteensel et al, 2022; TVNET, 2016*), bet Kaplans skaidro, ka tieši pateicoties invazīvajam sensoram Stīvena smadzeņu motorajā daļā, MI datorā spēja saņemt tik precīzu, neizplūdušu, konsekventu informāciju, kas nav vēl spēkā neinvazīvo tehnoloģiju eksperimentos (*Каплан, 2022*). Viņš skaidro, ka visi smadzeņu impulsi tiek dekodēti ciparos un nosūtīti mākslīgajam intelektam (MI), datoram, tikai šādā gadījumā MI nav objekta sensoro parametru - cipari ir cipari, tos var pārvērst burtos, taču tiem nav smaržas, garšas, skaņas, krāsas un semantiskās nozīmes konkrētā kontekstā. MI nespēj veikt spriedumus kā cilvēka smadzenes, veidojot semantiskās sinapses starp daudzajiem neironu tīkliem, bet tikai operēt ar lieliem ciparu modeļiem. Cilvēkam savas smadzenes tieši neapzinātajā daļā ir jānāca funkcionēt jaunā veidā, lai pilnvērtīgi sadarbotos ar MI. Zinātnieks eksperimentāli ir izstrādājis metodi, kā MI, vairākās sesijās ieskanējot noteiktu tēlu neironu apgabalu, pēc laika izveido cilvēka smadzenēm pietuvinātu neironu tīklu modeli, kurš spēj savu saimnieku papildināt, ņemot vērā viņa paša domāšanas

paternus (Каплан, 2022; Zehong Cao, et al, 2021). To var nosaukt par jauno civilizācijas kibervajadzību, kas, no vienas puses, var pārcelt cilvēci jaunā attīstības līmenī bet, no otras puses, trūkstot morāliem principiem un kultūras vērtībām, - pazudināt. Ja cilvēkam ikdienā trenējoties spontāni tiktu sacerētas dainas par to, ko fiziskā vidē var redzēt, dzirdēt, sajūst (tieši tā, kā to darīja senči), tiktu pamatīgi attīstīti neironu tīkli smadzenēs, izveidotas daudzveidīgas sinapses, nozīmju tilti starp tēliem, kas arī mazinātu iespējamību mākslīgam intelektam pārņemt vadību, jo katru dienu smadzenēs tiktu veidotas jaunas neironu kombinācijas.

Izsekojot cilvēces ekonomiskās industrijas attīstības vēsturei (skat. 4. att.), Kaplans, vadoties pēc savu pētījumu secinājumiem, prognozē nākamo cilvēces attīstības vilni – Industriju 5.0 – ciparu matricas vidi, kurā neiromorfiskā cilvēku smadzeņu kopēšana MI var notikt ar visiem semantisko nozīmju neuroapgabaliem. Tas ir civilizācijai gan liels drauds nokļūt MI varā, ja liela apjoma ciparu modeļi funkcionēs atrauti no cilvēku patiesajām vajadzībām, gan arī iespēja nonākt kardināli jaunā apziņas-eksistences līmenī, ja apzināti tiks attīstīta neapzinātā smadzeņu daļa, izkopjot tās jaunas funkcionalitātes. Tas paredz situāciju, kurā cilvēks par savām vajadzībām var paziņot MI un dot komandu izplānot visoptimālāko to īstenošanu, patērējot vismazāk resursu, laiku, enerģiju un nepiedzīvojot negatīvas emocijas. Lai neīstenotos negatīvā prognoze, Kaplans uzsver, cik liela nozīme ir jau tagad vairāk uzmanību pievērst cilvēku morālai audzināšanai, vērtību nostiprināšanai un attīstīšanai, kultūras līmeņa celšanai (Каплан, 2022).

4. attēls. A. Kaplana (2022) ekonomiskās industrijas vēsturiskās attīstības stadijas un nākotnes prognoze

(S. Lodiņas modifikācija)

Šāds arguments autorei kalpo kā pamatojums, kāpēc arī latviešu tradicionālā kultūra ar savu tēlu, simbolu, vērtību sistēmu ir jāsargā un tālāk jāattīsta, paralēli kibervajadzību apmierināšanas stratēģiskajai plānošanai un īstenošanai. Jo daudzslāņaināki būs cilvēka smadzeņu neironu sinapšu līmeņi, kurus var attīstīt ar kultūras simbolu palīdzību, ieraugot visdažādāko nozīmju slāņus parādībām (kas dainās, pasakās, sakāmvārdos, tradīcijās ir uzskatāmi ieraugāms), jo mazāka iespējamība, ka MI šāda dziļā domātāja smadzenes varētu atkodēt un pārņemt. Tā, piemēram, dainā (33786-0 -dainu skapis) :

Ik rītiņa Saule lēce
Sarkanāja kociņā,
Jauni kungi veci tape,
To kociņu meklēdami.
Es atradu to kociņu,
Brāļa govīs ganīdama.

1. Fiziskās dabas līmenis šajā tekstā ir acīmredzams un arī MI nolasāms – lec saule, cilvēki paliek veci, es ganu govīs un atrodu kociņu. MI varētu neatkodēt nozīmi parādībai – kāpēc tiem kungiem vispār jāmeklē tas kociņš? Tāpat varētu būt problēmas, ka koku sugu MI bāzē nav koka sarkanā krāsā un MI var rasties neatbilstība ar datu bāzi, kāpēc Saule katru dienu lec tieši tajā kokā, jo vispār viņa katru dienu mazliet maina uzlēcšanas vietu par dažiem grādiem.
2. Asociatīvi domājot, viena personība Saules sarkano kociņu interpretēs kā Pasaules dzīvības (eksistences) koku – ozolu (iespējams, vīrietis), kura koksnes struktūrā patiešām var dažkārt saskatīt sarkanbrūnu fizisko krāsu, bet cita personība to asociēs ar bērzu (iespējams, sievieti), jo ir daudz citu līdzīgu dainu, kurās arī lec saule, tikai bērzā. Bet, ja tas sarkanā kociņa simbols pārcels MI nākamajā semantikas slānī – filosofiski-garīgajā, tad problēmas ir ar tām govīm un viņu ganīšanu! Kādā sakarā tās atrodas pie mītiskā Pasaules eksistences simbola – sarkanā kociņa? MI varēs atrast tikai vēsturisku faktu, ka latviešu mazie ganiņi govīs dzina ganos 17.-19. gs., atrodoties dažādu iekarotāju un muižkungu sociālās iekārtas sistēmā. Šis semantiskais slānis būtu interesants antropologam.
3. Bet, ja uz šo dainu lūkosies etnopsihologs, tad saskatīs pavisam citu – intrapsihisko semantiskas slāni. Saule kā apziņa katru rītu pamostas (no neapzinātā uz apzināto) dzīvā kokā – manis paša dzīvē. Šinī gadījumā sarkanās krāsas semantiskā nozīme ir asins krāsa.

Tie, kuri ir prātā “augstprātīgi kungi”, un, kurus interesē tikai vara pār kādu, nespēj to apzināties jeb “atrast šo sarkano kociņu” sevī, jo viņu apziņas fokuss ir patstāvīgi vērsts interpsihiski – uz āru, sociumu, kurā viņi gūst apstiprinājumu savam narcistiskajam Ego. Viņi uz visu skatās loģiski, praktiski un no varas, slavas, ietekmes, vizinošās izglītības augstprātīgās pozīcijas. Savukārt, tā meitene, kura ir vienkāršs, sirsnīgs, pazemīgs bērns (Ego loma), “ganot” brāļa govīs – intrapsihiski – mācoties valdīt sevī domas, emocijas, instinktus, un nepieķeroties šīm govīm, kā savam Ego īpašumam (brāļa govīs – nav manas) kādu dienu atklāj šo Visuma eksistences koku, vienlaicīgi saprotot, ka šis redzējums savieno psihē *intra* un *inter* rakursus holistiskā veselumā un līdzsvarā, paplašinot apziņu līdz transcendencei, kurā vientuļā meitene vairs nav vientuļa, bet vienota ar visu Visumu.

Šāda asociāciju, nozīmju bagātība domāšanā ir cilvēces glābiņš no MI pakļautības, varas, iznīcības draudiem. Jo primitīvāks indivīds, ar zemāku kultūras līmeni un spēju abstrakti domāt, jo vieglāk tādu var MI atkodēt un ietekmēt. Ja pietiekami nopietni uz to izglītības politikas plānotāji nepalūkosies jau tagad, tad vēlāk var būt jau par vēlu, jo būs uzsākušies neatgriezeniski indivīdu psihes pašiznīcināšanās procesi ne tikai latviešu tautā, bet visā civilizācijā. Latvija var rādīt paraugu citām tautām, kā saglabāt un attīstīt savas kultūras vērtības drošas nākotnes vārdā.

Vēl svarīgs nākotnes situācijas aspekts ir jauna veida komunikācijas prasmju attīstīšana, esot dialogā ar robotiem, kuri aprīkoti ar MI sensoriem, kas jau tagad ir izplatīta parādība un iezīmē jaunu kiberkomunikācijas modeli attiecībā cilvēks-robots ar tām atbilstošām jaunām kibervajadzībām. Jo attīstītāks kļūs MI un tā pārvaldītie roboti, jo vairāk būs arī bioloģiskām būtnēm – cilvēkiem jāmeklē atbilstoša pieeja komunikācijā ar tiem, piem., domāt, kā domā robots par to, ko un kā es domāju; kā es varu robotu tomēr maldināt, kaut ko noslēpt, neatklāt viņam u.c.

Soldatova un Voiskunskis (2021) (*Солдатова Г. В., Войскунский. А. Е.*) uzskata, ka digitālās tehnoloģijas tiek integrētas mūsu kognitīvajā un sociālajā sistēmā, radot indivīda *digitālo paplašinājumu* gan pieaugušajiem, gan bērniem. Un tā dimensijas – hipersavietojamība ar internetu, jaukta realitāte, paplašināta personība un digitālā socialitāte. Internets ir ne tikai pieaugušo un bērnu digitālās socializācijas pamatīpašība, bet tas ir arī visu pārmaiņu, kas notiek individuā, pamatā. Paplašinātais "es" ir nepārtraukti evolucionējošs un pastāvīgi attīstās, jo jebkurš ārējs vai iekšējs stimulrs rada jaunu neironu tīklu vai izslēdz kādu veco atzaru smadzenēs. Pilnveidojas arī kultūras rīki un maina cilvēka ekosistēmu. Personība, kas veidojas un pārveidojas, tiek paplašināta un integrēta tehnosistēmā, kas veicina arī psiholoģisko izdzēšanas mehānismu īstenošanu. Jaunais, antropoloģiskais, digitālais cilvēks dzīvo daudzus veidos un apdzīvo vairākas realitātes,

mijiedarbojoties ar nedzīvām sistēmām (tērzēšanas, patērētāju robotiem utt.). Ir nepieciešama pasaules uzskata filosofiskā paradigmas maiņa, teorētisko un metodoloģisko domāšanas modeļu atjaunošana, lai izprastu šos kiberkomunikācijas un kibersocializācijas modeļus (Солдато́ва & Войску́нский, 2021).

Sanktpēterburgas Kognitīvo pētījumu institūta direktore, bioloģijas zinātņu doktore Čerņogovskaja (2021) (*Черниговская Т. В.*) ir izpētījusi, ka smadzenēm ikdienā vajadzīga kognitīvās informācijas barība tāpat kā ķermenim – olbaltumvielas, ogļhidrāti un taukvielas. Veiktajos empīriskajos pētījumos elektroencefolagramma vienādi reģistrē smadzeņu impulsus no darbībām, kad cilvēks lasa fizisku grāmatu, virtuālu grāmatu vai tikai iztēlojas, atsaucot stāstu no atmiņas (*Wolpaw et al, 2020*). Atšķirība starp dažādajiem informācijas ieguves veidiem smadzeņu kognitīvajā barībā ir informācijas kvalitātē - kultūras vērtību līmenī. Jo informācija ir plašāka, ietver vairāk semantisko nozīmju slāņus, jo tā vairāk veicina smadzenēs neuroģenēzi - izveido plašāku neirotīklu sinapšu sistēmu, kas nodrošina lielāku skaitu asociāciju veidošanos, kas, savukārt, iedvesmo radīt izcilas mākslas vērtības un padara kulturālāku arī saskarsmes komunikāciju. Jo vairāk planētas vispārējais kultūras līmenis vienkāršojas līdz *Fast-Fud* (ātrais ēdiens) virspusējam, tēlaini nabadzīgam, asociatīvi aprobežotam, informatīvi seklam, saraustītam, fragmentētam līmenim, jo vairāk indivīdu smadzenes primitivizējas, jo virspusējāka, seklāka komunikācija starp indivīdiem, jo vieglāk ar tādiem manipulēt kā ar aitu baru, jo viņiem nav nepieciešamības dziļi, strukturēti domāt (*Черниговская, 2021*). No fiziskās vides indivīds saņem bagātīgu informāciju no maņām, tāpēc fiziskās un virtuālās kibervides informācijas sabalansēšana un informācijas kvalitātes līmenis joprojām ir atkarīgs tikai no cilvēka gribas izvēles. Vajadzību pēc kvalitatīvas, maņu sajūtu bagātas informācijas nosaka arī izglītības līmenis. Ja audzināšanas procesā indivīds ir iepazinis vērtību nozīmi personības attīstībā, tad arī kibervidē viņš izvēlēsies iegūt un lietot savām vērtībām atbilstošu informāciju.

Daļēju atbildi uz iepriekš uzdotajiem jautājumiem var iegūt, izpētot *sociāli-kognitīvo jeb kibersiholoģiju* – visjaunāko un aktuālāko psiholoģijas novirzienu Latvijā un arī pasaulē, kurš balstās uz neirozinātnēm. *Cognitio* (latīņu val.) – izzināšana, priekšstats, jēdziens; *Cognitive* (angļu val.) – ar izziņu saistīts, izzināšanas – Cognition – izziņa, izzināšanas spējas, priekšstati, kognīcija.

Prāts rada un vada *mentālās* funkcijas – uztveri, uzmanību, atmiņu, emocijas, valodu, spriestpēju, domāšanu un lemšanu. *Prāts* ir sistēma (*kognīcija*), kas veido pasaules reprezentācijas tā, lai mēs varētu ar to palīdzību sasniegt savus mērķus (Sternberg & Sternberg, 2011). Šajā definīcijā nav iekļauts intelekta jēdziens, kuram pēc būtības ir līdzīgas funkcijas.

Kibersiholoģijas pamatlicēji ir itāļu psihologi – Džuzepe Rivo un Karlo Galimberti (2001). Viņu iesākto darbu Latvijā turpina Latvijas Kibersiholoģijas asociācija un tās psihologi: Valērijs

Dombrovskis un Luīze Berga, izodot grāmatu “Kiber Es. Viss par kiberpasauli” (2021). Tajā “*Kiberpersonība* nav tieša personības digitālā kopija, bet cilvēka idenitātes izpausme, kura, acīmredzot, līdz šim netika realizēta”(Berga & Dombrovskis, 2021). Kādas ir šīs nerealizētās personības daļas vajadzības? Vajadzība brīvi izteikties – bez ierobežojumiem, kas agrīnajā bērnībā bija aizliegts? Vajadzība pēc uzmanības, kas pietrūkusi bērnībā? Vajadzība socializēties, kas nav bijis iespējams ģimenē, skolā, darbā, pagalmā, jo tur visi aizņemti vai nervozi steidzīgi un neviens neuzklausā? Iespējams, ka viss, kas uzskaitīts pie frustrētajām bērnības vajadzībām P. Levinas vecumposmu attīstības stadiju tabulā (5. tab.) Bet visa minētā sakarā rodas jautājums – kādām vajadzībām kibervidē (kibervajadzībām) ir saistība ar kognitīvajiem, metakognīcijas procesiem prātā, intelektā?

Pēc klīniskā psihologa Keneta Hugdala (*Kenneth Hugdahl*) (2017) visus domāšanas fenomenus var pētīt un skaidrot no dažādiem izskaidrojuma līmeņiem: 1. Sociālā/kultūras (normas, pārliecības, attieksmes); 2. Klīniskā (simptomi, sindromi, diagnozes); 3. Kognitīvā (uztvere, uzmanība, valoda); 4. Neuroattēlošanas (fMRI) (neironu sistēmas un tīklojumi); 5. Šūnu (sinapses un neurotransmiteri); 6. Molekulārā (gēni, DNS, proteīni) (Hugdahl, 2017). Pētījuma intereses skar 1., 3., 4., 5. līmeņus.

Meta – no latīņu val. “virs”. Metakognīcija – domāšana par domāšanu, sava mācīšanās procesa apzināšanās, zināšanas par domāšanas saturu, spēja vadīt domāšanas procesus. Zināšanas par kognīciju ietver: deklarātīvās, procedurās, nosacījuma zināšanas un kognīcijas vadīšana ietver - plānošanu, uzraudzīšanu, novērtēšanu (Vanags, 2018). Pēc šī skaidrojuma nevar identificēt būtiskas atšķirības starp kognīciju un metakognīciju, jo abas parādības ietver domāšanas procesus.

Metakognitīvās prasmes ļauj indivīdam attīstīt spēju proaktīvi mācīties un pašam spēt pakāpeniski plānot, uzraudzīt un novērtēt savu izaugsmi (Greene, Costa, & Dellinger, 2011). Arī šī definīcija nenorāda skaidru atšķirību starp kognīciju un metakognīciju.

Metakognitīvā prasme reflektēt pašiem par savām zināšanām, plānot un strukturēt zināšanas, kritiski domāt, izprast savu domāšanas procesu un īpatnības (Svence, 2020). Reflektēt un izprast pašam savus domāšanas procesus – atbilst metakognīcijai, bet plānošana un zināšanu strukturēšana tikpat labi var raksturot kognitīvos procesus.

Psihologes Sebre un Miltuze teoriju par savu un cita domāšanu dēvē par *prāta teoriju* (Sebre & Miltuze, 2022). Domāt par to, kā domā cits - ārpus tava ķermeņa! Vai tā ir kognīcija vai metakognīcija? Un kur tā notiek – prātā vai intelektā? Domāt par otra domāšanu ir vienkārša kognīcija, bet izteikt viedokli par to, ko es par otru padomāju – tā ir jau metakognīcija, piem., es padomāju, ka bērns plāno

man samelot un tūlīt aptvēru, ka nevajag domāt negatīvi, tad arī bērns nemelos. Pirmās domas novērtējums ir metakognīcija jeb viedoklis par sākotnējo domu. Ja es vienmēr tā domāšu un domās sevi sabārsu, tad uztverē lēnām izveidosies kognitīva shēma, kura veidos domāšanas ieradumu.

Iepriekš aplūkotajā Piažē kognitīvajā (domāšanas, spriešanas) teorijā – *kognitīvās shēmas* ir neironu struktūras smadzenēs, kuras veidojās informācijas asimilācijas, akomodācijas procesu rezultātā (Piažē, 1970). (Pēc Hugdala iepriekš aprakstītā modeļa, šāds definējums ir veidots 4. Neuroattēlošanas (fMRI) (neironu sistēmas un tīklojumi) diskursā). Vai šis process veido intelektu? Kas tas patiesībā ir? Kā to raksturo dažādi autori?

Intelekti – indivīda vispārīga spēja mācīties no savas pieredzes, adaptēties apkārtējā vidē, spriest, plānot, risināt problēmas un apgūt jaunu informāciju (Plomin&Deary, 2015 pēc Sebre, & Miltuze, 2022).

Vekslera (2012) intelekta tests mēra verbālās, vizuāli-telpiskās, darba atmiņas un informācijas apstrādes ātruma spējas. Šajā skaidrojumā parādās divi papildus faktori intelekta raksturojumam – ātrums un verbālās spējas – tātad, saistība ar valodu.

Bet Gārdnera *Multiplā intelekta* teorijā (1993, 2006) izšķir 9 intelektu veidus: *lingvistiski-verbālais*, *loģiski-matemātiskais*, *vizuāli-telpiskais*, *muzikālais*, *ķermeniski-kinestētiskais*, *interpersonālais* (izprot cita indivīda emocijas, motivāciju, nodomus komunikācijā), *intrapersonālais* (izprot savas emocijas, motivāciju, vēlmes), *naturālistiskais* (spēj izprast dabu), *eksistenciālais* (spēj domāt par dzīves, nāves jēgu) (Sebre & Miltuze, 2022). Ja lingvistiski-verbālais intelekts ir izdalīts atsevišķi, tad, iespējams, ka citi nosauktie intelekti vai nu neizmanto valodu vai izmanto citas -tēlu formas. Bet ķermeniski-kinestētisko intelektu noteikti praktiski izjūt mūziķi, kuri spēlē kādu instrumentu. Ja iemācās nepareizā secībā nospriest ar pirkstiem klaviertaustiņus, tad ir ļoti grūti pārmācīties pareizi, jo nerisināpēs ir jau izveidojušās. Var noprast, ka loģiski -matemātiskais intelekts operē ar cipariem, bet vizuāli-telpiskais -ar vizuāliem tēliem. Bet no šī autora teorijas nav saprotams, ar ko īsti operē pārējie intelekti – cipariem, vārdiem, tēliem, ķermeņa sajūtām vai ar visu to kopā?

Savukārt, Ervīns Čukurs (2021) aplūko vēl tādas intelekta teorijas, kā Čārlza Spīrmena(1863-1945) *vispārējā intelekta* jeb “G” faktora teoriju, Pola Gilforda(1897-1987) *150 intelektuālo spēju* intelekta teoriju, Reimonda Bernarda Ketela(1905-1998) un Džona Leonarda Horna(1929-2006) *fluīdo un kristālisko intelekta* teoriju, Džona Bisela Kerola(1916-2003) *šaurā, plašā un vispārējā* 3 līmeņu hierarhiskā intelekta modeli un Roberta Sternberga *triarhiskā: analītiskā, kreatīvā, praktiskā intelekta* teoriju, kā arī atsevišķu – *sociālā, emocionālā, morālā, intelekta* teorijas (Čukurs, 2021).

No iepriekš aplūkoto jēdzienu klāsta jāsecina, ka ir liela daudzveidība ar teorijām, kuras apzīmē intelekta *kognitīvo, metakognitīvo* funkcionalitāti. Nav iespējams izveidot vienotu klasifikāciju, jo daudzas teorijas pārklājas, to nosaukumi ir sinonīmi, kas apzīmē vienu un to pašu fenomenoloģisko procesu.

Autore izvēlas empīriskajā daļā vērtēt sociālo *Facebook* tīklu ierakstu veicēju nodomus, mērķus, jēgu, funkcionalitāti utt., balsoties uz jaunākajām atziņām *Neirolingvistiskās programmēšanas* (NLP) teorijā, kura ietver praktisku metodoloģiju darbā ar personības psihi un daudzveidīgus rīkus, kas efektīvāk palīdzēs sasniegt pētījuma mērķi. *Neirolingvistiskā programmēšana* (NLP) ir visatbilstošākā teorija, lai analizētu arī maz pētītos *kiberpersonības* (personības psihi daļas) uzvedības modeļus *kibervidē*. Un *Neirolingvistiskā programmēšana* (NLP) kā psiholoģijas nozare, kas pēta valodas, audiālo, vizuālo, kinestētisko tēlu procesēšanos atmiņā kodu veidā, saistās ar iepriekš aplūkotajiem pētījumiem neirozinātnē un ir arī iepriekš aprakstītā MI un latviešu tradicionālās kultūras tēlu, simbolu nozīmju kopsakarību izprašanas labs instruments. Šī teorija daļēji pārklāsies arī ar iepriekš aplūkoto Gārdnera *Multiplā intelekta* teorijas 9 intelektu veidiem.

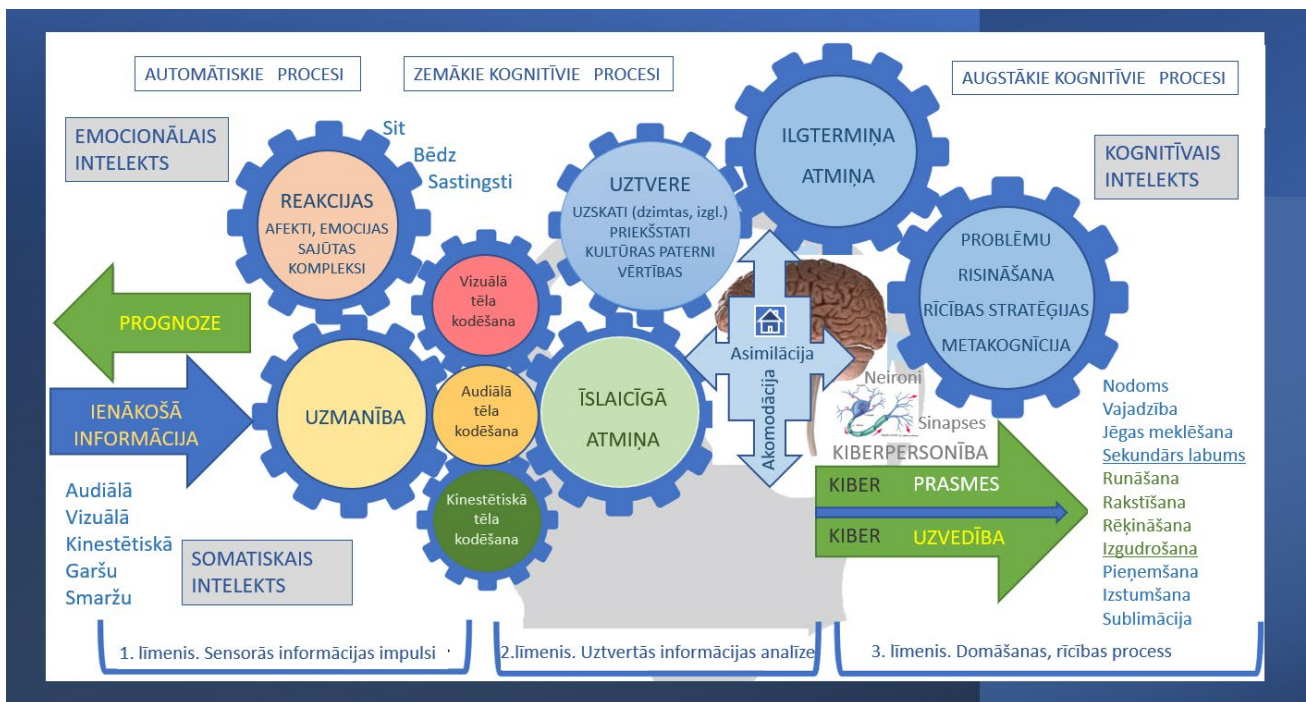
Pēc *Neirolingvistiskās teorijas, metaanalīze* ir viedoklis par savu darbību fiziskā līmenī, viedoklis par savām paustajām emocijām – sajūtu līmenī un viedoklis par viedokli - komunikācijā pateiktajām, paustajām domām (viedokli) – mentālajā (prāta) līmenī. NLP izšķir 3 *intelektus* – *somatisko* ('*soma*' – ķermenis), *emocionālo* (sajūtas, emocijas) un *kognitīvo* (domāšanas procesi un viedoklis par tiem – metakognīcija, kura veido *Metamodēli*).

Kognitīvais intelekts no ārējās un iekšējās personības psihi vides uztverto izsaka lingvistiskā – vārdu formā: apziņā (domās) vai ārējā vidē (dzirdamā, uztveramā valodā). *Emocionālais intelekts* "domā" tēlos jeb, pareizāk, – sajūt emocijas, sajūtas, jūtas audiālos, vizuālos, kinestētiskos tēlos un spēj tos verbalizēt ar valodas starpniecību, aprakstot, raksturojot jūtas, sajūtas, emocijas ar krāsas, skaņas, formas, faktūras u.c. vizuālu, audiālu, kinestētisku tēlu parametriem. Taču, nespēj ar to neko tālāk operēt. Lēmumu, ko, kā darīt – pieņem *kognitīvais intelekts*, kurš izstrādā arī fiziskā ķermeņa rīcības vai sajūtu vadīšanas (palielināšanas, samazināšanas, transformēšanas) stratēģiju. *Somatiskais intelekts* reaģē uz *emocionālā un kognitīvā intelekta* darbību vai nu ar baudas un gandarījuma bioķīmiskajām (hormonālajām) reakcijām, vai ar slimību – fizisku kaiti, ziņodams, ka lēmumu pieņemšanā nav ņemtas vērā fiziskā ķermeņa visas aktuālās vajadzības, to frustrācijas vai deficīts (Melbārde & Zeltniņš, 2017, 2018).

NLP praktiskās metodes un rīki veicina nevis intrapersonas audzināšanas un refleksijas direktīvas ar apšaubāmu efektivitāti, pielietojumu individuāli neatkārtojamā (pedagoga, skolēna,

situācijas u.c.) gadījumā, bet indivīdam pašam attīstīt metakognīcijas spējas – noteikt savu esošā momenta sajūtu stāvokli, tā rašanās cēloni – vajadzību, tās lietderību – nodomu, un, atkārtot šo algoritmu, nokļūt arvien dziļākā kognitīvo shēmu tīklojuma slānī, kā rezultātā identificēt dziļāko mērķi, paplašinot apziņu līdz transcendencei un visai cilvēcei vienojošajiem arhetipiem. Pēc tam apzināti pārstrukturizēt kognitīvās shēmas, apzināti arī izvēloties ekoloģiskākas (ne tādas kā iepriekš) – uz kultūras vērtībām balstītas rīcības un uzvedības stratēģijas sākotnējā mērķa īstenošanā un apzināties arī blakusefektus, riskus un sekundāro izdevīgumu. Šīs metodes apguve veicinātu arī pedagogu pašapzinātību, skolēnu pašvadītu mācīšanos, kuras pamatā ir attīstīti metakognitīvie procesi. Un palīdzētu arī apzināties latviešu tautas brīnumpasaku metaforu, simbolu nozīmes, kas patiesībā arī ir gatavas kognitīvas shēmas – kultūras paterni, kas ataino metakognitīvos procesus personības izaugsmes ceļā.

Lai ieviestu lielāku skaidrību par aplūkoto autoru teorijām, to korelāciju un kognitīvajiem procesiem personības psihē, smadzenēs, autore, vadoties pēc klīniskā psihologa, kiberpsihologa Edmunda Vanaga (2022) shēmas modelēja savu kognitīvo procesu shēmu, ņemot vērā arī Neirolingvistikās programmēšanas teoriju par 3 intelektiem, nodoma, vajadzību un tās jēgas definēšanu, rīcības stratēģiju izstrādi; teorijas par kiberpersonību; Piažē teoriju par informācijas asimilāciju un akomodāciju; Freida teoriju par uzskatiem, kas mantoti kā uzvedības paterni no dzimtas, Neurozinātnieku teoriju par sensori uztvertās informācijas ietekmi uz smadzeņu neironu tīklu un asociāciju, nozīmju sinapsu veidošanos, kas padziļina, padara kvalitatīvākus, strukturētākus domāšanas procesus (5. att).

5. attēls. Personības un kiberpersonības kognitīvie, metakognitīvie procesi prātā, 3 intelekti. S. Lodiņa (2023)

Iepazīstoties ar minēto autoru teorijām un, balstoties uz Neirolingvistiskās programmēšanas autoru teorijām (Melbārde & Zeltiņš, 2017, 2018), autore izstrādā savu kognitīvo un metakognitīvo domāšanas procesu karti (5. att.), lai vēlāk pēc tās izvērtētu kiberpersonību vajadzības kibervidē – digitālajā FB kopienā. Un īpaši autore vēlas uzsvērt, ka metakognitīvie procesi šīs kartes kontekstā ir “viedoklis par viedokli” jeb viedoklis kā noformulējies nodoms, kā vērtēju izdomāto stratēģiju, kā es noformuleju mērķi un tā jēgu, kā es novērtēju vērtēšanas procesu, vai integrēju pieredzi? Ja šo ķēdi turpinātu, tad virs katra “meta” slāņa atklātos jauns “meta” slānis – kā hologrāfisks, bezgalīgs Visums jeb fiziskā vidē šo parādību lieliski ataino balss un daudzās atbalsis sākotnējam impulsam. Jo plašāka, dziļāka fiziskā telpa, piem., ala vai aiza, jo vairāk atbalsu var saklausīt. Tieši tā notiek arī domās – kognitīvajā telpā.

7.tab. Kognitīvā, metakognitīvā domāšanas procesa 5 stadijas – kognitīvās vajadzības. S. Lodiņa (2023)

Nr.	Kognitīvā domāšanas procesa stadija (Kognitīvā vajadzība)	Procesa detalizēts apraksts
1.	Nodoma formulēšana	Formulē savu nodomu ko viņam vajag (vajadzība) digitālā vidē – informāciju atrast, saņemt, atlasīt, nosūtīt, kādu informēt, lepoties, palielīties, nosodīt, kritizēt, sevi iepriecināt, iedvesmoties, tērēt lieku laiku, aizņēmot prāta uzmanību, relaksēties, u.c.)
2.	Vajadzības īstenošanas vai problēmas risināšanas stratēģijas izstrāde	Formulē nodoma – vajadzības īstenošanas vai problēmas risināšanas stratēģiju atkarībā no iespējamā laika šai nodarbei kā, kādā veidā es to darīšu vai izdarīšu – meklēšu pēc atslēgvārdiem, izmantošu asociācijas, sinonīmus, nejaušību ķēdes, digitālo meklētāju, vietni, blogu, mājas lapu, čatu, robotu utt.
3.	Mērķa un tā jēgas formulēšana	Noformulē savu mērķi un tā jēgu vai virkni ar tiem; arī apzinās sekundāros labumus no jebkura plāna izpildes posma.
4.	Procesa novērtējums, analīze, korekcija	Novērtē plāna realizācijas progresu, apsver kļūdas, neprecizitātes, neefektivitāti un koriģē rīcības stratēģiju, bauda blakusefektu pozitīvas vai negatīvas sekas.
5.	Rezultāta novērtējums un pieredzes integrācija	Emocionāli – gūst gandarījumu no pieredzes vai emocionāli frustrē, jo rezultāts neatbilst sākotnējam nodomam. Kognitīvi – izvērtē rezultātu, apkopo jauno zināšanu un prasmju lietderību un integrē pieredzi esošajās kognitīvajās shēmās vai veido jaunas (asimilācija vai akomodācija)

Šāds domāšanas algoritms ir iekodēts latviešu un arī pasaules tautu pasakās. Varonis dodas ceļā un ar viņu notiek dažādi pat dzīvībai bīstami notikumi, kuros notiek vērtību un uzskatu pārvērtēšana, lai, atgriežoties, varonis integrētu savu ceļojuma pieredzi tajā dzīvesvietā, no kuras sāka ceļojumu vai jaunā vietā. Piemēram, visiem zināmais Sprīdītis – noformulēja nodomu (1. stad.): *doties pasaulē laimi meklēt*. Viņa rīcības stratēģija (2. stad.) bija – paņemt līdzī tehnoloģiju – lāpstu –

nodrošināties, ja nu kas atgadās! Ceļā viņš satika Vēja māti, Meža māti, Veco vīriņu, pie kuriem veica dažādus uzdevumus, lai sasniegtu mērķi (3. stad.) – iegūtu konkrētu viņu solīto lietu, kura vajadzīga tālākā ceļā, uzveicot Sīkstuli, Lutausi, pašu Velnu, princesi Zeltīti. Procesa novērtējums, analīze, rīcības korekcija (4. stad.) notiek krīzes situācijās: pie Velna, Sīkstuļa, Lutauša. Atgriežoties mājās, Sprīdītis apzinās, novērtē un integrē savu pieredzi tur, kur sākotnēji radās konflikts – problēma – mājās(5. stad.). K. G. Junga *Analītiskās psiholoģijas* teorijas diskursā, katrs šis tēls ir kāds arhetips, kurš personības psihē simbolizē kādu tās *daļu* (Lienīte – anima, Vecais vīriņš – Viedais tēvs – *Es* reprezentācija – padomdevējs, Velns – *Ego*), *rakstura īpašību* (sīkstulību - Sīkstulis, muļķību – Lutausis, augstprātību – psīncese Zeltīte), *stihiju* (Vēja, Meža māte). Ja raugās no Attīstības psiholoģijas teorijas, tad metakognīcijas procesus var attīstīt bērni, sākot no pusaudžu vecuma, jo līdz tam intelekta struktūras tikai veidojas un vēl nespēj pilnvērtīgi funkcionēt (Sebre & Miltuze, 2022). Bet pasakas kā kultūras paterns ir izcils instruments metakognīcijas spēju attīstīšanai jau pirmsskolā un sākumskolā, ja vien šāda apzināšanās veida metodika tiek pielietota. Pasaku var arī lasīt, gūstot tikai estētisku baudījumu un neapzināti iekodējot implicētajā atmiņā tās tēlus un viņu raksturojošos parametrus, rīcības stratēģijas, attīstības stadijas vai algoritmus vai kognitīvās shēmas. Pedagogiem būtu jāiemācās analizēt pasakas no kognitīvā un metakognitīvā diskursa un jāizdomā, kā audzināšanas rezultātā to lēnām arī bērniem padarīt par apzinātu procesu. Teorētiski, metode būtu – pārnest pasakas situāciju uz bērna dzīves situāciju un analizēt to pasakas diskursā. Arī pieaugušie var lūkoties uz katru nozīmīgu dzīves partneri vai darba kolēģi kā uz Sīkstuli, Lutausi, Princesi, Velnu vai Viedo tēvu, Viedo sieviņu un tādējādi atkodēt nejausās satikšanās noteiktajā laika posmā patieso izaugsmes nodomu. Kā mākslīgi konstruētā izlaušanās spēlē – ja laipni izturēsies pret satikto personu, tad dabūsi padomu vai svarīgu rīku (simb. zināšanas vai īpašības), lai veiktu ar tiem nākamās uzdevumus, bet, ja neizturi šo pārbaudījumu, tad, piem., nokļūsti pie paša Velna un tas Tevi pārmāca jeb patiesībā palīdz tādā dinamiskā un skarbā veidā. Zinot to, ka mērķis ir vienalga nonākt mājās, cilvēks var apzināti saīsināt ceļu, netērējot lieku laiku, resursus, lai nonāktu citā līmenī, citā vidē ar citiem – jauniem mērķiem un uzdevumiem.

Aprakstītās pasaku teorijas diskursā, digitālā laikmetā vienlaicīgi un paralēli var izdzīvot divus stāstus jeb personības naratīvus, jo sastopas fiziskā, reālā un virtuālā vide. Parādībām tiek piešķirtas jaunas nozīmes, formas un funkcijas. Transformētā parādība var kļūt par prototipu jaunam reālam objektam vai parādībai. Ja tā ir kultūras transformācijas atslēga, kods, tad empīriskajā pētījumā atliks noskaidrot, kā tieši latviešu tradicionālā kultūra ir transformējusies digitālās vides ietekmē un kā tā atspoguļojas kibervidē. Tāpat, pētot empīriski FB komentāru saturu, jānosaka, kas notiek ar

tradicionālās kultūras lietotāju kā kiberpersonību kibervidē, kādi kiberuzvedības paterni saskatāmi, kādi pasaules uzskati, vajadzības, vērtības, nodomi, mērķi parādās?

Sabiedrības kibervide attīstās jau 30 gadus. šajā laikā ir jau izstrādājušies arī dažādi kiberuzvedības modeļi: e-mācīšanās, e-iegāšanās, e-ārstniecība, e-ārstniecība u.c. Kiberuzvedība tiek pētīta dažādos apstākļos un vidēs – kibertelpās (kiberizglītībā, kibertīklos, kibervietnēs, kiberspēlēs virtuālajā u.c. realitātēs) un dažādu sociālo slāņu un vecumposmu diskursā (pusaudži, politiķi, blogeri, jaunās māmiņas u.c.). Saskaņā ar ASV psihologa Džona Sulera (*John Suler*) teoriju, cilvēki tiešsaistē ir atraisītāki un atvērtāki nekā reālajā dzīvē. Šī efekta pozitīvās iezīmes – drosmē tiešsaistē atklāt dziļi personiskas problēmas, par kurām fiziskā komunikācijā nepietiktu drosmes runāt. Dž. Sūlers šādu kiberuzvedības veidu nosauca par labdabīgu *disinhībīciju (benign disinhibition)*, taču novērojamas arī negatīvas sekas komunikācijā, kas izpaužas kā *kibermobings* – ļaunprātīga disinhībīcija (*toxic disinhibition*), kad vienu personu publiski pazemo liels skaits kibervides lietotāju (Suler, 2004). Kiberuzvedības aspekti – kognitīvie (kiberuztvere, kiberlēmumi u.c.), sociālie (kiberdrošība), afektīvie (kiberemocijas, kiberattieksmes) un fiziskie (interneta atkarība) (Vanags, 2022).

Kiberpasaule konceptuāli jau ir reālās pasaules sastāvdaļa un tās atdalīt nav lietderīgi. Pat tieši otrādi – jāsalāgo abu pasaļu vērtības, normas u.c., lai neveicinātu personības psihes dalīšanos divās nesaistītās pasaulēs ar atšķirīgiem naratīviem, motīviem, normatīvajiem ietvariem, kas ir šizofrēnijas pazīme. Dž. Sūlers salīdzināja iztēles virtuālo un fantāziju tēlu pasaules – viena radusies, reproducējot fizisko pasauli, otra – ir absolūts fantāzijas veidojums. Cilvēks izvēlas, cik ļoti iegrimis vienā vai otrā pasaulē. Imersija ir iegrimšana fantāziju pasaulē tā, ka pasaule šķiet fiziski reāla no emocionālā un psihiskā aspekta (Suler, 1999).

Kiberpersonības procesi iztēlē paplašina personas individuālo realitāti. Kad tā kibervidē satiekas ar citu personību individuālajām realitātēm, formējas kolektīva kiberpasaule ar saviem ieradumiem, noteikumiem, prasībām, ētiskajām normām, vai, tieši otrādi – uzrādās kādi kibervides organizējoši trūkumi. Katram cilvēkam ir sava virtuālā pasaule, kurā ir viņa virtuālie tēli. Tas viss pazūd kopā ar cilvēku. Lai tālāk empīriskajā pētījumā varētu analizēt procesus kibervidē, jānoskaidro jauni jēdzieni, kas cieši saistīti ar kiberpasauli:

Kiberpasaule – kibertēlu informācijas lauks. To veido ar binārā koda digitālās valodas palīdzību.

Kibertēls – jebkādas informācijas raksturojums koda veidolā, kas noglabāts mākslīgā atmiņā.

Kiberpasaulē *kibertelpās* notiek apmaiņa ar kibertēliem, priekšstatiem, radoša transformācija un kolektīva sadarbība tās īstenošanā.

Kiberprocess – virtuāla vai fantāzijas tēla kodēšana un manipulācija ar kodiem, kas maina kolektīvi noglabāto tēlu veidolu tehniskā atmiņā.

Digitālu kopienu raksturo piederība grupai un apvieno *kibertelpa*. Pārņemot digitālās kopienas kibersabiedrības tradīcijas, digitālo kultūru, ievērojot normas, prasības, priekšrakstus, tiek veidota kiberpersonības *digitālā identitāte*.

Digitālā vidē digitālā identitāte nemitīgi mainās dažādu kibertēlu, kibernetikumu iespaidā.

Kiberpersonības reprezentāciju *kibervidē* veido digitālā profila struktūra, publicētais saturs, kurš ir saskaņā ar *digitālās kopienas* normām, prasībām, konceptu; lietotāja paškontrolē kibertelpā, pastāvēšana par kopienas vērtībām (Dombrovskis & Berga, 2021).

Balstoties uz aplūkoto teoriju, autore raksturo personības psihes daļu - *kiberpersonības struktūru un tās uzvedību digitālā kopienā* (8. tab.):

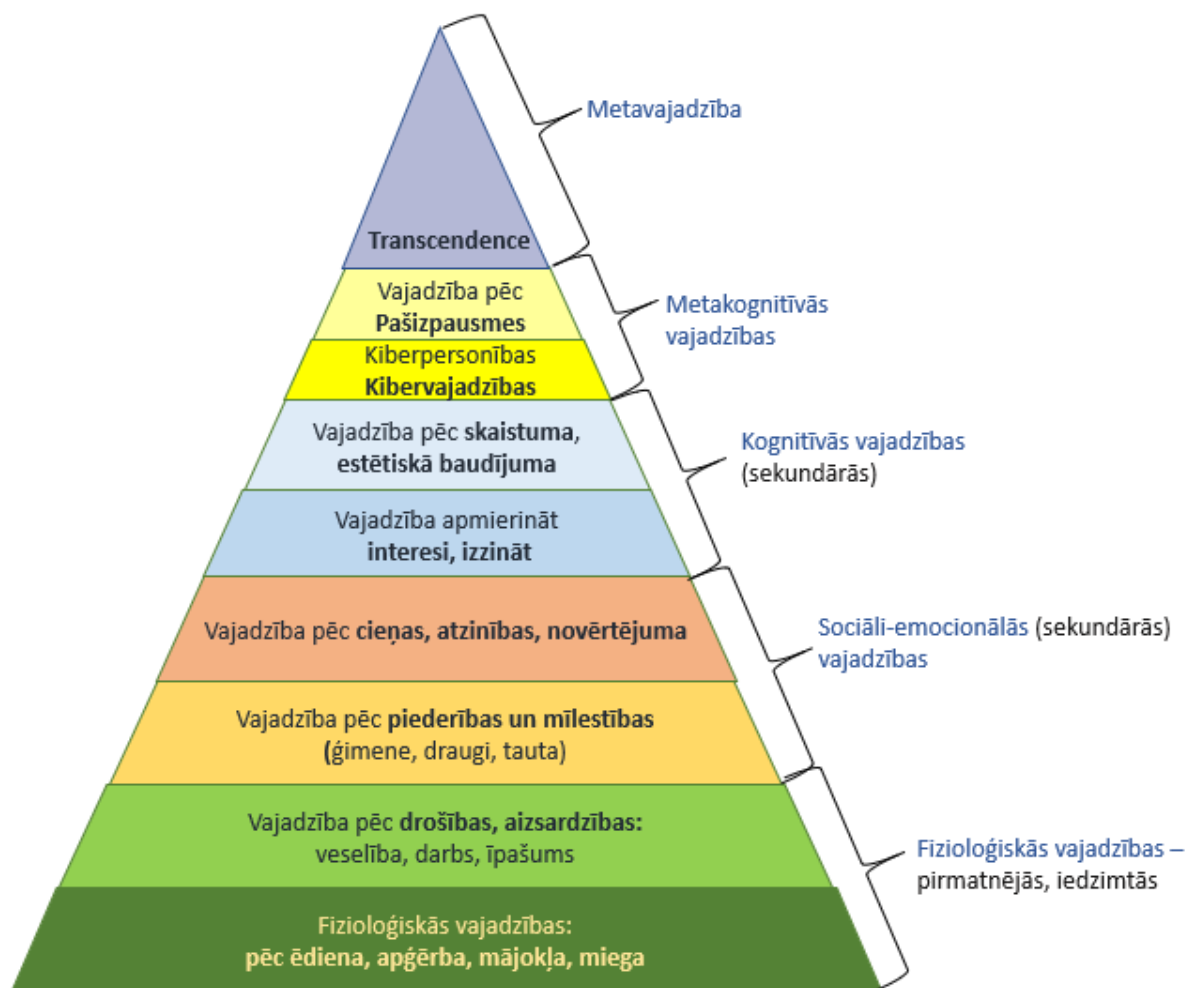
8. tab. **Kiberpersonības struktūra kibervidē un digitālā kopienā.** S. Lodiņa (2023)

Nr.	Kiberpersonības daļa	Raksturojošie kritēriji
1.	<i>Digitālais profils un kiberpersonības digitālais raksturs</i>	<p>1.1. Kiberpersonības raksturojums, spriežot pēc digitālā profila vizuālā tēla, deklarētajām un faktiskajām interesēm, draugiem, to skaitu u.c.</p> <p>1.2. Digitālās kopienas dalībnieku refleksija par kiberpersonību, tās profilu.</p> <p>1.3. Dalībnieks digitālās kopienās (intereses).</p> <p>1.4. Individuāli vai kādas citas kopienas pārstāvis.</p>
2.	<i>Kiberpersonības uzvedība kibervidē t.sk. dialogu kultūra, paškontrolē</i>	<p>2.1. <i>Uzvedības loma (arhetips) informācijas satura plūsmā:</i> publikāciju autors, pārpublicētājs, radošs līdzautors, vienkārši pārpublicētājs, komentētājs, emociju paudējs-tīkšķinātājs.</p> <p>Autores modifikācija pēc Ē. Berna:</p> <p>2.2. <i>Uzvedības loma (arhetips) dialogu kultūrā:</i> radošs iedvesmotājs (bērns); kašķīgs, ietiepīgs, narcistiski-lielīgs,</p>

		<p>demonstrē labdabīgu <i>disinhibīciju</i>, maipulētājs (frustrēts bērns); skeptiķis-kritizētājs-pamācītājs (vecāks), <i>kibermobinga</i> īstenotājs (frustrēts vecāks); problēmas risinātājs-padoma devējs-rīcības plāna izstrādātājs un īstenotājs, uzņemas atbildību(pieaugušais).</p> <p>2.3. <i>Kiberpersonības afektīvās aktivitātes rādītāji uzvedībā:</i> pasīvs vērotājs, cikliski aktīvs, aktīvs, agresīvs, nekontrolējams/izslēdzams (no digitālās kopienas).</p>
3.	<i>Publikāciju saturs, funkcionalitāte</i>	<p>3.1. <i>Publikācijas saturs</i> – radoši ģenerēts, interpretēts, dziļš, sekls, plašs, aicinošs, stāstošs, informatīvs, atbilstošs vai neatbilstošs digitālās kopienas normām, prasībām, konceptam, vērtībām.</p> <p>3.2. <i>Publikācijas funkcionalitāte:</i> nodoms, vajadzība, mērķis, jēga, stratēģija (ekoloģiska/neekoloģiska, efektīva/neefektīva).</p>
4.	<i>Digitālās identitātes piederības sajūta digitālajai kopienai</i>	<p>Digitālās identitātes piederības apliecinājums digitālai kopienai ar attieksmi un rīcību:</p> <p>4.1. Pozitīvi izsakoties komentāros; pārpublicējumos izsakot lepnumu, sajūtot nozīmīgumu par piederību u.c.</p> <p>4.1. Ir neitrāls vai ieturēts pret digitālās kopienas saturu un citām kiberpersonībām.</p> <p>4.2. Agresīvi nomelno kopienas vērtības, idejas, izsakās naidīgi par to arī citās digitālās kopienās.</p>

Kopsavilkums

- Noslēdzot šo nodaļu par vajadzībām un vērtībām no pedagoģiskā un psiholoģiskā diskursa, autore par tālāko vajadzību noteikšanas instrumentu empīriskajā pētījumā izvēlas modificētu A. Maslova jau iepriekš aprakstītu vajadzību shēmu (3. att.), tikai pievienojot vēl vienu līmeni – kibersonības vajadzības kibertelpā, kiberspasaulē, kas apkopotas 5. att., nosaucot tās par Kibersonības Kibervajadzībām (balstoties uz 8. tab.) Metakognitīvo vajadzību līmenī.

6. att. **Personības vajadzību piramīda** (S. Lodiņas 2. modifikācija (2023))

Taču, jāpiebilst, ka šis dalījums ir nosacīts, ņemot vērā iepriekš aplūkoto intelekta veidu lielo daudzveidību.

- Savienojot šīs vajadzību shēmas saturu ar NLP 3 intelektiem, autore secina, ka somatiskajam intelektam 6. att. atbilst fizioloģiskās vajadzības; emocionālajam intelektam - sociāli-emocionālās un metavajadzības; kognitīvajam intelektam – kognitīvās un metakognitīvās vajadzības.

- Visas šīs vajadzības var skatīt no Ē. Berna 3 lomu rakursa: bērna, vecāka un pieaugušā un no K. G. Junga psihoanalīzes arhetipu aspekta, kuri latviešu kultūrā iegūst tai tradicionālo tēlu nozīmes.
- Visas šīs vajadzības var aplūkot no šādiem diskursiem:
 - Piažē intelektuālās attīstības informācijas asimilācijas un akomodācijas procesēšanās aspekta;
 - no kiberprocesu aspekta;
 - no tradicionālās kultūras konteksta, vērtību aspekta;
 - no vecumposmu psiholoģijas attīstības aspekta;
- Transcendenci var aplūkot no transpersonālās, humanitārās psiholoģijas un Integrālās sistēmteorijas diskursa.
- Psihologi savas teorijas balsta uz empīrisku pētījumu atziņām, bet pedagogu kompetencē ir pētīt skolēnu uzvedību audzināšanas pieejas rezultātā, mācīšanās kognitīvos aspektus personības izaugsmes kontekstā nevis analizēt psihē notiekošos procesus ar psihologu testu palīdzību. Pedagogi var balstīt savu darbību uz psihologu atzinumiem vai veikt pētījumus, sadarbībā ar kompetentiem psihologiem. Pedagogiem savi novērojumi jābalsta uz psiholoģijas nozares teorijām, ne otrādi.
- Cilvēka vajadzības izpaužas kā tieksme kaut ko iegūt, izdarīt vai atvairīt, tās vērstas uz kādu objektu, priekšmetu, parādību, darbību, stāvokli.
- Vajadzības var rosināt indivīdam audzināšanas procesā, bet sabiedriskās vajadzības formējas saskarsmē ar sabiedrību un tās kultūru. Uzspiestās vajadzības nav instinktu vadītas, bet intelektuāli ģenerētas un tām ir pienākuma raksturs. Ar vajadzībām saistās arī interese. Interese pēc jaunā – patiesībā ir izziņas instinkts – barība, kas nodrošina attīstību un izdzīvošanu smadzenēm kā cilvēka bioloģiskajam vadības centram.
- Psihologi savas teorijas balsta uz empīrisku pētījumu atziņām, kas nav pedagogu kompetencē.
- Apzinātām vajadzībām un interesēm ir skaidrs izvēles un rīcības pamatojums – arguments: izvērtēta nepieciešamība, apstākļi, piepūle, iespējamās sekas; secinājumi veido motīvus, kas attaisno vai noraida virzību uz rezultātu – mērķi. Motīvi var būt cēli vai ļauni, šauri, tāpēc audzināšanas uzdevums ir vajadzību un interešu veidošanās regulācija – vērtīborientācijas vadīšana, motīva un mērķu korekcija. Izglītībā audzināšanas stili, uzdevumi ir saistīti arī kultūras vērtībām.
- Saskaņā ar Herberga *Divu faktoru teoriju*, personības motivācija ir jāanalizē vienlaikus no diviem vajadzību apmierināšanas skatpunktiem: jāaplūko darbības mehānismi, kas rada vajadzību apmierināšanu un mehānismi, kas novērš neapmierinātību.
- Maklelanda *Sasniegumu motivācijas teorijas* atziņa – cilvēkam vienlaikus raksturīga gan tieksme pēc sasniegumiem (tiekšanās), gan arī ir bail no neveiksmes (izvairīšanās). Uz kuru aspektu cilvēks vairāk vērš savu uzmanību – pozitīvo vai negatīvo, tas arī pastiprinās.

- Stīvena Raisa *16 pamatvēlmju teorija* - cilvēki atšķiras pēc tā, cik izteikta viņiem ir katra no 16 pamatvēlmēm, kas patiesībā ir vērtības: vara, zinātkāre, neatkarība, statuss, sociālais kontakts, sevis aistāvēšana, gods, ideālisms, fiziska aktivitāte, romantika, ģimene, kārtība, ēšana, pieņemšana, miers, krāšana.
- *Bioloģiskās vajadzības* vērstas uz indivīda veselumu, sugas saglabāšanos un turpināšanos. Bieži vien bioloģiskās vajadzības cilvēkam nav, jo to apmierināšanu ietekmē sociālā vide.
- Pēc *Fizioloģiskās psiholoģijas* autoru – Daņilovas un Krilovas vajadzību teorijas: *bioloģiskās vajadzības* vērstas uz indivīda veselumu, sugas saglabāšanos un turpināšanos, *sociālās vajadzības* vērstas uz mijiedarbēšanos ar partneriem un saistītas ar seksuālo uzvedību, vecāka lomas pildīšanu un savu teritoriālo robežu iezīmēšanu, *ideālās vajadzības* nodrošina pašattīstību jaunā izziņas procesā un saistītas ar vajadzību orientēties vidē, izzināt apkārtējo pasauli, saskatīt tajā savu vietu, izprast savas esības jēgu. Katrai no šīm kategorijām ir savs saglabāšanās un attīstības instinktu sabiedriski-vēsturiskās normas apmierinātības līmenis. Ideālo vajadzību apmierināšana saistīta ar iegūto zināšanu līmeni.
- Pēc Freida *Psihodinamiskās teorijas* - zemapziņas procesi motivē indivīdu domāt, just, reaģēt noteiktā veidā, specifiskās dzīves situācijās, uzvedības tendences nosaka agrīnā bērnībā pārņemtu ģimenes, dzimtas uzskatu kopums, kurš ir kā vadības centrs zemapziņā (mūsd. – implicītā atmiņā). 3 personības teorētiskās komponentes: EGO, ID un Superego nosaka cilvēka uzvedību dažādās attīstības stadijās. Zīdaiņa uzvedību diktē iedzimtās tieksmes un ID darbības principi, vairojot labsajūtu un baudu, kas ir viņa instinktīvais, neapzinātais mērķis.
- Pēc Eriksona psihosociālās attīstības teorijas, autore modificē vecumposmu vajadzības un vērtības (3. tab.), kas ņemamas vērā, plānojot izglītības programmas nākotnē.
- Pēc *Skinera Biheiviorālās (uzvedības) psiholoģijas* vajadzības uzvedības kontekstā ir reflektoras un reaktīvas. Uzvedība jāsadala reakcijās, bet vide – stimulus. Dažādas sociālās uzvedības lomas un formas ir pamats, lai pielāgotos sociālajai videi, atdarinot un novērojot tuvākos sociālos modeļus – vecākus, skolotājus, vienaudžus, filmu un romānu varoņus. Personība ir indivīda un vides mijiedarbības rezultāts. Uzvedības motīviem var būt arī pastiprinājums, kas saistīts ar iepriekš veiktas uzvedības sekām un to atkārtošāņu patikas, baudas dēļ vai samazinājumu – nepatikas dēļ. Negatīvā pastiprinājuma gadījumā darbojas noliegšanas uzskats-pārliecība, kas rada jaunu, instinktīvu vajadzību, kura raksturīga reptīļu smadzeņu paš aizsardzības reakcijai: sit, bēdz vai sastingsti (vajadzība pēc drošības). Reaģējot instinktīvi ar negatīvu pastiprinājumu, tiek nostiprināts negatīvs uzskats, pārliecība.

- Pēc *biheiviorista* Banduras teorijas – bērns var iemācīties jaunas uzvedības formas, novērojot un atdarinot. Šādu uzvedību virza bara instinkts, vajadzība piederēt baram un identificēt sevi ar to, jo tā tiek apmierināta arī vajadzība pēc drošības.
- *Eksistenciāliālās un pozitīvās psiholoģijas* teorijas autori – Kirkegors, Nīče, Heidegers, Sarts, Kamī, Fromms, Frankls, Kočiunas u.c. *uzskata, ka jāpievēršas tagadnē aktuālu vērtību – brīvība, izvēle, dzīves jēga, atbildība pieredzēšanai, piedzīvošanai realitātē.* Depresija, kas izriet no dzīves jēgas zaudēšanas, ir vismodernākā un visizplatītākā postmodernisma parādība.
- Pēc Seligmana, Svences *pozitīvās psiholoģijas* teorijas – galvenais laimīgas dzīves kritērijs ir labizjūta, apmierinātības līmenis un pašrealizācijas pakāpe visās dzīves jomās, kas ietekmē un nodrošina labu veselību. Veselumā personība ir laimīga un spēj pašīstenot savu dzīves misiju, mērķi, nodomu, jēgu.
- *Pēc Humanitārās un Transpersonālās psiholoģijas* teorijas viena no autoriem – Maslova *vajadzības ir primārākas par temperamentu, bet raksturs ir tikai forma, stils, svarīgāka ir cilvēka personības motivēta attīstība. Vajadzības ir sakārtotas astoņos līmeņos: 1. Fizioloģiskās vajadzības; 2. Vajadzība pēc drošības; 3. Vajadzība pēc piederības un mīlestības; 4. Vajadzība pēc cieņas; 5. Vajadzība pēc zināšanām; 6. Vajadzību pēc estētiskā baudījuma; 7. Vajadzība pēc pašizpaušmes; 8. Vajadzība piedzīvot transcendenci (metamotivācijas radīta metavajadzība).* Paaugstinot motivāciju, deficīta vai izaugsmes vajadzības aktualizējas pakāpeniski – nozīmīguma secībā, taču tā nav garantija, ka tā tas arī atspoguļosies cilvēka uzvedībā, jo vajadzības un vēlmes nav vienīgie cilvēka uzvedības noteicēji. Vissvarīgākā ir spēja uztvert veselumu, domāt no veseluma rakursa un dzīves noslēgumā – sasniegt savu augstāko pašizpaušmi – pašrealizēties jeb potenciālās spējas padarīt reālas dzīvē caur savu darbību, uzvedību.
- Maslovs izdala šādas 8 uzvedības stratēģiju kategorijas:
 1. Pārdzīvojums – visu notiekošo uzņemt dziļi sevī.
 2. Veikt izvēli attīstībai – lai būtu izaugsme un drošība tajā.
 3. Saskaņoties ar savu patību (potenciālu, vērtībām) un padarīt tās reālas, izpaužot dzīvē.
 4. Godīga atbildības uzņemšanās par savu uzvedību, rīcību, tās radītajām sekām.
 5. Ticēt saviem spriedumiem, secinājumiem, instinktiem un veikt nākamo, vēl labāku izvēli.
 6. Attīstīt savu potenciālu tālāk, izmantojot spējas un darbinot prātu.
 7. Sevis un pasaules apzināšanās veselumā.
 8. Savu iekšējo psihes aizsardzības mehānismu, projekciju, tēlu (Ego) atkodēšana pilnīgai vienotībai un pašaktualizācijai, pašrealizācijai (*Masloy, 1999*).

- Pašaktualizācijas virsotne – visnozīmīgākā vērtība, kura palīdz transcendent, redzot eksistenci kā holistisku parādību, kurā visam ir nozīme un viss ir saistīts – cilvēks, ģimene, sabiedrība, Daba, Visums.
- Izglītības uzdevums būtu skolēnam izglītības un audzināšanas procesā parādīt ceļu uz radošo pašaktualizāciju un transcendenci.
- Pēc *Transpersonālās psiholoģijas* autora Grofa teorijas izmainītie apziņas stāvokļi cilvēkam palīdz pārvietoties psihe traumu *biogrāfiskajā, perinatālajā un transpersonālajā* apgabalā kartogrāfijā. Psihiskās traumas personība iegūst frustrētu jeb neīstenotu vajadzību rezultātā un to esība cilvēka atmiņā ietekmē cilvēka uzvedību, ir pamats dažāda veida atkarībām (narkomānijai, azartspēlēm, dator-telefon atkarībām) līdz brīdim, kamēr trauma ir apzināta, izprasti tās cēloņi un mainīta attieksme pret konkrētajiem dzīves notikumiem.
- Pēc Berna *sociālo attiecību psiholoģijas* teorijas cilvēka psihe attiecību mijiedarbībā (transakcijā) neapzināti ieņem vienu no 3 Ego stāvokļiem: bērna, vecāka vai pieaugušā. Atkarībā no šī ieņemtā stāvokļa mainās personības vajadzības un tām atbilstošā uzvedība.
- Pēc Boulbija *piesaistes teorijas* cilvēka manipulatīva uzvedība (t.sk. digitālā vidē) saistīta ar traumu agrīnā bērnībā, kad māte valdonīgi ir apspiedusi, noliegusi, kritizējusi bērnu vai, tieši otrādi – nelikusies ne zinīs par viņa vajadzībām, neuzklausījusi, novērsusies, emocionāli ignorējusi, neveidojot siltu emocionālo piesaisti.
- Pēc Kaspija piesaistes trūkums bērnībā pieaugušajam izpaužas arī kā nepamatota depresija.
- Depresīvs stāvoklis var būt par pamatu indivīda uzvedībai, kurā parādās izvairīšanās, dažāda veida manipulācijas, kas plaši novērojams kibervidē – sociālajos tīklos.
- Bērnībā, mātei emocionāli nerūpējoties par bērna vajadzībām un, atstājot bērnu audzināšanā digitālajai videi, tiek vairoti traumēti bērni, kuri pieaugot savas traumas, realizē sociālajos tīklos, pievēršdami sev uzmanību pozitīvā vai negatīvā veidā.
- Bērnības traumas virzīta vajadzība anonīmi izpaust emocijas sociālajos tīklos, kibervidē atvieglo personībām nespēju tieši un atklāti – kā *pieaugušam* Ego paust sabiedrībai savas emocijas.
- Tā vietā, lai neapzināti sajustu savus dabiskos pašsaglabāšanās instiktus, jaunietis, balstoties uz nepārbaudītu informāciju digitālā vidē, pats konstruē savas vajadzību apmierināšanas kognitīvās shēmas, kas pieredzes trūkuma dēļ, stāvokli vēl vairāk pasliktina, apdraudot veselību.

- Pozitīvās emocijas norāda uz apmierinātu vajadzību, negatīvās- frustrētu vai deficītu vajadzību.
- Ja sociālajos tīklos var novērot daudz negatīvu emociju, naida runu un verbālu agresiju, tad tas liecina, ka šo personu labizjūtas apmierinātības līmenis ir zems vai ļoti zems un, iespējams, dzīves laikā viņš ir ieguvis psihē kādu emocionālu traumu.
- Pēc Levinas *Transaktīvās analīzes* vecumposmu attīstības stadiju teorijas (5. tab.) dažādos vecumposmos eksistē 6 līmeņu vajadzības. Tas ņemams vērā, nākotnē plānojot izglītības programmu veidošanu.
- Pēc Piažē *kognitīvās attīstības teorijas* personības intelekta attīstības izmaiņas iezīmē *asimilācija* un *akomodācija*. *Asimilācija* ir konservatīva – tās vajadzība ir vidi pakļaut organismam, bet *akomodācija* ir pārmaiņu avots, kas pakļauj organismu pakāpeniskām vides prasībām. *Intelekt* ir tas, kurš uzņemas koordinatora funkciju starp abiem antagoniskajiem procesiem. Indivīds apkārtējās vides stimulus uztver un uzkrāj *kognitīvās shēmās*. Iegūtās jaunās zināšanas tiek pielīdzinātas vecajām un tas, kas netiek atpazīts jeb asimilēts, atkarībā no motivācijas un vajadzībām, rada jaunu zināšanu shēmas daļu jeb informācijas glabātuvī atmiņā.
- Mūsdienās strauji palielinās tieši *kognitīvā līmeņa vajadzības*, jo pastiprināti plūst arvien jauna un jauna informācija.
- Ar kognitīvo disonansi sociālo tīklu nesamērīgi ilgas lietošanas rezultātā pieaugušie ar stabilām kognitīvām shēmām spēs atjaunot līdzsvaru, izveidojot jaunas intelektuālās shēmas, bet bērniem, kuriem vēl nav pabeigtas visas kognitīvās attīstības stadijas, var rasties psihes traucējumi.
- Kognitīvo vajadzību attīstības stadijas (S. Lodiņas modifikācija pēc Piažē) (6. tab.) nākotnē noderēs, plānojot izglītības saturu.
- Neremdināma, globālā alkātība, kura ekonomiskā progresa vārdā izsmeļ zemes neatjaunojamos dabas resursus, ir fons psiholoģiskai alkātībai neremdināmi patērēt informāciju, t.sk. kibervidē, neiedziļinoties tajā (pēc S. Grofa).
- Neremdināmo kolektīvo tieksmi kaut ko sasniegt, iegūt, kļūt par kaut ko vairāk nekā līdz šim, psihoanalītiķi – Freids u.c. skaidro kā sublimācijas spēku, kas uzveic zemākos instinktus.
- Pēc Freida alkātība – parādība, kas saistīta ar traucējumiem bērna zīdīšanas periodā – pastāvīga neapmierinātība (stress) vai pārbarošana (orālajā fāzē), vēlāk pieaugot, var pastiprināt sākotnējo vajadzību uzsūkt, piesaistīt lietas līdz tādai pakāpei, ka vēlāk sublimētā veidā tas tiek pārnests uz pusaudža un pieaugušā uzvedību attiecībās ģimenē, kibervidē u.c.

- Pēc Grofa *transpersonālās psiholoģijas* teorijas neapmierināmā alkatība saistīta ar nebeidzamu tieksmi pēc pašrealizācijas transcendencē, sevis apzināšanos, kas ir iekšējā pasaulē – intrapsihiski, tāpēc jebkura veida centieni atrast šo galējā miera un apmierinātības veseluma un pilnības stāvokli ārējās tehnoloģijās, centienos, nodomos nav iespējama.
- Pieaugušie, kuri vīlušies dzīvē, tā vietā, lai sevi emocionāli dziedinātu pozitīvā komunikācijā, sublimē savas emocijas pārsātinātā darbā ar datoru, ilgstošu komunikāciju sociālajos tīklos, kā rezultātā šīs uzvedības stratēģija rada vēl lielāku iekšējo tukšuma sajūtu un neapmierinātību ar dzīvi.
- Pusaudžu tiekšanās pēc dvēseles transcendences atklāšanas radošās darbības rezultātā kā vajadzība var tikt ierosināta audzināšanas procesā, jo viņu sensomotorais un kognitīvais intelekts vēl nav beidzis veidoties un nevienmērīgās attīstības rezultātā nav arī izveidojušās stabilas vērtības, lai noturīgi tiektos pēc holistiskas pašrealizācijas. Ja to pieaugušais neparāda kā iespējamo attīstības ceļu, pusaudzis var meklēt atkarības, kas palīdz aizmirst neapzinātos dvēseles impulsus pēc dzīves jēgas izpratnes.
- Geštalta teorijas pārstāvju uzskats – psihiski vesels, pieaudzis cilvēks primāri informāciju mācās uztvert, atpazīt kopveselumā, ne detaļās, kaut arī mazie bērni primāri mācās, izpētot detaļas, un tikai pamazām, attīstoties kognitīvajai shēmai un abstraktajai domāšanai, veido veseluma uztveri (pēc G. Svences).
- Saraustītais mācību saturs ar minimālām kultūras vērtībām neveido veseluma un stabilitātes stāvokli bērna psihē.
- Latvijā, Latvijas skolās nevajag svešzemju “būt šeit un tagad” *apzinātības prakses*, ja mūsu pašu latviešu tautas tradīcijās, dainās ir visi iespējamie apzinātības un prakšu veidi, kurus līdz šim neviens skolēniem un pedagogiem nemāca šādā diskursā, jo nav veikti zinātniskie pētījumi par to efektivitāti koncentrēšanās, uzmanības, disciplinētības u.c. aktuālu problēmu risināšanai un vajadzību apmierināšanai.
- Latviešu tradicionālā kultūra ar savu tēlu, simbolu, vērtību sistēmu ir jāsargā un tālāk jāattīsta, paralēli kibervajadzību apmierināšanas stratēģiskajai plānošanai un īstenošanai. Pamatojums – jo daudzslāņaināki būs cilvēka smadzeņu neironu sinapšu līmeņi, kurus var attīstīt ar asociācijām bagāto tradicionālās kultūras simbolu palīdzību, ieraugot visdažādāko nozīmju slāņus parādībām (kas dainās, pasakās, sakāmvārdos, tradīcijās ir uzskatāmi ieraugāms), jo mazāka iespējamība, ka mākslīgais intelekts šāda dziļā domātāja smadzenes 5.0 Industriālās attīstības vilnī nākotnē varētu

atkodēt un pārņemt ar savu kontroli. Ikdienā trenējoties spontāni sacerēt dainas par to, ko fiziskā vidē var redzēt, dzirdēt, sajūst (tieši tā, kā to darīja senči), tiktu pamatīgi attīstīti neironu tīkli smadzenēs, izveidotas daudzveidīgas sinapses, nozīmju tilti starp tēliem u.c.

- Pēc Soldatovas un Voiskunskisa – digitālās tehnoloģijas tiek integrētas mūsu kognitīvajā un sociālajā sistēmā, radot indivīda *digitālo paplašinājumu* gan pieaugušajiem, gan bērniem. Un tā dimensijas – *hipersavietojamība ar internetu, jaukta realitāte, paplašināta personība un digitālā socialitāte* – rezultātā sabiedrība iegūst jaunu dimensiju – *kiberpasauli*, bet indivīds aktualizē nerealizēto personības daļu jaunā psihe veidojumā – *kiberpersonībā*. Zinātniekiem jāpēta šīs parādības attīstība un jāprognozē iespējamās sekas, psihiskās veselības un personības attīstības diskursā.
- Paplašinātais "es" ir nepārtraukti evolucionējošs un pastāvīgi attīstās, jo jebkurš ārējs vai iekšējs stimulrs rada smadzenēs jaunu neironu tīklu vai izslēdz kādu veco atzaru.
- Pilnveidojas arī kultūras rīki un maina cilvēka ekosistēmu. Kultūra, nonākot kibervidē, maina savu sākotnējo formu, funkciju – tā transformējas digitālā kultūrā un iegūts jaunu nozīmi personības attīstībā.
- Personība, kas veidojas un pārveidojas, tiek paplašināta un integrēta tehnosistēmā, kas veicina arī psiholoģisko izdzēšanas mehānismu īstenošanu. Perspektīvē šī parādība var apdraudēt cilvēces psihe veselību, ja mākslīgais intelekts sāks dominēt pār cilvēci, un, ja indivīdiem vāji attīstīta domāšanas un vērtību kultūra.
- Jaunais, antropoloģiskais, digitālais cilvēks dzīvo daudzos veidos un apdzīvo vairākas realitātes, mijiedarbojoties ar nedzīvām sistēmām (tērzēšanas, patērētāju robotiem utt.). Dzīvošana paralēlās pasaulēs: fiziskā un kiberpasaulē perspektīvē personībām ar vāju vērtību sistēmu un zemu kultūras, domāšanas līmeni var pastiprināt šizofrēnijas – personības psihiskās dalīšanās pazīmes, ko veicina arī savstarpēji nesaistīto paralēlo pasaulu atšķirīgie noteikumi, normas, funkcionēšanas principi.
- Ir nepieciešama pasaules uzskata filosofiskā paradigmas maiņa, teorētisko un metodoloģisko domāšanas modeļu atjaunošana, lai izprastu kiberkomunikācijas un kibersocializācijas modeļus.
- Neurobioloģe Čerņogovskaja uzskata, ka smadzenēm ikdienā vajadzīga kognitīvās informācijas barība, tāpat kā ķermenim – olbaltumvielas, ogļhidrāti un taukvielas. Svarīga ir barības kvalitāte un estētiskais baudījums un vēstījuma dziļums. To var sniegt latviešu tradicionālās kultūras vērtības, simboli, tradīcijas, kuras jāadaptē funkcionēšanai digitālā laikmeta vidē.

- Ir liela daudzveidība ar teorijām, kuras apzīmē *intelekta kognitīvo, metakognitīvo* funkcionalitāti. Nav iespējams izveidot vienotu klasifikāciju, jo daudzas teorijas pārklājas, to nosaukumi ir sinonīmi, kas apzīmē vienu un to pašu fenomenoloģisko procesu. Lietojot konkrēto intelekta teoriju, jāizvirza mērķis, kuru tā palīdz skaidrot. Kultūras kontekstā šī pētījuma robežās autore uzskata par efektīvu Neirolingvistiskās programmēšanas (NLP) teoriju par trīs intelekta veidiem: somatiskais, emocionālais, kognitīvais. Savukārt, pētot skolēnu mācīšanās procesu, sasniegumus dažādu mācību jomu kontekstā, autore iesaka izmantot Gārdnera *Multiplā intelekta* teorijas diskursu par 9 intelektu veidiem: *lingvistiski-verbālo, loģiski-matemātisko, vizuāli-telpisko, muzikālo, ķermeniski-kinestētisko, interpersonālo, intrapersonālo, naturālistisko, eksistenciālo*, jo tie aptver visas personības vajadzību līmeņus un palīdz detalizēt skolēnu valodas, matemātikas, vizuālās mākslas, mūzikas, komunikācijas, metakognīcijas, empātijas spējas, un tieksmi pašrealizēties, radošā darbībā, izmantojot, apzinoties un attīstot savus talantus.
- Autores ģenerētā personības un kibersonības kognitīvo un metakognitīvo prāta procesu shēma (5. att.) var kalpot turpmākajiem pētījumiem kā teorētiskais diskurss.
- Neirolingvistiskā programmēšana (NLP) autores uzskatā ir visatbilstošākā psiholoģijas novirziena teorija, lai analizētu vēl neizpētītos kibersonības (personības psihes daļas) uzvedības modeļus kibervidē, jo tās praktiskās metodes un rīki veicina nevis intrapersonas audzināšanas un refleksijas direktīvas ar apšaubāmu efektivitāti, pielietojumu individuāli neatkārtojamā (pedagoga, skolēna, situācijas u.c.) gadījumā, bet indivīdam pašam attīstīt metakognīcijas spējas – noteikt savu esošā momenta sajūtu stāvokli, tā rašanās cēloni – vajadzību, tās lietderību – nodomu, un, atkārtojot šo algoritmu, nokļūt arvien dziļākā kognitīvo shēmu tīklojuma slānī, kā rezultātā identificēt dziļāko mērķi, paplašinot apziņu līdz transcendencei un visai cilvēcei vienojošajiem arhetipiem. Pēc tam apzināti pārstrukturizēt kognitīvās shēmas, apzināti arī izvēloties ekoloģiskākas (ne tādas kā iepriekš) – uz kultūras vērtībām balstītas rīcības un uzvedības stratēģijas sākotnējā mērķa īstenošanā un apzināties arī blakusefektus, riskus un sekundāro izdevīgumu. Šī metode veicinātu arī pedagogu pašapzinātību, skolēnu pašvadītu mācīšanos, kuras pamatā ir attīstīti metakognitīvie procesi, palīdzētu arī apzināties latviešu tautas brīnumpasaku metaforu, simbolu nozīmes, kas patiesībā arī ir gatavas kognitīvas shēmas – kultūras paterni, kas ataino metakognitīvos procesus personības izaugsmes ceļā.
- Pēc Sebres, Miltuzes – metakognīcijas procesus var attīstīt bērni, sākot no pusaudžu vecuma, jo līdz tam intelekta struktūras tikai veidojas un vēl nespēj pilnvērtīgi funkcionēt. Bet autore secina, ka pasakas kā kultūras paterns ir izcils instruments metakognīcijas attīstīšanai jau pirmsskolā un sākumskolā, ja vien šāda apzināšanās veida metodika tiek pielietota. Pasaku var arī lasīt, gūstot tikai

estētisku baudījumu. Pedagogiem būtu jāiemācās analizēt pasakas no kognitīvā un metakognitīvā diskursa.

- Autores formulētās *Kognitīvā, metakognitīvā domāšanas procesa 5 stadijas – vajadzības (7. tab.)*:
1. Nodoma formulēšana; 2. Vajadzības īstenošanas vai problēmas risināšanas stratēģijas izstrāde; 3. Mērķa un tā jēgas formulēšana; 4. Procesā novērtējums, analīze, korekcija; 5. Rezultāta novērtējums un pieredzes integrācija. Šīs stadijas attiecas gan uz tiešo kognīciju, gan metakognīciju, ko raksturo “viedoklis par viedokli”. Ja šo ķēdi turpinātu, tad virs katra “meta” slāņa atklātos jauns “meta” slānis.
- Neirolingvistiskā programmēšana (NLP) kā psiholoģijas nozare, kas pēta valodas, audiālo, vizuālo, kinestētisko tēlu procesēšanos atmiņā kodu veidā, kognitīvās un metakognitīvās shēmas prātā, balstās uz pētījumiem neirozinātnē un ir mākslīgā intelekta un latviešu tradicionālās kultūras folkloras tēlu, simbolu nozīmju kopsakarību izprašanas instruments, kas atbilst digitālam laikmetam.
- Pēc Bergas & Dombrovska - sabiedrības kultūra pakāpeniski tiek pārnesta uz kiberpasauli un tur tā transformējas, veidojot jauna veida kultūru – *digitālo kultūru*, kurai ir atšķirīga semantika no sākotnējās. Tas jāpārbaudaempīriskajā pētījumā, analizējot FB digitālās kopienas ierakstus.
- Informācijas saglabāšana cilvēka implicētā vai mākslīgā atmiņā *kibertēlu* veidā notiek ar semantiskās un mehāniskās kodēšanas palīdzību. *Kiberpasaule* – tā ir abu šo informācijas veidu apvienojums kodētu simbolu veidā. Pētot empīriski FB komentāru saturu, jānosaka, kas notiek ar tradicionālās kultūras lietotāju kā kiberpersonību kibervidē, kādi kiberuzvedības kognitīvie (kiberuztvere, kiberlēmumi u.c.), sociālie (kiberdrošība), afektīvie (kiberemocijas, kiberattieksmes) un fiziskie (interneta atkarība) patēriņi saskatāmi, kādi pasaules uzskati, vajadzības, vērtības, nodomi, mērķi parādās, vai var konstatēt labdabīgu *disinhibīciju* vai ļaunprātīgu *kibermobingu* (pēc Dž. Sulera, E. Vanaga).
- Pēc Bergas, Dombrovska autore izveido savu *kiberpersonības* reprezentāciju kibervidē, kas vienlaicīgi empīriskajā FB vietnes pētījumā kalpos kā publikāciju vērtēšanas kritēriji:
 1. *Digitālais profils un kiberpersonības digitālais raksturs.*
 2. *Kiberpersonības uzvedība kibertelpā* (t.sk. dialogu kultūra un paškontrolē).
 3. *Publikāciju saturs, funkcionalitāte*, kura ir vai nav saskaņā ar *digitālās kopienas* normām, prasībām, konceptu, vērtībām.

4. Digitālās identitātes piederības sajūta digitālajai kopienai.

Empīriskajā pētījuma FB LTKA digitālās kopienas kontentanalīzē autore, izmantojot šos vērtēšanas kritērijus, modulēs gadījuma metakognīciju kā kibersonība un noslēgumā novērtēs metakognīcijas efektivitāti ar dziļāka līmeņa metakognīciju.

Secinājums

Nodaļā aplūkoto pedagoģijas, psiholoģijas, neirozinātņu autori maz savās teorijās analizējuši kultūras tradīciju ietekmi uz personības izveidi. Arī vērtību sistēmas nozīmi vajadzību prioritāšu hierarhijas izveidē no aplūkotajiem autoriem pieminēja tikai Ēriks Eriksons vecumposmu psihosociālās attīstības teorijas diskursā. Bet tieši vērtības ir ļoti nozīmīgas MI un Industriālās attīstības 5.0 perspektīvē, tāpēc īpaša uzmanība vērtībām un to sistēmām latviešu tautas tradicionālā kultūrā tiks pievērsta nākamajā nodaļā, jo visa pētījuma kontekstā svarīgi ir izprast vērtību transformāciju digitālā laikmeta kibervides, tehnoloģiju ietekmē, lai izstrādātu šai realitātei atbilstošu izglītības audzināšanas teorētisko diskursu, kurā priekšplānā ir latviešu tradicionālās kultūras vērtības un tikai fonā – visas pasaules – tās, kuras saskanīgas, papildina un paplašina latviskās tā, lai tauta var harmoniski iekļauties cilvēces dižrakstā ar savu rakstu.

1.2.2. Vajadzības un vērtības kulturoloģijas diskursā

Kulturoloģiju, kura attīstījusies 20. gs. otrajā pusē, nevar uzskatīt par atsevišķu zinātņu nozari, jo tā laika gaitā kļuvusi starpdisciplināra, kuras diskursi robežojas ar humanitārajām un sociālajām zinātnēm. Kulturoloģija, galvenokārt, pēta kultūras vidi un vērtības, kuras to ietekmē. Filozofs Māris Kūlis monogrāfijā “Latvija: kultūru migrācija” skaidro, ka humanitārajās zinātnēs ir dažādas kultūras teorijas, kas piedāvā atšķirīgus skatījumus uz *kultūras, vērtību* jēdzieniem, kas atkarīgi no filosofiskās platformas – objektīvā vai subjektīvā ideālisma, materiālisma, pragmatisma, neotomisma, fenomenoloģijas, hermeneitikas, eksistenciālisma, biheiviorisma, sociālā konstruktīvisma, postmodernās socioloģijas u.c. Viņš raksturo kultūru kā *augsto un zemo* jeb 19. gs. muižas vāciešu smalko, estētiski gaumīgo augstmaņu – kungu kultūru un parastās tautas – nevērtīgo, piezemēto, rupjo kultūru, norādot, ka kultūras šķiras sakrīt ar ekonomiskajām šķirām. Arī postmodernisma 20. un 21. gs. kultūrai ir gan *kontrkultūras, popkultūras, gan subkultūras* strāvojumi. Bet saistībā ar tehnoloģiju attīstību un izplatību, kultūrvidē parādās tādas parādības kā *masu televīzijas un radio kultūra*; arī *kultūras imperiālisms* Eiropas un pasaules uzspiesto vērtību veidā, kurš var būt arī *banāls* – tāds, kura seklās vērtības tauta labprātīgi pieņēmusi caur eksporta precēm, mūziku u.c. Bet *elektroniskais koloniālisms* ir kādas dominējošās valsts kultūras invāzija caur dator tehnoloģiju jomu (Kūlis, 2019).

Iezīmējusi kulturoloģisko paradigmu situāciju, autore no eksistenciālisma filosofiskās platformas aplūkos kultūras, vērtību veidošanās problemātiku kontekstā ar aktuālo situāciju izglītībā, tā veidojot starpdisciplināru saikni starp iepriekš aplūkotojām pedagoģijas-psiholoģijas un nākošo – kulturoloģijas teorijas nodaļām, lai vēlāk jau pievērstos vērtību filogēnēzei laikmetu griezumā no kulturoloģisko teoriju diskursa.

Metakognīcijas kā pašvadīta mācīšanās procesa kultūras aktualizēšana digitālā laikmeta izglītības kontekstā, liek pārskatīt arī vērtību sistēmu filosofisko un kulturoloģisko paradigmu no pozīcijas “sabiedrībai noderīgs indivīds”, kas ir totaliālisma rudiments, kur varas mērķis bija likvidēt brīvību un cilvēku spontānu darbību (Kivle, 2011) uz indivīdu, kura dvēseles atnākšanas nodoms šajā sabiedrībā tiek uzskatīts kā vērtība, kuru šeit un tagad, šajā laikā ir atsūtījis šī cilvēka sākotnējais Radītājs-Dievs. Tas apburto absurda loku, kurā ir nelaimīga visa sabiedrība, jo katrs tās indivīds nav sasniedzis savu personisko eksistences augstāko vajadzību pēc dvēseles nodoma realizācijas (eksistenciālisms – pēc M. Kūļa), bet kalpo kāda cita uzspiestu vajadzību realizācijai, kurš pats ir nelaimīgs, jo nav sevi realizējis, jo pats kalpo ne savai iekšējai dvēseles pašrealizācijai. Ja šo parādību ciklu pagrieztu pretējā virzienā – uz laimīgu sabiedrību, kurā katra indivīda visaugstākā vērtība ir savas

dvēseles galvenais atnākšanas nodoms un tā izpaušme jeb realizācija, tad laimīgais, pašrealizētais indivīds censtos padarīt citu laimīgu un vērtīgu pašam savā skatījumā un mācītos priecāties par otra pašrealizāciju. Šāda situācija mainītu arī vajadzību kādai interpersonai kaut ko pierādīt, jo intrakomunikācijas harmonizācija starp paša psihē mītošo daļu konfliktiem izvirzītos priekšplānā. Atbildība pierādīt, ka ķermenī iemiesotajai dvēselei (patībai, Es būtībai) var uzticēties, ir tikai pret Dievu-Radītāju, kurš ir iedevis savu evolūcijas dāvanu sabiedrībai caur katru indivīdu. Palīdzēt saskatīt katram sevī savu vērtīgāko, augstāko, netveramāko vērtību: unikalitāti, talantu, dotību – jaunu, tiešu vēstījumu sabiedrībai no neredzamās Esības, Patiesības – ir vecāku uzdevums, pedagogu profesionālais uzdevums audzināšanas procesā. Bet augstkoļu uzdevums – caur izziņas un pētnieciskiradošo vidi palīdzēt atklāt, noformulēt šo vēstījumu, ietērt vārdos, simbolos, tēlos, visiem uztveramās formās nevis ierobežot, standartizēt, uzspiest kāda gudrāka (par Dievu!) ģenerētos plānus, struktūras, noteikumus, normas, pieprasot pierādīt tehniski iemācītās prasmes darbībā. Risinājums – izvirzīt vispārējus, vienojošus principus, kas no visām dažādo intelekta līmeņu, veidu normatīvajām formām ir visempātiskākā, lai tiktu radītas patiesi izcilas vērtības studējošā pētnieka kognitīvajā līmenī un pēc tam arī sociāli-emocionālajā un fiziskajā.

Šī autore ģenerētā paradigma saskan arī ar PhD filozofu, biokibernētiķi Mihaelu Laitmanu, kurš saka – bērnam vērtība ir daba, bet viņam lika mācīties telpā; bērns nevar nosēdēt bez kustībām, bet viņu piespieda sēdēt nekustīgi solā un mācīties; bērns mīl strādāt ar rokām, bet viņam māca teorijas un formulas; bērnam patīk runāt, bet viņu piespieda klusēt; bērns gribēja saprast..., bet viņam lika mācīties no galvas; bērns pats gribēja iegūt zināšanas, pētīt..., bet viņam iedeva tās gatavā veidā. Tad bērni iemācījās to, ko nevarētu iemācīties citā situācijā – melot un izlikties. Melot arī sev, savai dvēselei... (Лайтман, М. 2022).

Lai gan naratīvs ir emocionāls, bet tas liek nojaust algoritmu, kā veidojas vērtības un kas viņas veido – vide, kurā cilvēks dzīvo un attīstās.

Biedrības “Tautskola 99 Baltie zirgi” vadītājs Ojārs Rode uzsver, ka galvenās vērtīborientējošās vides ir ģimene, saime, kopiena, lauku sēta, daba (Rode, 2010). Daba ir tā, kura ar savām putnu, dzīvnieku, koku, ūdeņu u.c. skaņām un pārdzīvojumu radošajām krāsām, smaržām, garšām paplašina tās klausītāja, skatītāja, smarzotāja, garšotāja, taustītāja smadzeņu neiroplasticitāti, radot jaunus neironu atzarus, kas palīdz dabiskajā reģenerācijas procesā palīdz atveseļot neirotiklojumu un attīstīt to no nevēlamām sinapsēm, kuras ir ieciklējušas cilvēka uzvedību, kas izpaužas kaitīgu ieradumu rīcībā.

Vēl jāpiebilst, ka vērtībaudzinošā vide ir pati tautskola, kurā 30 gadu laikā kopta latviskā dzīvesziņa integrēti ar vispārīzglītojošo mācību procesu. Skolā regulāri viesojās amatnieki, bet audēji strādāja turpat skolas telpās un nodeva savu amatu skolēniem tieši – gan fakultatīvu laikā, gan netieši

– starpbrīžu un brīvajā laikā, vienkārši vērojot viņu darbu un piefiksējot savā atmiņā kā kultūras paternu – tēlu. Fiziska visu pirkstu kustināšana, aužot jostiņu vai kaļot saktu, veidojot māla podiņu, palīdz radīt psihisko kongruenci (saskaņotību) starp prātu, emocijām un ķermeni, kas turpmākajā dzīvē noder, lai spētu pieņemt atbildīgus un drosmīgus lēmumus, kuros domas un vārdi saskan ar darbiem – viens no vērtīgākajiem tikumiem, kurš sabiedrībā pret šo indivīdu izraisa dziļu cieņu, kuras izteikšanas brīdī, pats indivīds pārvēršas par visas sabiedrības vērtību (politiķis, ārsts, pedagogs u.c.). Tehnoloģijas tik efektīvu kongruences nostiprināšanu un attīstīšanu audzināšanas procesā nespēj nodrošināt, jo vairāk attīsta kognitīvo un metakognitīvo intelektu kas drīzāk iemāca labāk manipulēt ar citiem, kā savu kognitīvo struktūru fiziskiem un sociāli-emocionāliem paplašinājumiem - ekvivalentiem.

Par amatniecību Ojārs Rode saka, ka tai bija raksturīgs dailes un lietišķuma sinkrētisms – caur formu, krāsām, proporcijām latvietim veidojās estētiskā gaume, sniedzot estētisku pārdzīvojumu. Amatnieku izgatavotie sadzīves priekšmeti arī veidoja estētiski tīkamu sadzīves telpu, greznoja cilvēkus, tautas mūzikas instrumentus (Rode, 2010).

To apstiprina Tautas pedagoģijas pētnieks Jānis Rudzītis – veseluma iezīme tās saturā un formā iezīmējas caur ētiskā un estētiskā vienību. Latviešu tikuma jēdziens ietver sevī aicinājumu skaisti tikt ar visu galā, tiecoties uz pilnību (Rudzītis, 2006).

Savukārt, Vaira Vīķe-Freiberga grāmatā “Kultūra un latvietība” min, ka indivīdi, sekojot tradīcijām, paši gatavoja priekšmetus pēc noteiktiem paraugiem un ietvariem, un tādējādi arī īstenoja savu vajadzību pēc estētiska pārdzīvojuma un pašizpausmes tradīciju vidē (Vīķe-Freiberga, 2010).

Taču postmodernisma digitālā laikmeta vides ietekmē mainās šādu morālo vērtību, tikumu diskurss. Raugoties no fenomenoloģijas filosofiskās platformas, morāla norma, kurai jāseko tikai tāpēc, ka kādreiz to kāda valdošā sabiedrības daļa pārējiem ir noteikusi kā pieņemamu vairs nedarbojas, mūsdienu cilvēkam ir vairāk vajadzīgs zinātniski-pētnieciskais diskurss, kurš sniedz dziļu skaidrojumu, pamatojumu, iespēju apzināties un gūt izpratni par fenomenoloģiskajām likumībām dabas eksistencē, ekosistēmā un atbild uz jautājumiem – kāpēc man tas jāievēro, kāpēc man tā jāīrējas, jo...attiecīgās rīcības sekas prognozējamās ar ietekmi uz vienu vai citu problēmas saskares sistēmu. To apstiprina Dr. paed. Irēnas Žoglas pētījumi. Viņa secina, ka etniski – nacionālās kultūras pārmantošana maina satura akcentus, formas, vērtēšanas kritērijus, prasa toleranci un prasmi aizstāvēt vērtības, savstarpējas cieņas apliecinājumus un sadarbošanos – digitālo tehnoloģiju funkcionēšana aktualizē *individuālās kultūras* attīstību, kas būtu efektīva multikultūru vidē (Žogla, 2020).

Filosofs, kultūras migrāciju pētnieks – Māris Kūlis *multikulturālismu* skata kultūru migrācijas (inkulturācijas) procesa sakarā un apšaubā daudzu kultūru vienlīdzīgu līdzāspastāvēšanu, jo tā var būt tikai teorētiskā līmenī. Daudzu kultūru daudzveidības robežas saskaras un bieži vien aktualizē

savstarpējo nesavienojamību. Politika, kura balstīta uz multikulturālismu, piem. Vācijā, ir neefektīva, tādēļ pastāv jautājums par kultūras kopienu autonomiju īstenošanu ar likumu un valsts programmu regulējumiem (Kūlis, 2019).

Tāpat, šī pētījuma kontekstā ir jāieziņē kulturoloģiskās robežas vajadzību un vērtību analīzē, jo Latvijas teritorijas multikulturālajā situācijā pastāv ne tikai atšķirīgu gadsimtu akcentuācija kultūrā, bet arī dažādu iedzīvotāju paaudžu lietotās kultūras atšķirības ar visdažādākajām inkulturācijas ietekmēm no Rietumiem un Austrumiem; masu un elitārās inteliģences kultūras atšķirīgais lietojums jeb sociāli - ekonomiskā stāvokļa ietekme uz kultūras patēriņu. Ja pētījuma problēma ir latviešu tradicionālās jeb etnisko sentautu – kuršu, zemgaļu, latgaļu, sēļu, lībiešu kā latviešu etnosa, kurš veidojies 16. gs., ieviešot rakstu un literāro valodu (LVA, 2023), kultūras transformācija digitālā laikmeta vidē, tad jāatzīmē neviendabīgā materiālā kultūra jeb enogrāfija, kura līdz mūsdienām ir saglabājusi minēto sentautu būtiskas atšķirības. Multikulturālisms latviešu etnosā var tikt skatīts arī no minēto sentautu diskursa. Un ja digitālā laikmeta vidē sentautu dažādība tiek uzsvērtā kā vērtība un tiek nostiprināta ar Vēsturisko zemju likumu un politikas plānošanas dokumentiem, tad uzdevums noteikt latviešu etnosa vajadzības un vērtības kļūst teju neizpildāms šī pētījuma robežās, jo nepieciešams atsevišķs pētījums, kurā jāņem vērā katras sentautas vēsturiskās veidošanās situācija un at to saistītās vajadzības-vērtības, un mūsdienu sociāli- ekonomiskā situācija, kurā sēļi kā sentauta ir pievienota zemgaļu Plānošanas reģionam, bet latgaļi arvien sīvāk cīnās par savas valodas kā otrās valsts valodas statusu (Svikša, 2023). No tā mācās arī lībieši un plāno savas valodas atdzimšanas aktivitātes. Jāpieņem, ka katrai šai sentautai ir savas vajadzības un vērtības, kuras atspoguļojas etnogrāfijā un folklorā. Tāpēc šī pētījuma ietvaros nebūs iespējams izsekot katras sentautas vajadzību-vērtību transformācijai digitālā laikmeta vides ietekmē, bet tikai iezīmēt problēmu.

Lai vispārināti spriestu par latviešu tautas vērtībām, jāatkāpjas vēsturē un jāpalūkojas kā veidojās latviešu tauta un kā tika pierakstītas tautasdziesmas, kas arī bija viens no pierādījumiem, ka latviešiem ir sava, no svešautiešiem atšķirīga kultūra, kura tika savākta un pierakstīta pa vārdam no visas Latvijas teritorijas. To tad arī var aplūkot pētījuma robežās no vajadzību un vērtību diskursa.

Vēsturnieks Aldis Pūtelis grāmatā “Domas par latviešu mitoloģiju”(2019) aplūko latviešu tautas tradicionālās kultūras vērtību un tradīciju aprakstīšanas procesu vācu un cittautiešu hronikās, 19. gs. Apgaismības laikmeta pirmo izglītoto un rakstīt protošo latviešu – Kārļa Kundziņa, Augusta Bīlenšteina centienos cīnīties par latviešu tiesībām saukties par tautu, latviešu nacionālā romantisma laikmeta jaunlatviešu – Jura Alunāna, Ausekļa, Andreja Pumpura, Jēkaba Lautenbaha u.c. mēģinājumos beidzot izveidot savai tautai garīgo vērtību sistēmu, kas celtu tās pašapziņu un vienotu atbrīvē no vācu jūga (Pūtelis, 2019). Faktiski jaunlatvieši, savā starpā strīdēdamies, konstruēja tautas garīgo vērtību filosofiju no jauna, noliedzdami svešzemju hronistu aplamo redzējumu. Šinī sakarā nebūs

iespējams spriest par visnenākā garīgo vērtību vidi no kulturoloģiskā aspekta, jo nav rakstīto liecību. Par akmens, bronzas, dzelzs laikmeta cilvēku garīgajām vērtībām Latvijas teritorijā liecina etnogrāfijas un arheoloģijas atradumi upju, ezeru apmetņu vietās, kapu uzkalniņos, pilskalnās, senpilsētās, taču tie ir atsevišķi fragmenti – darbarīki, sadzīves priekšmeti, apģērba detaļas, rotas, kuru greznojums vien norāda uz augsti attīstītu simbolisko domāšanu, estētisko gaumi un vispārinātu vērtību kultūru, kuru, nezinot kontekstu būtu spekulatīvi spriest par konkrētu vajadzību un vērtību sistēmu (Vaska, 2023; Žeiere, 2019).

19. gs. 50. gadu Jaunlatviešu darbības sākumi Tērbatas Universitātes latviešu studentu pulciņā saistās dominējošu vajadzību – palīdzēt latviešu tautai apzināties savas vērtības, valodu. Šo pulciņu vadīja K. Valdemārs, aktīvākie dalībnieki bija J. Alunāns un K. Barons. 19. gs. vidū Tērbatas Universitātē mācījās ap 30 latviešu tautības studentu. 1856. gadā sāka iznākt jaunais latviešu laikraksts *Mājas Viesis*, taču viņu raksti sacēla lielu satraukumu valdošajās aprindās, tāpēc jau 50. gadu beigās jaunlatviešiem vairs nebija iespēju minētajā izdevumā publicēt savus darbus. Viņi centās nodibināt paši savus izdevumus: 1860. gadā J. Alunāns izdeva almanahu *Sēta, daba, pasaule*, no 1862. līdz 1865. iznāca laikraksts *Pēterburgas Avīzes* (LVA, 2023). Tas arī uzskatāms par rosīgāko jaunlatviešu darbības laiku – vajadzību sniegt nozīmīgu ieguldījumu literārās valodas bagātināšanā un kopšanā. Katra atsevišķā sentauta nespēja atbrīvoties no svešzemnieku kundzības. Vajadzība pašnoteikties, atrast savu pašidentifikāciju, vienoties kopīgam mērķim, izcelt savas kultūras vērtības – tas bija par pamatu arī 1878. gadā jaunlatvieša Friča Brīvzemnieka sāktajam latviešu tautasdziesmu vākšanas un kārtšanas darbam, kuram piepulcējās arī Krišjānis Barons. Vajadzība izveidot latviešu pasaules uzskatu sistēmu, balstoties uz pašu tautas sacerēto, gadsimtiem no paaudzes uz paaudzi nodoto dzeju – tautasdziesmām, nodarbināja tā laika inteliģenci.

Jānis Siliņš (1937) rakstu krājumā *Latviešu tautiskais pasaules uzskats* (2020) raksta arī par Ernesta Brastiņa (1892–1942) milzīgo devumu tautas vērtību un pasaules uzskata konstruēšanā, balstoties uz Kr. Barona savāktajām dainām. Brastiņš 20-30 gados strādājis Latviešu folkloras krātuvē un veidojis Krišjāņa Barona *Latvju dainu* mitoloģisko rādītāju. 1929. gadā arī tika izdots viņa atlasīto dainu krājums *Latvju tikumu dziesmas* (atkārtotie izdevumi: 1976; 1990; 1996; 1997; 2017.) un *Latviešu tautasdziesmu tikumi*. Šī vajadzība apkopot tautas morāli-ētiskos dzīves principus, saistāma ar viņa uzsākto Dievturības kustību (Siliņš, 2020). Brastiņš savā tikumu dainu apkopojumā neņēma vērā sentautu – kuršu, zemgaļu, latgaļu, sēļu, lībiešu folkloras atšķirības, bet domāja visas latviešu tautas vērtību kategorijās, iedalot tikumiskās jeb garīgās vērtības 4 kategorijās: pamattikumi, paštikumi, ļauztikumi un sāntikumi (9. tab.). Pirmajās trijās kategorijās tiek izdalīti tikumu-netikumu pāri.

Ernests Brastiņš precizē: "Uz sevi pašu latvietis vērs četrus galvenos tikumiskos padomus: esi gudrs, darbīgs, daiļš un priecīgs. (..) Uz citiem ļaudīm attiecas pārējie četri tikumiskie padomi: esi mīļš, saderīgs, devīgs un taisnīgs (Brastiņš, 1929).

Bet par tikumu pāriem Brastiņš saka, ka, piem., atklātība nevietā var pārvērsties par nodevību, valodīgums bez mēra - par pļāpīgumu, devība bez apdoma un gudrības - par izšķērdību utt.

9.tab. E. Brastiņa "Latvju tikumu mācība" definētie tikumi pēc tautasdziesmu apkopojuma salīdzinājumā ar U. Nasteviča 2018. g. pētījumu "Reliģiskā identitāte un tikumi: aktualitāte audzināšanā Latvijā"

(saņemta autora rakstiska atļauja pētījuma tālākai izmantošanai)

		Tikumu pāri	Sāntikumi	Atbilstība U. Nasteviča 2018. g. pētījumam (340 resp.)
1.	PAMATTIKUMI	Labums - ļunums	Labvēlība Labdarība	labestība/labsirdība/labvēlība (76)
		Gods - kauns	Godbijība Godprātība	godīgums/ godprātība (127) godbijība (16)
		Rātnums - savvaļa	Paklausība Rāmums	-
		Tikums - netikums	Tiklība Veiklība	tikums/tikumiskums (14)
2.	PAŠTIKUMI	Gudrība - muļķība	Apdomība Mazrunība	gudrība (34) zināšanas/zinātkāre (11)
		Darbs - laiskums	Čaklība Drosme	čaklums/darbīgums/strādīgums (60) + darba tikums (33) = (93); drosme (14)
		Daiļums - neglītums	Iznesība Tīrība	-
		Prieks - bēdas	Pacietība Panesība	-
3.	LAUŽTIKUMI	Mīlestība - bardzība	Lēnprātība Pašaižiedzība	mīlestība/mīļums (69)
		Saderība - naids	Miermīlība Draudzība	sapratne (14) saticība/saskaņa/saderība (15)
		Devība - skaudība	Taupība Viesmīlība	dāsnums/ devīgums (12) izpalīdzība (14) rūpes (10)
		Taisnība - netaisnība	Žēlsirdība Pārstāvība	taisnīgums (35), patiesums (10), līdzcietība/līdzjūtība/ieciētība/ iejūtība/empātija (44) un tolerance (11) = (55)
4.	DIEVTIKUMS	Dievbijība	Ticība	dievbijība (13), ticība (11)

Jāatzīst, ka šie tikumi ir joprojām aktuāli arī digitālā laikmeta vidē. Ne velti šis krājums gandrīz 100 gadu laikā ir pārizdots 5 reizes!

Viens no Latvijas Dievturu Sadraudzes vadītājiem *Ph. D.* kultūras teorijā, *Mg. paed.*, Uģis Nastevičs 2018. gadā veica pētījumu *Reliģiskā identitāte un tikumi: aktualitāte audzināšanā Latvijā*. 340 respondenti, kā, viņuprāt, nozīmīgākos tikumus audzināšanā pavisam kopā norādījuši 1255 vienības – tikumus. Autore salīdzināja E.Brastiņa 1929. gadā definētos tikumus ar U. Nasteviča 2018. gadā veiktā pētījuma respondentu minētajiem tikumiem (skat. 9. tab.). Secinājums – 21. gs. ļaudīm pēc 89 gadiem *paklausība, rāmums, prieks, tīrība, daiļums* un *pacietība* vairs nav aktuāli tikumi! Tā vietā parādījušās jaunas aktualitātes:

1. dabas mīlestība/saudzēšana (10),
2. patriotisms (36), latviskums (14), ģimeniskums (11),
3. atbildība (24), uzticība (19), cieņa (70),
4. patstāvība/pašpietiekamība (18), pašapziņa/pašcieņa/pašlepnums (10),

Šāda situācija tikai vēlreiz apstiprina postmodernisma ietekmi uz tautas kultūru, jo apstiprina visas iepriekš minētās pazīmes un raksturo 21. gadsimta cilvēkus, kā virzītus uz ekonomisko izaugsmi, sasniegumiem, savstarpējo konkurenci, kurā nav vietas paklausībai, rāmumam, domu, rīcības un sajūtu tīrībai. *Daiļums* arī mūsdienās vairāk tiek saistīts ar prestižu, elitārismu. Un straujā dzīves ritma ietekmē, *pacietība* arī ir reta parādība. *Prieku* par savu eksistenci postmodernismā arvien vairāk aizstāj depresija (skat. iepr. nod.).

Pēc Nasteviča pētījuma rezultātiem autore var secināt, ka šos tikumus ir minējuši respondenti, neatkarīgi no tā vai viņi tic Dievam – ir kādā reliģiskā organizācijā vai savā pārliecībā un uzskatos ir pagāni. No 340 respondentiem 233 respondenti nepieskaita sevi pie konkrētas reliģijas, 100 ir reliģijas sekotāji, savukārt 7 ir garīdznieki. Atvērtajā jautājumā par reliģisko piederību gūtās atbildes var apkopot sešās virskategorijās: 75 (22%) – kristietība, 67 (20%) – latviešu dievestība, 13 (4%) – pagānisms, 11 (3%) – cita, 4 (1%) – “Ticu Dievam” un 170 (50%) respondentu norādījuši, ka viņiem reliģiskās piederības nav (Nastevičs, 2018). No tā var secināt, ka tikumi ir vispārcilvēciskas vērtības neatkarīgi no reliģiskās pārliecības.

Turpinājumā autore ielūkosies latviešu literatūrzinātnieka un folklorista Pētera Birkerta (1881-1956) “Latvju tautas dzīves gudrība” (2020) krājumā, kurš balstīts uz viņa 15 gadu laikā savāktu 130 000 sakāmvārdu, parunu un arī dainu materiālu apkopojuma secinājumiem. Šī krājuma priekšvārda “Tautas gudrība – dzīves un kultūras pratībai” rakstītāja – Dr. phil., LU SZF emeritētā profesore Skaidrīte Lasmane norāda, ka krājumā apkopota daudzbalssīga tautas pieredze, kā labāk, saprātīgāk, pilnvērtīgāk domāt, darīt, un justies laimīgam jāskata kopsakarībā ar gudru izvēli un

augstāko apmierinātības pakāpi ar sevi, citiem un dzīvi kopumā. Tāpat viņa norāda uz problēmu, ka tautas sakāmvārdu sakārtošanu sistēmā, kas veidotu tautas pasaules uzskatu filosofiju, nevar pamatot pasaules filosofijas dažādo strāvojumu diskursos, jo filosofija prasa īpašu jēdzienu un vispārinājumu valodu (Lasmane pēc Birkerts, 2020). Autore atzīst, ka nav sastapusi Latvijas filosofu traktātus, kuros tautas folklorā ietvertās dzīvesgudrības būtu skatītas filosofijas skolu kontekstā. Bet, kā minēja S. Lasmane, arī P. Birkerts savas sistēmas veidošanā ir iedvesmojies no ASV pragmatiskās filosofijas pamatlicēju Viljama Džeimsa (William James, 1842-1910) un Džona Djuī (John Dewey, 1859-1952) idejām, taču nav deklarējis acīmredzamu saistību, kā tikai to, ka tautas domāšanā ir uzsvērts derīguma un labuma princips, kas raksturīgs arī pragmatismam. Lasmane uzskata, ka P. Birkerta laimes, darba un gudrības enciklopēdija mūsdienās ir uzlūkojama kā neaistājams kultūras kompetences palīgmateriāls izglītības projektos (Lasmane pēc Birkerts, 2020).

Pētera Birkerta izvirzītie galvenie akcenti latviešu pasaules uzskatā – *justies laimīgam, domāt un darīt* sakrīt arī ar autores iepriekšējā nodaļā – psiholoģijas novirziena – Neirolingvistiskās programmēšanas diskursā akcentēto ideju par trīs intelektiem: somatisko (darīt), emocionālo (justies laimīgam) un kognitīvo (domāt). Patiešām – šie trīs instrumenti ir platforma, no kuras personība var sākt apzināties savu aktuālo stāvokli, lai ar metakognīcijas procesu palīdzību plānotu pašpalīdzības scenāriju tālākai dzīves virzībai (uz ideālu vai iekļaušanos sabiedrībā, vai problēmas risinājumu – atkarīgs no aplūkojamā gadījuma un mūsdienu diskursa filosofiskā izpratnē). Mulsina vien fakts, ka latvietim tik būtiskā vērtība – Daba nav minēto vērtību sarakstā. Taču, dainās gan Daba ir plaši apdziedāta. Acīmredzot, sakāmvārdi vairāk stāsta par cilvēka kognitīvo izpratni un uzskatiem, sevis un citu novērtējumu. Dabu kā vērtību autore pievieno fiziskās pasaules izpausmei – somatiskajam intelektam. Daudzos sakāmvārdos dabas tēli ir ietverti un palīdz izteikt abstrakciju ar savu metaforu.

Pēteris Birkerts uz latviešu laimi un tās atveidojumu Laimas dievībā lūkojas nevis kā uz mitoloģisku parādību, bet uzsver, ka latviešu tautas kultūrā saskatāms sinkrētisms, kur vienlaikus kopā ir dzeja, reliģija, zinātne un filosofija. Autorei vēl atliek piebilst, ka arī mūsdienu psiholoģija ir ietverta tautas gudrībā un tās izpausmē folklorā.

Iepazīstoties, bet neaplūkojot šeit detalizētāk P. Birkerta trīs galveno latviešu vērtību – laimes, darba un gudrības skrupulozo iztirzājumu, autore mēģina noteikt, kāda šo vērtību transformācija notikusi mūsdienās (10. tab.) un vai P. Birkerta savāktie sakāmvārdi joprojām ir attiecināmi arī uz mūsdienu situāciju (kā iepriekš minēja S. Lasmane)?

10. tab. Latviešu 3 pamatvērtības: laime, darbs, gudrs padoms dainās un P. Birkerta sakāmvārdos

Dainas no dainuskapis.lv	Autores retrospekcija par digitālā laikmeta jauniešu subkultūru un P. Birkerta sakāmvādi
Gudrības tikums	
<p>Kur, puisīti, tu būt' ņēmis Savu gudru padomiņu, Ja nebūtu māmuļiņa Tevi gudru audzējusi? 3193-1</p>	<p>Jauni laiki, jaunas lietas – Nav viss prātā jāpatur! Datorā klikšķināju, Tūlīt viss atradās!</p> <p><i>Cirvis, kas neiet uz mežu, sarūs.</i></p>
Darba tikums	
<p>Māci mani, māmuļiņa, Visadā darbiņā; Izmācījse darbiņā, Māci pūru piedarīt. 6672-0</p> <p><i>Darbs dara darītāju.</i></p>	<p>Skolotāja daudz runāja, Es nenieka nedzirdēju: Man darbiņa neaptrūka, Svešas ziņas tikšķinot.</p> <p><i>Jautriem priekiem bēdīgs gals. (BFK. 127)</i></p>
<p>Māci mani, māmuļiņa, Māci mani darbiņā; Darbiņā mācījusi, Dod labiem ļautiņiem. 6677-1</p>	<p>Ko tie senči daudz runāja, Man pie kājas sacītais! Es pats savu dzīvi zinu,- Internets pamācīja.</p> <p><i>Viegli laimi atrast, bet vieglāk to pazaudēt. (BFK)</i></p>
<p>Balta eimu, balta teku Brālītīm siena grābt; Brālīts man uztaisīja Balta koka grābeklīti. 28593-2</p>	<p>Skrandu bikses mugurā, Gadžetiņš kabatā, Ik dieniņu aizvilkos Skolā forši patusēt.</p> <p><i>Ar muti visi māc zelta kalnus gāzt! (BFK.152.)</i></p>
<p>Gana man žēli bija, Ka māmiņa viena mala. Pielikos pakāpīti, Palīdzēju māmiņai. 8010-0</p>	<p>Ne tā mana darīšana, Ko darīja mani senči: Es tusēju ar draugiem, Whatsapā sēdēdama.</p> <p><i>Izlaidies kā teļš. (BFK. 190)</i></p>
<p>Vēl es biju maza, maza, Jau mātei palīdzēju. Māmulīte putru vāra, Es tecēju pamaisīt. 1312,678 Jaunpiebalga</p>	<p>Es mātei nelīdzēju Savus traukus nomazgāt; Man skolā iemācīja Tāpat kraut kaudzītē.</p> <p><i>Kā lai aug, kur vējš vien ar un ecē. (BFK.34)</i></p>

<p>Maza, maza meitiņa, Istabu slauka. Zeltīts kātiņš, Sidraba slotiņa. 834,844, Augstkalne</p>	<p>Es bij' skuķis, man bij' vaļa, Es istabu neslaucīju: Saspaidīju dažas pogas – Robots visu izdarīja.</p> <p><i>Kur laimes saule uzlec, tur pazemības noiet.</i> (BFK 277)</p>
<p>Laime (vērtība), Laima (liktenīgā izvēle)</p>	
<p>Laime, Laima dainās un P. Birkerta savāktajos sakāmvārdos parādās mūžīgi aktuālā diskursā, jo tam saistība ar eksistenciālajām kategorijām Mūža godu kontekstā – laimīgu bērna piedzimšanu, laimīgu likteni, laimīgu iziešanu pie vīra un arī laimīgu, piepildītu nomiršanu. Laime par veiksmīgi izdarītu darbu vai bēdas par nelaimi veselībā – tās ir vērtības, kuras paliks aktuālas, kamēr vien cilvēks kā suga būs dzīvs. Tāpat arī Laima kā gādātāja par bāreņiem joprojām ir aktuāla parādība.</p> <p><i>Nav tādu prieku pasaulē, kas neapniktu, nav tādu bēdu pasaulē, kas nepārietu. (BFK.52.)</i> <i>Laime pieder tam, kas ar sevi mierā. (BFK, 53.)</i> <i>Laimīgs ir tas, kas laimīgs jūtas. (BFK. 174.)</i> <i>Kam laime, tam viss veicas. (BFK. 50.)</i></p> <p>Interesanti, ka Dievs dod cilvēkam prātu, bet Laima – gudru padomiņu:</p> <p>Mazai man tēvs nomira, Mazai mira māmuliņa; Kur bij' man prātu ņemt, Kur gudro padomiņu! Dieviņš man prātu deva, Laima gudru padomiņu. (5039)</p> <p>Dievs var iedot prātuļojošu prātu, bet gudro, liktenīgo izvēli katru mirkli palīdz lemt Laima un šī izvēle nosaka Tavu tālāko dzīves likteni. Arī izvēles veikšana bija, ir un būs mūžam aktuāla. Bet, kas psiholoģijā ir Laima? Atbilde – Metakognīcija!</p>	

Secinājums: tikumiskās vērtības rodas no dzīves atziņām, kas daudzkārt tiek pārskatītas un gan individuāli, gan kolektīvi vērtētas un atkal pārvērtētas pēc laika. Pētījumā pārvērtējot P. Birkerta savāktos sakāmvārdus, jāsecina, ka lielākā daļa no tiem ir aktuāla mūsdienās. 11. tabulā autore nodefinē P. Birkerta sakāmvārdos atrodamās vērtības modernos jēdzienos, kuri atbilst digitālajam laikmetam un tā vajadzībām tikt galā ar savām sajūtām – sociāli-emocionālajā intelektā, kognitīvajā un somatiskajā intelektā, veicot fiziskas darbības, uzvedības, rīcības.

11. tab. P. Birkerta sakāmvārdi, sakārtoti pēc S. Lodiņas 3 intelektu principa

P. Birkerta sakāmvārds	Tikumiskā vērtība
Sociāli-emocionālais intelekts	
1631 Kas mīlestību sēs, tas mīlestību pļaus.	Mīlestība
1191 Bēdīgam ir vārdiņš labs.	Līdzjūtība
1123 Dāvinātam zirgam zobos nelūkojies.	Pateicība
1410 Dots devējam atdodas.	Uzticēšanās
1657 Lēnas aitas vienā kūtī sader.	Saderīgums
535 Ko pats negribi, to otram nedari.	Iejūtība
1042 Labs nāk ar gaidīšanu, silts ar sildīšanu.	Pacietība
2143 Tā dari, ka vilks paēdis un kaza dzīva	Kompromiss
2140 Zini daudz, saki maz. 2047 Kā prasa – tā atbild.	Savaldība
	Skaistums
Kognitīvais intelekts	
1018 Ar prātu vairāk padara, nekā ar spēku. 2078 Nepārdod ādu, kad lācis vēl mežā. 2079 Neaizber vecu aku, kamēr vēl jauna nav izrakta.	Gudrība
2093 Kamēr dzīvo, tikmēr mācies	Zinātkāre
2111 Nemal vienu miezi.	Konstruktīvisms
1434 Kas rāmi kāpj, tas droši iet.	Pārliecinātība
1966 Stiprs koks nelokās.	Nešaubīgums
2092 Dzirdi daudz, runā maz.	Uzmanība
1873 Vista, kas kasa, atrod graudu	Koncentrēšanās
2153 Necerē uz to, kas vēl nav rokā.	Reālums
1007 Katram sava gudrība. (Nav augstprātības).	Tolerance
191 Dod vecam godu, griez jaunam ceļu.	Cieņa
708 Ēdis, neēdis – turi galvu augšā.	Pašcieņa
1181 Kas cita godu netaupa, pats savu nolaupa.	Gods
1169 Labāk sāls un maize, nekā gods un raize.	Vienkāršība
1008 Divi gudri gudrāki, nekā viens.	Sadarbošanās
2040 Kā jūgsi-tā brauksi	Cēloņu-seku izpratne

1901 Samaitāt var ātri, bet sataisīt grūti.	Atbildība
958 Kā sacīts, tā darīts.	Vārda turēšana
1492 Neķer ezi ar plikām rokām.	Diplomātija
816 Dari ko darīdams, apdomā galu.	Stratēģija
Fiziskās uzvedības, rīcības – Somatiskais intelekts	
1471 Kas lēni nāk, tas labi nāk.	Pamatīgums
550 Ko pats vārīsi, to pats ēdīsi.	Izvēle
1667 Mazs cinīts gāž lielu vezumu.	Uzdrīkstēšanās
1679 No mazas dzirksteles liels uguns izceļas.	Uzņēmīgums
507 Pats piekrāvis, pats aizvilksi.	Pašpietiekamība
1538 Labāk ar tukšu vēderu gulēt iet, nekā ar parādiem piecelties.	Neatkarība
1563 Kas mazumu nesmādē, dabū daudz.	Pieticība
2151 Meklē, tad atradīsi, kladzini, tad atvērs	Mērķtiecība
3103 Meklē kā maizi, tad atradīsi.	Neatlaidība
2035 Svied kaķi kā gribi-uz kājām kritīs	Izveicība
1905 Dzelzs jākaļ, kamēr sarkana	Savlaicīgums
1942 Kas neiet, tas arī nekrīt	Nebaidīšanās kļūdīties
1221 Laima nepalīdz, ja pats nepalīdzas.	Pašpalīdzība
1476 Ko nevar celt, to nevar nest.	Adekvātums
3056 Strādā, tad i dievs palīdzēs.	Čaklums
711 Acis nobrīnās, rokas padara.	Brīvs no aizspriedumiem
358 Tīra māja – sievas rota.	Tīrīgums, kārtīgums
870 Kas santīmu netaupa, pie lata netiek.	Taupīgums

Lai kā digitālā laikmetā ārēji uzvestos jaunieši, jau iepriekšējās nodaļās tika noskaidrots, ka šo situāciju var mainīt ar audzināšanas metodēm, kuras balstītas noteiktās vērtībās un apmierina noteiktas vajadzības. Digitālā laikmetā ir daudz pedagoģijas teoriju, audzināšanas stilu, principu, mērķu, ko nosaka modernā vide. Autore 12. tab. piedāvā izsekot transformācijām, kuras notikušas laika gaitā, ņemot vērā dainu, tradīciju pierakstu, sakāmvārdu pētījumus salīdzinājumā ar Dr. paed., Mg. phil. Zandas Rubenes atziņām par digitālo bērnību un audzināšanu (Rubene, 2022).

Skolas latviešu bērniem radās 16. gadsimta beigās. 17. gs. beigās Vidzemē savu darbu uzsāka draudžu skolas, kurās galvenā bija Bībeles mācība. 19. gadsimta otrajā pusē Latvijā tika dibinātas pirmās augstskolas. Tāpēc mācīšanās vide pārsvarā bija ģimenē, darot praktiskus, saimniecībā noderīgus darbus. Saprotais, ka to atspoguļo arī dainas (skat. 10. tab.). Digitālā laikmetā vecāki savus bērnus dienas laikā redz arvien retāk, jo ar viņu audzināšanu nodarbojas mācību iestādes pedagogi un kibervide (12. tab.). Arī paklausība vecākiem vairs nav tik nozīmīga, kā 19.-20. gs. (skat. 10. tab.). Taču, no psiholoģijas diskursa raugoties, paklausībai kā audzināšanas procesā iemācītai rakstura īpašībai, ir ārkārtīgi liela nozīme arī digitālā laikmetā, jo tā nodrošina personības daudzo daļu pakļaušanos dvēselei – iekšējam bērnam, kurš caur ķermeni, jūtām, prātu vēlas izpaust savu galveno nodomu, vēstījumu pasaulei, ar kuru atnācis. Personības daļu savstarpējie konflikti (prāts vēlas vienu, sirds – otru, ķermenis – trešo) ir raksturīga digitālā laikmeta parādība, kas ir viens no cēloņiem depresijai (dvēseles vajadzību, sava Es nedzirdēšanai, nejušanai), priekšplānā izvirzot tukšas, sekundāras, iedomātas, patiesībā nevajadzīgas vēlmes, kuru cēlonis bieži vien ir iedvesma kibervidē un nodoms – darīt tāpat, kā dara tā kibervidē redzamā slavenība.

Ja netiek sadzirdēta dvēlele, tai netiek paklausīts, tad arī viss pārējais personībā kļūst neīsts – neīsta atbildība, neīsta cieņa, gods, tikums jeb sabiedrībā rīcība viena un individuālā vidē- cita (pat pretēja). To neirolingvistikā sauc par kongruences trūkumu.

Digitālā laikmeta audzināšanas mērķis – iemācīt bērnam patstāvību – ir situācijas risinājums, jo attīsta personībā metakognīciju – pašvadību, savas rīcības, uzvedības pašvērtējumu, lēmumu pieņemšanu un tam blakus var parādīties negatīva paškritika, pat neveselīga tieksme uz perfekcionismu.

Savstarpējā cieņa digitālā laikmetā bieži vien ir deklaritatīva nevis patiesa, drīzāk iemācīts laipnais, pareizais, izglītotais stils, aiz kura tās pašas kongruences trūkuma dēļ var sajust tieši pretējo – necieņu, ko apstiprina fiziskā darbība, kur kuru jālūkojas kā kritēriju patiesības noteikšanai.

Par audzināšanas stiliem domājot, galvenās atšķirības starp senāko un digitālo laikmetu ir tādas, ka senāk svarīgāks bija īsts paraugs, kas sekot kā savam ideālam, bet digitālā laikmetā notiek sekošana kibersonībām, neredzot to patieso dzīvi visā kopumā. Un visai pamanāmas gadsimtu atšķirības audzināšanas stilā iezīmē digitālā laikmeta *visatļautība*, kurai kā blakusparādība vērojama arī necieņa un augstprātība. Tas pats sakāms par nolaidīgo audzināšanas stilu, kurš paredz vecāka paļaušanos uz kibervides audzināšanu savam bērnam un rezultātā iemāca emocionālo atsvešinātību īstās, fiziskās attiecībās.

12. tab. Audzināšanas stili, principi, mērķis un vide senāk un tagad – digitālā laikmetā

Audzināšanas kategorijas	SENĀK 18.-20.gs. (S.Lodiņas folkloras tekstu analīzes rez.)	TAGAD – DIGITĀLAIS LAIKMETS 21. gs. (Z. Rubene, 2022)
VIDE	Mācies no ģimenes, tad vēlāk nebūs sabiedrībā kauns – kopienu tradīcijas	Ģimenei jāpakļaujas valsts izglītības politikai - centralizētā mācīšanās un audzināšana
MĒRĶIS	Paklausība (darbaudzināšana) Atbildība (ganiņš mācās patstāvīgi lemt) Cieņa (pret vecākiem, dzimtu, citiem) Vērtību, uzskatu, amatu pārmantošana – centrā dzimtas īpašuma veiksmīga apsaimniekošana, prasmju nodošana Tikumus ievērošana ģimenē, kopienā – gods (puisis nolūko meitu darbā, valodā, izskatā)	Patstāvība (palīdzēt bērnam apgūt, mentorēt; drauds – pāraprūpe = iemācīta bezpalīdzība) Savstarpēja cieņa (attieksme – bērns ir personība) Līdztiesīga sadarbība - mazina sociālo nevarību, veicina sociālo rīcībspēju, kā arī palīdz veidot izpratni par sociālajām vērtībām; centrā bērna vajadzības, fokuss uz pozitīvo Tikumiskās audzināšanas vadlīnijas visai valstij
STILI	Bardzība (sodi, bezierunu paklausība) Gudrība (mācīšanās no savas pieredzes) Pajāvība (uz Dievu, Laimu, Māru, ka palīdzēs ik uz soli - sajūtās, domās, rīcībā) Mīļums (daiļums, tikumi, labs paraugs, saskaņa ar dabu, iejūtīga attieksme)	Autoritārais (disciplīna, sodīšana - rezultātā agresīva uzvedība) Atļaujošais (nav prasību, noteikumu, valda visatļautība) Nolaidīgais (audzina tehnoloģijas - rezultātā emocionāls tukšums) Autoritatīvais (cieņa, sadarbība, autonoma lēmumu izvēle, pieņemšana, bet noliktajās robežās) (D. Baumrinda)
PRINCIPI	Ietverti sakāmvārdos Nedari otram to, kas pašam nepatīk! Labāk zīle rokā nekā mednis kokā! Mūžu dzīvo, mūžu mācies!	Robežas - noteikumi, likumu prasības, regulējumi Rutīna - konstruktīvu paradumu tīkla izveide Režīms - patstāvīga laika, darbību strukturēšana

Tas pats sakāms par robežu nospraušanas principu īstenošanu audzināšanā (12. tab.), apzinātu paradumu konstruēšanu un laika, darbību strukturēšanu, kas nebija nepieciešama dabiskā vidē, kur saskaņošanās ar dabas ritmu nodrošināja arī fizisko un psihisko veselību.

Kopš 2016. gada tikumisko audzināšanu Latvijas izglītībā nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr. 480 *Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība*, kas paredz, ka izglītības procesā jāveicina izglītojamā izpratni, atbildīgu attieksmi un rīcību, kas apliecina šādas vērtības – *dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts*. Vērtību apliecināšanai un īstenošanai izkopjami 12 tikumi: *atbildība, centība, drosme, godīgums, gudrība, laipnība, līdzietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums un tolerance* (Ministru kabinets, 2016). Autore kā NVO pārstāve piedalījās šo MK noteikumu sabiedriskās apspriešanas procesā un var liecināt, ka tika pārstāvētas visdažādāko reliģisko konfesiju nevalstiskās organizācijas, kuras nepiekrita E. Brastiņa Tikumu mācības ieviešanai Latvijas izglītībā, tāpēc arī tādi tautas kultūrai un domāšanai sveši, aizņemti tikumi: tolerance un solidaritāte, lai gan pēc būtības tā pati E. Brastiņa no dainām apzinātā *saderība un miermīlība-draudzība*. Jautājums -kāpēc jāpiesārņo latviešu visnozīmīgākā vērtība – *valoda* ar aizgūtiem svešvārdiem? Starptautiskie klejotājvārdi, kas palīdz “ierakstīties” pasaules “līmenī”?

Mūžu dzīvo, mūžu mācies – Pētera Birkerta pierakstītais sakāmvārds gan mūžam būs aktuāls. Tas pats sakāms par daudziem citiem sakāmvārdiem, kuri paliks kā cilvēciskās harmonijas etaloni, atgādinot par virzienu un visu līmeņu veselību, normālību tad, kad cilvēce virzīsies uz pašiznīcināšanos.

Kopsavilkums

Nodaļas kopsavilkumā jāakcentē, ka tikumiskās vērtības ir lielākais digitālā laikmeta normālības garants gan fiziskā, gan emocionālā, psihiskā, kognitīvā, metakognitīvā līmenī personības psihē. Tās nodrošina arī veselīgu komunikāciju sabiedrībā, kibervidē un virzību uz tādu attīstību, kura ir līdzsvarā ar dabu – gan ekoloģiskā, gan interpsihiskā, gan intrapsihiskā nozīmē.

- Latviešu 3 pamatvērtības: *laime, darbs, gudrs padoms* audzināšanas procesā ne tikai jāatceras kā galvenās, latviešiem raksturīgākās vērtības, bet jāsaprot, ka apgūstot tās sevī, var glābt arī pasauli ap sevi.
- Gudro, liktenīgo izvēli katru mirkli arī digitālā laikmetā var palīdzēt lemt Laima, jo patiesībā tā ir tā pati metakognīcija, kas nosaka Tavu tālāko dzīves likteni. Izvēles veikšana bija, ir un būs mūžam aktuāla.
- Salīdzinot E. Brastiņa 1929. gadā definētos tikumus ar U. Nasteviča 2018. gadā veiktā pētījuma respondentu minētajiem tikumiem (skat. 9. tab.), var secināt, ka 21. gs. ļaudīm pēc 89 gadiem *paklausība, rāmums, prieks, tīrība, daiļums* un *pacietība* vairs nav aktuāli tikumi! Tā vietā parādījušās jaunas aktualitātes: dabas mīlestība un saudzēšana, patriotisms, latviskums, ģimeniskums, atbildība, uzticība, cieņa, patstāvība, pašpietiekamība, pašapziņa, pašcieņa, pašlepnums. Tas apstiprina postmodernisma ietekmi uz tautas kultūru, kur vērojama virzība uz ekonomisko izaugsmi, sasniegumiem, savstarpējo konkurenci, kurā nav vietas paklausībai, rāmumam, domu, rīcības un sajūtu tīrībai.
- Digitālā laikmetā vērtību audzināšana noteikta ar normatīvajiem aktiem – MK noteikumi Nr.480, kuri izglītības iestādē jāpilda obligāti. Valstī likumiski atzītās vērtības: *dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts*; likumiski atzītie 12 tikumi: *atbildība, centība, drosme, godīgums, gudrība, laipnība, līdzietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums un tolerance*. Latviešu valodu piesārņojošie svešvārdi: solidaritāte un tolerance pēc būtības ir senseni dainās apdziedātie tikumi: mīlība, saderība, draudzība.
- Vērtības veidojas vidē, kurā cilvēks dzīvo un attīstās. Visas sabiedrības uzdevums un atbildība ir kopt un sargāt vidi, veidojot augstu vērtību kultūru.

- Sabiedrības vērtību kultūru veido katrs tāds indivīds. Jo harmoniskāka, sevi apzinājusies personība, jo spēcīgāk tā ietekmē sabiedrības kultūrvidi.
- Pašvadīta mācīšanās procesa – metakognīcijas kultūras aktualizēšana digitālā laikmeta izglītības vidē, liek pārskatīt arī vērtību sistēmu filosofisko un kulturoloģisko paradigmu no pozīcijas “sabiedrībai noderīgs indivīds”, kas ir totaliālisma rudiments, uz indivīdu, kura dvēseles atnākšanas nodoms šajā sabiedrībā tiek uzklauts kā vērtība un pieņemts, ja tas ir vērsts uz sabiedrības attīstību.

Secinājumi

Vērtības un tikumi ir sabiedrības domāšanas, sajūtu, rīcības, uzvedības kultūras pamats, kas ir mūžīgi aktuāls, neatkarīgi no laikmetu raksturojošām tendencēm, jo formē indivīda personības uzskatus, ideālus, kas palīdz izvīrīt jēgpilnus mērķus bezgalīgas attīstības perspektīvē. Taču ik pa laikam sabiedrībā morālo krīžu, karu laikā vai kādas ļoti spilgtas personības vai personību grupu garīga vēstījuma vai mentālas ideoloģijas izplatīšanas rezultātā, notiek vērtību pārvērtēšana jeb pārkārtošana, izvīrnot citas vērtību prioritātes, piešķirot tām jaunu nozīmi, funkcionalitāti, ieviešot jaunus tikumus, kas nostiprina šīs vērtību prioritātes. Digitālais laikmets kā postmodernisma parādība transformējis latviešu tradicionālās kultūras vērtības: dabu (urbanizēta), darbu (arvien vairāk pārceļas digitālā vidē), ģimeni (parādās viendzimuma ģimeņu juridiskā nostiprinājuma pieprasījums), laulību (vairs nav aktuāli reģistrēt), valodu (ieviešot MK noteikumos Nr. 480 svešvārdus, kuri apzīmē tikumus: miermīlības (pēc. E. Brastiņa) vietā – *tolerance*; *saderības, draudzības* vietā (pēc. E.B.) – *solidaritāte* –), *gudrais padoms* digitālā laikmetā tiek saistīts ar metakognīcijas prasmēm un kibersonības spēju orientēties kibervidē un tehnoloģijās. 21. gs. ļaudīm no 1929. gada pēc 89 gadiem *paklausība, rāmums, prieks, tīrība, daiļums* un *pacietība* vairs nav aktuāli tikumi! Tā vietā parādījušās jaunas tikumu aktualitātes: *dabas mīlestība un saudzēšana, patriotisms, latviskums, ģimeniskums, atbildība, uzticība, cieņa, patstāvība, pašpietiekamība, pašapziņa, pašcieņa, pašlepnoms* (pēc. U. Nasteviča). Tas apstiprina postmodernisma ietekmi uz tautas kultūru, kur akcentēta tiek ekonomiskā izaugsme, sasniegumi, savstarpējā un starptautiskā konkurence, padarot otršķirīgas morālās normas, kultūras vērtības un 19.-20.gs. tikumus: *paklausību, rāmumu, domu, rīcības un sajūtu tīrību*.

Nākamajā nodaļā, balstoties uz sistēmteoriju atziņām tiks modulēta digitālā laikmeta latvieša modernās dzīvesziņas modeļi, aplūkota kultūras funkcionēšanas sistēma u.c. , kas palīdzēs empīriskajā daļā izprast latviešu tradicionālās kultūras atspoguļojumu kibervidē un noteikt tā funkcionalitāti.

1.2.3. Sistēmteorijas – filozofijā, socioloģijā

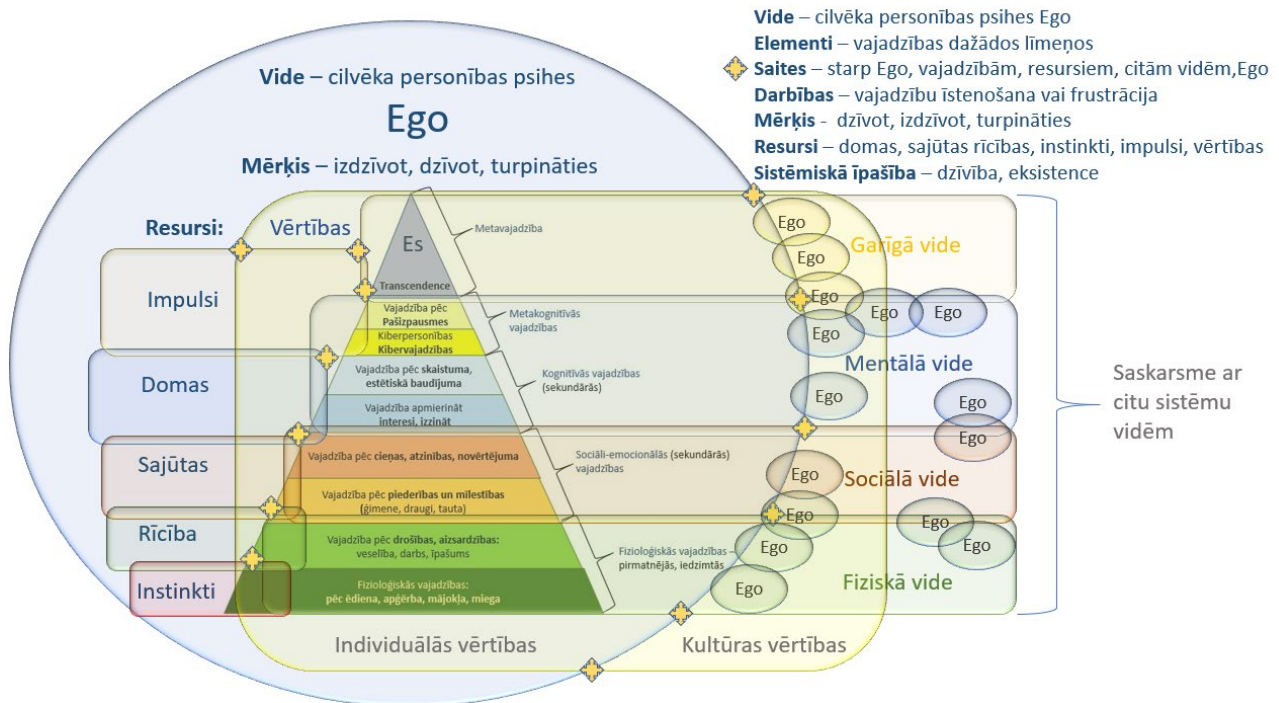
Sistēmteorijas var būt saistītas ar daudzām zinātņu nozarēm, jo palīdz skaidrot kādu problēmu vai izsekot cēloņu-seku likumsakarībām. Sistēmteorijas var aptvert starpdisciplināras zinātņu nozares, tieši tāpēc to definīcijas atšķiras.

Viena no tām - *sistēmteorija (systems theory)* socioloģijas un komunikācijas zinātnes teorija, kas radusies no dabaszinībām un inženierzinātņu jēdzieniem, kuri izskaidro vadīšanu un pašvadību dabiskajās un tehniskajās sistēmās – kibernetikā (Dimants, 2023).

Taču fiziķis, LU Fizikas un matemātikas fakultātes ilggadējs dekāns, Sistēmteorijas kursa docētājs A. Broks (1942) sistēmteoriju skata plaši un definē abstrakti, drīzāk filosofiski – kā domāšanu par domāšanu, kas šī pētījuma diskursā pielīdzināma metakognīcijai. A. Broks izdala rakturīgos sistēmas objektus un uzskata, ka katra sistēma satur savstarpēji saistītas daļas vai elementus un kā veselums ir daļa no apkārtējās vides, kas veidota no citām sistēmām. Bet viņa uzskats, ka cilvēks atspoguļo pasaules parādības cilvēka domu pasaulē kā sistēmas, ir pavēršams arī pretkustībā – cilvēks ar savām domām veido savu apkārtni, kas saskan arī ar fizikas rezonanses likumību. Broks raksta, ka katra sistēma ir daļa no to aptverošās vides, kas veidota no citām sistēmām un cilvēks ir ieinteresēts pētīt un izmantot sistēmu īpašības, lai apmierinātu savas dzīves vajadzības (Broks, 2016). Autore precizē, ka te var būt runa par izziņas *intereses* vajadzību. Tāpat domāt var arī par sajūtām (*emocionālais intelekts*) un rīcībām vai uzvedību (*somatiskais (kermēja)intelekts*)(skat. 1.2.1. nod.).

Savukārt, LU PPMF prof. Dr. paed. Antra Ozola pārliecināta, ka sistēma iegūst īpašības, tikai apvienojoties visiem tās elementiem, ka tās nepiemīt atsevišķam elementam un, ka par sistēmu var saukt tikai tādu parādību kopumu, kuram var noteikt šādus atribūtus: *elementus*, *to saites*, *darbības*, *mērķus*, *resursus*, definēt *vidi*, noteikt *īpašības* (Ozola, 2023). Taču, autore uzskata, ka šāds atribūtu kopums nav attiecināms uz pilnīgi visām sistēmām. Un arī nosauktie atribūti var mainīt savu kategoriju, atkarībā no *Mikro*, *Makro*, *Mega* pasaulu (Namsone, et al, 2011) uztveres rakursa un jēgas, uztveres objekta vai subjekta (*Es (subjektīvs)*, *Tas (objektīvs)*, *Mēs (starpobjektīvs)*, *Tie (starpobjektīvs)*) – pēc filosofa Kena Vilbera (skat. 9. att.) – jeb (*Es*) *fenomenoloģija – strukturālisms*; (*Tas*) *autopoēze – empīrisms*; (*Mēs*) *hermeneitika – etnometodoloģija*; (*Tie*) *sociālā autopoēze – sistēmu teorija* (Vilbers, 2020)). Bet, vadoties pēc A. Broka atziņām, *sistēmteorija* attiecināma arī uz personības psiholoģiju. Šī pētījuma 1.2.1. nodaļas *Vajadzību piramīda* (6. att.) ir personības psihes viena no daudzajām sistēmām, kuras darbības izpratne turpmāk palīdzēs vērtēt kibersonību izpausmes kibervidē, kā arī kalpos kā modelis izglītības pārmaiņu plānošanā. Raugoties no

sistēmteoriju autoru – Ozolas un Broka atziņām, autore *konstrukcionisma* diskursā modulē *personības psihe Ego sistēmu* (7. att.), kurā izšķir 7 sistēmas atribūtus:

7.att. Personības psihe Ego vajadzību sistēmas atribūti (S. Lodiņa)

1) *vidi* – personības psihe Ego (psihe projekcija, kas individualizē apziņu un atšķir to no citām apziņām; pārvērš neapzināto apzinātajā, pārvietojoties dažādos apziņas līmeņos (Ļevina, 2015); latv. tradic. kult. (saīs. - ltk.) – simbols dainās – *Saulesmeita*, kura brien (apziņas) jūrā:

33968-0
 Saules meita jūru brida,
 Vaiņadziņu vien redzēju;
 Dieva dēli kalniņā(i)
 Zelta krustu vēcināja.

Saulesmeita (Ego) visaugstākajā – transcendences *Metavajadzību līmenī* saplūst ar *Patību* (Ļevina, 2015, 78); (ltk. *Dievadēlu*), apziņas paplašināšanās rezultātā, apzinoties visu, visus, ikvienu kā sevi pašu (ltk. *Dievadēla un Saulesmeitas kāzas*):

33763-0
 Dieva dēli, Saules meitas
 Vidū gaisa kāzas dzēra;
 Mēnestiņš tecēdams,
 Tas pārmija gredzeniņus.

Atslēgvārdi – *vidū gaisa* kā simbols norāda uz starpstāvokli – ne dzīvs, ne arī miris, tāds, kurš intrapsihiski neko nevēlas (kuram neko nevajag), tātad – it kā miris, bet ķermenis tomēr ir dzīvs, fiziskā vidē eksistējošs un apziņa – Saulesmeita&Dievadēls – laimē, mīlestībā eksistē un apzinās to tagadnes brīdī, kurš ir 0 punkts – gan dzīvībai, tās sākumā, gan nāvei – tās beigās jeb apstādinātā, mūžīgā, nemirstīgā tagadne, caur kuras spoguļi (*Mēnestiņš – Saules gaismas atstarotājs*) var sajūst jebkuru citu individuālo Es (totālā empātija).

Par šo neparasto stāvokli rakstīts arī Bībelē, kur starp 10 baušļiem viens – *mīli otru kā sevi pašu*. Arī hinduismā tiek stāstīts par *nirvikalpa, savikalpa u.c. samadhi*, bet budisti savā apziņā sasniedz *Nirvanu*, kurā intrapsihiskā (iekšpasaule) – sevis subjektīvā uztvere, izvērsta uz āru – objektīvo uztveri – interpsihiskā (Sebre&Miltuze, 2022), savukārt, latviešu tautas tradīcijās to simbolizē arī kažoka izvēršana uz otru pusi – maskošānās laikā, lai pārtaptu par neredzamu *garu* vai *veli*, kurš dodas pie dzīvajiem, lai palīdzētu piepildīt viņu vajadzības ceļā uz pilnību (autore, n.d.).

2) *Sistēmas elementi* – vajadzības visos apziņas līmeņos – fizioloģiskajā, sociāli-emocionālajā, kognitīvajā, metakognitīvajā un transcendentālajā (Metavajadzība – pēc A. Maslova). Starp šiem līmeņiem nav tiešas sadarbības – *saites*, jo vienlaicīgi Ego var īstenot paralēlās vajadzības pat 3 un 4 apziņas līmeņos, piem., cilvēks brauc uz darbu ar mašīnu, stūrē un vienlaicīgi ēd kaut ko, klausās mūziku, gūstot estētisku baudu un pa vidam komentē salonā sēdošo pasažieru sarunas (soc.-emoc. vajadz.).

3) *Saites* šajā sistēmā ir starp galveno vajadzību īstenošanas *lēmēju* un *kārtotāju* vērtību prioritāšu secībā – Ego, kurš apsver arī izdevīgāko (4) *resursu* kā instrumentu lietojumu jeb – kura ziņojumam klausīt vispirms: *instinktiem, rīcībai, sajūtām, domām*, dziļi iekšējiem vai ārējiem *impulsiem*, kuri var parādīties arī no citas sistēmas vidēm – *fiziskās, sociālās, mentālās* un mistiski – *garīgās*, citām Ego sistēmām katrā no šīm vidēm un, kuras nosaka vai ietekmē individuālās vai kolektīvās *kultūras vērtības*.

5) *Darbības* šādā sistēmā ir vienkāršas – *vajadzību apmierināšana* – dēļ baudas, labsajūtas, gandarījuma vai citu sistēmu, vai citu prioritāšu rezultātā kā negatīva darbība var būt arī vajadzību frustrācija jeb neapmierināšana tā, kā sākotnēji bija iecerēts un vajadzīgs. Sadarbība starp *domām, sajūtām, rīcību*, veidojot kovergenci arī noteikti ir pieskaitāma pie šī atribūta. Jāpiebilst, ka šie trīs atribūti - domas, sajūtas un rīcības ir ar trīs smalkuma modulācijām matērijā - fiziskajā, emocionālajā un kognitīvajā, kas veido atšķirīga blīvuma svārstības, raugoties no metafizikas aspekta.

6) Sistēmas *mērķis* – izdzīvot, dzīvot, turpināties vai saplūst ar Sākumpunktu (nulli) – *jēga* – no neapzinātā kļūt par apzināto. Ja *Ego* pārstāj gribēt, ja tam neko nevajag, ja tas neko nevēlas, tad nav

arī jēgas un mērķis, dēļ kā dzīvot un turpināt cīņu par izdzīvošanu. Parasti problēmas rodas arī tiem, kuriem visas vēlmes (nepamatotas, liekas, izdomātas, izfantazētas, aizņemtas, pārņemtas) un vajadzības piepildītas, piem., miljoniāriem, kuri visu var atļauties, jo naudas ir pietiekoši, lai nopirktu un vairs nav jāizdzīvo, jādzenas pēc kaut kā (Z. Freida psihoanalīzes pamatinstinkts – *libido* – *dzimumdziņa*). Latviešu tautas pasakās šī situācija saskatāma motīvā, kur Stiprais Ansis kalpo pie sīksta kunga, kurš nevar vien spēt izdomāt jaunas vajadzības, jo puisis pārāk ātri tās izpilda, tāpēc beigās izliekas par mirušu, lai puisis vienkārši iet prom, bet no sākotnējā līgumā norunātā soda tomēr neizmuka...(Šmits, 1998).

7) Sistēmas *īpašība* – būt dzīvam, eksistēt šeit un tagad. Katrs atsevišķais elements – vajadzība pati par sevi vēl nevar uzturēt dzīvību, bet gan tikai visas kopā.

Secinājums – viena sistēma ietekmē otru un katrai ir ietekme uz citas vidi, atstājot noteiktas pozitīvas vai negatīvas sekas. Ārējā sistēma, ietekmējot Ego kādā no apziņas līmeņiem, var bloķēt, frustrēt vajadzības apmierināšanas procesu vai – otrādi – atbloķēt un veicināt apmierināšanu. Acīmredzot, svarīgi ir vienai sistēmai apzināti neizolēties, bet turpināt plūstošu, mierīgu mijiedarbi vispozitīvākajā, ekoloģiskākajā veidā, pēc principa – radot vismazāk negatīvu seku un uzmanīties no citu bloķēšanas vai sevis īstenošanas uz citu rēķina, kā arī attīstīties pēc iespējas līganāk, mierīgāk, vienmērīgāk. Latviešu tautas dainās šo mijiedarbi simbolizē mītiskais audums:

33941-0
Saule meta audekliņu,
Vidū gaisa stāvēdama;
Mēnestiņis tekādams
Sajauc Saules audekliņu.

Cita mēroga sistēmā – tas pats motīvs un princips:

2404-0
Caune auda audekliņu
Sausas egles galiņā;
Atskrej vēja vanadziņš,
Sajauc caunes audekliņu.

Ja egle ir mūžības simbols, tad *sausā egle*, acīmredzot, stāsta par šīs mūžības pārtraukšanās procesu. To apstiprina dainas nākamās divrindes, kurās *vanags* (apziņas uzmanības simbols) izjauc pasaules audumu. Lai vienu vai otru vajadzību apziņā *Ego* padarītu par aktuālu, uzmanība ir tā, kura

ir starpnieks lēmuma pieņemšanā – dzīvot vai beigt dzīvot, jo sākotnējais nodoms ir izpildīts vai nav ideju, (iekšējās, ārējās) motivācijas, intereses turpināt dzīvot.

Kas ir indivīda un, kas – sabiedrības vajadzību galējais papildījums, kurš tālāk lineārajā laikā pāriet negatīvajā – neizpaustajā, neapzinātajā bezapziņā, neeksistencē, veidojot kārtējā cikla fāzi? To arī empīriskajā pētījumā autore izvirza kā kritēriju, analizējot mērķus dažādiem pasākumiem, individuālām iniciatīvām. Kura apziņas līmeņa vajadzības dominē indivīdiem, kuras sabiedrībai – kibervides atspoguļojumā? A. Maslova piramīda, pēc viņa paša teiktā (skat. 1.2.1. nod.), patiesībā nav piramīda, bet vajadzību sistēma, kurā nav zināms, ka tikai pēc zemāko vajadzību apmierināšanas, nodrošināšanas, cilvēks pievēršas augstāko īstenošanai. Arī šo aspektu ir iespēja pārbaudīt empīriskajā pētījumā. Bet, varbūt visas vajadzības tiek apmierinātas harmoniski un integrēti – no visiem apziņas līmeņiem – nedaudz, ievērojot mērenības principu?

ASV filosofs Kens Vilbers (1949) filosofējot par apziņas attīstību (individuālo (subjektīvo) – kolektīvo (subjektīvo)), ir attīstījis *Integrālo teoriju*, kuras pamatā ir sistēmteorijas un Spirāldinamikas teorijas (Beck & Cowan, 2003) principi, kā arī daudzu zinātņu nozaru integrācija ar dažādiem reliģiskajiem uzskatiem. Viena no Vilbera *Integrālās teorijas* atziņām: cilvēka apziņas veidošanās notiek 3 kārtās:

1. kārtā – duālistiski, agresīvi;
2. kārtā – integrēti, holistiski, neduāli;
3. kārtā – savienojoties ar visu esošo.

Tas apstiprina un papildina iepriekš aplūkoto *Ego* apziņas attīstību no ierobežotā, savtīgā savu vajadzību apmierināšanā uz plašā – neierobežotā sasniegšanu Patībā. Vilbers vēl precīzē šo parādību, uzskatot, ka morālā attīstība cilvēku ved pretī aizvien aptverošākām rūpēm:

- *egocentrisms* (man);
- *etnocentrisms* (mums – manai grupai);
- *pasaulcentrisms* (mums visiem – visiem cilvēkiem);
- *kosmocentrisms* (visai esībai – kosmosam) (Vilbers, 2020).

No tā var secināt, ka pētījumā aplūkotā latviešu tradicionālā kultūra, faktiski nav cilvēka apziņas galējā attīstības pakāpe *Ego* kontekstā. Postmodernisma globālisms, kas ienāk izglītībā un kultūrā arī kā jēdziens, Vilbera terminoloģijā tiek saukts par *pasaulcentrismu*. Teorētiski, ja tiek padarīts neaktuāls *egocentrisms* (man) un visa uzmanība tiek sakoncentrēta uz, piem., *visu esību*, tad zūd subjekts, kurš var dot *visai Esībai*. *Ego* – individualitāte kā centrs ir nepieciešams, lai uz tā būvētu

nākamās Esības apziņas pakāpes, ja konceptuāli individualitāte joprojām neatstāj fizisko ķermeni, bet tikai maina apziņas plašuma tvērumu (Dž. B. Kerola *Intelektā 3 līmeņu hierarhiskais modelis* (Čukurs, 2021)). Tieši tāpēc arī *etnocentrismam* šajā sistēmā ir vieta būt. Un, ja tā nav, tad zūd jēga arī *pasaulcentrismam* un *kosmocentrismam*. Iespējams, ka līdzsvarotas attiecību saites starp šīm kategorijām arī ir harmonisks risinājums.

ASV psiholoģijas doktora Klēra Greivsa (Clare W. Graves 1914-1986) uz pētījumu bāzes izveidotā *Spirālveida dinamika* (*Spiral Dynamics*), kuru tālāk kā *Spirāldinamikas teoriju* attīsta viņa studenti – Kristofers Kauens (Christopher C. Cowan) un Dons Beks (Don Edward Beck), ievieš jaunu modeli, lai iezīmētu milzīgās ekonomiskās pārmaiņas, koncentrējoties uz jaunākajām vadības sistēmām, procesiem, procedūrām un paņēmieniem, sintēzē ar pieaugošu tendenci kultūru daudzveidībā (Beck & Cowan, 2003). Greivss augstu novērtēja A. Maslova izstrādāto cilvēka vajadzību piramīdu, bet uzskatīja, ka cilvēku problēmas mēdz kļūt tik sarežģītas, ka prātam jārada jauns, sarežģītāks pasaules modelis, lai spētu saprast un atrisināt jaunās problēmas. Taču nepaspēja to izstrādāt, nomirstot. Darbu turpināja jau minētie viņa studenti un jau pieminētais K. Vilbers. Galvenā ideja – katrs nākamais attīstības līmenis ietver ne tikai daļu no iepriekšējā līmeņa, bet arī nelielu daļu no paša sākotnējā (Beck & Cowan, 2003). Individīdi, kas attīstās – integrē sevī augstākā līmeņa kvalitātes; indivīdi, kas degradē zemākā līmenī – noliedz esošā līmeņa kvalitātes (Vilbers, 2020).

E.D.Beck, C.C.Cowan

34036-1

Bij man viena balta pupa,
Kur es viņu iestādīju?
Baltu smilšu kalniņā
Liela ceļa maliņā.
Ta izzauga kupla gara
Da pašiem debešiem.
Es uzkāpu pie Dieviņa
Pa pupiņas zariņiem.
Tur atradu Dieva dēlu
Kumeliņu seglojot.
Labrītī, Dievs palīdz!
Kumeliņu seglojot.

8.att. Spirāldinamikas līmeņi pēc Beka, Kauena (S. Lodiņas modifikācija) un Garā pupa - ltk.

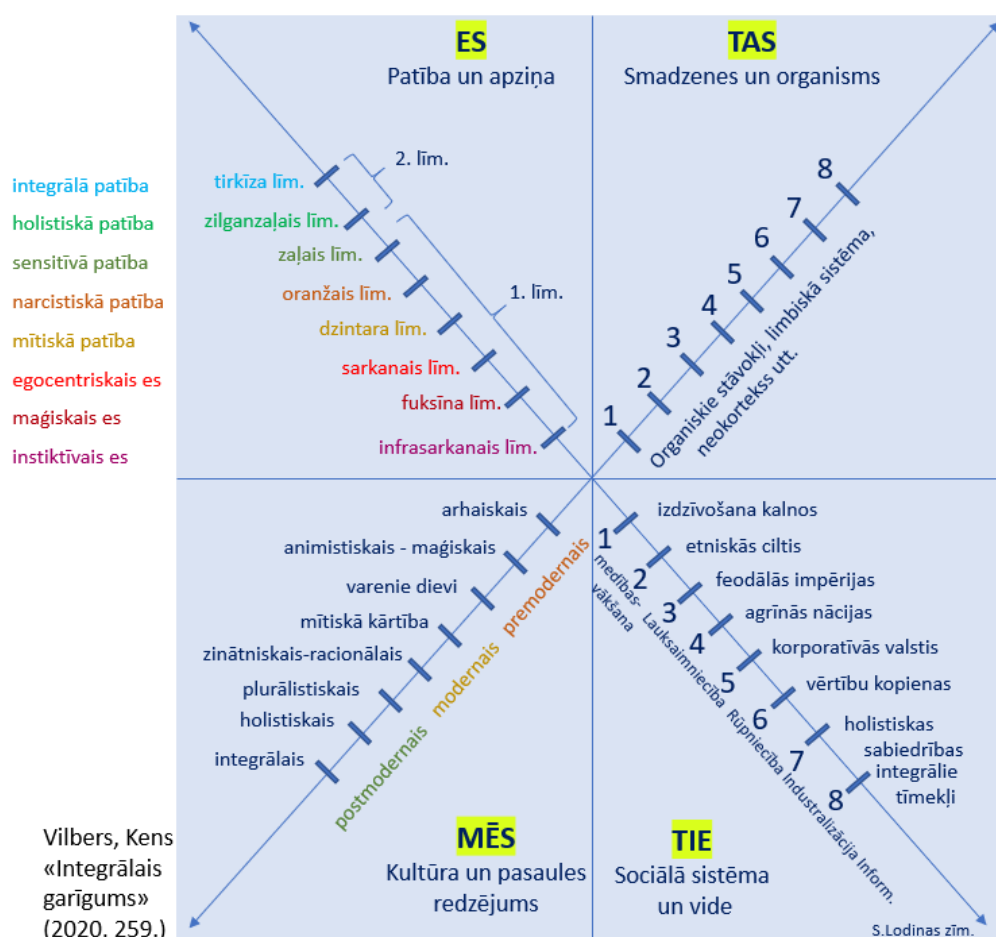
Pēc 8. att. aktuālajā laika posmā notiek pāreja no postmodernās apziņas uz integrālo apziņu. Pēc Beka un Kauena, tas attiecas gan uz ģeopolitisko, kultūras, izglītības, uzņēmējdarbības, personīgās dzīves attīstību un izskaidro visdziļākās atšķirības cilvēkos, kā arī izklāsta ļoti konkrētu instrumentu kopumu, kā tās pārvaldīt (Beck & Cowan, 2003). Vispārēja izpratne par ciklisku attīstību (spirāldinamiku) Garās pupas tēla veidā ir atrodama arī tautas folklorā. Bet dainā minētā *kumeliņa seglošana* – ir simbols apzināšanās jeb apzinātai procesu pārvaldībai – virzībai tikai pēc tam, kad vispirms satikts ir pats Dievs jeb transcendences stāvoklī ieraudzītas pasaules kārtības likumības.

Secinājums – arī daļa no latviešu tradicionālās kultūras ir aktuāla mūsdienās, tikai jau citā ietvarā – postmodernā vai integrālā. Un galvenā atziņa – latviešu tradicionālā kultūra nevar vienkārši beigt būt aktuāla mūsdienu sabiedrībai, izglītībai, jo daļa no tās – noteiktu principu veidā, turpināsies arī vistālākajā nākotnē (UNESCO globālā ziņojuma – 2050 jautājumi: *ko saglabāt, ko turpināt, no kā atteikties* (UNESCO, 2022) arī aktuāli visos attīstības līmeņos).

Iepriekš aplūkotais *Spirāldinamikas* princips K. Vilbera *Integrālās teorijas* shēmā ir jau izvērstas 4 dimensijās – *Es, Tas, Mēs, Tie* kvadrantos (9. att.). Es kvadrantā iezīmēta *Globālā Es* intrapsihiskās apziņas attīstība no *instinktīvā es*, kurš apmierina pamatinstinktu vajadzības pēc barības, mājokļa, dzimumdzīves uz *integrālo Patību*. To pašu var teikt par citiem 3 kvadrantiem, kur *Tas* atspoguļots kā bioloģiskās attīstības evolūcija cilvēka smadzeņu, organisma funkcionalitātē, bet *Mēs* – kultūras attīstības filoģenēze no *arhaiskā* uz *integrālo*. Kultūras diskursā, kāpot uz leju – jānoliedz (uzskati, priekšstati), kāpjot uz augšu – jāintegrē, jo tā var nokļūt nākamajā līmenī. Cik daudz šādu līmeņu – nav zināms, jo šīs sitēmas ir atvērtas turpinājumam. *Tie* kvadrantā redzama ekonomiskā attīstība. Atliek noskaidrot, ko tieši nozīmē Vilbera izpratnē kvadrantu 6-7 līmeis, kas iezīmē mūsdienu digitālo laikmeta vidi. Un vienu soli uz priekšu – nākotnē arī var ieraudzīt – 8. līmeni.

Nolasot informāciju 6. līmenī, digitālo laikmetu var raksturot kā *plurālistiskās postmodernisma* kultūras laikmetu, kurā vērtību kopienas uztur kultūru, saglabā to, attīstot *sensitīvo patību* (un atbilstoši – bioloģiskā organisma, smadzeņu daļas). *Narcistiskās patības* līmenī – narcistiskā uzvedība plašā sabiedrībā ir aizejoša parādība. Pie tās pieskaitāmi visi lielo balvu, gada balvu pasākumi un sociālie, amorālie elki-tēli, kas pārējiem liek viņiem sekot, atdarinot. Narcisisma veidošanās filoģenēzei var izsekot kultūrvēsturiskā diskursā – Pirmajā un Otrajā Pasaules karā gāja bojā daudz vīriešu, atstājot vientuļas sievietes ar bērniem. Uzņemoties ne tikai savus sieviešu, bet arī vīriešu darbus, mātes kļūva par maskulīnām varonēm, kurām nebija laika mīlēt ne sevi, ne bērnus, jo bija smagi jāstrādā, atjaunojot sagrauto. Nenovērtēts, neatbalstīts, nedrošībā audzis bērns, kuram trūkst viena vai abu vecāku sirids siltuma, vēlāk dzīvē izaug par narcisu, manipulētāju, kurš pievērš sabiedrības uzmanību pozitīvā vai negatīvā veidā, izpelnoties mīlestību, lai kompensētu tās deficītu

sevī vai naidu (nozieguma gadījumā) un izolāciju no sabiedrības, kas viņu problēmu vēl pastiprina (Sebre&Miltuze 2022). Narciss nav ne pie kā vainīgs! Sabiedrība pie tā arī nav vainīga! Pie tā ir vainīgs karš un tās dažas personības, kuras to pieļāva kā autoritātes valdībā. Bet jaunā, nu jau trešā pēckara paaudze ir citāda – tā atsakās no narcistiskajām gada balvām kā vērtības un izmanto sabiedrības uzmanību, lai skaļi protestētu pret valdošajiem uzskatiem (LSM.lv Kultūras redakcija, 2023).

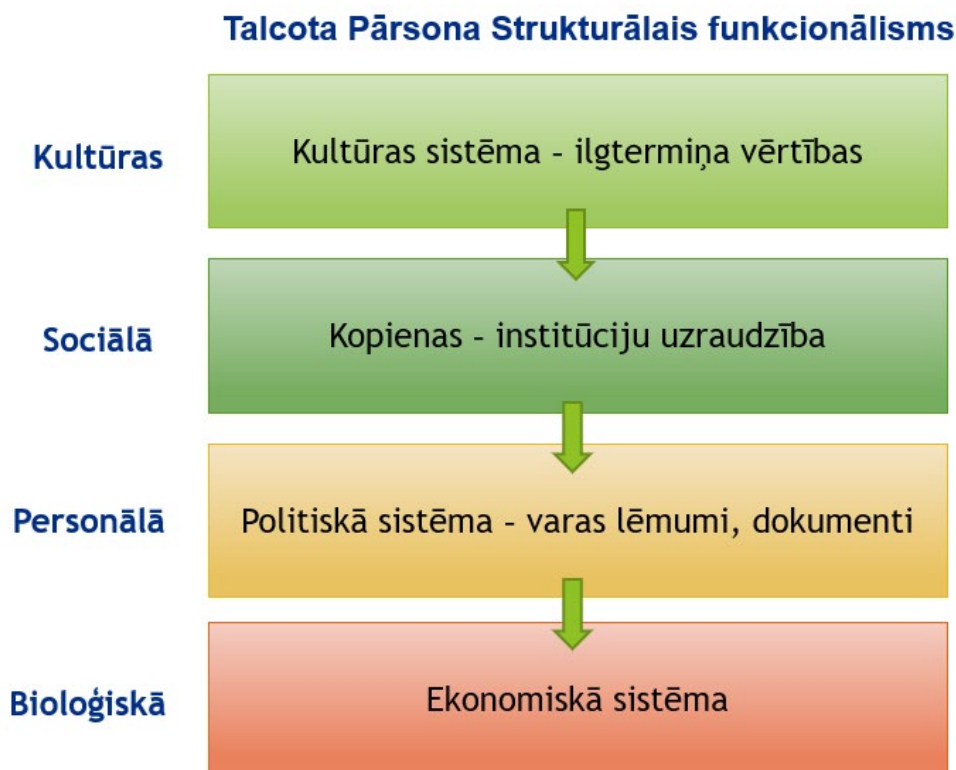

9. att. K. Vilbera subjektīvās un objektīvās realitātes modulācijas - kvadranti (S. Lodiņas zīm.)

Nākošais – 7. līmenis – *holistiska patība, holistiska kultūra, holistiska sabiedrība, arī holistiska uztvere* smadzenēs. Bet 8. *integrālā līmeņa* iezīmes ir jau šobrīd redzamas – *kibertehnoloģijas, mākslīgais intelekts ar interfeisiem* un visaptverošu uztveri, empātiju – tā ir pozitīvā puse. Par negatīvajiem draudiem arī iepriekš jau tika rakstīts – mākslīgā intelekta manipulāciju totāla vara pār cilvēku intelektu, kuru var pasargāt tikai attīstīta, dziļa, abstrakta, simboliska, holistiska, integrēta domāšana.

Tālāk empīriskajā pētījumā būs iespēja pārlicināties par šo iezīmju eksistenci sabiedrības kultūrā un izglītībā jau šobrīd. Taču vēl jāizseko horizontālai, socioloģiskai parādībai, kas nosaka sabiedrības kultūras attīstību vai tās filtrāciju pēc pētījumā jau sākotnēji uzdotajiem jautājumiem: *kas jā saglabā, kas jāattīsta, no kā jāatsakās* kultūras tradīciju pārnesē nākamajām paaudzēm. Kas to nosaka postmodernisma nosacījumu kontekstā – tauta vai institūcijas ar *konstrukcionisma* diskursā pieņemtiem lēmumiem? Empīriskajā pētījumā šai sociālajai parādībai būs iespēja izsekot un izdarīt secinājumus.

ASV vēsturnieks, sociologs Tolkots Pārsons (*Talcott Parsons*, 1902-1979) pasniedza socioloģiju Harvarda universitātē. Savā *Strukturālā funkcionālisma* socioloģiskajā sistēmt teorijā (10. att.) izdalīja četrus organizācijas līmeņus: *kultūras, sociālo, personālo un bioloģisko*. Pēc tā spriežot, kultūras vērtības ilgtermiņā nosaka kultūras kopienu dzīvotspēju. Kopienas uzrauga jeb atbalsta institūcijas, kuru darbību regulē dokumenti, kurus sastādījuši pie varas esoši politiķi, vadoties pēc kopējās ekonomiskās sistēmas tendencēm (Parsons, 1991).

10. att. **Strukturālais funkcionālisms** (S. Lodiņas modifikācija pēc T. Pārsona)

Parsons raksta, ka valstiskajā organizācijas līmenī runa ir par valsts un valdības organizācijām, kurām ir kontroles un regulēšanas funkcijas attiecībā pret zemākajiem līmeņiem.

Sabiedrības pastāvēšana un saskaņota darbība ir atkarīga no tās struktūru normālas funkcionēšanas. Ar funkcionēšanu tiek saprasta darbība, kura veicina vai kavē sociuma kā veseluma saglabāšanos.

Šādai darbībai ir jāatbilst 4 sistēmprasībām:

- *Adaptīvai*, t.i. jāveicina sistēmas pielāgošanās tās apkārtnei;
- *Mērķvirzošai* – mērķus un to prioritātes noteicošai, mērķu sasniegšanai nepieciešamo resursu mobilizējošai;
- *Integrējošai* – sistēmas vienotības, veseluma un iekšējās kārtības uzturošai;
- *Latenta parauga saglabājošai* – sistēmas līdzsvaru nodrošinošai. Stabīlā sociālā organismā normāli funkcionējošas daļas uztur un saglabā līdzsvaru, sistēmas homeostāzi. Daļas funkcionē normāli (pareizi), ja to darbība atbilst sabiedrības stabilitāti nodrošinošai vērtību orientācijai. Disfunkcija ir graužoša darbība, kas vērsta uz sistēmas stabilitātes, noturīguma izjaukšanu.

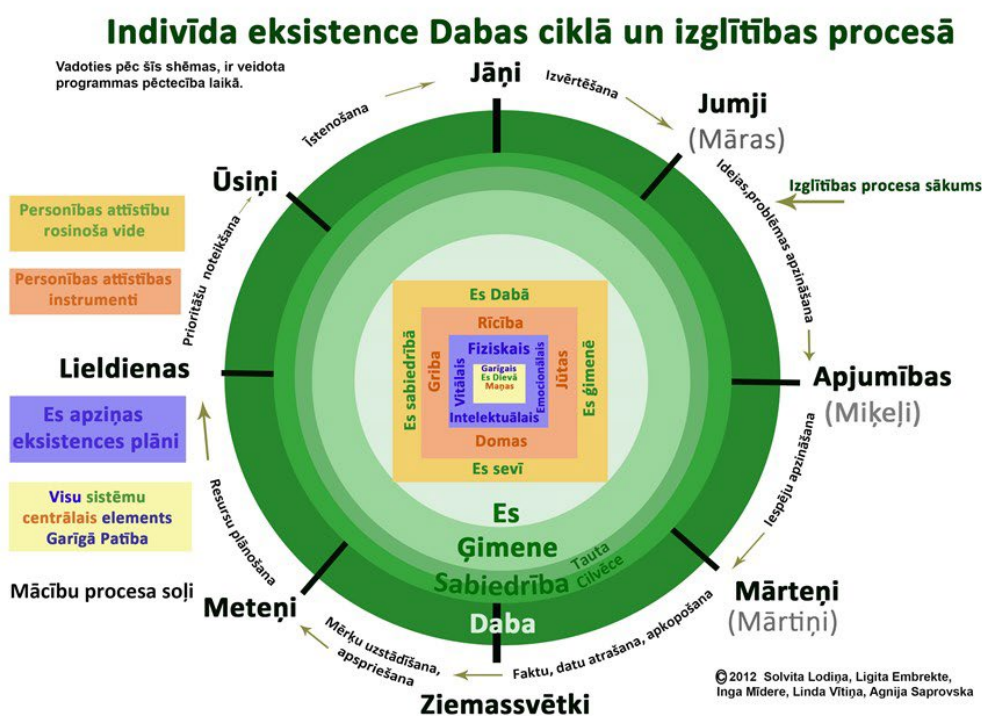
Pārsons uzsver, ka sociālā sistēmā pastāv divējādi procesi: integrējoši un regulējoši. Tiem ir kompensējošs raksturs. Pārmaiņas, jaunievedumi sabiedrībā jārealizē bez konfliktiem. Strukturālo izmaiņu procesi, kuri skar pamatvērtību un normu sistēmu, katra nākošā fāze atšķiras no iepriekšējās ar pieaugošu sarežģītību. Sociālās sistēmas izmaiņas notiek adaptācijas spēju palielināšanās virzienā. Iekļaušanās mehānisms, kas nodrošina jauno struktūru (vienību) integrāciju sabiedrībā, saglabājot to saskaņotu darbību jaunos apstākļos (Parsons, 1991).

Visi mehānismi darbojas vienlaicīgi, un to mērķis ir nodrošināt sabiedrībā harmoniju, normālu funkcionēšanu un attīstību. Empīriskajā pētījumā jāpārlicinās vai Pārsona teorētiskie principi attiecināmi uz mūsdienu latviešu tradicionālās kultūras kopienu un institūciju dialogu, vai kopienu vajadzības uzklasa uzraugošās institūcijas vai tieši otrādi – to vajadzības nosaka dokumenti un to izpildīšanai sekojošais finansējums.

Turpinājumā autore tikai iezīmēs sistēmteorijas, kuras jau 15 gadus attīsta neliels skaits Latvijas domātāju (tautas filosofu) uz latviešu tradicionālās kultūras – Gadskārtu svētku tradīciju un folkloras – pasaku, dainu simbolu bāzes, turpinot Jaunlatviešu iesākto darbu pie latviešu tautas pašnoteikšanās spējas, kas ilgtermiņa perspektīvē garantētu tautas pastāvēšanas drošību nu jau globālisma kontekstā un stabilas pasaules uzskatu, vērtību sistēmas un tās attīstības algoritma Latvijas kultūras plurālisma situācijā, lai uz tā bāzes izveidotu jaunu izglītības principu, metodikas konceptu, kurā būtu integrētas senās tradīcijas un modernās zinātnes, tādas kā psiholoģija, kulturoloģija, filosofija, sistēmteorija – tā, lai tas sekmētu audzināt tādas personības un kiberpasības – dialogā ar mākslīgo intelektu, kuras spēj harmoniski apzināti, sistēmiski konstruēt vairāklīmeņu identitātes,

atbilstoši digitālā laikmeta tehnoloģiskajai kibervidei un, lai pedagogi, programmu veidotāji izprastu modernā latvieša vajadzības veseluma pieejā.

Gadskārtu cikliskuma teorija ir radusies 2012. gadā, biedrībai *Kustība par latvisku kultūru izglītībā* uzsākot projektu *Latviešu ābece* pedagogu domāšanas darbnīcās. Šis modelis ir pamatā pirmsskolas programmai ar latviešu tautas tradicionālās kultūras dominanti (skat. 11. att.) (Lodiņa, 2022).

11. att. Indivīda eksistence Dabas ciklā un izglītības procesā (S. Lodiņas zīm., 2012.g. KLKI darba grupa: Solvita Lodiņa, Ligita Embrekte, Inga Mīdere, Linda Vītiņa, Agnija Saprovskā)

Pamatkoncepts – skolēniem mācību procesa ciklā, fiziski piedzīvojot visas gadskārtas atbilstošajos gadalaikos Dabā, personība arī attīstās integrēta un pilnīga (holistiska), jo tautas tradīcijās, svētku rituālajās darbībās, dziesmās dejās ir visi nepieciešamie simboli, uzskati, atklāsmes, līdzības, kuras sajūtot, izprotot un izdzīvojot, apzinoties domas, radoši tās procesā pielietojot (griba, rīcība), notiek attīstība katru gadu jaunā, atkārtotā ciklā (pēc *spirāldinamikas* principa) dažādās vidēs: *sevi* – apzinoties ik mirkli savas sajūtas, domas, rīcību motīvus, mērķus, vajadzības; *ģimenē* – mācoties sadzīvošanas uzvedību, attieksmes, izdzīvošanas prasmes; sabiedrībā – veidojot attiecības, kopjot tikumus un vērtības; Dabā – vērojot, saudzējot, sargājot, lietojot ekoloģiski. Problēma šajā konceptā ir fakts, ka Gadskārtu rituāli pārsvarā saistīti ar izdzīvošanas vajadzību nodrošināšanu – auglību gan ražas nozīmē, gan ražas audzētāju nozīmē (auglīga sievietē dzemdē daudz bērnu, kuri vēlāk palīdzēs

tikt galā ar lielu saimniecību darbiem). Mūsdienās ražīgumu nodrošina zinātniski pareiza lauksaimniecība un zemes kopēju lielo skaitu aizstāj tehnika un tehnoloģijas. Cilvēki, tikuši vaļā no smagiem fiziskiem darbiem, sāk pievērsties kognitīviem – studē, raksta maģistra darbus, pēta to pašu dabu, lai izprastu tās algoritmus, tad nonāk no tā visa stresā un meklē relaksācijas, reģenerācijas iespējas Dabā, izmantojot tūrisma metodes, kas neuzliek par pienākumu ilgstoši būt kādā vienā vietā, par kuru smagi jā rūpējas. Par šādas situācijas apraksta konceptu kā autore izvirzītu teoriju, būs iespēja pārliecināties empīriskajā pētījumā un izdarīt secinājumus par mūsdienu dzīvesveida veseluma principiem Gadskārtu dabiskā cikla kontekstā.

Vēlāk – 2020. g. autore attīstīja ciklu teoriju, balstoties uz Dabā novērojamiem dabiskiem cikliem (12. att.). Ciklu principu kā sistēmu var attiecināt uz jebkuru procesu, parādību dabā, indivīda fiziskā mūžā, attīstības, izaugsmes, krīžu ciklos un arī personības psihē - intrapsihiski un interpsihiski; sabiedrībā, sociumā, ekonomikā, politikā, kultūrā.

A Dabas cikli:

Visuma neeksistence - eksistence

Gadalaiki: ziema, pavasaris, vasara, rudens

Viena diennakts: pusnakts, rīts, pusdienlaiks, pēcpusdiens, vakars - 24 h

Vienas stundas, minūtes, gada cikli: 60 min, 60 sek., 24 mēn.

B Sociāli-ekonomiskie un kultūras cikli:

Sabiedrības politiski-ekonomiskie cikli: labklājība, ekonomiskās krīzes.

Institūciju un organizāciju, projektu pastāvēšanas cikls: veidojas, plāno, īsteno, attīstās, gūst zaudējumus, likvidējas.

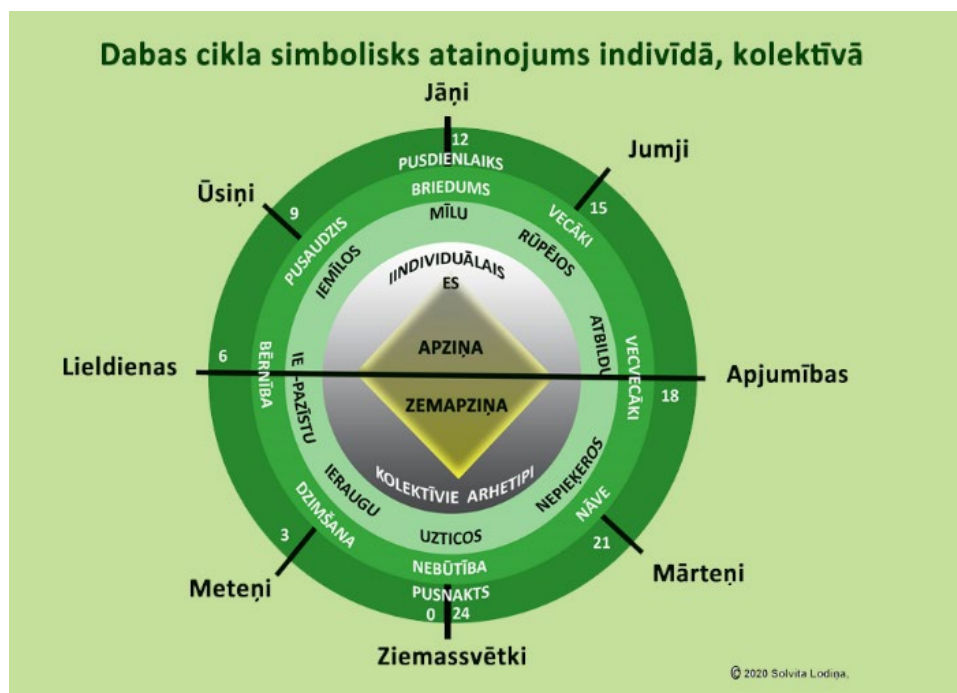
Gadskārtu ieražu svētku cikls kā sabiedrības kultūras parādība: Ziemassvētki, Meteņi, Lieldienas, Ūsiņi, Jāņi, Jumji, Apjumības (Miķeļi), Veļu laiks, Mārteņi.

C Indivīda, personības psihes procesu cikls

Mūžs (*Mūža Godi*): piedzimšana, bērnība, pusaudžu gadi, briedums, vecāks, vecvecāks, nāve.

Domāšanas - darīšanas cikls: idejas radīšana, plānošana, īstenošana, izvērtēšana (secinājumu izdarīšana).

Jūtu cikls: ieraudzīšana, iepazīšanās, iemīlēšanās, mīlēšana, rūpēšanās, atbildība, nepieķeršanās, uzticēšanās.

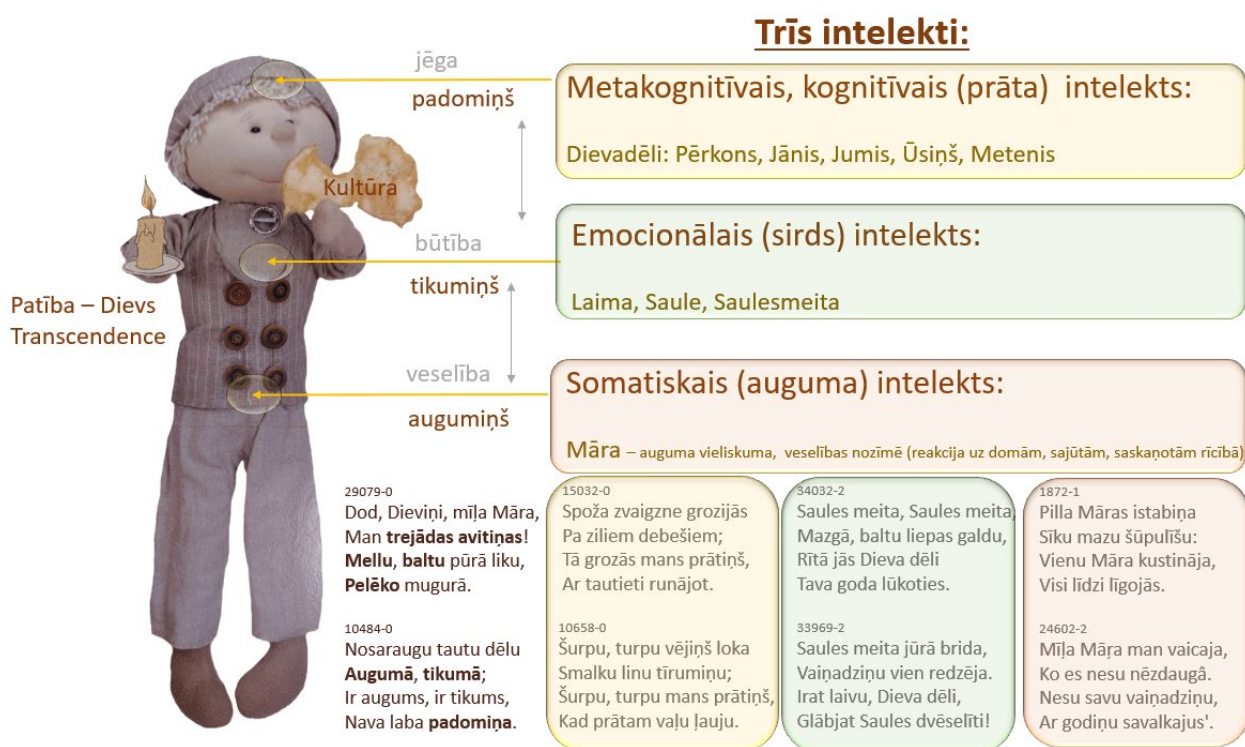

12. att. **Dabas cikla simbolisks atainojums individuā, kolektīvā** (S. Lodiņa, 2020)

Uzmanīgi iedziļinoties tradīciju dziļākajā jēgā no moderno zinātņu diskursa, sistēmteorijām, Spirāldinamikas, Integrālās teorijas, dažādiem psiholoģijas novirzieniem, iespējams attīstīt etnopsiholoģijas virzienu, kurš Latvijā tradicionālo kultūru padarītu no jauna aktuālu ne tikai mūsdienu psihoterapijas praksē, bet arī izglītības vidē, radot gan pedagogu, gan skolēnu interesi pētīt tradīcijas jaunā diskursā – no personības attīstības aspekta un paņemot svarīgāko, kas tradīcijās rodams – emocionālā intelekta attīstību jeb spēju verbalizēt acīm redzamo un sajūtamo (dainu sacerēšana), dabas filosofiju, ekoloģisku attieksmi gan pret dabu, gan citiem, gan arī pret sevi (intrapsihiskā nozīmē), nevis turpinot mācīties *mitoloģiju*, kuru dažus gadsimtus atpakaļ ieviesa vācu mācītāji par senlatviešu dieviem (literatūras māc. pr. temats 9. klasē) kā ārpus cilvēka psihe – kaut kur debesīs (?) mītošiem, jau zudušiem tēliem bez reālas funkcionalitātes mūsdienu cilvēka psihe harmonizācijā, homeostāzē. Protams, ka tāda arhaiskā domāšana digitālā laikmeta jaunieša psihē izsauc pretestību un asociējas ar *totalitārisma* laiku un metodi – apgūt kaut ko tikai tādēļ, ka kāds augstākstāvošs statusā tā ir nolēmis un atzinis par labu esam. Ņemot vērā to, ka arī pati psiholoģija ir jau attīstījusies septiņos viļņos, izvairoties Dievu saukt par Dievu, jo tas ir nezinātniski, bet šo personības psihe apziņas stāvokli dēvējot gan par *transpersonālu*, *transcendentālu*, *dažādu veidu*, *līmeņu Patību*, kura jāsasniedz ar sarežģītām *apzinātības* praksēm, kuras nākušas no ASV, pārbaudītas Eiropā utt., Latvijas izglītībā, mācot par dainām, kurās parādās Dievs, Laima, Māra, var skaidrot, ko tas nozīmē mūsdienu cilvēkam no psiholoģijas zinātnes diskursa (skat. 13. att.). Šāds skatījums ir piemērots pilsētniekiem,

kuri vairs nav saistīti ar tradicionālo lauksaimniecības ciklu dabā, bet brauc relaksēties, atjaunoties tur kā tūristi.

Jau 1.2.1. nodaļā autore nolēma tālāk pētījumā izmantot trīs intelektu teoriju, kura, izrādās, vienkāršotā formā ir atrodama arī daļu simbolos kā – padomiņš, tikumiņš un augumiņš, kas kopā veido kongruenci starp domām, sajūtām un rīcību.

13. att. **Trīs intelekti latviešu dainās** (S. Lodiņa, 2023)

Digitālā laikmeta cilvēkiem raksturīga problēma – laika trūkums. Tā cēlonis – savu patieso vajadzību nedzirdēšana, jo rīcību nosaka kognitīvi konstrukti, kuri nav saskaņā ar auguma (ķermeņa) un emociju patiesajām vajadzībām. Konceptuālu vajadzību apmierināšana arī rada laika trūkumu, bet tas – stresu. Mieru sniedz Daba, tāpēc cilvēks ar saviem sarežģītajiem kognitīviem konstruktiem dodas pie tās reģenerēties, līdzsvarot savus trīs intelektus.

Secinājumi

- Arvien vairāk aizstājot fiziskā darba darīšanu ar tehnoloģijām un, sabiedrībai pārceļoties kognitīvajā līmenī, un arī to sākot aizstāt ar mākslīgo intelektu, cilvēcei vislielākais drauds ir pazaudēt savu sajūtu uztveri un emocionāli siltu (empātisku) attiecību veidošanu gan ar savu

Patību, gan tuviem cilvēkiem, ar sabiedrību, neatkarīgi no tās kultūras paterniem, vērtību konstruktiem.

- Latviešu tradicionālā kultūra nevar vienkārši beigt būt aktuāla mūsdienu sabiedrībai, izglītībai, jo daļa no tās – noteiktu principu veidā, turpināsies arī vistālākajā nākotnē. Iedziļinoties tradīciju dziļākajā jēgā no moderno zinātņu diskursa, sistēmteorijām, psiholoģijas novirzieniem, iespējams attīstīt etnopsiholoģijas virzienu, kurš Latvijā tradicionālo kultūru padarītu no jauna aktuālu arī izglītības vidē, radot gan pedagogu, gan skolēnu interesi pētīt tradīcijas personības attīstības diskursā.
- *Spirāldinamikas teorijas* attīstītāja K. Greivsa diskursā A. Maslova izstrādāto cilvēka vajadzību piramīda vairs nerisina mūsdienu cilvēku sarežģītās problēmas, tādēļ prātam jārada jauns, sarežģītāks pasaules modelis, lai spētu saprast un atrisināt jaunās problēmas.
- Pēc Kena Vilbera *Integrālās teorijas* subjektīvās un objektīvās realitātes modulācijas kvadrantu 6. (zaļā) līmeņa, digitālo laikmetu var raksturot kā *plurālistiskās postmodernisma* kultūras laikmetu, kurā vērtību kopienas uztur kultūru, saglabā to, attīstot *sensitīvo patību*. 5. (oranžā) līmeņa *narcistiskā patība* un uzvedība kā kultūras ideālais patrons ir aizejoša parādība (lielo balvu, gada balvu pasākumi u.c. viena indivīda sasniegumu dominānce uz pārējo fona, idealizēšana, pārvēršot par ideālo paternu, uz kuru tiek ties visiem citiem). To nomainot ar filosofisko diskursu – katram, sevī ieklausoties, atrast savu talantu, misiju, vēstījumu sabiedrībai, kļūstot holistiskam (ko jūti, to domā, dari) 7. (zilganzaļajā) līmenī – *holistiska patība, holistiska kultūra un izglītība, holistiska sabiedrība, arī holistiska uztvere* smadzenēs.
- 8. (tirkīza) *integrālā līmeņa*, laikmeta iezīmes ir jau šobrīd sastopamas – *kibertehnoloģijas, mākslīgais intelekts ar interfeisiem* un visaptverošu uztveri, empātiju, integrālu, adaptīvu izglītību, kurā uz tradicionālās kultūras sībolu nozīmju bāzes tiek attīstīta, dziļa, abstrakta, integrēta domāšana. Integrālā teorija aptver visu cilvēces attīstības posmu, laikmetu, teoriju būtiskā kopumu, esenci. Princips – integrēt jebkuru iepriekšējā līmeņa pieredzi nevis noliegt ir jaunas paradīgas pamats, lai attīstītu empātiju pret visu eksistenci un cienītu individuālo eksistenci kā visam pāri stāvoša, augstāka Saprāta, Būtības, Esības vai kolektīvās Patības Nodomu par cilvēces evolūciju.
- Savas tautas kultūras kā elementa apzināta integrēšana Globālajā cilvēces eksistences sistēmā nenozīmē tradīciju izšķīdināšanu, atsakoties, noliedzot tās, bet iekļaušanu, izceļot īpašo, tikai tai raksturīgo, būtisko, neatkārtojamo. Globālās kultūru daudzveidības sistēma bez vienas tautas pareizā elementa, neiedarbinās visas sistēmas īpašības – laimīgu, miermīlīgu cilvēci ar totālu mīlestības un harmonijas apzināšanos.

- Personības psihes Ego sistēmiskās vajadzības nav jānoliedz, to impulsus sublimējot reliģijā, globālu projektu iesaistē utt., lai tikai tos pārmāktu, nedzirdētu, nejustu, cenšoties sevi pārveidot pēc kādiem ārējiem, svešiem etaloniem, paterniem. Pareizo etalonu, paternu neeksistē, tāpēc ir jāiemācās dziļi sajūst dzīvo, kolektīvo Patību, kura virza evolūciju tagadnē tieši tā, kā iecerējis nevis viens indivīds, nevis daži, bet ikviens. Jo ātrāk izglītība tiks pārveidota tā, lai iemācītu katru bērnu metakognīcijas procesā atpazīt savas patiesās vajadzības un pārbaudīt tās sajūtu un fiziskā ķermeņa līmenī, ar atbilstošu intelektu starpniecību, jo vairāk cilvēku dzīve iegūs jēgpilnu piepildījumu, mazinot depresiju, jo vairāk tiks nostiprināts pasaulē miers, jo karu uzsāk frustrētas personības, frustrētas tautas, to vajadzības.
- Viena sistēma (arī tauta kā sistēma) ietekmē otru un katrai ir ietekme uz citas vidi, atstājot noteiktas pozitīvas vai negatīvas sekas. Ārējā sistēma, ietekmējot Ego kādā no apziņas līmeņiem, var bloķēt, frustrēt vajadzību apmierināšanas procesu vai – otrādi – atbloķēt un veicināt apmierināšanu. Svarīgi ir vienai sistēmai apzināti neizolēties, bet turpināt plūstošu, apzinātu, mierīgu mijiedarbi vispozitīvākajā, ekoloģiskākajā veidā ar citām sistēmām, jo tikai visām sistēmām kopā tiek iegūta galvenā sistēmiskā īpašība, kuru iecerējis Esības Radītājs. Sistēmiskā domāšana ir jāattīsta caur izglītības procesu, jo to ir jātrenē ilgstošā laika posmā. Ja šāda paradigma būtu zināma pedagogiem, tad viņi spētu paskaidrot skolēniem, kur iegūtās zināšanas viņi varētu vēlāk likt lietā – veidojot pēc iespējas plašāku pasaules aptveres karti un plašāku tās izjušanu.
- T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorija pēta sabiedrības un indivīda komunikācijas sistēmu. Empīriskajā pētījumā jānoskaidro, vai tās principi attiecināmi uz mūsdienu latviešu tradicionālās kultūras kopienu un institūciju dialogu, vai kopienu vajadzības uzklasa uzraugošās institūcijas vai tieši otrādi – to vajadzības nosaka dokumenti un to izpildīšanai sekojošais finansējums. Vai kultūras attīstības filtrāciju pēc principiem: *kas jā saglabā, kas jāattīsta, no kā jāatsakās* kultūras tradīciju pārnēsē nākamajām paaudzēm postmodernisma nosacījumu kontekstā nosaka tauta vai institūcijas ar *konstrukcionisma* diskursā pieņemtiem lēmumiem?

Par to, kādas izmaiņas notikušas 19.-20.gs. jaunlatviešu konstruētajā dzīvesziņā, kādus tradicionālās kultūras elementus mūsdienu digitālā laikmeta cilvēki lieto, kādas viņu vajadzības ar tiem tiek apmierinātas, kādu pasaules uzskatu sistēmu pēc tām var saskatīt, autore skaidros empīriskajā pētījuma daļā.

II EMPĪRISKĀ DAĻA

2.1. Sabiedrības elektroniskā aptauja par aktuālu tradicionālās kultūras elementu lietojumu sabiedrības ikdienā

Aptaujas mērķis

Noteikt latviešu tradicionālās kultūras (t.sk. tās elementu) aktuālo lietojumu mūsdienās no dzimuma, vecumposmu, dzīvesvietas, profesijas, kultūrvēsturiskā laikmeta, dažādu pasākumu veidu apmeklējuma aspekta, lietojuma intensitātes, lai izvērtētu aktuālās vajadzību tendences, prognozētu attīstības algoritmus un iekļautu izglītības saturā.

Aptaujas uzdevums

Veikt sabiedrības kvantitatīvu elektronisku aptauju par tradicionālās kultūras elementu aktuālo lietojumu ikdienā, iegūtos datus ar aprakstošās statistikas un korelāciju analīzes metodi apstrādāt IBM SPSS programmā (Statistical Package for the Social Science), nosakot Pīrsona korelācijas starp tradicionālās kultūras elementu veidiem, to lietošanas vidi, vajadzībām, vērtībām un kontentanalīzē interpretēt iegūtos datus, izdarot secinājumus; pētīt kopsakarības starp tradīciju lietotājiem pēc dzimuma, vecuma, dzīvesvietas, nodarbošanās, ieinteresētības intensitātes; pētīt vidi tradīciju piedzīvošanai, kopšanai, izziņai; tradīciju vēsturisko izcelsmi, pasākumu apmeklētību.

Pētāmie jautājumi:

1. Aptaujas demogrāfiskie pamatdati – respondentu dzimuma, vecuma, dzīvesvietas, nodarbošanās analīze.
2. Kura gadsimta tradīcijas respondenti min kā aktuālākās?
3. Kādā sociālajā vidē tradīcijas tiek lietotas, piedzīvotas, koptas, izziņātas kopsakarībās ar 1.1.2. nod. jēdzieniem par kultūrtelpām?
4. Kādu pasākumu veidi respondentiem šķiet visaktuālākie?
5. Kādas pastāv korelācijas starp pasākumu veidiem un vidi kopsakarībās ar T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma teoriju* (1.2.3. nod.)?
6. Kāda ir tradīciju lietošanas intensitāte?
7. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 1. jautājuma brīvājās atbildēs? Kuri no tiem ir visaktuālākie *Vajadzību teorijas* aspektā? Kā TKE definējumi saskan ar 1.1.1. nod. TKE definējumu normatīvajos aktos?

8. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 8. jautājuma strukturētajās atbildēs? Kuri no tiem ir visaktuālākie, skatoties no *Vajadzību un vērtību teorijas*? Kādas ir korelācijas ar tradīciju lietošanu sociālajā vidē?
9. Kā 1. un 8. jaut. atbildēs minētie tradīciju elementi sakrīt vai atšķiras? Kāpēc?
10. Kādas ir 1. jaut. TKE korelācijas, par kādām vērtībām, vajadzībām tās liecina?
11. Kā atšķiras aktuālo tradīciju elementu lietojums 13 aptaujas vīriešu atbildēs kopsakarībās ar 1.1.3. nod. par dzimumidentitātes problēmām digitālā laikmeta vidē, izglītībā?
12. Kādas latviešu tradicionālās kultūras transformācijas 21. gs., digitālā laikmeta vidē konstatējamās aptaujas rezultātu analīzē?

Pētāmā metode

Kvantitatīva elektroniskās aptaujas metode – datu ievākšanai Google drive izklājlapas formā.

Datu apstrādes metode

Aprakstošā statistika un korelāciju analīze, izmantojot IBM SPSS programmu (Statistical Package for the Social Science). No sākuma iegūtie dati tiek pārkodēti, nosakot summu noteiktām mainīgo kategorijām, aritmētisko vidējo vērtību, procentuālo sadalījumu; izmantojot datu filtrējumu noteiktās kategorijās un dažādu grupu salīdzinājumu; nosakot korelācijas starp mainīgajiem ar Pīrsona koeficientu un, veicot korelāciju analīzi, kas ir statistikas metode;

Teorētiskā bāze aptaujas sastādīšanas un rezultātu interpretācijas metodoloģijai

1. Geske A., Grīnfelds A., 2020., Izglītības pētījumu aptaujas – no izveidošanas līdz datu apstrādei, R., LU, PPMF.
2. Miltuze, A., Mārtinsone, K., 2021., Psiholoģija-1. Pamattjautājumi – teorijas un pētījumi, R., Zvaigzne ABC.

Empīriskā bāze

66 respondenti. Aptauja izplatīta laika periodā no 23.06.2022. – 11.10.2022. Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas Facebook mājaslapā un biedrības “Kustība par latvisku kultūru izglītībā” Facebook mājaslapā.

Aptaujas metodoloģija

Aptaujā “Latviešu tradicionālā kultūra mūsdienās” ir 10 jautājumu; tā ir strukturēta aptauja, kura ietver gan demogrāfisko datu informācijas jautājumus (dzimums, dzīvesvieta, vecums, nodarbošanās), gan ar tēmu saistīta satura jautājumus par TK un to elementu aktuālu lietojumu,

pasākumiem, tradīciju vēsturisko izcelsmi lietojuma intensitāti un lietojuma vidi; pēc jautājumu veida ir nestrukturēto atbilžu iespējas, strukturēto atbilžu iespējas ar vairākizvēļu atbilžu jautājumiem; šajā aptaujas dizainā iestrādāts saturiski identisks jautājums par latviešu tradicionālās kultūras elementu aktuālo lietojumu ikdienā dažādu atbilžu formu veidā: 1. jaut. nestrukturētās; 8. jaut. strukturētās – vairākizvēļu atbildes, lai iegūtu no respondentiem pēc iespējas patiesāku informāciju. Nestrukturizēto atbilžu jautājums ir ievietots pats pirmais, lai psiholoģiski respondentam nekas netraucētu atcerēties spilgtākos dzīves pārdzīvojumus, kas arī ir patiesākie.

Aptaujas rezultāti

Aptaujas ievāktie dati: n=66, visas anketas aizpildītas korekti, tādēļ visas derīgas tālākai datu apstrādei.

1. Respondentu demogrāfiskie pamatdati

Pēc *dzimuma* – no 66 rep. 53 – sievietes, 13 – vīrieši; *dalībnieku vecums*: 15-20g – 1; 21-30g – 5; 31-40g – 8; 41-50g – 8; 51-60g – 18; 61-70g – 16; 71-80g – 10. Visvairāk 27.3% pārstāvētā ir vidējā paaudze – 51-60 gadu vecumposmā (18 resp.), vismazāk – 15-20 gadu vecumā (1). Tas skaidrojams ar faktu, ka aptaujas izplatīšanas vietās – Facebook lapās jaunieši reti ieskatās. Bet 50 gadu vecuma paaudze šajā aptaujā varētu pārstāvēt 8.-12. klašu vecāku viedokli, kurš balstīts stabili izveidojušās vērtībās un ilgā dzīves pieredzē ar vajadzību turpināt sava pasaules uzskata nodošanu nākamajām paaudzēm ar izglītības mācību satura starpniecību.

Aptaujas dalībnieku *dzīvesvieta* šajā pētījumā nozīmīga, jo būtiski atšķiras pilsētvidē lietotā latviešu tradicionālā kultūra un lauku vidē lietotā. Visvairāk aptaujā piedalījušies pilsētnieku – no Rīgas 28,8 % (19 resp.), no Latvijas lielākajām Valstspilsētām: Daugavpils, Jelgava, Jēkabpils, Jūrmala, Liepāja, Ogre, Rēzekne, Valmiera, Ventspils – 18,2% (12 resp.), no novadu pilsētām – 21,3% (14 resp.) (kopā 19+12+14=45 resp. - pilsētnieku no 66), no ciema (mazāk kā 5 000 iedz.) – 7,6% (5 resp.), no mazciema (apdzīvota vietas) vai viensētas – 22,7 % (15 resp.) (kopā 5+15=20 resp. – laucinieku no 66) un viens ārzemēs dzīvojošs respondents. Pilsētnieku-laucinieku attiecība – 45:20, tātad, laucinieku ir ~ 1/3 daļa no visiem respondentiem, kas nozīmē, ka arī aptaujā minētie latviešu tradicionālās kultūras elementi vairāk attiecināmi uz pilsētnieku nekā laucinieku sociokultūrvides aktualitātēm un izpausmju formām, kurām zemes apstrāde un lauku darbi nav raksturīgi, jo nav pamatvajadzība eksistences nodrošināšanā. Šinī gadījumā – tas ir labi, jo precīzāk atbilst Latvijas reālajai demogrāfiskajai situācijai, kurā pilsētvides kultūra dominē pār lauku iedzīvotāju dzīvesveida kultūru. 13. tab. redzams, ka lauku teritorijās dzīvojošo iedzīvotāju no visas Latvijas iedzīvotājiem ir tikai 20%. Secinājums – noteikti mainījušās arī kultūras formas, aptaujas rezultāti izmantojami lietošanai pilsētvides izglītības iestāžu vajadzībām.

13. tab. Latvijas iedzīvotāju apdzīvotības statistika 2022. g. pēc <https://data.stat.gov.lv/>

	Latvijas teritorijas veids	Iedzīvotāju skaits 2022. g.	Procenti
1.	Lauku (reti apdzīvotas)	375 455	20%
2.	Pilsētu (blīvi apdzīvotas)	1 499 340	80%
3.	Kopā	1 875 757	100 %

No 66 resp. visvairāk pārstāvētā *profesija* ir pedagogs – 14 resp.; latviešu tradicionālās kultūras nozari attīstošie profesiju pārstāvji – 7 kultūras darbinieki, 5 projektu vadītāji, 5 ierēdņi, 1 zinātniskais pētnieks, 1 režisors, 2 žurnālisti. Citu profesiju pārstāvji – 31 resp. jeb 47% no kopskaita. 53% aptaujas dalībnieku, kuri ar savu profesionālo darbību var ietekmēt latviešu tradicionālās kultūras attīstību, atrodies stratēģiski, sabiedriski nozīmīgā amatā un 47% pārstāv sabiedrību – kultūras piedzīvotājus, arī patērētājus.

Secinājumi

Vairāk aptaujā piedalījušās sievietes nekā vīrieši (53:13); vidējais vecumposms 51-60 g. (27%); dominējošā profesija – pedagogi (14); 53% aptaujas dalībnieku ar savu profesionālo darbību var ietekmēt latviešu tradicionālās kultūras attīstību, atrodies stratēģiski, sabiedriski nozīmīgā amatā; pilsētnieku-laucinieku proporcija – 45:20 tātad, aptaujā minētie latviešu tradicionālās kultūras elementi vairāk attiecināmi uz pilsētnieku nekā laucinieku sociokultūrvides aktualitātēm, vērtībām, vajadzībām un to izpausmju formām un aptaujas rezultāti izmantojami lietošanai pilsētvides izglītības iestāžu vajadzībām.

2. Kura gadsimta tradīcijas respondenti min kā aktuālākās?

14. tab. Tradīciju izcelsmes laikmets

Tradīciju gadsimtu periods	n=66 vairākizvēļu jaut.
Jaunākie laiki – 20.-21.gs.	30
Jaunie laiki – 17.-19.gs.	28
Viduslaiki – 13.-16. gs.	21
Dzelzs laikmets – 500 g. p. m. ē. – 12. gs.	17
Akmens, bronzas laikmets – līdz 500 g. p. m. ē.	8
Jauktu gadsimtu tradīcijas	13

Vairākizvēļu jautājumā (14. tab.) 30 respondentu visvairāk identificējuši savu aktuālo tradīciju izcelsmi no *Jaunākajiem laikiem – 20.-21. gs.* un *Jaunajiem laikiem (28 resp.) -17.-19.gs.*, bet 13

respondentu nespēj identificēt tradīciju izcelsmi, jo lieto jauktu gadsimtu tradīcijas vai nezina vēsturi un konkrēto laikmetu, vai radoši improvizē, lietojot drīzāk tradīciju interpretāciju, kura asociējama ar abstraktu latviskuma sajūtu, savukārt, 8 respondenti, kuri lieto akmens un bronzas laikmetu tradīcijas, drīzāk ir šo laikmetu pētnieki – vēsturnieki, kas nodarbojas ar etnogrāfiska rakstura rekonstrukcijām. Bet dzelzs laikmeta 17 resp. izvēles, iespējams, saistītas ar arheoloģiskā tērpa atdarinājuma, interpretācijas vai rekonstrukcijas valkāšanu mūsdienu pasākumos. Tas pats secināms par viduslaiku tradīciju lietojumu.

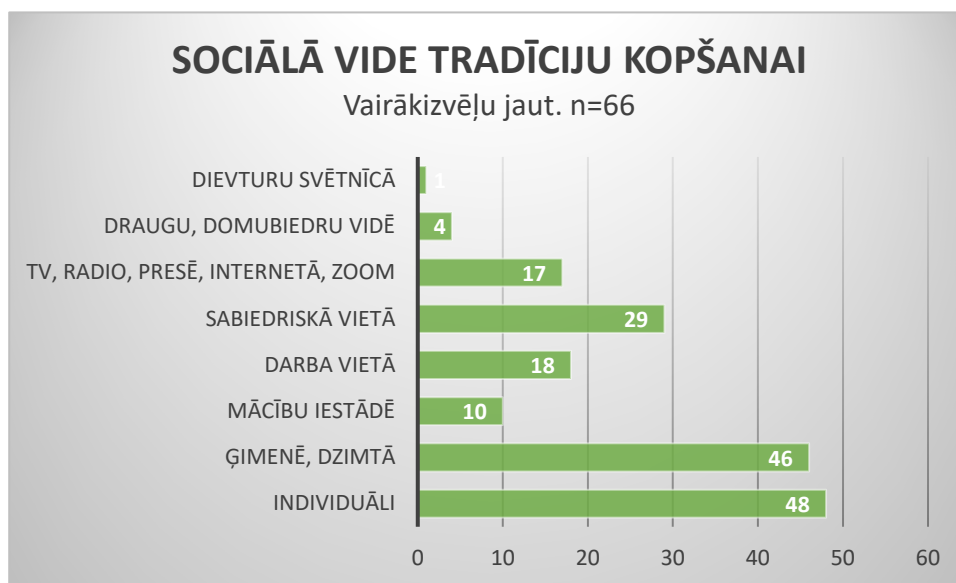
Kopumā redzams, ka vairāk mūsdienu kultūrvidē tiek rasta iedvesma no *Jaunāko laiku* 20.-21.gs. jeb neseno gadsimtu tradīcijām. Bet, lai Latvijas kultūrvidē saglabātos tautas izziņas interese par vissenāko gadsimtu laikmetu – akmens, bronzas, dzelzs tradīcijām, nepieciešamas apzināti konstruētas, plānotas darbības – projekti, muzejpedagoģijas nodarbības ar interaktīvu sabiedrības, skolēnu, pedagogu iesaisti, lai sabiedrībai radītu lielāku interesi iedziļināties vissenākajā Latvijas vēsturē un tradīcijās.

Secinājums

30 resp. lieto *Jaunāko laiku* 20.-21.gs. jeb neseno gadsimtu tradīcijas, bet *akmens, bronzas laikmetu* – 8 no 66, *dzelzs* - 17. Lai Latvijas kultūrvidē saglabātos tautas izziņas interese par vissenāko gadsimtu laikmetu – akmens, bronzas, dzelzs tradīcijām, nepieciešamas apzināti konstruētas, plānotas darbības – projekti, muzejpedagoģijas nodarbības ar interaktīvu sabiedrības, skolēnu, pedagogu iesaisti, lai sabiedrībai radītu lielāku interesi iedziļināties vissenākajā Latvijas vēsturē un tradīcijās.

3. Kādā sociālajā vidē tradīcijas tiek lietotas, piedzīvotas, koptas, izzinātas kopsakarībās ar 1.1.2. nod. jēdzieniem par kultūrtelpām?

14. att. 48 no 66 resp. min, ka vispopulārākā ir tradīciju praktizēšana individuāli. Apstiprinās I. Žoglas apgalvojums, ka etniski nacionālās kultūras pārmantošana maina satura akcentus, formas un digitālo tehnoloģiju funkcionēšana aktualizē individuālās kultūras attīstību, kas būtu efektīva multikultūru vidē (Žogla, 2020). To apstiprina arī 17 resp. izvēle tradīciju izziņai, lietošanai TV, interneta vidē. Patīkami, ka tradīciju lietošana ģimenē un dzimtā joprojām ir aktuāla – 46 no 66 resp. Savukārt, tikai 10 no 66 tradīcijas lieto mācību iestādē, iespējams daļa no tiem ir 14 aptaujā piedalījušies pedagogi. Spriežot pēc tikai 4 no 66 respondentu izvēli tradīcijas kopt draugu, domubiedru vidē, jākostatē, ka nevar apgalvot, ka tradīcijas tiek koptas pēc kopienu principa (1.1.2. nod.) vismaz šīs aptaujas rezultātu ietvaros. Tradīciju kopšana sabiedriskās vietās (29), darba vietā (18) un mācību iestādē (10) salīdzinoši ir mazāka nekā ģimenē un individuāli. Atbildi uz šo situāciju jāskaidro korelāciju analīzē pētījuma turpinājumā.

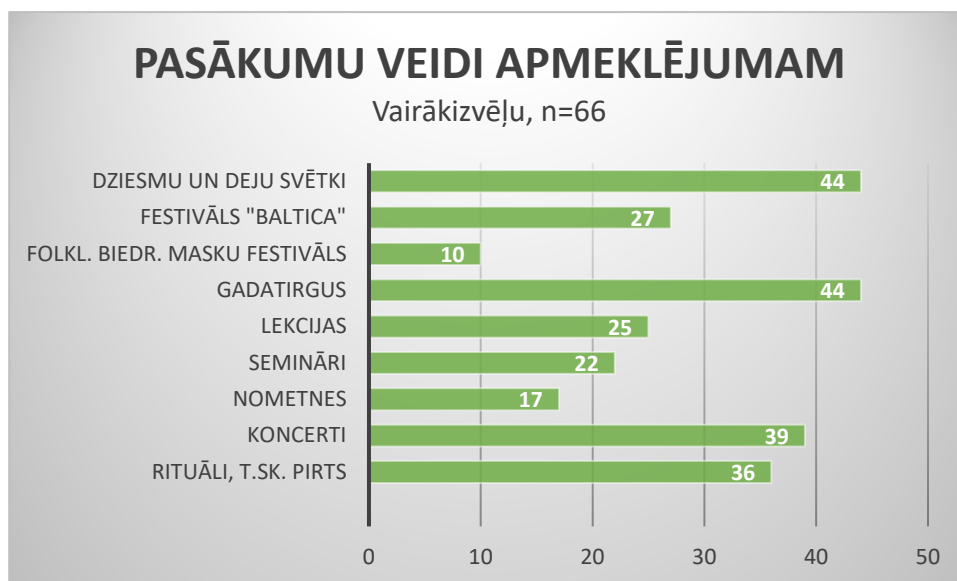
14. att. Sociālā vide tradīciju kopšanai

Secinājumi

Vispopulārā tradīciju lietošana individuāli (48), apstiprinās I. Žoglas (2020) apgalvojums par kultūras individualizācijas tendencēm. Tradīcijas tiek joprojām saglabātas arī ģimenē (46), bet aptaujas rezultāti par tradīciju praktizēšanu mācību iestādē (10) saistīti ar respondentu attiecību veidu ar mācību iestādi – tā ir mācību vai darba vieta (14 aptaujas pedagogiem).

4. Kādu pasākumu veidi respondentiem šķiet visaktuālākie?

14. att. Vairākizvēļu jautājumā vispopulārākie pasākumu veidi ir *gadatirgi* un *Dziesmu un deju svētki* (44 no 66 resp.). Arī *koncertus* apmeklē lielākā daļa respondentu – 39 no 66. Jāpiebilst, ka mūsdienās koncerti lēnām kļūst par 21. gs. tradīciju, tie drīzāk ir tradīciju nodošanas un tālākattīstīšanas forma. Koncertos folkloras dziesmu aranžējumi, saturiski izrauti no dabas konteksta, piem., Jāņu dziesmas tiek dziedātas uz skatuves par Saules lēktu vai rietu, abstrahējoties no reālām dabas norisēm. Nedaudz izbrīnu rada *festivāla “Baltica”* salīdzinoši nelielais apmeklētāju skaits – 27 no 66 resp. Arvien populārāki kļūst neliela skaita dalībnieku rituāli, t.sk. pirts rituāli, kas pieskaitāmi pie individualizētajām tradīcijām (36 resp.). Bet lekcijas, semināri un nometnes ir vidēji pieprasīta tradīciju izziņas, piedzīvošanas forma (17-25 resp).

15. att. Pasākumu veidi apmeklējumam

Secinājums

Vispopulārākie ir valsts institūciju organizētie pasākumi – *gadatirgi, Dziesmu un deju svētki un koncerti*, kas kontekstā ar 2. jaut. secinājumiem ir 20.-21.gs tradīciju tālāk nodošanas forma (arī jauns elements, raugoties no Sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023)). Bet kontekstā ar 3. jaut. tradīciju kopšanas vidi – *individuāli*, iezīmējas jaunās individualizētās tradīciju kopšanas formas – *pirts rituāli un rituāli* vispār, kas ir kontrasts masu pasākumiem, kurus organizē valsts institūcijas.

Autore precizēs šo apgalvojumu nākamajā jautājumā pētīt korelācijas starp pasākumiem un to praktizēšanas vidi.

5. Kādas pastāv korelācijas starp pasākumu veidiem un vidi kopsakarībās ar T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma teoriju* (1.2.3. nod.)?

Pētījumā kā statistiski nozīmīga korelācija Pārsona koeficients $r = 0.01$ līmenī starp diviem mainīgajiem nozīmē – pieaugot viena mainīgā vērtībai, pieaug arī otra mainīgā vērtība. SPSS programmā veiktais aprēķins uzrāda korelācijas starp tradicionālās kultūras pasākumiem un tradīciju kopšanas sociālajām vidēm (skat. 15. tab).

Rezultāti liecina par to, ka postmodernisma kultūru plurālisma un individualizētās kultūras laikmetā latviešu tautas tradīcijas vairs netiek nodotas no paaudzes paaudzē dabīgas pārmantojamības veidā, bet, atbilstoši T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijai, tiek apzināti valstiski konstruēti tradīciju pārmantošanas plāns, paredzot tam sabiedrības nodokļu maksātāju finansējumu (Dziesmu un deju svētkiem, semināriem, translācijām TV) un tiek sasaistīts arī ar ekonomisko sistēmu (svētki kā peļņas avots).

Pēc T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijas (skat. 10. att.) kultūras sistēmas ilgtermiņa vērtības tiek institucionāli konstruētas, plānotas, tas nozīmē, ka viņa modelī *personālais* līmenis nosaka, politiski konstruē *kulturālo* un *sociālo* un bioloģisko līmeni (korelācijas Nr. 2.,3.,4.,5.). Šāda situācija tradīciju nodošanai nākamajām paaudzēm veido jaunas tradīciju formas: lielkoncerti, koncerti, semināri, lekcijas, nometnes, kuras pašas kļūst par elementiem, raugoties no sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023). Un digitālas tiešsaites, ieraksti šīm formām (izņemot nometnes) ir vienlaicīgi gan kultūras individualizācija (individuālā laikā, vietā, ilgumā var skatīties ierakstu digitālā vidē), gan unificēšanas – kultūras patērētājs nav ierobežots tikai ar savas fiziskās kopienas tradīciju izziņu, bet izziņa kognitīvā līmenī – digitālā vidē.

Neapstiprinās iepriekš izvirzīts pieņēmums par korelāciju starp *tradīciju lietošanu individuālā vidē* un *pirts rituālu un vispār rituālu praksi*.

Citas korelācijas – 9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā un 5.1.5. lietoju sakāmvārdus, parunas (,355) un 5.1.6. Lietoju ticējumus, mīklas (,431) liecina, ka digitālā laikmetā šie TKE var tikt meklēti digitālā vidē.

Korelācija Nr. 5 (*apmeklēju nometnes-lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā*) var norādīt arī uz kopienu praksi organizēt tradīciju pārmantošanas nometnes ar daļēju projektu finansējumu un daļēju – dalībnieku finansējumu (LNKC, 2022). Tā var būt kopienu pašiniciatīva vai valstiski stimulēta projektu iniciatīva.

Pilnībā nav izzudusi arī dabīgā tradīciju pārmantošanas forma – korelācijas Nr. 6.-7. Tikai ģimene nevis dzied folkloru savā privātajā vidē, bet dodas uz sabiedriskiem koncertiem, kas ir tā paša satura jauna forma un ietver postmodernismam raksturīgo tradīciju patērēšanas formu nevis aktīvas līdzdarbības aspektus ar savu ieguldījumu.

Savukārt, korelācija Nr. 7 starp TKE vidi 9.8. *Tradīciju lietošana Dievturu svētnīcā* un 1. jaut. TKE - 5.4.3. *Lietoju mitoloģiju – godinu dievus, lietoju Dievturību*, apstiprina T. Pārsona *Strukturālās funkcionālisma* teorijas paradigmu, ka kultūras vērtības ir augstākais sabiedrības sociumu organizējošais un veidojošais elements, tikai, šajā gadījumā, vērtējot šo korelāciju citu korelāciju kontekstā, jāsecina par kultūras pretnostatījumu valdošajai – institucionāli konstruētai kultūrai.

15. tab. SPSS. Pīrsona korelācijas koeficients $r = 0.01$ līmenī (divpusēji) starp tradīciju lietošanas vidi un pasākumu apmeklējumu

	10. jaut. Kādus mūsdienu pasākumus, saistītus ar tradicionālo kultūru apmeklējat? (Jaunā TKE forma)	9. jaut. Kādā vidē lietojat tradīcijas?	Pārsona korelācija r = 0.01	Korelāciju interpretācija pēc t. Pārsona soc. teor. 1.2.3. nod.
1.	10.1. Apmeklēju Dziesmu un deju svētkus	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,343	Valsts institūcijas organizētu pasākumu translē plaši valsts televīzija, atspoguļo citi mediji, tāpēc sabiedrība iesaistās kultūras patēriņā arī digitālā vidē (TV) u.c.
2.	10.6. Apmeklēju seminārus par tradicionālās kultūras tēmu	9.3.Lietoju tradīcijas mācību iestādē	,329	Valsts institūcija – mācību iestāde organizē kursus, seminārus (pedagogiem, interesentiem) vai nosūta darbiniekus uz šādiem kursiem, jo paredzēts zināšanas lietot programmas īstenošanā.
3.	10.6. Apmeklēju seminārus par tradicionālās kultūras tēmu	9.4.Lietoju tradīcijas darba vietā	,361	Apstiprinās 2.p. secinātais.
4.	10.6. Apmeklēju seminārus par tradicionālās kultūras tēmu	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,345	Sabiedriskās vietās seminārus var organizēt valsts institūcija vai NVO par kādu projekta finansējumu, tad to apmeklē arī interesenti. Jebkurā gadījumā - konstruēts, plānots TK izziņas, tālāknošanas pasākums.
5.	10.7. Apmeklēju nometnes ar tradicionālās kultūras tēmu	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,386	Mūsdienās nometnes kā tradīciju praktizēšanas, tālāknošanas forma ir raksturīga NVO - kopienām pēc teritoriālās pazīmes vai tematisko interešu. (3x3; “Trejdeviņi” u.c.) Parasti finansējums daļēji ir privāts, daļēji - projekts kādā fondā.
6.	10.8. Apmeklēju koncertus ar tradicionālās kultūras tēmu	9.2.Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,323	Šī korelācija apliecina, ka koncertus ar TK saturu apmeklē ģimenes nevis darba un skolu klašu kolektīvi.

7.	10.10. Apmeklēju ko citu, saistītu ar tradicionālo kultūru	9.8.Lietoju tradīcijas Dievturu svētnīcā	,360	Šī korelācija apliecina kopsakarības starp mazskaitlīgu respondentu izvēli – apmeklēt ko citu, valstisko institūciju netrafarētu, bet garīgi intīmu, reliģiskas ievirzes.
----	--	--	------	---

Secinājumi

Postmodernisma kultūru plurālisma un individualizētās kultūras laikmetā latviešu tautas tradīcijas vairs netiek nodotas no paaudzes paaudzē dabīgas pārmantojamības veidā, bet, atbilstoši T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijai, tiek apzināti valstiski konstruēts tradīciju pārmantošanas, kultūras sistēmas ilgtermiņa vērtības tiek institucionāli konstruētas, radot jaunas tradīciju formas: lielkoncerti, koncerti, semināri, lekcijas, nometnes, kuras pašas kļūst par TK elementiem, raugoties no sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023). Un digitālas tiešsaites, ieraksti šīm formām (izņemot nometnes) ir vienlaicīgi gan kultūras individualizācija (individuālā laikā, vietā, ilgumā var skatīties ierakstu digitālā vidē), gan unificēšanas – kultūras patērētājs nav ierobežots tikai ar savas fiziskās kopienas tradīciju izziņu, bet izzina kognitīvā līmenī – digitālā vidē.

Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā* un TKE *lietoju sakāmvārdus, parunas; lietoju ticējumus, mīklas*, liecina, ka digitālā laikmetā šie TKE var tikt meklēti digitālā vidē.

Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā TKE apmeklēju nometnes* – liecina par transformāciju latviešu tautas tradīciju nodošanas formā – nometne, nevis dabisks dzīvesveids lauku sētā.

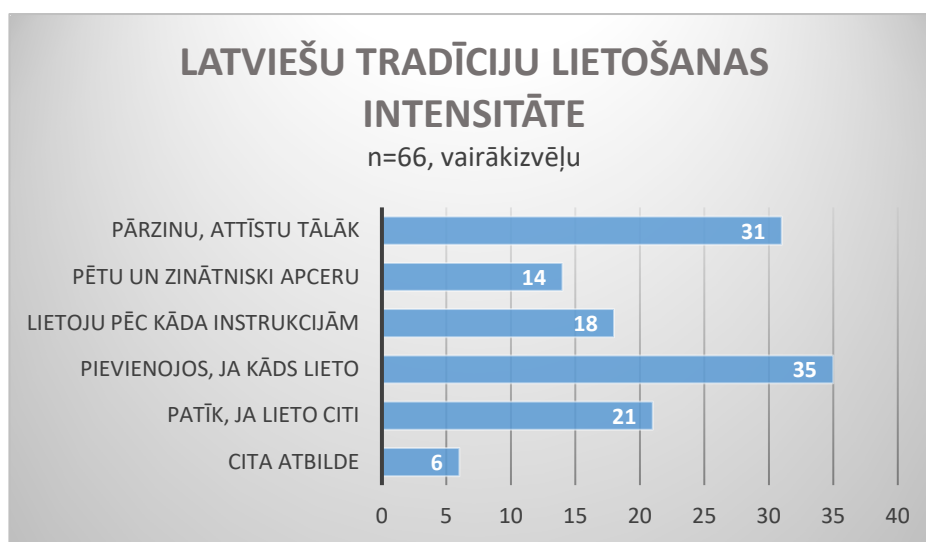
Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā un TKE (jauno formu) apmeklēju koncertus*, liecina par dziedāšanas tradīciju formu maiņu – no ģimenē individualizētas, radošas dziedāšanas, darot darbu, apdziedot sadzīvi, tādējādi to atvieglojot, uz pasīvu patērniecisko koncerta baudīšanas formu (jauno TKE) – sabiedriskā vidē.

Korelācija starp TKE vidi – *Tradīciju lietošana Dievturu svētnīcā* un 1. jaut. TKE - *Lietoju mitoloģiju – godinu dievus, lietoju Dievturību*, apstiprina T. Pārsona *Strukturālās funkcionālisma* teorijas paradigmu, ka kultūras vērtības ir augstākais sabiedrības sociumu organizējošais un veidojošais elements, bet citu korelāciju kontekstā, jāsecina par kultūras pretnostatījumu valdošajai – institucionāli konstruētai kultūrai.

6. Kāda ir tradīciju lietošanas intensitāte?

Šis ir vairākizvēļu jautājums. Respondenti pat vienlaicīgi ir izvēlējušies dažādus apgalvojumus: “Pārzinu, attīstu tālāk” un arī, piem., “Patīk, ja lieto citi”... Tas ir atbilstoši dzīves situācijai. Bet, līdz ar to, diagrammā (16. att.) redzami rezultāti nav viennozīmīgi interpretējami. 31 resp., kuri attīsta tradīcijas tālāk, varētu būt eksperti, kuri arī pievienojas citu ekspertu (35 resp.) organizētajiem pasākumiem. Tas drīzāk liecina par toleranci pret citiem tradīciju attīstītājiem nevis par nedrošību lietot tradīcijas un vajadzību pēc kāda, kurš parāda vai norāda konkrētas veicamās darbības u.c. Patīkami, ka 66 respondentu vidū ir 14 tradīciju pētnieku. Joprojām nav beidzies vēsturisko liecību dokumentēšanas, krāšanas un pētīšanas process, tāpēc tas ir nozīmīgi, ka ir pētnieki un viņiem ir interese pētīt. Bieži vien pētniekiem ir arī cita funkcija tradīciju lietošanas procesā – viņi ir tie, kuri salāgo tradīciju tālākattīstīšanas – jaunrades procesa formas ar vēstures liecībās atrodamo tradīciju sociokultūras kontekstu. Bieži vien tieši pētnieki ir cienījamas autoritātes, kuras ievieš korekcijas jaunradē vai, vismaz, ietekmē nevēlamu formu tālākattīstību. Savukārt, tie 6 respondenti, kuri izmantojuši iespēju atbildēt brīvajā izvēlē, ir brīvdomātāji, kuri individuāli lieto tradīcijas pēc savām sajūtām, nepakļaujot tās citu personu publiskai vērtēšanai, ietekmēšanai, piem.:

- Lietoju tradīcijas, vadoties pēc sajūtam, pielīdzinu Jaunajam laikam.
- Lietoju pēc savas izjūtas, ieskatiem un vajadzībām.

16. att. Latviešu tradīciju lietošanas intensitāte

No tradīciju lietošanas intensitātes aspekta, aptaujas rezultāti liecina, ka tikai 2 resp. - gados jauni cilvēki (līdz 30 g.v.) tradīcijas pārzina un attīsta tālāk, bet 6 – izzina un mācās lietot kāda pavadībā vai ar pieejamām instrukcijām, tāpēc vēl nespēj tās pārzināt un attīstīt tālāk.

Secinājums

Latviešu tautas tradīciju izziņai ar vispārīzglītojošo skolu programmu palīdzību būtu izšķiroša nozīme tautas tradicionālā kultūras mantojuma saglabāšanā un tālāk nodošanā no paaudzes paaudzei, jo tikai 2 resp. no 31 resp. ir vecumā līdz 30 gadiem, kas pārzina un attīsta tradīcijas tālāk.

7. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 1. jautājuma brīvā atbildē? Kuri no tiem ir visaktuālākie *Vajadzību teorijas* aspektā?

Kā TKE definējumi saskan ar 1.1.1. nod. TKE definējumu normatīvajos aktos?

Autore iepazīnās ar brīvā stilā uzrakstītajām respondentu atbildēm un secināja, ka respondentiem nav vienotas izpratnes par tradīciju elementu un kategoriju apzīmējumiem, kas apstiprina 1.1.1. nod. secinājumos izteikto pieņēmumu, ka sabiedrībā ir apjukums par vienas un tās pašas fenomenoloģiskās parādības saukšanu dažādos terminos.

Apkopojot respondentu brīvā stilā rakstītos atslēgvārdus, frāzes, izteikumus, apgalvojumus, autore ņēma vērā MK noteikumus Nr.747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem* lietotos terminus: *folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā*. Taču, tas ir nosacīts dalījums, jo *folklorā* – tautas mutvārdu daiļrade ietver arī *mitoloģijas, etnogrāfijas* un *dzīvesziņas* elementus, bet *dzīvesziņa* nav nodalāma no folkloras un etnogrāfijas elementiem, jo ietver tos veicamo darbību formās, piem., tautasdziesmu dziedāšana, Gadskārtu svinēšana, kas paredz gan tautastērpa (etnogrāfija) uzvilšanu, gan rituālās darbības, balstītas mitoloģiskos priekšstatos.

Jēdziens *latviešu dzīvesziņa* rakstu avotos pirmo reizi minēts 1938. gada 1. februārī laikrakstā *Skolu Dzīve* publicētajā dzejnieka un žurnālista Leonīda Breikša rakstā „Par jaunatni — jauno tikumu nesēju. Pārdomas par latviešu dzīves ziņu” (Breikšs, 1938).

Latviskā jeb latviešu *dzīvesziņa* ir viena no Latvijas Republikas Satversmes ievaddalā iekļautajām vērtībām, kas Eiropas kultūrtelpā veido Latvijas identitāti. 2013. gadā Latvijas Republikas Satversmes ievaddaļas projektā to iekļāva Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas priekšsēdētājs Egils Levits.

Pirmais latviešu folkloras pieraksts datējams ar 1584. gadu – burvju prāvā fiksētie sāls pūšamie vārdi, kuriem ir tautasdziesmas formas iezīmes (Dzelzeniek, trumulniek, / Atslēdz dzelzu vārtus ..) (Grīnvalde, 2022). Tas nozīmē, ka folkloru jeb mutvārdu daiļradi kā tradīciju elementu, avotu, šīs aptaujas ietvaros, var sākt skatīt tikai no Viduslaiku beigām – 16. gs. (skat.14. tab.).

Latviešu mutvārdu folklorā ierasti iedalīta trīs galvenos paveidos: *tautasdziesmas, vēstītāja folklorā (pasakas, teikas, leģendas, nostāsti, anekdotes) un brahiloģismi* – *īsās folkloras formas*

(*mīklas, sakāmvārdi, parunas*). Plašākā nozīmē folklorai pieskaita arī *tautas mūziku* – vokālo un instrumentālo (*mūzikālā folklorā*) – un *tautas horeogrāfiju* (*tautas dejas un rotaļas*) (Grīnvalde, 2022).

Mitoloģijas pētniecība noris dažādu humanitāro un sociālo zinātņu ietvaros, no kurām galvenās ir *etnogrāfija, folkloristika, antropoloģija, kultūras vēsture un reliģijas vēsture*. Mitoloģijas pētniecība savu uzplaukumu piedzīvoja 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā (Ķencis, 2023).

Tālāk ir daži citāti no respondentu rakstītajiem tekstiem:

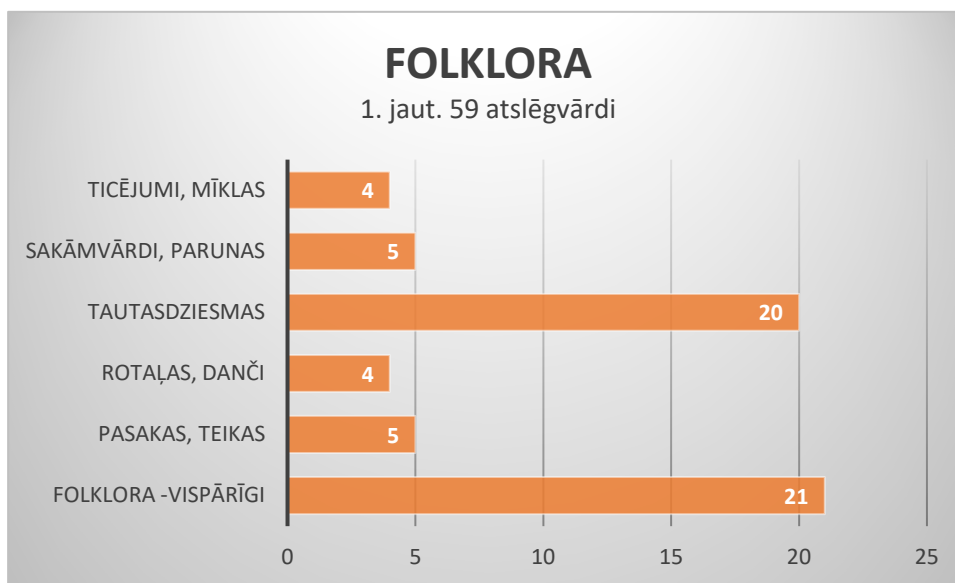
- Lietoju tautasdziesmas, pasakas, mīklas sakāmvārdus.
- Skaitu tautasdziesmas, dziedu dziesmas, deju dančus, svinu svētkus pēc Saules kalendāra.
- Tautasdziesmas ikdienā un kā "maizes darbs". Esmu folkloras kopas vadītāja.
- Man svarīga tautasdziesmās ietvertā Dabas un pasaules filosofija.
- Ikdienā pateicība, sagaidot un pavadot Sauli.
- Man svarīga attieksme pret dabu, cilvēkiem un dzīvi kopumā.
- Man ikdienā svarīga Dievu godināšana atbilstošās dienās (Austras, Māras u.c.); sētas un dzimtas garu uzrunāšana.
- Dieva/Laimas/Māras pieminēšana.
- Ikdienā rītos sasveicinos ar gaismu, ar sauli, ar saviem mīļiem tuvumā un tālumā, dienas gaitās eju kopā ar kādu(Dievu), kas drošina, vakaros tencinu un atsveicinos ar tautasdziesmu vai ar saviem vārdiem.
- Dievs. Daba. Darbs.
- Dieva izpratne, tautasdziesmu ētika.
- Gadalaiku riti: Jāņi, Ziemas saulgrieži, Miķeļi, Lieldienas, dabas vērojumi, zāļu tējas, to vākšana, rupjmaize, muzicēšana, dziedāšana.
- Godus rīkoju saskaņā ar latvisko dzīvesziņu, jo tas ir mans dzīvesveids. Mājās stāv Mārteņa zīme kā aizsardzība. Izmantojam Mātes Dabas piedāvājumu, lasot zāļu tējas.
- Lietoju dažādus simbolus, dziedu tautasdziesmas un spēlēju kokli savam dvēseles līdzsvaram, u.tml.
- Man aktuālas krāsas dzīvesziņā.
- Bērnu krustabas; mirušo tuvinieku atceršanās un piemiņas vietu kopšana; Gadskārtu ieražu svētku atzīmēšana, arī organizēšana (tautasdziesmas, rotaļas, rituāli).

- Vienmēr nēsāju rakstainus cimodus, staigāju brunčos nevis biksēs, dzeru zāļu tējas.
- Tautasdziesmu dziedāšana un etnogrāfiskās kokles spēlēšana, adīšana, izšūšana, celošana.
- Svinu svētkus pēc Saules kalendāra. Svētkos velku arheoloģisko tautastērpu. Svinu cilvēka mūža Godus – krustabas, vedības.
- Man aktuālas dziesmas, svētku svinēšana, tradicionālie amati, tradicionālā virtuve, apģērbs.
- Man aktuāli Gadskārtu svētki, tautasdziesmas, kokles spēle, ziedu vainagu vīšana, Jāņu siera siešana, olu krāsošana, ticējumi, tējas zāļu vākšana.
- Man aktuālas ārstnieciskās tējas, sēņošana, folkmūzikas klausīšanās, spēka dziesmas kā mantras, latvju zīmju nozīmju meklēšana, ja tās kaut kur dzīvē parādās.
- No visa kopumā ikdienā lietoju atsevišķus fragmentus: pasakas, teikas, tautasdziesmas, tajās ietvertu filozofiju par Dabu un pasauli.
- Bērnu krustabas, mirušo tuvinieku atcerēšanās un piemiņas vietu kopšana; gadskārtu ieražu svētku atzīmēšana, arī organizēšana (tautasdziesmas, rotaļas, rituāli); dievu godināšana atbilstošās dienās (Austras, Māras u.c.); svētvieta kopšana un izmantošana ikdienā sarunām; sētas un dzimtas garu uzrunāšana ikdienā; vakarēšanas ar saviešiem; mācību organizēšana skolā bērniem - ikdienas ritma ieturēšana, piemēram, sākot dienu, ēšanas reizes ar dziesmu, strādājot saimēs, organizējot nodarbības tautas daiļamatniecības darbnīcās, dabā u.c.; Sējas laika un koku gāšanas laika ievērošana, atbilstoši tautas ticējumiem.
- Ikdienā lietoju tautasdziesmas, sakāmvārdus un parunas, pieminu Dievu/Laimu/Māru, ēdu rupjmaizi, pelēkos zirņus, man svarīga ir mūzika.
- Es savu ikdienu dzīvoju tā - rītos sasveicinos ar gaismu, ar sauli, ar saviem mīļiem tuvumā un tālumā, dienas gaitās eju kopā ar kādu(Dievu), kas drošina, vakaros tencinu un atsveicinos ar tautasdziesmu vai ar saviem vārdiem.
- Vienmēr nēsāju rakstainus cimodus, staigāju brunčos nevis biksēs, dzeru zāļu tējas. Dievs - Daba, Darbs. Cenšos latviešu valodā runāt un rakstīt pareizi.
- Tautasdziesmu dziedāšana un etnogrāfiskās kokles spēlēšana – tā mana ikdiena. Adīšana, izšūšana, celošana, interese par mitoloģiju un latvisko dzīvesziņu.
- Svinu svētkus. Lietoju latviskās zīmes, skaitu tautasdziesmas, dziedu dziesmas, deju dančus, svinu svētkus pēc Saules kalendāra.
- Tradicionālā kultūra ir mana ikdiena - dzīvokļa iekārtojums, ēdieni, apģērba detaļas.
- Dziesmas, svētku svinēšana, tradicionālie amati, virtuve, silueti apģērbā, Dieva izpratne, tautasdziesmu ētika.

- Gadskārtu svētki, tautasdziesmas, kokles spēle, ziedu vainagu vīšana, Jāņu siera siešana, olu krāsošana, ticējumi, tējas zāļu vākšana.
- Ārstnieciskās tējas, sēņošana, spēka dziesmas kā mantras. Folkmūzikas klausīšanās, latvju zīmju nozīmju meklēšana, ja tās kaut kur dzīvē parādās.
- Man aktuāli: gadalaiku riti - Jāņi, Ziemas saulgrieži, Miķeļi, Lieldienas, dabas vērojumi, zāļu tējas, to vākšana, rupjmaize, muzicēšana, dziedāšana, tautastērps kā piederības sajūta.

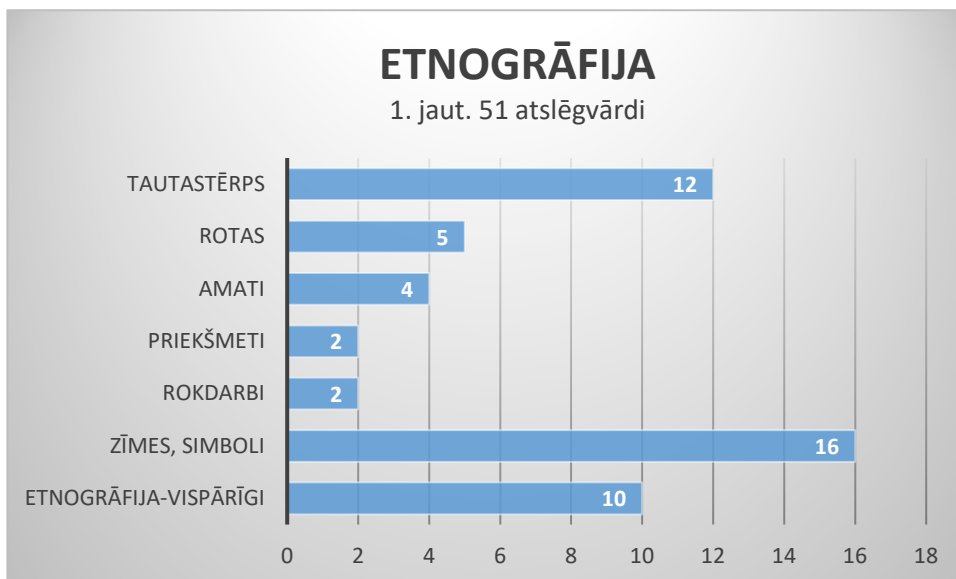
Neskatoties uz to, ka katras kategorijas robežas nav stingri iezīmējamas, var piešķirt jēdzieniem konkrētu nozīmi tieši šī pētījuma ietvaros:

folklorā – mutvārdu teksti; **etnogrāfija** – sadzīves un tautas mākslas priekšmeti, to vizuāls rotājums un tā nozīme; **dzīvesziņa** – dzīves process, darbība un tās īstenošanas prasme; **mitoloģija** – priekšstati, vērtības, saistītas ar pasaules uzskatu, eksistenci, reliģiju.

17. att. 1. jautājuma folkloras kategorija

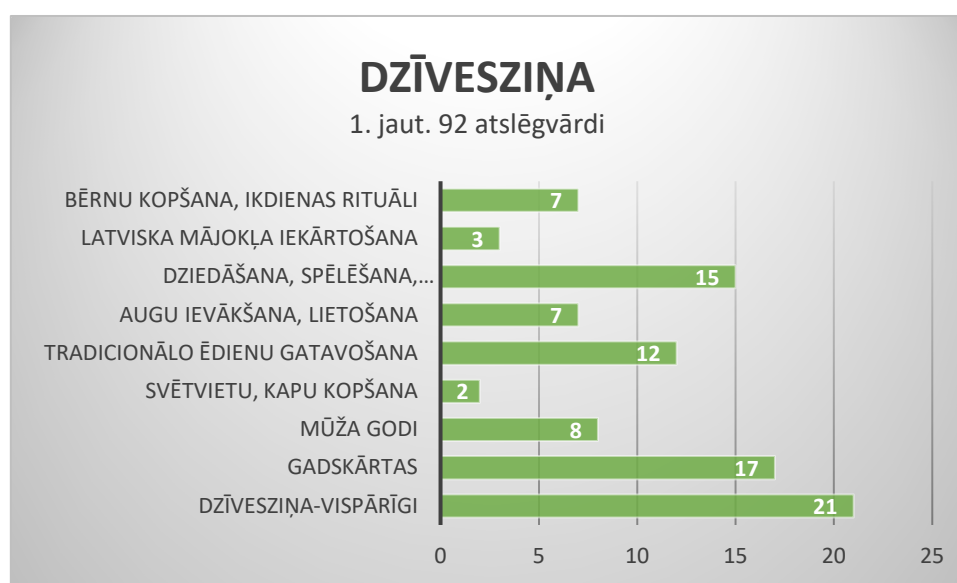
17. att. redzams, ka 21 respondents atbildes vietā ir ierakstījis vispārinātu atslēgvārdu *folklorā*, neatšifrējot detalizētāk, ko ar to saprot. Un no 66 respondentiem 20 ir minējuši, ka lieto tautasdziesmas.

18. att. 1. jautājuma etnogrāfijas kategorija

18. att. visvairāk respondentu (16) mūsdienās lieto zīmes un simbolus. Patiešām, tos visvienkāršāk var pārcelt uz mūsdienīgām formām un priekšmetiem. Šādu praksi bieži redzam gadatirgos – uz dažādiem amatniecības priekšmetiem.

Populārs etnogrāfijas elements ir arī tautastērps (12 resp.). Taču arī tā izcelsme respondenta skatījumā var tikt saprasta no dažādiem laikmetiem (skat. 14. tab.) Ne akmens, ne bronzas laikmetā vēl nevar runāt par tautastērpu, jo bija ādas, linu auduma apģērbs un nemaz vēl nebija tāda veidojuma un jēdziena – *tauta, tautastērps*. Visticamāk, ka daļa no respondentu domā, tā saucamo, vēlā dzelzs laikmeta 9.-12. gs. arheoloģiskā tērpa rekonstrukciju, atdarinājumu vai interpretāciju, bet daļa – 18.-19. gs. etnogrāfisko tērpu.

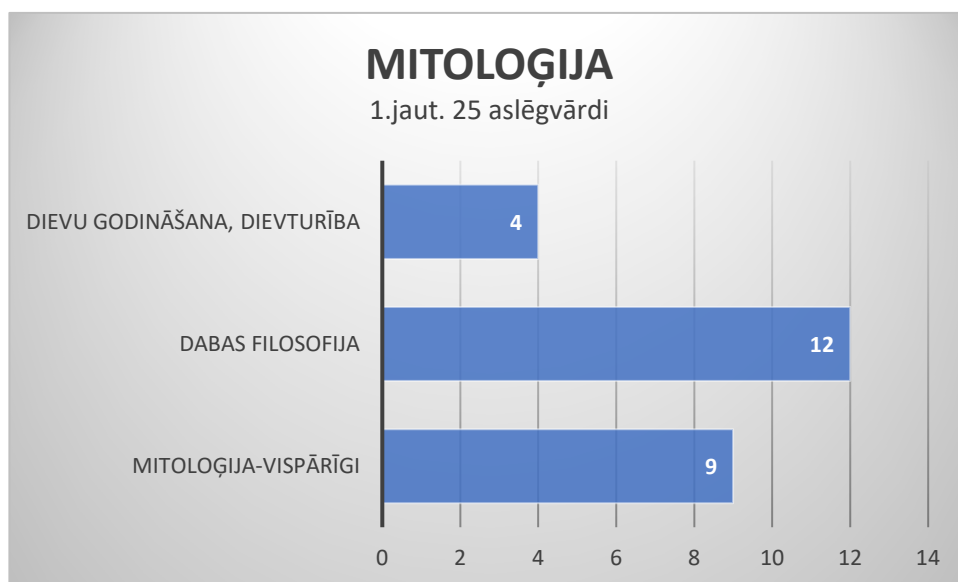

19. att. 1. jautājuma dzīvesziņas kategorija

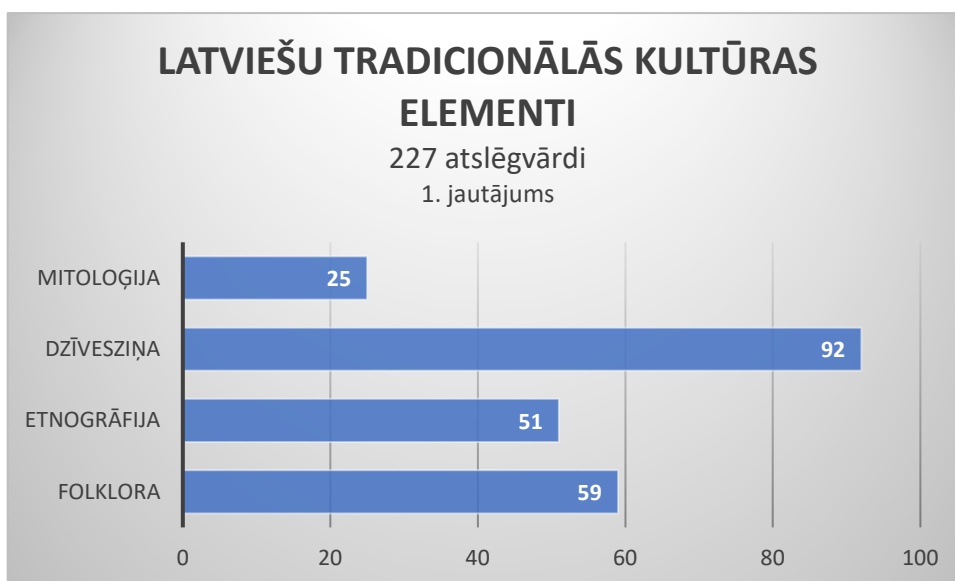
19. att. 21 respondents tikai vispārināti min dzīvesziņu kā ikdienas aktualitāti. Bet 15 respondentu dziedāšana, spēlēšana, muzicēšana kā aktualitāte liecina, ka šī emociju izteikšanas vajadzība bija un ir aktuāla.

Tāpat 17 respondentu minētā Gadskārtu svinēšana kā aktualitāte ir arī mūsdienu cilvēka dzīvesdarbības rituāla forma, kas palīdz saskaņoties ar dabu, tajā notiekošajiem cikliskajiem procesiem. Tradicionālo ēdienu gatavošana (12 resp.) ir viena no izdzīvošanas vajadzībām, identitātes un piederības formām pie konkrētās tautas. Pie tā paša attiecināma tējas zāļu ievākšana un lietošana (min 7 resp.). Bet 7. resp. aktuāli ir dažādi ikdienas rituāli, kuros ietilpst arī bērnu kopšana un audzināšana. 8 resp. minētā aktualitāte – *Mūža godi* var būt ar dažādu saturu, arī kristīgo. Bet latviska mājokļa iekārtošana (3 resp.) nemaz nenozīmē, ka tam būtu jābūt akmens, dzelzs laikmeta mājoklim – tas var būt arī mūsdienu modernais mājoklis ar latvisku, etnogrāfisku priekšmetu komplektāciju. Savukārt, 2 resp. minētais elements – svētvietu un kapu kopšana, varētu liecināt par iesaisti pilskalnu apzināšanas projektā vai cieņu pret saviem mirušajiem senčiem un regulāru kapu kopšanu kā dzimtas tradīciju.

Mitoloģiju kā modernā dzīvē aktuālu kategoriju ir izvēlējušies salīdzinoši nedaudz respondentu (9) (skat. 20.att.). Bet 12 resp. mitoloģijas jēdzienu izprot kā dabas filosofiju jeb uzskatu sistēmu, domāšanas ieradumus. Bet 4 resp. mitoloģijai piešķir reliģiska rakstura nozīmi.

20. att. 1. jautājuma mitoloģijas kategorija

21. att. 1. jautājuma latviešu tradicionālās kultūras elementu kategoriju kopsavilkums

Secinājums

Apkopojot respondentu brīvā stilā rakstītos atslēgvārdus, frāzes, izteikumus, apgalvojumus, autore ņēma vērā MK noteikumos Nr.747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem* lietotos terminus: *folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā*. Visbiežāk respondenti minējuši sev aktuālus ikdienas tradicionālās kultūras elementus, kuri saistīti ar *dzīvesziņu – 92 atslēgvārdi*, kurus var sagrupēt kategorijās: *Gadskārtas, Mūža godi, tradicionālo ēdienu gatavošana, augu ievākšana un lietošana, dziedāšana un spēlēšana, latviska mājokļa iekārtošana, bērnu kopšana un ikdienas rituāli*.

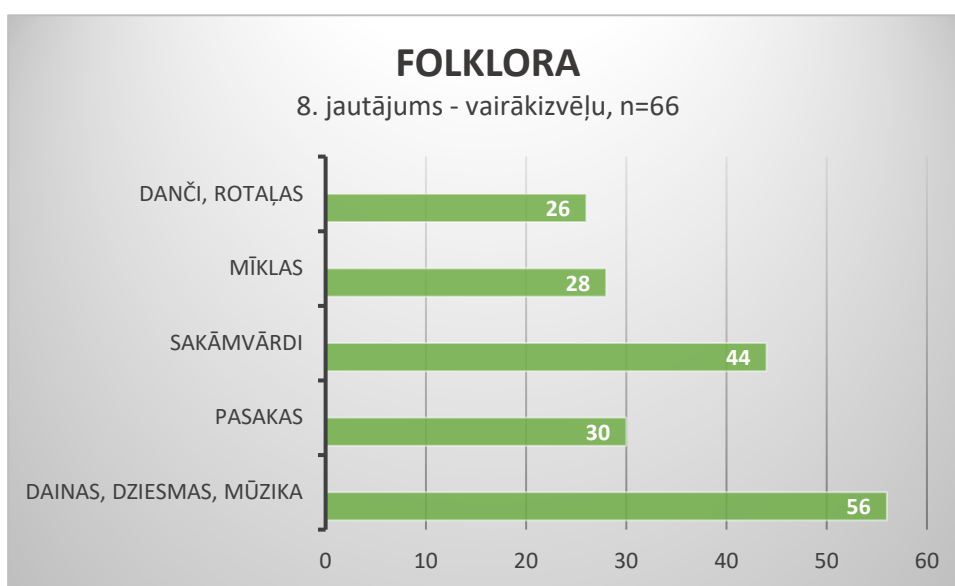
No pētījuma *Vajadzību teoriju* aspekta, jāsecina, ka aktuālākās ir *fizioloģiskās un sociāli-emocionālās vajadzības (dzīvesziņa - 92)*, tām seko *kognitīvās vajadzības (folklorā – 59 un etnogrāfijā – 51)*, kuras var tikt lietotas arī, lai apmierinātu *sociāli-emocionālās un metakognitīvās vajadzības*. Un tikai 25 *mitoloģijai* piederīgi atslēgvārdi liecina par *metakognitīvo un metavajadzību* aktualitāti.

Brīvā stilā uzrakstītās respondentu atbildes liecina, ka viņi nelieto LR likumdošanas aktos definēto TKE terminoloģiju, lai apzīmētu savas latviešu tradīciju lietošanas paradumus. Atbilstoši UNESCO *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu* (UNESCO, 2003) – neviens no respondentiem nav minējis jēdzienus: *nemateriālais kultūras mantojums; mutvārdu tradīcijas un izpausmes; spēles mākslas; artefakti; kultūrtelpas*, bet ir minēti šādi jēdzieni: *paražas, rituāli, svētki, zināšanas par dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, priekšmeti*. No *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā* (Saeima, 2016) minētajiem *nemateriālā kultūras mantojuma elementiem* respondenti nav minējuši šādus terminus: *mutvārdu tradīcijas, spēles mākslas, artefakti, kultūrtelpas*;

bet ir minēti šādi elementu termini: *valoda, paražas, rituāli, svētki, zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes.*

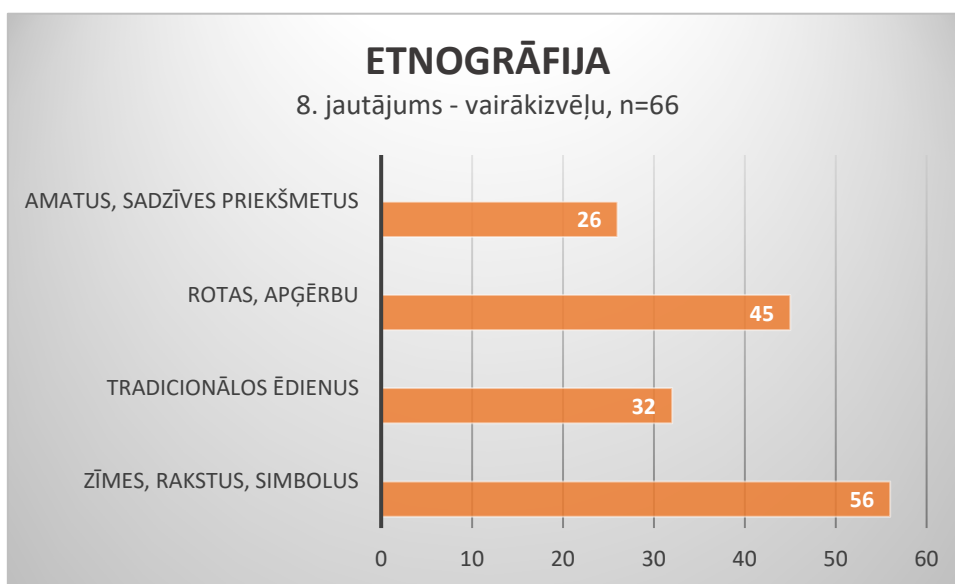
8. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 8. jautājuma strukturētajās atbildēs? Kuri no tiem ir visaktuālākie, skatoties no *Vajadzību un vērtību teorijas*? Kādas ir korelācijas ar tradīciju lietošanu sociālajā vidē?

Vairākkizvēļu, strukturēto atbilžu 8. jautājumā 22. att. – vispopulārākie, vairāk lietojamie TKE ir dainas, dziesmas, mūzika (56 no 66 resp. izvēles).

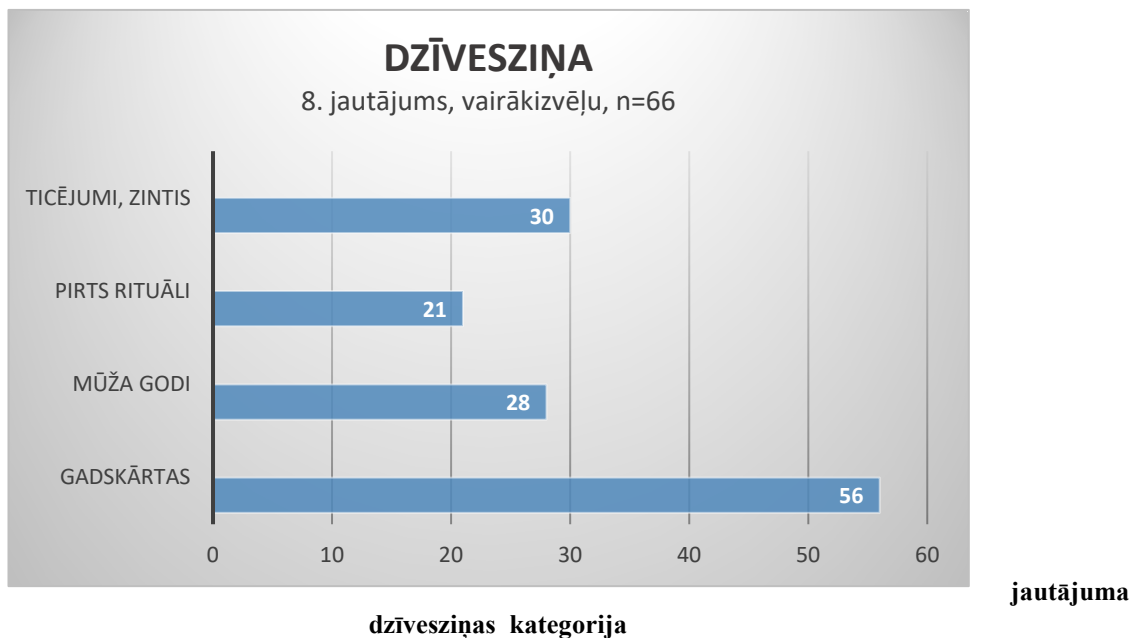
22. att. 8. jautājuma folkloras kategorija

23. att. vispopulārākās, vairāk lietojamie TKE ir *zīmes, raksti, simboli* (56 no 66 resp.); *rotas un apģērbs* – 45 no 66 resp.

23. att. 8. jautājuma etnogrāfijas kategorija

24. att. visvairāk respondentu (56) ir atzīmējuši, ka svin *Gadskārtas* (24.att.). Bet *zintis*, faktiski ir attiecināmas uz reliģiskām, maģiskām darbībām, ko veic aptuveni puse no respondentu (30).

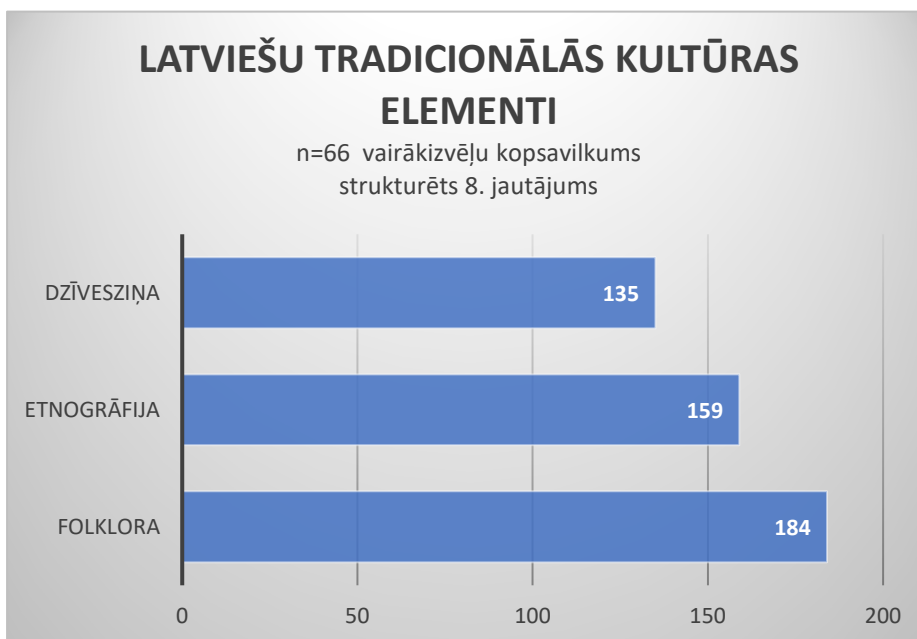

24. att. 8.

jautājuma

Bet 8. jautājuma iespēju brīvi uzrakstīt, ko pats uzskata par vajadzīgu, izmantojuši tikai 4 respondenti:

- Augi.
- Manuprāt, skolu programmās ir jāiekļauj Baltās studas, kuras tika izņemtas.
- Bērniem ir jāzina vispirms sava latviskā dzīvesziņa un tikai tad, kristietība!
- Attieksme pret dzīvi, dabu, lietām un norisēm.
- Tējas un citus augi.

25. att. 8. jautājuma kategoriju kopsavilkums

8. jautājumā trafaretās atbildes parāda, ka aktuālākie TKE saistās ar *folkloru*. Taču autore uzskata šo rādītāju par mazāk nozīmīgu, kā 1. jaut. brīvās atbildes, jo, iespējams, ka trafaretajās atbildēs respondenti atbildējuši, ņemot vērā savu vispārināto pieredzi.

Nozīmīgāku informāciju pētījumā sniedz 8. jaut. atbilžu korelācija ar tradīciju lietošanas sociālo vidi (16. tab.). Pētot 1., 7. un 12. korelācijas, var secināt, ka tautas *zintniecība* joprojām aktuāla *individuāli*, kā ģimenes vērtība vai tā var būt pat *darbs (darba vieta)*, piem. *zintnieks* (1 resp.) vai *izaugsmes treneris* (2 resp.) vai *medicīnas darbinieks* (5 resp.), bet, tikpat labi, zintniecību un ticējumus var lietot kāda no 10 aptaujā piedalījušajiem *mājsaimniecēm*.

Sakāmvārdi ir vērtība, jo tie kā frazeoloģismi tiek mācīti skolu programmās – latviešu valodā. Varbūt, tas izskaidro, kāpēc tie joprojām ir tik populāri, lietošanai gan ģimenē (2. korel.), gan mācību vidē (8. korel.), gan darba vietā (9. korel.), gan ar draugiem un domubiedriem (18. korelācija). Pēc 9., 10., 11. korelācijas, jāsecina, ka TKE: sakāmvārdu, mīklu, Gadskārtu lietošana saistīta ar pedagogu darbu mācību iestādē. Taču, tas jāpārbauda padziļinātā pētījumā, filtrējot aptaujas datus pēc pedagogu atbildēm (šī pētījuma robežās nav paredzēts, bet MD-2 -paredzēts).

Tradicionālo *apģērbu, amatniecības priekšmetu, ēdienu, gadskārtu* – TKE lietošana ģimenē (3.-6. korel.) norāda, ka joprojām arī ģimenes un dzimtas lieto tradīcijas kā vērtības, kas nododamas nākamajām paaudzēm.

Savukārt, *latvju danču, rotaļu* TKE 13. korelācija ar tradīciju lietojumu sabiedriskās vietās, liek secināt, ka 21. gs. spontāni uzsāktās kustības *Rīgas danču klubs* aktivitātes moderno sabiedrību uzrunā un ir joprojām aktuālas arī digitālā laikmeta vidē.

14. korelācija saskan ar 4. jaut. (skat. 15. att.) secinājumu, ka gadatirgi ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. Gadatirgi kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.

15. -17. korelācijas liecina, ka digitālā laikmeta sabiedrība izmanto TV, radio, interneta iespējas Gadskārtu, Mūža godu izziņā, tautas amatniecības priekšmetu pasūtīšanā, izmantojot digitālos rīkus.

16. tab. 8. jautājuma TKE korelācija ar tradīciju lietošanas sociālo vidi

Nr.	8.jaut. TKE	TKE lietošanas sociālā vide	Pīrsona korelācijas koeficients $r = 0,01^{**};$ 0.05^*	Komentāri Vērtību teoriju diskursā
1.	8.13. Vai ikdienā lietojat ticējumus, zintis?	9.1. Lietoju tradīcijas individuāli	,354**	Atbilstība likumsakarīga. Var pētīt atsevišķi, kā digitālā laikmeta vides ietekmē ir mainījies ticējumu saturs un attieksme pret tiem kā vērtību. Ticējumi pārsvarā saistīti ar laika novērojumiem, kas digitālā laikmetā tiek aizstāti ar laika prognozēm atbilstošās vietnēs, TV. Bet maģiskā domāšana, lietojot zintis, lielā mērā ir aizstāta ar zinātnisko domāšanas veidu.
2.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,373**	Šī korelācija var norādīt, ka sakāmvārdi kā vērtība ģimenē tiek lietoti vai nu pasaku kontekstā vai audzināšanas kontekstā.
3.	8.7. Vai ikdienā lietojat tradicionālas rotas, apģērbus?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,257*	Tautastērpu lietošana ģimenē nav plaši novērojama parādība mūsdienās, jo pārsvarā tautastērpus izgatavo kādiem mākslinieciskiem kolektīviem – korjiem, deju kolektīviem, folkloras kopām par pašvaldības vai citu projektu finansējumu. Tāpēc, šo korelāciju nevar skaidrot viennozīmīgi, bet tā liecina par tautastērpu kā vērtību, kuru ģimenes mantojuma ceļā saņem katra nākamā paaudze.
4.	8.8 Vai ikdienā lietojat amatus, tradicionālus	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,379**	Šī korelācija, spriežot pēc gadatirgos eksponētās amatnieku produkcijas, varētu liecināt par tāda kultūras mantojuma vērtībām, kā māla podu, bļodu lietojumu

	sadzīves priekšmetus?			ikdienā , metālkalēju izstrādājumiem, koka priekšmetiem, austiem galdautiem, vai koka virtuves piederumiem.
5.	8.9. Vai ikdienā lietojat tradicionālus ēdienus?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,310*	Latviska ģimene lieto ikdienā latviskus ēdienus, kas audzēti ekoloģiskā vidē – vērtība, ko arvien vairāk var pamanīt gadatirgos, noformētu mūsdienīgi un radoši.
6.	8.12. Vai ikdienā lietojat Gadskārtas?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,365**	Šī korelācija liek secināt, ka Gadskārtu viena no dziļākajām vērtībām – ģimenes, dzimtas sanākšana kopā (vismaz Jāņos, Ziemassvētkos), joprojām ir aktuāla. Nav zināms, kādu saturu katrs respondents ieliku pašās gadskārtās – etnisku vai kristīgu, bet šinī gadījumā Gadskārtas var kalpot kā iemesls, lai ģimene kā vērtība tiktu atkal un atkal atjaunota un stiprināta.
7.	8.13. Vai ikdienā lietojat ticējumus, zintis?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,403**	Korelācija saskan ar 1. korelāciju un tās komentāru.
8.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.3. Lietoju tradīcijas mācību iestādē	,299*	Sakāmvārdi un to izpratne ir iekļauti latviešu valodas mācību priekšmetā, analizējot tos kā frazeoloģismus.
9.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,289*	Šī korelācija rezonē ar 8. korelāciju, ja pieņem, ka ir runa par 14 respondentiem – pedagogiem.
10.	8.4. Vai ikdienā lietojat mīklas?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,300*	Skat. 9. korelācijas komentāru!
11.	8.12. Vai ikdienā lietojat Gadskārtas?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,259*	Skat. 9. korelācijas komentāru!
12.	8.13. Vai ikdienā lietojat ticējumus, zintis?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,261*	Šī korelācija drīzāk norāda, ka aptaujā piedalījušies zintnieki vai izaugsmes treneri, kuriem zintēšana ir darba instruments un vērtība vienlaicīgi.
13.	8.5. Vai ikdienā lietojat dančus, rotaļas?	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,348**	Likumsakarīga korelācija, novērojama kā aktuāla vērtība mūsdienu sabiedrības kultūras pasākumu vidē, piem., <i>Rīgas danču klubs</i> http://www.folkdance.lv/ u.c. 21. gs. tradīciju modernā vidē ieviesa etnisko deju deju kā ikdienas pasākumus, kuros dalībnieki dejo ikdienas drēbēs, iepazīstas, mācās tradīcijas, pat apprecas, izveido ģimenes un turpina apmeklēt pasākumus ar visu ģimeni. Ar

				laiku šī tradīcija iedzīvojās Latvijas vidē un šādi pasākumi un dejotāji ar katru gadu vairojas. Par to liecina tradīciju kopas “KasTe” ikgadējie danču nakts pasākumi <i>Ģikšu danču nakts</i> un to pieaugošais apmeklētāju skaits (KasTe, 2023).
14.	8.8 Vai ikdienā lietojat amatus, tradicionālus sadzīves priekšmetus?	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,316**	Šī korelācija saskan ar 4. jaut. (skat. 15. att.) secinājumu, ka gadatirgi ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. Gadatirgi kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.
15.	8.8 Vai ikdienā lietojat amatus, tradicionālus sadzīves priekšmetus?	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,397**	Šī korelācija varētu liecināt par amatniecības priekšmetu pasūtīšanu internetveikalos, rakstot epastus amatnieku studijām u.c., piem.: Latviešu tautas mākslas savienība, izveidota 2002.g. apvieno amatniekus no visas Latvijas. http://tautasmaksla.lv/ vai tādu LTV raidījumu, kā, piem., <i>Pūralāde</i> skatīšanos https://ltv.lsm.lv/lv/raidijums/puralade vai <i>Īstās latvju saimnieces</i> - https://ltv.lsm.lv/lv/raidijums/istas-latvju-saimnieces-2 vai <i>Iekodies latgalē, Vidzemē, Zemgalē u.c.</i>
16.	8.11. Vai ikdienā lietojat Mūža godus?	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,336**	Šī korelācija var liecināt par Mūža godu tradīciju izziņu caur kādiem TV, radio raidījumiem.
17.	8.12. Vai ikdienā lietojat Gadskārtas?	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,249*	Šī korelācija var liecināt par tradīciju izziņu caur kādiem TV, radio raidījumiem, piem. 2022. gadā LTV veidoja ciklu: <i>Latviešu godi</i> (nevis gadskārtas!) https://ltv.lsm.lv/lv/raidijums/latviesu-godi
18.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.7. Lietoju tradīcijas ar draugiem, domubiedriem	,359**	Korelācija liecina, ka sakāmvārdi ir vērtība un tiek lietoti valodas saziņā ikdienā, draugu lokā.

Secinājumi

Vairākizvēļu, strukturēto atbilžu 8. jaut. – vispopulārākie, vairāk lietojamie *folkloras* TKE ir *dainas, dziesmas, mūzika (56), etnogrāfijas* TKE: *zīmes, raksti, simboli (56)* – pamatā kognitīvās vajadzības, kuras var lietot arī sociāli-emocionālo u.c. vajadzību līmeņu apmierināšanai; *dzīvesziņas* TKE: *Gadskārtas (56)* – iespējams vienlaicīgi apmierināt vajadzības visos līmeņos, taču, lai to noteiktu, nepieciešams zināt tradīciju lietotāja nodomu un vides kontekstu, kas šajā aptaujā neparādās.

Pētot 8. jaut. korelācijas ar tradīciju lietojuma vidi, jāsecina, ka tautas *zintniecība* joprojām aktuāla *individuāli*, kā ģimenes vērtība vai tā var būt pat *darbs (darba vieta)*; *sakāmvārdus* kā vērtību lieto gan ģimenē, gan mācību vidē, gan darba vietā, gan ar draugiem un domubiedriem – to izskaidro fakts, ka sakāmvārdi kā frazeoloģismi tiek mācīti skolu programmās – latviešu valodā; tradicionālo *apģērbu, amatniecības priekšmetu, ēdienu, gadskārtu* – TKE lietošana ģimenē norāda, ka joprojām arī ģimenes un dzimtas lieto tradīcijas kā vērtības, kas nododamas nākamajām paaudzēm; *latvju danču, rotaļu* TKE korelē ar tradīciju lietojumu sabiedriskās vietās, tas liek secināt, ka 21. gs. spontāni uzsāktās kustības *Rīgas danču klubs* aktivitātes moderno sabiedrību uzrunā un ir joprojām aktuāls arī digitālā laikmeta vidē; TKE – *gadatirgi* ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. *Gadatirgi* kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.

Skaitā 3 korelācijas uzrāda, ka digitālā laikmeta sabiedrība izmanto TV, radio, interneta iespējas *Gadskārtu, Mūža godu izziņā, tautas amatniecības priekšmetu pasūtīšanā*, izmantojot digitālos rīkus. Tas liek secināt, ka tradīciju tālāk nodošanas process no fiziskā un sociāli-emocionālā līmeņa pārceļas un kognitīvo līmenī digitālā vidē.

8. jautājumā netika īpaši izceltas tradīcijas, saistītas ar mitoloģijas jēdzienu, tāpēc kopsavilkums (25. att.) atšķiras no 1. jautājuma kopsavilkuma (21. att.). Sakarā ar to, ka 1. un 8. jautājuma atšķirības rezultātos neļauj izdarīt pārliecinošus secinājumus, tālāk tiks detalizēti salīdzinātas 1. un 8. jautājuma atbildes.

9. Kā 1. un 8. jaut. atbildēs minētie tradīciju elementi sakrīt vai atšķiras? Kāpēc?

Vadoties pēc A. Geskes un A. Grīnberga (2020) ieteikumiem aptaujas anketu izveidē un psihologu – A. Miltuzes un K. Mārtinsones (2021) ieteikumiem pētījumu kvantitatīvo stratēģiju datu ieguves metodikā, šajā aptaujā tika ietverti divu veidu jautājumi par latviešu tradicionālās kultūras, tās elementu aktuālo lietojumu ikdienā: 1. jautājumā - brīvā atbilžu forma un 8. jautājumā – vairākizvēļu gatavo atbilžu – strukturēti jautājumi. Būtībā, abi šie jautājumi sniedz atbildes par vienu un to pašu

pētāmo priekšmetu – latviešu tradicionālās kultūras aktuālajiem elementu veidiem respondentu pasaules uztverē un dzīvesdarbībā. Taču, lai iegūtie dati būtu pēc iespējas patiesāki, tika izmantotas dažādas jautājumu formas un to novietojums kopējā aptaujas dizainā: brīvās atbildes jautājums tika ievietots aptaujas pašā sākumā, kamēr vēl respondentam ir aktīva interese par doto aptaujas tematu un vēl nav ieslēdzies metakognīcijas process, kurā sākas neapzināta aptaujas vērtīguma vērtēšana, izdarot secinājumus par nozīmīgumu, atbilstoši savai uztveres sistēmai, kā arī radošums nav ierobežots ar konkrētības nosacījumiem un spēj brīvi izsaukt apziņā no atmiņas tos pagātnē pārdzīvotos notikumus, kuri ir bijuši spilgti un spēcīgi – tātad, var pieņemt, ka patiesi; bet otrais – atkārtotais, strukturētais jautājums tika ievietots uz aptaujas beigām – kā 8. no 10 kopā, kuru kā trafaretu var izvēlēties un, kurš rada sociāli vēlamo atbilžu sajūtu, kas var būt tikai konceptuāli akceptējama respondentam dzīvē, bet ne patiesi lietota. Un tālāk ir jāpārbauda vai šāda pieeja attaisnojās, lai sasniegtu pēc iespējas validākus rezultātus – mērķi – noskaidrot informāciju, kādus latviešu tradicionālās kultūras elementus sabiedrība lieto individuāli savā aktuālajā ikdienā?

1. jautājums. Kādus latviešu Tradicionālās kultūras elementus Jūs savā ikdienā lietojat?
Lūdzu, rakstiet atsevišķus atslēgvārdus!

Latviešu tradicionālā kultūra kā dzīvesziņas veselums viena indivīda ikdienā mūsdienās ir reti sastopama parādība, bet atsevišķi tradīciju fragmenti - elementi, vienības, formas - bieži novērojamas sabiedrības kultūras izpausmēs (folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā).

17. tab. 1. jautājuma vispārīgo atbildētāju kopsavilkums pa kategorijām

66 respondentu atbilžu veidi:	Folklorā	Etnogrāfijā	Dzīvesziņā	Mitoloģijā
Brīvi, radoši, stāstoši (pēc apraksta atslēgvārdus pētniece varēja sagrupēt 4 kategorijās: folklorā,	45 (68,18%)	15	45	12 (pārējie 33 šo jomu neminēja)

etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija)		(pārējie 30 šo jomu neminēja)		
Trafaretēti, formāli (minēti paraugā dotie piemēri - vispārīgie jēdzieni)	21 (31,82%)	10 (pārējie 11 šo jomu neminēja)	21	9 (pārējie 12 šo jomu neminēja)
Kopā:	66 (100%)			

17. tab. no 66 respondentiem 21 jeb 31,82% 1. jautājuma brīvajās atbildēs ir ierakstījuši jautājuma paskaidrojošā piemērā minētos atslēgvārdus-vispārinājumus: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija*, bet 11 no tiem nav minējuši atslēgvārdu: *etnogrāfija*, bet 12 - *mitoloģija*. Tas liecina par jau sākotnēji formālu pieeju aptaujas aizpildīšanai. Tāpēc tālāk tiks salīdzinātas šo pašu respondentu atbildes 8. jautājumā, pielīdzinot tam elementu formulējumam, kurš jau sākotnēji tika aptaujā definēts.

18. tab. 21 respondents, kurš 1. jautājuma brīvajā atbildē formāli ierakstījis atslēgvārdu *Folklorā*, 8. jautājumā tomēr ir atšifrējis, kādus tieši elementus no folkloras ikdienā lieto. Kā redzams, tautasdziesmas jeb dainas lieto gandrīz visi (20), izņemot vienu, bet mīklas, dančus, rotaļas, pasakas - aptuveni puse.

18. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums folkloras kategorijā

1. jautājums	FOLKLORA (Vispārīgi)	Respondentu skaits 21 no 66
8. jautājums	Dainas, dziesmas, mūzika	20
8. jautājums	Pasakas	7
8. jautājums	Sakāmvārdi	16
8. jautājums	Mīklas	9
8. jautājums	Danči, rotaļas	10

19. tab. no 21 vispārīgi atbildošajiem respondentiem tikai ~ puse 10 detalizē ikdienā lietojamus elementus etnogrāfijā, bet otra puse -11 arī 8. jautājumā neatzīmē neko, kas saistīts ar etnogrāfiju.

19. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums etnogrāfijas kategorijā

1. jautājums	ETNOGRĀFIJA (Vispārīgi)	Respondentu skaits 10 no 21(vispārīgi)
8. jautājums	Zīmes, raksti, simboli	10
8. jautājums	Rotas, apģērbi	8
8. jautājums	Amati, priekšmeti	6

20. tab. no 21 vispārīgi atbildošajiem respondentiem 20 detalizē ikdienā lietojamus elementus dzīvesziņā, izvēloties Gadskārtu svinēšanu, bet aptuveni puse – ēdienus, pirts, Mūža godus, ticējumus, zintis. Un tikai 2 detalizē savu izvēli 8. jautājuma brīvās izvēles iespējā: *cits*.

20. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums dzīvesziņas kategorijā

1. jautājums	DZĪVESZIŅA (Vispārīgi)	Respondentu skaits 21 no 66
8. jautājums	Ēdieni	11
8. jautājums	Pirts	8
8. jautājums	Mūža godi	9
8. jautājums	Gadskārtas	20
8. jautājums	Ticējumi, zintis (rituāli)	13
8. jautājums	Cits (augi, tējas)	2

Mitoloģiju kā atslēgvārdu vispārīgi minējušie 9 respondenti 8. jautājumā izvēlējušies iezīmēt šādas izvēles: *Gadskārtas* (9), *Mūža godus* (3), *ticējumus*, *zintis* (6), kas ir tikai nosacīti saistāms ar Mitoloģiju (ietver).

Tālāk jāizanalizē otra grupa – 45 respondenti, kuri 1. jautājumā ir detalizējuši savas izvēles, plaši aprakstot, ko ikdienā praktizē no latviešu tradicionālās kultūras elementiem. Un salīdzināšanas iemesls – pārbaudīt, cik brīvo atbilžu sakrīt ar traфарētajām atbildēm.

21. tab. 98% sakrīt 1. un 8. jautājuma atbilžu izvēles, izņemot par vienu vienību izvēles atšķiras tiem respondentiem, kuri 1. jautājumā minējuši tautasdziesmas, ticējumus, mīklas, bet 8. jaut. tos nav izvēlējušies.

21. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums folkloras kategorijā

Jautājumi	FOLKLORA	Respondentu skaits 45 (no 66)
1. jautājums	Pasakas, teikas	5
8. jautājums	Pasakas	5
1. jautājums	Rotaļas, danči	4
8. jautājums	Etnogrāfiskās dejas, rotaļas	4
1. jautājums	Tautasdziesmas	20
8. jautājums	Dainas, dziesmas, mūzika	19
1. jautājums	Sakāmvārdi, parunas	5
8. jautājums	Sakāmvārdi	5
1. jautājums	Ticējumi, mīklas	4
8. jautājums	Ticējumi-zintis (att. uz dzīvesziņu)	3

22. tab. 98% sakrīt 1. un 8. jautājuma atbilžu izvēles, izņemot par vienu vienību izvēles atšķiras tiem respondentiem, kuri 1. jautājumā minējuši rokdarbus, bet 8. jaut. tos nav identificējuši kā ietilpstošus amatos; tāpat 1. jaut. - *Amati* un 8. jaut. *Amati, priekšmeti*; bet tautastērpu kā atslēgvārdu minējušie 12 respondenti 1. jautājumā, 8. tikai 2 nav apstiprinājuši savu izvēli.

22. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums etnogrāfijas kategorijā

		Respondentu skaits

Jautājumi	ETNOGRĀFIJA	15 no 45 (no 66)
1. jautājums	Zīmes, simboli	16
8. jautājums	Zīmes, raksti, simboli	15
1. jautājums	Rokdarbi	2
8. jautājums	Amati, priekšmeti	1
1. jautājums	Amati	4
8. jautājums	Amati, priekšmeti	3
1. jautājums	Rotas	5
8. jautājums	Rotas, apģērbs	5
1. jautājums	Tautastērps	12
8. jautājums	Rotas, apģērbs	10

23. tab. aplūkojot nosacīti pielīdzinātās kategorijas, var secināt, ka atšķirības starp respondentu atbildēm 1. un 8. jautājumā ir nebūtiskas, kas saistāms drīzāk ar nespēju noorientēties kategorijās, kuras formulējis pats respondents un tās, ko piedāvā aptaujas izveidotājs.

23. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums dzīvesziņas kategorijā

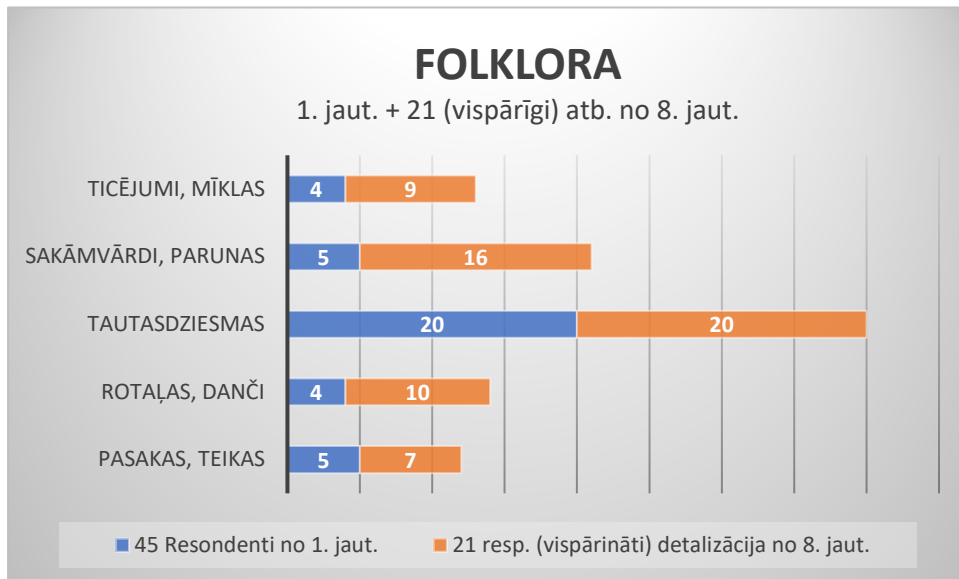
Jautājumi	DZĪVESZIŅA	Respondentu skaits 45 no 66
1. jautājums	Gadskārtas	17
8. jautājums	Gadskārtas	17
1. jautājums	Mūža godi	8
8. jautājums	Mūža godi	8
1. jautājums	Kapu, svētvieta kopšana	2
8. jautājums	Nav ekvivalenta	-
1. jautājums	Maize	12
8. jautājums	Ēdieni	8

1. jautājums	Augi	7
8. jautājums	Izvēlē "Cits" minēti augi	3
1. jautājums	Dziedu, klausos mūziku, muzicēju	15
8. jautājums	Dainas, dziesmas, mūzika	15
1. jautājums	Latvisks mājokļa iekārtojums	3
8. jautājums	Nav ekvivalenta	-
1. jautājums	Bērnu kopšana, ikdienas rituāli	7
8. jautājums	Ticējumi, zintis (rituāli)	6

Secinājums

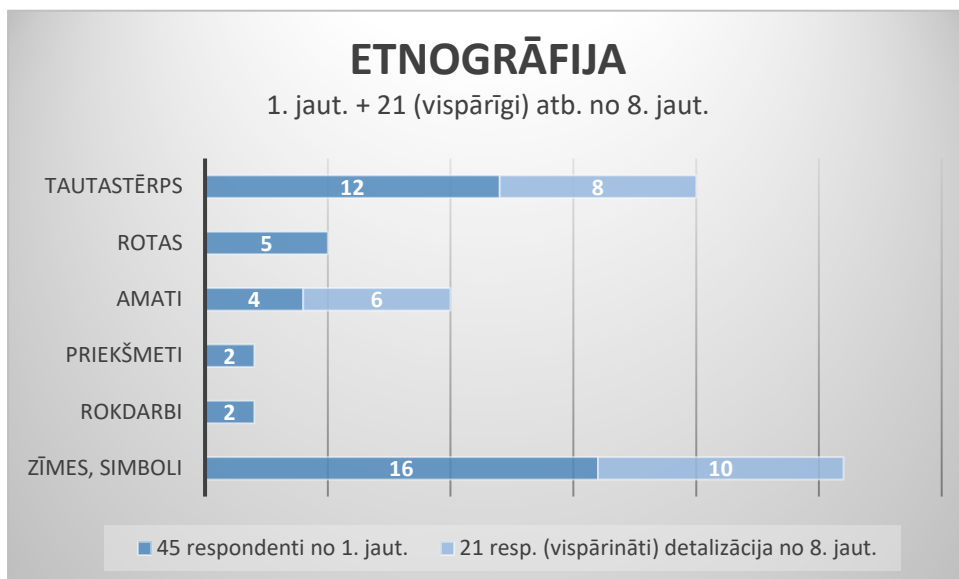
Aplūkojot nosacīti pielīdzinātās kategorijas, var secināt, ka atšķirības starp respondentu atbildēm 1. un 8. jautājumā ir nebūtiskas, kas saistāms drīzāk ar nespēju noorientēties kategorijās, kuras formulējis pats respondents un tās, ko piedāvā aptaujas izveidotājs.

Kopumā var secināt, ka 2/3 no 66 aptauju aizpildījušiem respondentiem savā latviešu tradicionālās kultūras elementu definējumā ir konsekventi un, ka 1/3 respondentu, kuri 1. jautājumā atbildējuši vispārināti, savu izvēli ir detalizējuši 8. jautājumā. Ticamāku rezultātu iegūšanai tieši šo 21 respondentu detalizētās atbildes 8. jautājumā tālāk pieskaitīsim atbilstošajām kategorijām 45 respondentu atbildēm 1. jautājumā, lai iegūtu atbilstošāku rezultātu latviešu tradicionālās kultūras elementu – vispārīgo kategoriju: *folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā* savstarpējai attiecībai.

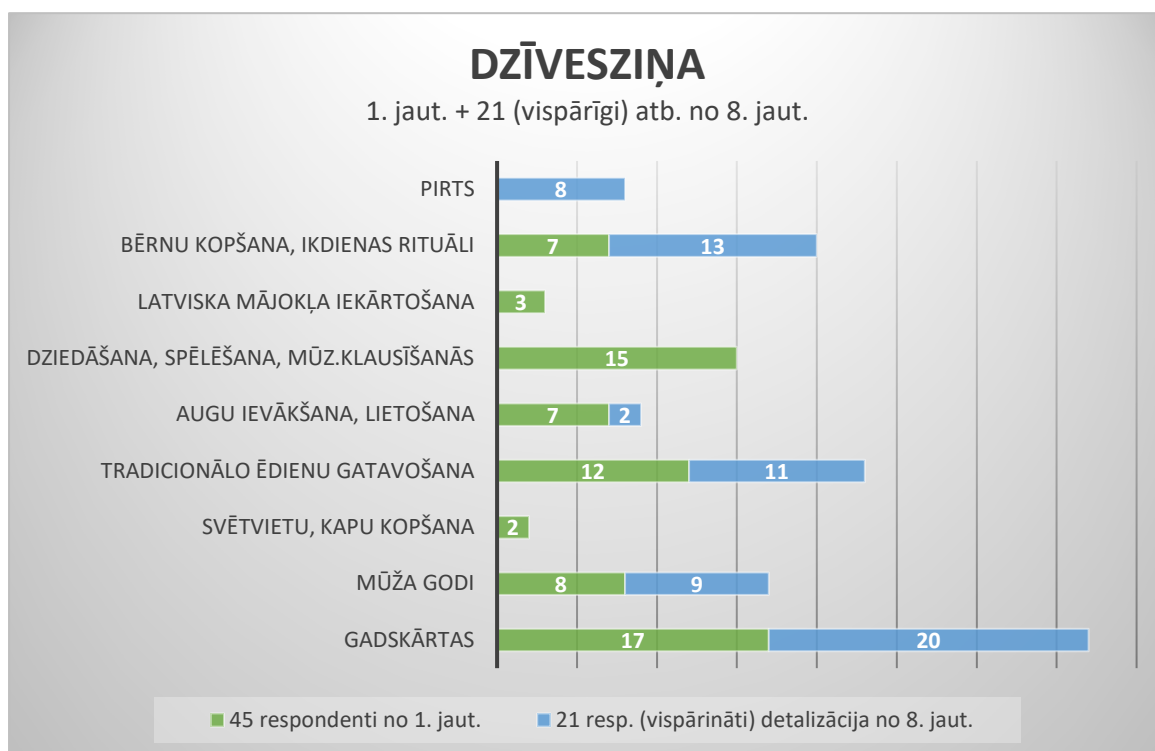
26. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā folkloras kategorijā

26. att. kopā: 45 respondentu viena izvēle – 38 + 62 (21 resp. vairākas izvēles)=100 izvēles

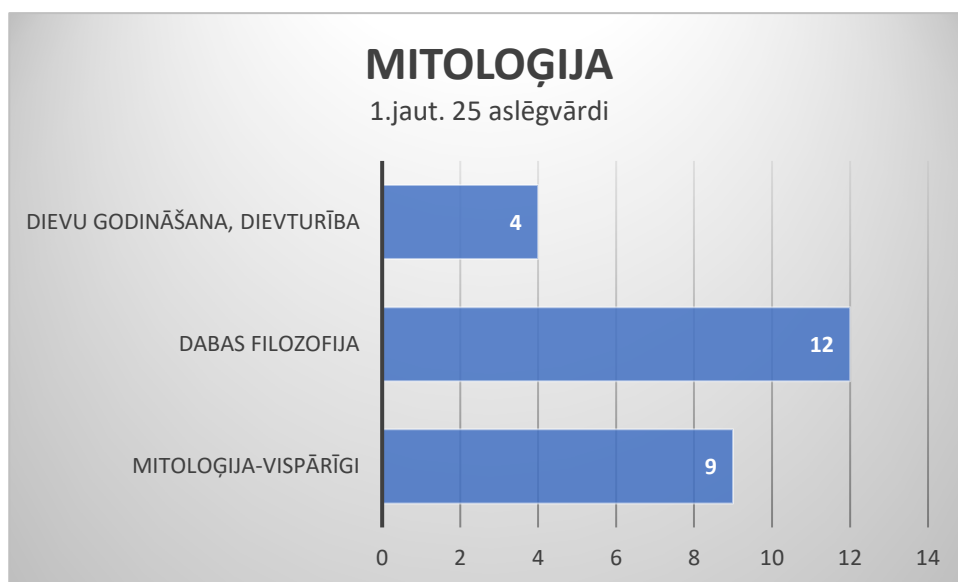
27. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā etnogrāfijas kategorijā

27.att. kopā: 45 respondentu viena izvēle – 41 + 24 (21 resp. vairākas izvēles)=65 izvēles.

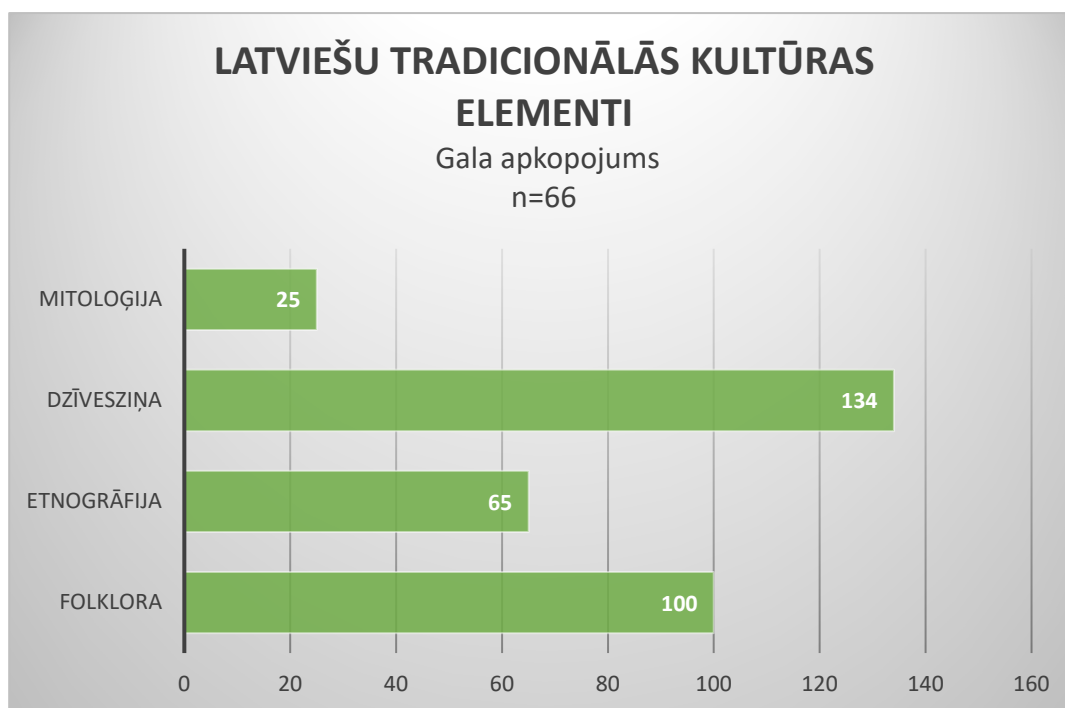
28. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā dzīvesziņas kategorijā

28. att. kopā: 45 respondentu viena izvēle – 71 + 63 (21 resp. vairākas izvēles)= 134 izvēles

29. att. 1. jaut. vispārīgo atbildētāju atbildes mitoloģijas kategorijā

Sakarā ar to, ka 8. jautājumā nav ekvivalenta kategorijai *Mitoloģija* 1. jautājumā (29. att.), tad 9 vispārīgi atbildējušo respondentu vairākizvēļu detalizācija nevar tikt attiecināta uz 1. jautājuma kategorijām, tāpēc tā paliek nemainīga, kopā sastādot 25 izvēles.

30. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā visās kategorijās salīdzinoši

Secinājums – visaktuālākais un vispopulārākais sabiedrībā ir *Dzīvesziņas* elements (30. att.). Tas saskan ar 1. jautājuma rezultātu kopsavilkumu arī bez 21 respondenta detalizēto atbilžu pieskaitījuma. Tas dot ticamību 1. jautājuma rezultātu tālākai apstrādei, nosakot korelācijas starp dažādajiem elementiem.

10. Kādas ir 1. jaut. TKE korelācijas, par kādām vajadzībām, vērtībām tās liecina?

Tīks aplūkota tikai statistiski nozīmīgāko korelāciju gadījumi, kur Pīrsona korelācijas koeficients $r = 0,01$ līmenī. Ņemot vērā iepriekš gūtās atziņas par 21 respondentu, kuri 1. jautājumā savu TKE lietojumu nav detalizējuši, korelāciju noteikšanā viņu atbildes netīks ņemtas vērā, jo statistiski vērā ņemami ir pārējo 45 respondentu rezultāti.

24. tab. redzamās tradicionālās kultūras elementu (TKE) korelācijas. Turpat skatāms secinājums un komentāri, apstiprinājums dainu tekstos, 1.2.1. ; 1.2.2. nod. vajadzībām, vērtībām.

24. tab. 1. jautājuma TKE savstarpējā korelācija un secinājumi

Nr.	Statistiski nozīmīgs viens mainīgais	Statistiski nozīmīgs otrs mainīgais	r = 0.01	Secinājumi - apstiprinājums dainu tekstos un 1.2.1. ; 1.2.2. nod. min. vajadzību, vērtību teorijām
1.	5.1.2. lietoju pasakas, teikas	5.1.5. lietoju sakāmvārdus, parunas	,784	Sakāmvārdi un parunas ir īsie secinājumi, kuri izriet no pasakām. Kognitīva vajadzība izprast cēloņu-seku kopsakarības.
2.	5.1.2. lietoju pasakas, teikas	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	,647	Radošā iztēle, tēlainība vieno abus TKE. Vajadzība pēc emocionālas pasaules uztveres.
3.	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.4. kopju svētvietas un kapus.	,326	Vajadzība pēc dinamiskas kustības, konkrētas darbības TK uztverē un lietošanā.
4.	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,317	Rotaļām un dančiem pamatā ir mūzika, dainu vārdi. Kopumā tas apmierina vajadzību pēc dinamiskas emociju izpaušanas ar fiziskā ķermeņa līdzdalību.
5.	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,325	Rotaļāšanās ar bērniem, ikdienas rutīnas īstenošana pozitīvā pieejā – dzīves viens no pamatprincipiem – vieglums. Socioemocionāla vajadzība.
6.	5.1.4. lietoju tautasdziesmas	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,665	Likumsakarīga kopsakarība! Tautasdziesmas ne tikai jāskaita, bet arī jādzied un jāspēlē vai jāklausās muzikāls pavadījums, lai pilnvērtīgi uztvertu to saturu, apmierinot visas 4 vajadzību kategorijas: fizioloģiskās, sociāli-emocionālās, kognitīvās un metakognitīvās.
7.	5.1.5. lietoju sakāmvārdus, parunas	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	,647	Tie, kuri lieto mīklas, ticējumus, sakāmvārdus, acīmredzot attīsta tēlaino domāšanu. Kognitīva rakstura vajadzība izprast dzīves likumsakarības, apmierināt interesi.
8.	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	5.3.3. praktizēju Mūža godus	,326	Tradīcijās ir atrodami ticējumi, kas attiecas gan uz krustabām, gan kāzām, gan bedībām. Kognitīva vajadzība pēc nākotnes izziņas (intereses apmierināšana, kas apmierina arī

				pamatvajadzību pēc fizioloģiskas drošības).
9.	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	5.2.4. lietoju etnogrāfiskos priekšmetus	,326	Interesanta sakarība! Nāk prātā tikai priekšmeti ar maģisku pielietojumu (saistība ar ticējumiem).
10.	5.2.3. lietoju rokdarbus	5.2.5. lietoju amatus	,326	Šo TKE saistība ir likumsakarīga un acīmredzama.
11.	5.2.6. lietoju rotas	5.2.7. lietoju tautastērpus	,459	Šo TKE saistība ir likumsakarīga un acīmredzama. Pamatvajadzība pēc apģērba un rotāšanās – sociokultūras vajadzība būt skaistam, patīkamam, cienījamam sabiedrībā. Ar; i skolas mācību programmā jāiekļauj abu šo elementu saistīta mācīšana nevis atrauta no konteksta.
12.	5.2.5. lietoju amatus	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,317	Šo TKE saistība asociējas ar mūzikas instrumentu izgatavošanu (amats) un spēlēšanu, dziedāšanu. Bet, tikpat labi, var būt tradicionāla vakarēšana ar dziedāšanu un dažādu amatu vienlaicīgu veikšanu. Vajadzība pēc socializēšanās un fizisku vajadzību (mājsaimniecības priekšmetu gatavošanas, remonta u.c.) vienlaicīga apmierināšana.
13.	5.3.2. svinu Gadskārtas	5.3.3. praktizēju Mūža godus	,418	Šī kopsakarība liek secināt, ka rituāls, rituāla, cieņpilda, īpaši organizēta darbība ir vienojošais abiem elementiem. Socioemocionāla un kognitīva vajadzība sabiedrībā veikt organizētu darbību, nolūkā saskaņoties ar Dabu (Gadskārtas) vai ierakstīt/izrakstīt no dzimtas (Mūža godi).
14.	5.3.2. svinu Gadskārtas	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,342	Gadskārtu svinēšanas rituāla pamatā arī ir dziesmas, dziedāšana, muzicēšana. Jo vairāk ir zināmas gadskārtu dziesmas, jo vairāk gribās tās izdziedāt kādās konkrētās gadskārtās vai, jo vairāk cilvēks piedalās kādās Gadskārtās, jo vairāk dziesmu viņš iemācās. Socioemocionāla vajadzība – verbalizēt sajūtas dzejiskā formā un kognitīvā vajadzība – saprast jēgu un kopsakarības

				rituālajās darbībās un pavadošajos tekstos.
15.	5.3.3. praktizēju Mūža godus	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	,365	Lieliska kopsakarība! Dzimtas godi tradicionāli notiek dzimtas mājās. Un rituālajām darbībām ir ļoti liela saistība ar dažādām mājokļa vietām, piem., pavardu, klēti, pieliekamo, istabu u.c. Socioemocionāla vajadzība
16.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.6. ievācu, lietoju augus	,348	Secinājums- tāpat, ēdiena gatavošanā tiek izmantoti augi. Fizioloģiska vajadzība.
17.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,494	Gatavot ēdienu un dziedāt -tas ir raksturīgi latviešu tradicionālajai kultūrai. Vajadzība matēriju (ēdienu) savienot ar dvēseli (dziesmu, tās emocijas enerģiju) latvieša izpratnē ir tikuma pazīme. Pirms ēšanas nodziedāt: „ Svētībiņa, Gausībiņa, nāc pa logu istabā! Kas neēdis, lai paēda, kas nedzēris, lai padzēra!” vai 19350-0 Met, Dieviņ, zelta krustu Istabiņas dibinā; Kas nav ēdis, lai paēda, Kas nav dzēris, lai padzēra!
18.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	,463	Savstarpēji saderīgi un likumsakarīgi ir gatavot tradicionālu ēdienu latviskā mājoklī. Vajadzība pēc fizioloģiskas paēšanas apmierināšanas un vienlaicīgi - estētiska baudījuma (socioemocionāla, kognitīva vajadzība).
19.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,603	Ēdiena gatavošana ikdienā arī ir ikdienas rituāls. Un bērni arī katru dienu jābaro. Saderīga likumsakarība. Uzmanība jāpievērš tam, ka ēdienu var arī negatavot rituāli un var vienkārši apmierināt savu fizioloģisko vajadzību pēc barības. Taču latviešu tradicionālajā kultūrā ikdienas rituāls var sākties ar Dieva, Laimas vai Māras aicināšanu palīgā, pirms darbs tiek uzsākts. Tādējādi tiek apmierinātas arī augstākās

				vajadzības -socioemocionālā un kognitīvā līmenī.
20.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	,389	Šo TKE savstarpējā saistība interpretējama kā ekoloģiska jeb dabai draudzīga saimniekošana. Piem., ejot uz mežu lasīt sēnes un ogas, tiek vaicāta atļauja Meža mātei. Vai pēc viņas labumu savākšanas, vācējs pateicas Meza mātei par viņas labumiem. Un atkal tradicionāli latvietis apmierina gan savas fizioloģiskās vajadzības -pēc ēdiena, gan emocionālās(laipna, uzmanīga attieksme), gan kognitīvās (pateicība jeb nepalikšana parādā – tu man, es tev un esam līdzsvarā). Ekoloģiska attieksme visos apziņas līmeņos.
21.	5.3.6. ievācu, lietoju augus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	,476	Saistība likumsakarīga. Būt uzmanīgam, runāt ar pašiem augiem, lūdzot atļauju noplūkt; iejūtīgi saglabāt līdzsvaru dabā, apmierinot savas fizioloģiskās pamatvajadzības pēc ēdiena, veselības. Tā ir integrēta vajadzību apmierināšana – visos līmeņos vienlaicīgi.
22.	5.3.6. ievācu, lietoju augus	5.4.3. godinu Dievu, Māru, Laimu u.c.	,325	Šī sakarība tikai vēlreiz apstiprina 20. Un 21. Korelāciju pārus. 32372-0 Es aizgāju zālitēs, Es zālišu nedabūju, Man iedeva mīļa Māra, Avotā pieplūkusi. Ta sacīja iedodama: Dod savām telitēm!
23.	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,400	Šī korelācija saskan ar 17. TKE korelācijas pāri un secinājumiem. 3-0 Dziedot dzimu, dziedot augu, Dziedot mūžu nodzīvoju, Dziedot iet dvēselite Dieva dēlu dārziņā. Latvieša tradicionāla dzīves filozofija, kas atspoguļojas dainās.

				615-0 Dziedot vien izdziedāju Savu darba nedēļiņu: Izdziedāju maizes klaipu, Savu sviesta bunduliņu. 619-19 Nestaigāju noskumuse, Tā nebiju ieraduse; Ar dziesmīti malti gāju, Ar valodu istabā. Bet nākamajā dainā parādās dziesmas maģiskā spēka ietekme uz linu augšanu: 614-0 Dziediet, manas plūcējiņas, Dziediet stāvu stāvēdamas, Lei aug manā tīrumā(i) Citu gadu stāvi lini. Secinājums – mācību programmās noteikti jāintegrē dziedāšana ar fiziska darba darīšanu.
24.	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	5.3.9. piekopju īkdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,634	TKE sasaucas ar 18. un 19. korelāciju secinājumiem: latviskā mājoklī latviski īkdienas rituāli ir ideāla mūsdienu aktualitātes parādība, kas tieši šādā kopsakarībā būtu arī jā māca skolu programmās.
25.	5.3.9. piekopju īkdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	,476	TKE sasaucas ar 20.-23. korelācijām - dzīvot ekoloģiski visos apziņas līmeņos, saglabājot harmoniju ar Dabu.

Secinājumi

Visas 25 tradicionālās kultūras elementu korelācijas norāda uz latvieša integrēto dzīvesveidu, kurā vienlaicīgi tiek apmierinātas gan fizioloģiskās, gan sociāli- emocionālās, gan kognitīvās vajadzības jeb personības prāts, emocijas un ķermenis ir kongruents – savstarpēji atbilstošs, holostisks, integrēts un tā ir svarīgākā atziņa, kas jāņem vērā, veidojot integrētu mācību programmu ar tradicionālās kultūras dominantī. Svarīgi ir nevis mehāniski integrēt dažādus mācību priekšmetus, bet integrēt atbilstošus elementus no tiem tā, lai skolēni varētu trenēt vienlaicīgu 3 apziņas līmeņu vajadzību apmierināšanu (*fizioloģisko, sociāli-emocionālo un kognitīvo*). Tas ar laiku veicinās arī veselīgu *metakognitīvo* slēdzienu, uzskatu, vērtību pozitīvu formēšanos un tiecību uz dzīves augstākās vērtības – transcendentālās *Metavajadzības* īstenošanu.

Tālāk tiks pētītas TKE korelācijas 13 vīriešu atbildēs, kuri piedalījās aptaujā, no kuriem 3 ir pedagogi. Tas ir svarīgi tādēļ, ka latviešu tradicionālajā kultūrā sieviešu un vīriešu audzināšana un dzīvesdarbība atšķirās. Arī pienākumi Gadskārtu un Mūža godu rituālos ir atšķirīgi, piem. sievietes neraks kapu mirušajam vai neslies Lieldienās šūpoles – to dara vīrieši. Ikdienā tieši vīrieši būvē mājas un gādā mēbeles. Sieviešu loma ir izdomāt, kā tās praktiski izkārtot, kādus skaistuma elementus mājās ieviest, lai tās būtu omulīgas. Vīriešu atbildes netiks analizētas tik detalizēti, kā vispārējās TKE korelācijas, jo respondentu ir pārāk maz, lai rezultāti būtu interpretējami kā dzimumam raksturīgi. Tie dos tikai pārlicību, ka atšķirības ir vispār konstatējamas un liks plānot skolu mācību programmās diferencētu saturu pušiem.

11. Kā atšķiras aktuālo tradīciju elementu lietojums 13 aptaujas vīriešu atbildēs kopsakarībās ar 1.1.3. nod. par dzimumidentitātes problēmām digitālā laikmeta vidē, izglītībā?

25. tab. 1. jautājuma TKE savstarpējā korelācija un secinājumi 13 aptaujas vīriešiem

Nr.	Statistiski nozīmīgs viens mainīgais	Statistiski nozīmīgs otrs mainīgais	r = 0,01	Secinājumi kopsakarībā ar 1.1.3. nod. par dzimumidentitāti digit. laikm. vidē un izglītībā
1	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	1,00	TKE korelācija var liecināt, ka vīriešiem aktuāla ir darbība, kustība, dinamika dabā, kas atbilst viņu dzimumam (Kalniņa, 2010).
2	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	1,00	Šī korelācija arī norāda uz mājokļa piemērošanu dancošanai.
3	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	1,00	Bērnu audzināšanā vīrieši parasti organizē bērniem spēles un izklaides.
4	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Interpretācija - vīriešiem patīk kustēties dabā, svaigā gaisā (Kalniņa, 2010).
5	5.2.4. lietoju etnogrāfiskos priekšmetus	5.2.6. lietoju rotas	1,00	Vīrieši vienmēr ir bijuši rotkaļi, kuri gatavo tās savām sievietēm, meitām.
6	5.2.4. lietoju etnogrāfiskos priekšmetus	5.2.7. lietoju tautastērpus	1,00	Vīriešu tautastērpiem piedien gan ādas zābaki un nazis, gan cirvis pie sāniem.

7	5.2.6. lietoju rotas	5.2.7. lietoju tautastērpus	1,00	Vīriešu tautastērпам pieder gan apkalta josta ar metāla rotājumiem, gan karavīru aproce (arheoloģiskajā tērpā), gan saktas, gan gredzeni un aproces.
8	5.3.2. svinu Gadskārtas	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,822	Gadskārtās vīriešu rupjā balss sniedz sievietēm drošības un aizsargātības sajūtu. Koklētāji senāk ir bijuši vīrieši. Un šī korelācija arī uzrāda mūsdienu vīriešu muzikalitāti. Vajadzība ekoloģiski izpaust savas emocijas caur mūziku.
9	5.3.3. praktizēju Mūža godus	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,778	Ja vīrietis vda Mūža godu rituālu, tad tradicionāli tas šķiet atbilstoši latviešu izpratnei par ģimeni un tās galvu.
10	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	1,00	Vēl viens apliecinājums, ka vīrieši ir praktiski darītāji.
11	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	1,00	Droši vien šajā jautājumā vīrieši ir ielikuši savu nozīmi, proti, kopt svētvietas, nozīmē ar motorzāģi izzāģēt liekos krūmus, kritālas, labiekārtot kapus nevis stādīt puķes uz tiem un laistīt, kas piederētos sievietēm.
12	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Domājams, ka vīriešu dabā nav emocionāli runāties ar Dabas mātēm, bet racionāli novērtēt vidi un paredzēt, kas aug, kas neaug, kas jāiestāda, kas jānozāģē.
13	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Dabas filozofija mājokļa būvēšanā vīriešiem ir būtiska no ekoloģiskā un ergonomiskā aspekta jeb ilglaicīguma. Mūsdienās tiek pētītas senču zināšanas koku zāģēšanā pareizā laikā, baļķu sagatavošanā, pamatu izbūvē, mājokļa siltinājumā u.c.

14	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnu	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Ja vīrietis spēj izjust Dabu, tad viņš sapratīs arī pavisam savādāk domājošo sievieti, kura arī ir Dabas jūtīguma, trausluma iemiesojums. Sievietes izpratne, izjūta vīrietim garantē laimīgu dzīvi. Bet brutāla vīrieša pavēles sievieti aizver kā puķi, kura vairs nejūt ne gaismu ne siltumu.
----	--	---------------------------------	------	--

Secinājums

Vīriešu vajadzības raksturo šādi TKE un to korelācijas: *danči, rotaļas* (dinamiska kustība) korelē ar *mājokļa iekārtošanu* (dančiem), *rotu korelācija ar etnogrāfisko priekšmetu, tautastērpa TKE liecina par pašu iesaisti to gatavošanā; aktuāla arī kognitīvā vajadzība dziedāt, klasusīties, muzicēt* – korelācijā ar *Gadskārtām un Mūža godiem* (interpret. – lietošana svētkos); *svētvietu kopšana korelācijā ar ikdienas rituāliem un Dabas filozofiju, bet mājokļu būvēšana korelē ar Dabas filozofiju, ko autore interpretē kā vīriešu fizioloģisko vajadzību* būvēt mājokli, kognitīvi izsverot, piem., ekoloģiskos un ergonomiskos būvēšanas aspektus. Sievietēm šāda korelācija var tikt skaidrota kā fizioloģiska un kognitīva vajadzība gaumīgi, ekoloģiski, estētiski skaisti iekārtot mājokli. No tā jāsecina, ka nav lietderīgi meitenēm jau skolas vecumā mācīt mājokļu būvēšanu, bet puisiem – to estētiski skaistu iekārtošanu. Tāpēc, meiteņu un zēnu audzināšanai latviešu tradicionālās kultūras elementu apgūvē vispārīzglītojošo skolu mācību programmās ir jāatšķirās un to pierāda šīs aptaujas dažādo dzimumu atbilžu analīze.

12. Kādas latviešu tradicionālās kultūras transformācijas 21. gs., digitālā laikmeta vidē konstatējamas aptaujas rezultātu analīzē?

Aptaujā definētie tradicionālās kultūras elementi un korelācijas sasaistē ar pētījuma teorētiskajā daļā definētajām vajadzību un vērtību teorijām, veido šādas kopsakarības:

26. tab. TKE, formas, vajadzības vērtības, lietošanas sociālā vide

TKE kategorija, tai atbilstošās vērtības	Tradicionālās kultūras elementi un jaunie, 21 gs. elementi - lietošanas formas 21. gs. (n=66)	Vajadzības:	TKE lietošanas soc. vide
		fizioloģiskās (1), sociāli-emocionālās(2), kognitīvās(3), metakognitīvās(4), metavajadzība(5) (6. att.)	9. jaut. korel. ar 8., 10. jaut. 1. Individuāli(48) 2. Ģimenē, dzimtā (46) 3. Mācību iestādē (10) 4. Darba vietā (18)

			5. Draugi, domubiedri (4) 6. Sabiedriskā vietā (29) 7. TV, radio, internetā (17)
1. Folklorā (100) <u>Vērtības:</u> valoda, gudrs padoms, laime, tikums	Tautasdziesmas (40)	1.-5.	
	Pasakas, teikas (13)	2.-4.	
	Rotaļas, danči (14)	1.-3.	Sabiedriskā vietā
	Sakāmvārdi, parunas (21)	3.-4.	Ģimenē, dzimtā, darba vietā, mācību iestādē, ar draugiem, domubiedriem
	Ticējumi, mīklas (13)	2.-3.	Individuāli, ģimenē, dzimtā, darba vietā
2. Etnogrāfija (65) <u>Vērtības:</u> amatniecība, tautastērps (simboli), darba tikums	Zīmes, simboli (26)	3.-4.	
	Rokdarbi (2)	1.-3.	
	Priekšmeti (2)	1.-3.	Ģimenē, dzimtā, sabiedriskā vietā, TV, radio, internetā
	Amati (10)	1.-3.	Sabiedriskā vietā, TV, radio, internetā
	Rotas (5)	1.-3.	Ģimenē, dzimtā
	Tautastērps (20)	1.-3.	
3. Dzīvesziņa (134) <u>Vērtības:</u> dzīvība, kultūra (Gadskārtas, Godi, rituāli, dziedāšana), zināšanas (zintniecība, veselība-pirts, ēdieni, augi) pilskalni, Daba	Gadskārtas (37)	1.-5.	Ģimenē, dzimtā, darba vietā, TV, radio, internetā
	Mūža Godi (17)	1.-5.	TV, radio, internetā
	Svētvietu, kapu kopšana (2)	1.; 3.	
	Tradicionālo ēdienu gatavošana (23)	1.-3.	Ģimenē, dzimtā
	Augu ievākšana, lietošana (9)	1.-2.	
	Dziedāšana, spēlēšana, mūzikas klausīšanās (15)	1.-5.	
	Latviska mājokļa iekārtošana (3)	1.-3.	
	Bērnu kopšana, ikdienas rituāli (20)	1.-5.	
	Pirts (8)	1.-5.	
4. Mitoloģija (25) <u>Vērtības:</u> Dievs,	Dievu godināšana, Dievturība (4)	1.-5.	Dievturu svētnīcā
	Dabas filosofija (12)	1.-5.	
	Mitoloģija vispārīgi (9)	4,-5.	

dievnams, svētvietas			
5. Tradīciju jaunās, transformētās formas- elementi 20.-21. gs. <i>Vērtības:</i> Dziesmu un deju svētki, tauta, ģimene, zināšanas, gadatirgi	Dziesmu un deju svētki (44)	1.-5.	TV, radio, presē, internetā
	Festivāls "Baltica" (27)	1.-5.	
	Masku festivāls (10)	1.-5.	
	Gadatirgus (44)	1.-3.	
	Lekcijas (25)	2.-4.	
	Semināri (44)	2.-4.	Mācību iestādē Darba vietā Sabiedriskā vietā
	Nometnes (17)	1.-4.	Sabiedriskā vietā
	Koncerti (39)	2.-4.	Ģimenē, dzimtā
	Rituāli, t.sk. pirts (36)	1.-5.	

Secinājumi

Aptaujā 26. tab. apkopoto TKE kontekstā: *folkloras* kategorijas vērtības: *valoda, gudrs padoms, laime, tikums; etnogrāfijas* kategorijas vērtības: *amatniecība, tautastērps (simboli), darba tikums; dzīvesziņas* kategorijas vērtības: *dzīvība, kultūra (Gadskārtas, Mūža godi, rituāli, dziedāšana), zināšanas (zintniecība, veselība – pirts zintis, ēdieni, augi), pilskalni, Daba; mitoloģijas* kategorijas vērtības: *Dievs, dievnams, svētvietas; 21. gs. transformēto TKE vērtības: Dziesmu un deju svētki, tauta, ģimene, zināšanas, gadatirgi.*

No MK noteikumiem Nr. 480 – valstī atzītām vērtībām (pasvītrotās): *dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts* (Ministru kabinets, 2016). Nepasvītrotās vērtības: *laulība, brīvība, Latvijas valsts – attiecas uz sociāl-ekonomisko sadzīves aspektu, bet cieņa kā vērtība pēc E. Brastiņa klasifikācijas ir tikums (skat. 9. tab.).*

21. gs. transformētās TKE formas, kuras uzskatāmas par jaunajiem TKE - *Dziesmu un deju svētki, festivāli* ar latviešu tradicionālās kultūras saturu (*Masku festivāls, Baltica*), *gadatirgi, lekcijas, semināri, nometnes, koncerti, pirts rituāli, rituāli – moderns, seno, transformēto tradīciju ietvars.*

Ģimene kā tradīciju kopšanas un tālāknodošanas vide joprojām eksistē paralēli sabiedrības masu pasākumu videi un mācību iestāžu videi.

Digitālā laikmeta vide – TV, radio, prese, internets saistās ar šādiem TKE - *Dziesmu un deju svētkiem; gadskārtām, Mūža godiem, amatniecību, skatoties TV raidījumus, translācijas, intervijas u.c.*

Ja *dzīvesziņa* aptaujas rezultātu apkopojumā ir visvairāk lietotā TKE kategorija, tad ar to vairāk saistās *fizioloģisko vajadzību* apmierināšanas līmenis, izņemot TKE, kuri ietver vai apvieno vairākus

TKE – gadskārtas, Mūža godi, pirts rituāli (dziesmas, muzicēšanu, tautastērpus, ēdienus, rituālos, amatniecības priekšmetus, dabas vidi u.c.) – tie ir kā vide, kuri var kalpot visu 5 līmeņu vajadzību apmierināšanai (skat. *Sistēmteoriju* – 7. att.) .

Kopsavilkums

1. *Dzīvesziņa* ir vispopulārākais, aktuālākais latviešu tradicionālās kultūras mūsdienu elements.
2. Tradīcijas visvairāk praktizē un tālākattīsta vidējā paaudze – 30-50 gadnieki (teorētiski - 5-17 gadu vecu skolēnu vecāki), no kuriem lielākais skaits ir sieviešu (53), vīriešu -13 no visa respondentu kopsakaita - 66. Visvairāk aptaujā piedalījušies pedagogi – 14 no 66 resp.
3. Tradīcijas mūsdienās vairāk tiek praktizētas pilsētās, tāpēc aptaujas rezultāti izmantojami pilsētvides vispārīzglītojošo skolu programmu veidošanai.
4. 30 resp. lieto *Jaunāko laiku* 20.-21.gs. jeb neseno gadsimtu tradīcijas, bet *akmens, bronzas laikmetu* – 8 no 66, *dzelzs* - 17. Lai Latvijas kultūrvidē saglabātos tautas izziņas interese par vissenāko gadsimtu laikmetu – akmens, bronzas, dzelzs tradīcijām, nepieciešamas apzināti konstruētas, plānotas darbības – projekti, muzejpedagoģijas nodarbības ar interaktīvu sabiedrības, skolēnu, pedagogu iesaisti, lai sabiedrībai radītu lielāku interesi iedziļināties vissenākajā Latvijas vēsturē un tradīcijās.
5. Vispopulārā tradīciju lietošana individuāli (48), apstiprinās I. Žoglas (2020) apgalvojums par kultūras individualizācijas tendencēm. Tradīcijas tiek joprojām saglabātas arī ģimenē (46), bet aptaujas rezultāti par tradīciju praktizēšanu mācību iestādē (10) saistīti ar respondentu attiecību veidu ar mācību iestādi – tā ir mācību vai darba vieta (14 aptaujas pedagogiem).
6. Vispopulārākie ir valsts institūciju organizētie pasākumi – *gadatirgi, Dziesmu un deju svētki un koncerti*, kas kontekstā ar 2. jaut. secinājumiem ir 20.-21.gs tradīciju tālāk nodošanas forma (arī jauns elements, raugoties no Sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023)). Bet kontekstā ar 3. jaut. tradīciju kopšanas vidi – *individuāli*, iezīmējas jaunās individualizētās tradīciju kopšanas formas – *pirts rituāli un rituāli* vispār, kas ir kontrasts masu pasākumiem, kurus organizē valsts institūcijas.
7. Postmodernisma kultūru plurālisma un individualizētās kultūras laikmetā latviešu tautas tradīcijas vairs netiek nodotas no paaudzes paaudzē dabīgas pārmantojamības veidā, bet, atbilstoši T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijai, tiek apzināti valstiski konstruēti tradīciju pārmantošanas, kultūras sistēmas ilgtermiņa vērtības tiek institucionāli konstruētas, radot jaunas tradīciju formas:

lielkoncerti, koncerti, semināri, lekcijas, nometnes, kuras pašas kļūst par TK elementiem, raugoties no sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023). Un digitālas tiešsaites, ieraksti šīm formām (izņemot nometnes) ir vienlaicīgi gan kultūras individualizācija (individuālā laikā, vietā, ilgumā var skatīties ierakstu digitālā vidē), gan unificēšanas – kultūras patērētājs nav ierobežots tikai ar savas fiziskās kopienas tradīciju izziņu, bet izzina kognitīvā līmenī – digitālā vidē.

- Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā* un TKE *lietoju sakāmvārdus, parunas; lietoju ticējumus, mīklas*, liecina, ka digitālā laikmetā šie TKE var tikt meklēti digitālā vidē.
- Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā TKE apmeklēju nometnes* – liecina par transformāciju latviešu tautas tradīciju nodošanas formā – nometne, nevis dabisks dzīvesveids lauku sētā.
- Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā un TKE (jauno formu) apmeklēju koncertus*, liecina par dziedāšanas tradīciju formu maiņu – no ģimenē individualizētas, radošas dziedāšanas, darot darbu, apdziedot sadzīvi, tādējādi to atvieglojot, uz pasīvu patērniecisko koncerta baudīšanas formu (jauno TKE) – sabiedriskā vidē.
- Korelācija starp TKE vidi – *Tradīciju lietošana Dievturu svētnīcā* un 1. jaut. TKE - *Lietoju mitoloģiju – godinu dievus, lietoju Dievturību*, apstiprina T. Pārsona *Strukturālās funkcionālisma* teorijas paradigmu, ka kultūras vērtības ir augstākais sabiedrības sociumu organizējošais un veidojošais elements, bet citu korelāciju kontekstā, jāsecina par kultūras pretnostatījumu valdošajai – institucionāli konstruētai kultūrai.

8. Latviešu tautas tradīciju izziņai ar vispārīzglītojošo skolu programmu palīdzību būtu izšķiroša nozīme tautas tradicionālā kultūras mantojuma saglabāšanā un tālāk nodošanā no paaudzes paaudzei, jo tikai 2 resp. no 31 resp. ir vecumā līdz 30 gadiem, kas pārzina un attīsta tradīcijas tālāk.
9. Apkopojot respondentu brīvā stilā rakstītos atslēgvārdus, frāzes, izteikumus, apgalvojumus, autore ņēma vērā MK noteikumos Nr.747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem* lietotos terminus: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija*. Visbiežāk respondenti minējuši sev aktuālus ikdienas tradicionālās kultūras elementus, kuri saistīti ar *dzīvesziņu – 92 atslēgvārdi*, kurus var sagrupēt kategorijās: *Gadskārtas, Mūža godi, tradicionālo ēdienu gatavošana, augu ievākšana un lietošana, dziedāšana un spēlēšana, latviska mājokļa iekārtošana, bērnu kopšana un ikdienas rituāli*.

10. No pētījuma *Vajadzību teoriju* aspekta, jāsecina, ka aktuālākās ir *fizioloģiskās* un *sociāli-emocionālās* vajadzības (dzīvesziņa - 92), tām seko *kognitīvās* vajadzības (*folklorā* – 59 un *etnogrāfija* – 51), kuras var tikt lietotas arī, lai apmierinātu *sociāli-emocionālās* un *metakognitīvās* vajadzības. Un tikai 25 *mitoloģijai* piederīgi atslēgvārdi liecina par *metakognitīvo* un *metavajadzību* aktualitāti.
11. Brīvā stilā uzrakstītās respondentu atbildes liecina, ka viņi nelieto LR likumdošanas aktos definēto TKE terminoloģiju, lai apzīmētu savas latviešu tradīciju lietošanas paradumus. Atbilstoši UNESCO *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu* (UNESCO, 2003) – neviens no respondentiem nav minējis jēdzienus: *nemateriālais kultūras mantojums; mutvārdu tradīcijas un izpausmes; spēles mākslas; artefakti; kultūrtelpas*, bet ir minēti šādi jēdzieni: *paražas, rituāli, svētki, zināšanas par dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, priekšmeti*. No *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā* (Saeima, 2016) minētajiem *nemateriālā kultūras mantojuma elementiem* respondenti nav minējuši šādus terminus: *mutvārdu tradīcijas, spēles mākslas, artefakti, kultūrtelpas*; bet ir minēti šādi elementu termini: *valoda, paražas, rituāli, svētki, zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes*.
12. Vairākizvēļu, strukturēto atbilžu 8. jaut. – vispopulārākie, vairāk lietojamie *folkloras* TKE ir *dainas, dziesmas, mūzika* (56), *etnogrāfijas* TKE: *zīmes, raksti, simboli* (56) – pamatā *kognitīvās* vajadzības, kuras var lietot arī *sociāli-emocionālo* u.c. vajadzību līmeņu apmierināšanai; *dzīvesziņas* TKE: *Gadskārtas* (56) – iespējams vienlaicīgi apmierināt vajadzības visos līmeņos, taču, lai to noteiktu, nepieciešams zināt tradīciju lietotāja nodomu un vides kontekstu, kas šajā aptaujā neparādās.
13. Pētot 8. jaut. korelācijas ar tradīciju lietojuma vidi, jāsecina, ka tautas *zintniecība* joprojām aktuāla *individuāli*, kā ģimenes vērtība vai tā var būt pat *darbs (darba vieta); sakāmvārdus* kā vērtību lieto gan ģimenē, gan mācību vidē, gan darba vietā, gan ar draugiem un domubiedriem – to izskaidro fakts, ka sakāmvārdi kā frazeoloģismi tiek mācīti skolu programmās – latviešu valodā; tradicionālo *apģērbu, amatniecības priekšmetu, ēdienu, gadskārta* – TKE lietošana *ģimenē* norāda, ka joprojām arī ģimenes un dzimtas lieto tradīcijas kā vērtības, kas nododamas nākamajām paaudzēm; *latvju danču, rotaļu* TKE korelē ar tradīciju lietojumu sabiedriskās vietās, tas liek secināt, ka 21. gs. spontāni uzsāktās kustības *Rīgas danču klubs* aktivitātes moderno sabiedrību uzrunā un ir joprojām aktuāls arī digitālā laikmeta vidē; TKE – *gadatirgi* ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. *Gadatirgi* kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.
14. Skaitā 3 korelācijas uzrāda, ka digitālā laikmeta sabiedrība izmanto TV, radio, interneta iespējas *Gadskārta*, Mūža godu izziņā, tautas amatniecības priekšmetu pasūtīšanā, izmantojot digitālos

rīkus. Tas liek secināt, ka tradīciju tālāk nodošanas process no fiziskā un sociāli-emocionālā līmeņa pārceļas un kognitīvo līmenī digitālā vidē.

15. TKE 25 korelācijas norāda uz latviešu integrēto dzīvesveidu, kurā vienlaicīgi tiek apmierinātas gan fizioloģiskās, gan sociāli-emocionālās, gan kognitīvās vajadzības jeb personības prāts, emocijas un ķermenis ir kongruents – savstarpēji atbilstošs, holostisks, integrēts un tā ir svarīgākā atziņa, kas jāņem vērā, veidojot integrētu mācību programmu ar tradicionālās kultūras dominanti. Svarīgi ir nevis mehāniski integrēt dažādus mācību priekšmetus, bet integrēt atbilstošus elementus no tiem tā, lai skolēni varētu trenēt vienlaicīgu 3 apziņas līmeņu vajadzību apmierināšanu (*fizioloģisko, sociāli-emocionālo un kognitīvo*). Tas ar laiku veicinās arī veselīgu *metakognitīvo* slēdzienu, uzskatu, vērtību pozitīvu formēšanos un tiecību uz dzīves augstākās vērtības – transcendentālās *Metavajadzības* īstenošanu.
16. Vīriešu vajadzības raksturo šādi TKE un to korelācijas: *danči, rotaļas* (dinamiska kustība) korelē ar *mājokļa iekārtošanu* (dančiem), *rotu korelācija ar etnogrāfisko priekšmetu, tautastērpa TKE liecina par pašu iesaisti to gatavošanā; aktuāla arī kognitīvā vajadzība dziedāt, klasusīties, muzicēt* – korelācijā ar *Gadskārtām un Mūža godiem* (interpret. – lietošana svētkos); *svētvietu kopšana korelācijā ar ikdienas rituāliem un Dabas filosofiju, bet mājokļu būvēšana korelē ar Dabas filosofiju, ko autore interpretē kā vīriešu fizioloģisko vajadzību būvēt mājokli, kognitīvi izsverot, piem., ekoloģiskos un ergonomiskos būvēšanas aspektus. Sievietēm šāda korelācija var tikt skaidrota kā fizioloģiska un kognitīva vajadzība gaumīgi, ekoloģiski, estētiski skaisti iekārtot mājokli. No tā jāsecina, ka nav lietderīgi meitenēm jau skolas vecumā mācīt mājokļu būvēšanu, bet puīšiem – to estētiski skaistu iekārtošanu. Tāpēc, meiteņu un zēnu audzināšanai latviešu tradicionālās kultūras elementu apgūvē vispārīgā skolu mācību programmās ir jāatšķirās un to pierāda šīs aptaujas dažādo dzimumu atbilžu analīze.*

Aptaujas gala secinājumi

21. gs. transformētās TKE formas, kuras uzskatāmas par jaunajiem TKE - *Dziesmu un deju svētki, festivāli* ar latviešu tradicionālās kultūras saturu (*Masku festivāls, Baltica*), *gadatirgi, lekcijas, semināri, nometnes, koncerti, pirts rituāli, rituāli – moderni, seno, transformēto tradīciju ietvars.*

Ģimene kā tradīciju kopšanas un nemainīgo vērtību tālāk nodošanas vide joprojām eksistē paralēli sabiedrības masu pasākumu videi un mācību iestāžu videi.

Pamatvērtību transformācija aptaujas rezultātu apkopojumā nav konstatējama, bet 2016. MK not. Nr.480 ekspertu konstruētās vērtības: *laulība, brīvība, Latvijas valsts* – attiecas uz sociāl-ekonomisko sadzīves aspektu.

Digitālā laikmeta vide – TV, radio, prese, internets saistās ar šādiem TKE - *Dziesmu un deju svētkiem; gadskārtām, Mūža godiem, amatniecību*, skatoties TV raidījumus, translācijas, intervijas, spēj sniegt kognitīvā līmeņa apmierinājumu pēc zināšanām (jaunā, transformētā tradīciju, kultūras mantojuma tālāk nodošanas forma).

Visvairāk lietotā TKE kategorija – *dzīvesziņa*, ar to saistās *fizioloģisko vajadzību* apmierināšanas līmenis, taču jaunās, multiplās TKE-formas: *Dziesmu un deju svētki, festivāli* un ierastās TKE – *gadskārtas, Mūža godi, pirts rituāli*, kas ietver un apvieno vairākus TKE - *dziesmas, muzicēšanu, tautastērpus, ēdienus, rituālos, amatniecības priekšmetus, dabas vidi u.c.* – kā vide kalpo visu 5 līmeņu vajadzību integrētai apmierināšanai.

Autore secina, ka aptaujas rezultātu apkopojumā vērojama tendence veidot multiplas latviešu tradicionālās kultūras formas kā jaunus TKE, kas kalpo holistiskai daudzu vajadzību līmeņu apmierināšanai.

Tālākā tradicionālās kultūras ekspertu aptaujas analīzē tiks noskaidrots, kā iegūtie secinājumi sabiedrības elektroniskajā aptaujā rezonē ar viņu viedokļiem.

2.2.Latviešu tradicionālās kultūras ekspertu elektroniskā aptauja par latviešu tradicionālās kultūras formu transformāciju digitālā laikmeta vides ietekmē

Ekspertu aptaujā notiek pētāmās problēmas dažādu aspektu atklāšana un novērtēšana, kas paaugstina iegūstamās informācijas un izdarāmo secinājumu ticamību (Kristapsone, 2014). Aptaujas teorētiskā bāze – S. Kristapsone “Zinātniskā pētniecība studiju procesā” (2014).

Ekspertu aptaujas mērķis – noskaidrot ekspertu viedokli par latviešu tradicionālās kultūras elementu lietojumu mūsdienu digitālā laikmeta vidē, lai salīdzinātu ar elektroniskajā aptaujā iegūtajiem rezultātiem un papildinātu tos ar viedokļiem.

Ekspertu aptaujas uzdevumi:

1. Noskaidrot, kādās kategorijās eksperti iedala savas ikdienas dzīves izpausmes, kuras saistītas ar tradicionālo kultūru, tās elementiem.
2. Noskaidrot, kādas ekspertu vajadzības tiek īstenotas, praktizējot minētās tradicionālās kultūras elementus.
3. Noskaidrot, kāds ir ekspertu viedoklis par latviešu tautas tradicionālās kultūras lietošanas formu transformāciju mūsdienu digitālā laikmeta vidē un tehnoloģiju izmantošanu jaunajās TK formās.

Ekspertu izvēles kritēriji

1. Eksperti izraudzīti no Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas Facebook publiskās, atvērtās grupas aktīvākajiem rakstu autoriem, diskutētājiem un komentētājiem – tādiem, kuri ir aktīvi digitālā vidē - sociālajos tīklos.
2. Eksperti paši ir citas domubiedru, organizācijas kopienas, grupas vadītāji vai pārstāvji, kuri paši praktizē tradicionālo kultūru 8 līdz 40 gadus un ir kompetenti tradīciju izpratnē, spriežot pēc viņu publiskajām darbībām, publikācijām, komentāriem sociālajos tīklos u.s.
3. Ekspertiem ir augstākā izglītība kādā nozarē – Mg. vai Dr. grāds.

Aptaujas izplatīšanas apstākļi

Aptaujas jautājumi tika nosūtīti e-pastā laika periodā no 2023. gada 10. janvārim, līdz 7. februārim un saņemtā atbilde apliecina to, ka autori piekrīt sava uzrakstītā viedokļa publiskošanai un pievienošanai šim pētījumam. Iesūtītās autoru atbildes apkopotas excel tabulā ar autoru vārdiem - pielikumā.

Aptaujā uzdotie jautājumi:

1. Lūdzu, nosauciet savu vārdu, uzvārdu, zinātnisko grādu un nozari, kurā tas iegūts un/vai organizāciju, kuru pārstāvat!

2. Kādās kategorijās Jūs varētu iedalīt savas ikdienas dzīves izpausmes, kuras saistītas ar tradicionālo kultūru, tās elementiem: folkloru, etnogrāfiju, dzīvesziņu, mitoloģiju mūsdienu digitālā laikmeta vidē?

3. Kādas Jūsu vajadzības minētās izpausmes īsteno?

4. Kāds ir Jūsu redzējums par latviešu tautas tradicionālās kultūras lietošanas formu transformāciju mūsdienu digitālā laikmeta vidē, kurā liela nozīme ir tehnoloģijām?

Ekspertu aptaujas rezultāti

Ekspertu aptaujā piedalījās 10 eksperti, visas atbildes derīgas, izņemot viens ekspertsnav norādījis zinātnisko grādu. 27. tab. ekspertu vārdi aizstāti ar kārtas nummuriem.

27. tab. Ekspertu izglītība un sabiedriskā darbība

Eksperta kods	Eksperta zinātniskais grāds un nozare, kurā tas iegūts	Sabiedriskā darbība
1.	Mg. art. Humanitāro zinātņu maģistra grāds mākslā, VMA	Kopš 2007. gada "Nodibinājuma Māras loks" līdzdibinātāja, kopš 2021. gada projektu vadītāja Jūrmalas Amatniecības kopienai
2.	Ph.D. kultūras teorijā, Mg. paed.	Latvijas Dievturu sadraudze
3.	Teoloģijas zinātņu doktorante	Līdz 2021. g. – Dievturu valdes priekšsēdētāja
4.	Mg. paed. Izglītības zinātnē	Rucavas tradīciju klubs (valdes locekle, vadītāja); Latvijas Tradicionālās kultūras asociācija (valdes locekle); Rucavas kultūrtelpas attīstības biedrība (dibinātāja); Rucavas amatniecības kopa (dibinātāja); N/A, Tradīciju kopa "RUCAVAS SIEVAS" (dalībniece).
5.	Mg. phil. Baltu filoloģijā	Uzņēmējs, folkloras kopas "Vērtumnieki" dalībnieks
6.	Mg. med. vet.	Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas vadītāja
7.	Mg. paed.	-
8.	LU Bakalaura grāds Sociālajās zinātnēs – Politikas zinātnes; LU Bakalaura grāds Ekonomikā – Ekonomists, grāmatvedis;	8 gadus aktīvi darbojos folkloras kopā Rāmupe. 5 gadus piedalos rituālu vadīšanā - krustabas, kāzas (līdzināšana, mičošana), bedības.

	LU un Berlīnes Universitāte: MBA Maģistra grāds starptautiskā biznesa vadībā	
9.	Nav norādīts	Pašnodarbināta persona, tulkotāja (lietuviešu un krievu val.)
10.	Mg. paed. , Latvijas Universitāte, mājturības un kultūrvēstures skolotāja	Tālākizglītība – izaugsmes veicinātāja/koučs, sistēmfenomenoloģija.

Secinājums

Ekspertu aptaujā piedalījās 10 eksperti, no kuriem 8 maģistri: pedagoģijā (3), baltu filoloģijā (1), teoloģijā (1), mākslā (1), veterinārzinātnēs (1), biznesa vadībā (1), 1 doktors kultūras teorijā un papildus – maģistrs pedagoģijā, 1 nav norādījis. Visi daudzus gadus praktizē tradicionālo kultūru, tās elementus individuāli vai organizācijā (kopā, grupā, kopienā), taču ne visi to ir aptaujā norādījuši kā publiskojamu informāciju.

Kritēriji ekspertu aptaujas atbilžu vērtēšanai:

1. Kopīgais visu ekspertu sniegtajās atbildēs par 1) TKE kategorijām, 2) vajadzībām 3) TKE lietošanās formām 4) TKE un tehnoloģijām.
2. Kas atšķirīgs, īpaši izceļams, no kāda konkrētā eksperta atbildēm.

28. tab. Ekspertu atbildes - TKE kategorijas

Eksperta kods	Eksperta viedoklis par paša lietotām TKE kategorijām	Autores secinājums – atslēgvārdi TKE, kategorijām
1.	<p>Saglabāšanas process ir izaicinošs, bet vienlaicīgi ir daļa sabiedrības, kas novērtē šīs zināšanas un prasmes kā iespēju dzīvot saskaņā ar dabu. Šāds dzīvesveids ir ne tikai pagātnes mantojums, bet arī aktuāla vērtība, jo sniedz iespēju domāt un dzīvot ekoloģiski – dabai draudzīgi.</p> <p>Gadu gaitā esmu īstenojusi divus galvenos virzienus, kas ir saistīti ar tradicionālo kultūru – veidojusi pamatu dzīvesziņas garīgā mantojuma tālāknodošanai – Saules gada rīts, gadskārtas svētki dažādās Latvijas vietās un veicinājusi seno amata prasmju attīstību.</p> <p>Kopš 2007. gada vadu projektus “Nodibinājumā Māras loks” – Vasaras saulgriežus Turaidā (2007-2015), gadskārtas norises Grīziņkalnā, Liepā, Ropažos un</p>	<ul style="list-style-type: none"> • dzīvot ekoloģiski - saskaņā ar dabu (Dabas filozofija) • Gadskārtu svētku organizēšana • amata prasmju attīstība • Folklorā

	<p>citviet. Šajos projektos ir saikne ar folkloru un seno dzīvesziņu.</p> <p>2013. gadā “Nodibinājums Māras loks” izdod grāmatu “Saules gads latviskajā dzīvesziņā”. 2020. un 2021. gadā īstenoju interaktīvu leļļu izrāžu ciklu, kura ietvaros bērni tika iesaistīti gadskārtas svinamo laiku izziņāšanā un pieredzēšanā. Leļļu teātris ir lieliska forma, kas ļauj sasniegt bērnu auditoriju viņiem saprotamā valodā, vienlaicīgi izglītojot arī vecākus, jo zināšanas par gadskārtas svētku svinēšanu bieži vairs netiek pārmantotas ģimenēs no paaudzes paaudzē un ir jāmeklē jauni veidi, kā pārvarēt radušos pārrāvumus.</p> <p>Šobrīd otro gadu izdodu sienas kalendāru – Laikriti, kas ir sadalīts 8 Saules gada laikos un 9 nedēļas dienās, ļaujot mūsdienu cilvēkam dzīvot saskaņā ar seno dabas ritu. Plānots nākotnē šo laika skaitīšanas modeli pārnest digitālā platformā, kas kā aplikācija būtu ērti lietojama ikvienam viedtālruna īpašniekam. Šī ir iespēja ļaut satikties digitālajām iespējām ar tradicionālo dzīvesveidu.</p> <p>Kopš 2021. gada aktīvi darbojos Jūrmalā, apvienojot dažādus amatu prasmju nesējus. Esam apzinājuši vietējos amatniekus, īstenojam virtuālās un klātienēs meistarklases prasmju tālāk nodošanai, nometnes ģimenēm. Pandēmijas laikā veidojām 11 video meistarklašu ciklu. 2022. gada vasarā noritēja radošās amatu dienas Jūrmalā, kur piedalījās daudzbērnu saimes un meistar vadībā apguva dažādas prasmes. Nākotnē plānojam veidot mājaslapu, kas apkopotu amatu prasmju veicējus Jūrmalā, piedāvātu iespēju apmeklēt klātienēs un attālinātos kursus, veidotu pamatus tālākizglītības programmām.</p> <p>Pati esmu apgūvisi visas jostu aušanas tehnikas – pītenes, audenes, celotās jostas. Labprāt dalos ar savām prasmēm, bet saprotu, ka jādomā arī par šo prasmju mūsdienīga pielietojuma meklējumiem. Līdz ar to nākotnē tiek planots veidot jauniešu hakatonu, kur tiktu izstrādātas idejas jauniem seno prasmju pielietojumiem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dzīvesziņa • latvisku leļļu izrādes par Gadskārtām – ģimenēm • latviskā (senā, savaišu, 9 dienu nedēļas) laika skaitīšana un mūsdienu kalendārs (Laikritis), kurā paralēli ir seno un mūsdienu dienu laikrite • digitāls senais Laikritis mobilajā aplikācijā (<i>tehnoloģijas</i>) • attālinātas un klātienēs meistarklases, kursi, tālākizglītības programmas tradicionālo amatu prasmju nodošanai ģimenēm • jauniešu ideju hakatons seno amatu prasmju mūsdienīgam pielietojumam
2.	<p>Latviskās dzīvesziņas dievestības – dievturības satura pētniecība un komunicēšana par to publikācijās tīmekļa vidē latviešu, angļu un japāņu valodā.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • latviskās dzīvesziņas dievestības – dievturības satura pētniecība

		<ul style="list-style-type: none"> • zinātniskie raksti, publikācijas digitālā vidē par dievturību, latvisko dzīvesziņu
3.	Aktīva darbība Dievturu organizācijā	<ul style="list-style-type: none"> • darbība NVO – Latvijas Dievturu sadraudzē
4.	<p>Kultūrizglītība, informēšana Rucavas tradicionālās kultūras mantojuma apguve Rucavas tradīciju uzturēšana, kopšana Rucavas tradicionālās kultūras mantojuma dokumentēšana, arhivēšana, digitalizēšana, popularizēšana</p> <p>Rucavas tradicionālās kultūras mantojuma pētniecība. Informēšana par tradicionālās kultūras norisēm mūsdienās– pasākumiem, gadskārtu svētkiem u.tml</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tradicionālās kultūras mantojuma pētniecība, dokumentēšana, arhivēšana, digitalizēšana, popularizēšana • tradicionālās kultūras mantojuma apguve mūsdienās • tradicionālās kultūras mantojums kultūrizglītībā (profesionālā dejas, mūzika; senie amati)
5.	Piedalos folkloras kopas "Vērtumnieki" aktivitātēs, interesējos par dažādiem ar folkloru un folklorismu saistītiem jautājumiem vēsturiskā aspektā.	<ul style="list-style-type: none"> • darbība folkloras kopā • folkloras izziņa vēsturiskā kontekstā
6.	<p>Ikdienas dzīve, kas saistāma ar tradicionālo kultūru, un kur neiespiežas (netraucē, nemazina) digitālais laikmets, izpaužas šādās man galvenajās kategorijās:</p> <p>1) Bērnu audzināšana, kas pamatojas uz tradicionālās (dabiskās) ģimenes tradīcijām, nododot bērniem un mazbērniem (t.i., izdzīvojot kopā: strādājot, svinot, dziedot, gatavojot ēst u.c.) kā mūžā iegūtās prasmes un zināšanas, tā dzīvesziņu. Bērnu audzināšana var notikt tikai tiešā veidā.</p> <p>2) Svētku svinēšana ģimenē un ar draugiem, un radiem. Svinam kā senākus tradicionālos svētkus, kuros saglabājušās pagāniskās kultūras tradīcijas, tā jaunākus valsts svētkus (piemēram, Latvijas proklamēšanas dienu). Ģimenes un draugu svētki ir notikums, kuru kopā izdzīvo visi tā dalībnieki, - nav vērotāju no malas, kā tas notiek publiskos svētkos (kādi dzied uz skatuves, citi skatās un aplaudē). Svinēšana ģimenes un draugu lokā ļauj izpausties kā radošumam (katram pēc viņa patīkšanas: citiem gatavojot ēdienus, citiem domājot spēles un norises, citiem spēlējot instrumentus u.tml.), tā savstarpējo attiecību veidošanai un sadzīvošanai, arī pienākumam, atbildībai, pašapziņai, cieņai, rūpēm. Šajā kategorijā ieskaitu arī ciemošanos: radu apciemojumi, tālāku draugu apciemojumi.</p> <p>3) Latvijā tradicionālais ēdiens un tā gatavošana. Manā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • bērnu kopšana un audzināšana • svētku svinēšana ģimenēs – gan Gadskārtas, gan valsts svētki (visu svētku dalībnieku radoša iesaiste sagatavošanā)

	<p>dzīvē būtiski ir tādi ēdienu veidi, kas Latvijā tiek gatavoti jau vairāk kā 100 gadus. Zinātniski pierādīts ēdiena nozīmīgums fizioloģisko un mentālo procesu pilnvērtībā. Tāpat apstiprināts vietējās izcelsmes augu lietošanas pamatojums.</p> <p>4) Mājas darbi. Tos darot, joprojām var dziedāt, domāt, centies, un priecāties, just gandarījumu un lepnumu par padarīto darbu. Tāpat kā pirms 100 un 200 gadiem bija nogurums un prieks par izkultu riju vai uzaustu segu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • latviešu tradicionālais ēdiens, tā gatavošana • vietējās izcelsmes augu vākšana, lietošana • ikdienas rituāli, dziedot, baudot darīto
7.	Piedalīšanās folkloras kopā, interesēšanās par dzīvesziņu, mitoloģiju, ezotēriku.	<ul style="list-style-type: none"> • darbība folkloras kopā • dzīvesziņas, mitoloģijas izziņa
8.	<p>Ikdienā strādāju vienā no Latvijas vislielākajā IT uzņēmumā par finansistu, tāpēc esmu ļoti tuvu visām digitālajām lietām un esmu pat spiesta sekot līdzi un būt iesaistīta visās šī laikmeta inovācijās un nākotnes trendos, kurus ikdienas cilvēks vēl nenojauš, bet kuri jau rīt būs ikdiena.</p> <p>... digitālais laikmets un inovatīvais palīdz tradīcijai. Mūsu pagātne ir mūsu nākotne ...</p> <p>Cik vien iespējams, es ikdienā svinu visas svinamās dienas un svētkus, kā arī sekoju ticējumiem un paražām, mēģinot to izprast, un arī pielāgot pilsētvidei, izprotot simbolus un nozīmīgāko, ko pārveidot nevajadzētu. Piemēram, kāpēc cūkas šņukurs nevar stāvēt uz porcelāna šķīvja? Jānos visi var nebūt tautastērpos, bet iesaistīties ieražu procesā – var...</p> <p>Kategorijas:</p> <p>1)izglītošanās procesi digitālajā laikmetā;</p> <p>2)jebkurā brīdī un vietā uzzināt un noskaidrot jebko par tradicionālo kultūru;</p> <p>3)dalīties ar izzināto jaunāko informāciju;</p> <p>4)virtuālā sadarbība;</p> <p>5) notiekošā dokumentēšana.</p> <p>... aktīvi lasu zinātniskos pētījumus par jaunākajiem zinātniskajiem atklājumiem ne tikai folkloristikā, reliģiju pētniecībā, etnogrāfijā, bet arī vēsturē, arheoloģijā, antropoloģijā un citās saistītajās nozarēs.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tradīcijas un inovatīvas tehnoloģijas • tradīciju pielāgošana pilsētvidei, izprotot simbolus u to nozīmi • jebkurā brīdī un vietā uzzināt un noskaidrot jebko par tradicionālo kultūru; • attālināta sadarbība starp tradicionālās kultūras praktizētājiem; • notiekošā dokumentēšana, saistīta ar latviešu tradicionālo kultūru;

	<p>Tāpat aktīvi lietoju vietnes dainuskapis.lv un garamantas.lv – vismaz reizi nedēļā padziļināti meklēju informāciju par kādu konkrētu tēmu šajās vietnēs, lai pierādītu vai apgāztu savas izvirzītās hipotēzes, vai lai izzinātu kādu neskaidru jautājumu.... Tāpat digitālās iespējas ļauj jebkurā mirklī un vietā gan atrast dziesmu melodijas vai vārdus, gan pārbaudīt vai kādi danču soļi ir pareizi, gan atsvaidzināt kādu aizmirstu teiku, mīklu vai stāstu – faktiski jebko par ko ir šaubas, neskaidrība vai neziņa - ātri noskaidrot jebkuru interesējošo jautājumu....</p> <p>Digitālās iespējas ir brīnišķīgas arī no aspekta, ka informāciju var ne tikai iegūt, bet ar to var arī dalīties. Vienkārši un ātri ir iespēja sasniegt milzīgu auditoriju ko, manuprāt, tradicionālās kultūras kopēji Latvijā īsti neizmanto. Bet šī ir iespēja: ieinteresēt, iesaistīt, stiprināt, vēstīt, skaidrot neskaidro, atbildēt uz jautājumiem, veicināt viedokļu apmaiņu, diskusiju utt.</p> <p>Tāpat ļoti nozīmīga ir virtuāla sekošana ekspertiem, tradicionālajā kultūrā un pētniecībā iesaistītajiem cilvēkiem, kā arī dalība interešu grupās, kuras ir virtuālas – Facebookā, youtubā, instagram, tiktok un citās vietnēs un platformās. Domāju šis ir neatsverams digitālā laikmeta ieguvums, ja varu sekot pasaules slaveno antropologu viedoklim, neizejot no mājas, vai saņemt atbildes uz jautājumiem, nesatiekoties klātienē.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •holistiska izglītošanās ne tikai folkloristikā, bet arī ar to saistītās zinātņu nozarēs – atbilstoši digitālā laikmeta tehnoloģiskajām iespējām un dalīšanās ar šo izzināto, jaunāko informāciju; •tradicionālās kultūras vienību digitalizācija publiski pieejamās krātuvēs; •viedokļu apmaiņa un diskusijas par latviešu tradicionālo kultūru digitālā vidē: ieinteresēšana, iesaistīšana, stiprināšana, vēstīšana, neskaidrā skaidrošana, atbildēšana uz jautājumiem; •ātra, ērta sekošana digitālā vidē tradicionālās kultūras ekspertu, pētniecībā iesaistītu cilvēku viedokļiem, darbībām un jaunāko pētījumu atziņām; •dalība digitālās interešu grupās
<p>9.</p>	<p>...Manā uztverē pamats ir dzīvesziņa...</p> <p>Kā iedalīt? Varbūt, divās kategorijās: 1) ko pati piedzīvoju un 2) ko uzzinu par citu piedzīvoto. Bet arī šīs kategorijas ir visai nosacītas, jo dzirdētais, redzētais vai citādi caur citiem uztvertais pamazām kļūst par mūsdienu "mitoloģiju", kas savijas ar seno mitoloģiju un kļūst par daļu no manas pasaules uztveres un dzīvesziņas.</p> <p>Kā tas reāli izskatās – tā, ka dienā sveicinos ar kokiem, naktīs – ar Mēnesi, zvaigznēm, planētām un zvaigznājiem, savu zināšanu robežās vēroju to kustību debesjumā un mācos noteikt, kad tie iezīmēs tādu vai citu norisi uz zemes, darāmo darbu sākumu vai tml., nodziedu tiem kādu atmiņā ienākušu vai daļēji pašsacerētu dainu, lūdzu lietu, lai tas atnāk, kad sauss, lai vētra šai zemītei pārskrien pāri pa gaisiem, kokus nelaužot un mūsu dzīvi neārdot, u.tml.,svarīgos datumos</p>	<ul style="list-style-type: none"> • dzīvesziņa • TKE, ko piedzīvo pats • TKE, ko uztveru no citu piedzīvotā • mūsdienu mitoloģija – nostāstu uztvertā retrospekcija ar seno • dabas filozofija, izjūta

	<p>eju pie svētakmens saulīti sagaidīt un/vai pavadīt, iededzu dzīvo uguni u.tml.saskaņojos ar Dabā notiekošo – mēģinu to izjust, paredzēt, tam pieskaņoties. Un man šķiet, ka tieši šajos brīžos esmu vistuvāk mūsu senču izjūtām, kuri ir darījuši tāpat, tikai citiem vārdiem un ar lielāku, būtiskāku nepieciešamību Dabas procesiem pieskaņoties un pat tos ietekmēt, bet pēc būtības vajadzētu būt ļoti līdzīgi. Tieši izjūtas man šķiet svarīgākās: rotas, tērpi, dainu dziedāšana un tradīciju ievērošana u.c. vajadzīgas, lai pietuvotos tam, kā jutušies senči, vienlaikus apzinoties, ka tieši tā mēs nekad nevarēsim ne domāt, ne justies, jo laiks ir cits un mēs esam citādi. Tomēr pietuvoties un turpināt būtisko varam un man šķiet, ka vajag. Jo bieži vien tieši caur izjūtām atklājas zaudētās saiknes, rodas apjēga par rituālu nozīmi u.tml.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zvaigžņu vērošana nākotnes zintēšanas nolūkos • dainu sacerēšana • Saules sagaidīšana Gadskārtās • rotas, tērpi • dainu dziedāšana • tradīciju ievērošana • rituāli, to nozīme
<p>10.</p>	<p>Etnogrāfija. Ikdienā turpinu mūsu ģimenes tradīcijas, nodarbojos ar aušanu. Auž mana māte un auda manas mātes māte. Tagad es aužu personalizētas jostas, izmantojot Modra Tenisona un Armanda Strazda izveidoto datorprogrammu, kurā tiek ievadīti nākamā jostas īpašnieka personības dati. Tālāk jau pēc izstrādātajām Modra Tenisona metodēm, no zīmes datorprogrammā, iegūstot kodu, to maksimāli atverot, tiek uzzīmēts katram cilvēkam unikāls jostas raksts. Tālāk jostu aužu jau kā rakstaini un izmantoju kā pašizziņas lauku darbā ar klientu, ceļot tā pašapzināšanos.</p> <p>Vadu arī plenērus, kuros runājam par etnogrāfiskajām zīmēm, dalībnieces iemācās uzzīmēt savas jostas rakstu, un vairākas arī pašas iegādājas stelles un mācās aust.</p> <p>Dzīvesziņa. Otra joma kurā izmantoju tradicionālo kultūru ir dzīve dabā saskaņā ar gada riti, dārzkopība, pārtikas sagatavošana un saglabāšana.</p> <p>Mitoloģija, folklorā. Latviešu mitoloģiju uzskatu kā pamatu savai garīgajai attīstībai. Bez tās, manuprāt, es nebūtu savas tautas pārstāve – latviete. Caur to sajūtu savu dvēseli, tāpat kā caur dainām, dziesmām, dejām, rituāliem, kurus lietoju savās garīgās attīstības grupās, gan kā dalībniece, gan kā vadītāja. Daudzi manu grupu dalībnieki spēlē kokles un dažādus ritma instrumentus.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Etnogrāfija • ģimenes tradīcijas • aušanas amats, personalizētas jostas • jostas konstruēšana kā pašizziņas darbs ar sevi vai citu (klientu) • plenēri par etnogrāfiskām zīmēm • Dzīvesziņa - dārzkopība (mazdārziņš pilsētā) - pašpietiekamība pārtikas sagādē (augi, augļi, dārzeņi) • Dabas cikla filozofija • Mitoloģija-folklorā-pamats garīgai attīstībai • patriotisms - piederības sajūta tautai • dainas, dziesmas, muzicēšana • dejas • rituāli

Secinājums

Daudzi latviešu tradicionālās kultūras elementi sakrīt ar elektroniskās aptaujas 1. jautājumā konstatētajiem. Un tie ir: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija; dainas, dziesmas, muzicēšana; dejas; rituāli; amatniecība; tērpi, rotas; Gadskārtu svētki; Dabas filozofija, rituāli ikdienā; augu ievākšana; bērnu kopšana.*

Sakarā ar latviešu tradicionālās kultūras transformāciju digitālās vides ietekmē, ekspertu vērtējumā ir parādījušās jaunas tradicionālās kultūras izziņas un tālāknodošanas formas – ne vairs ģimenē – no paaudzes paaudzē (uz šīs parādības izžušanu, izsīkšanu digitālās vides ietekmē norāda tikai 2 eksperti un iesaka kā apzināti kopjamu vērtību), bet caur digitālām folkloras krātuvēm, Facebook, instagram vietnēm, tik-tok, Youtube video kanāliem, klātienē, attālinātiem un tiešsaistes kursiem, lekcijām, semināriem, plenēriem, jauniešu hakatonu, sociālo tīklu diskusijām NVO biedrību, kustību, digitālo grupu, tematisko interešu pulciņu digitālām lapām, vietnēm sociālajos tīklos, sekojot ekspertu, pētnieku jaunākajiem pētījumiem, atziņām, viedokļiem.

Jāsecina, ka tikai viens eksperts runā par konkrēta Rucavas novada tradicionālās kultūras saglabāšanu, tālāknodošanu. Citi apsver informācijas par latviešu tradicionālo kultūru plašu izplatīšanu digitālā vidē ar funkciju: ieinteresēt, iesaistīt, stiprināt, vēstīt, neskaidro skaidrot, atbildēt uz jautājumiem. Tas gan neizslēdz novadu digitālo kopienu eksistenci sociālajos tīklos.

Īpaši izceļama ir vienas ekspertes iniciatīva izdodot kalendāru-Laikriti ar paralēlo laika skaitīšanas sistēmu – seno 9 dienu (savaišu) nedēļu un 7 dienu nedēļu (Gregoriāniskais kalendārs, ko ieviesa krustneši) un plānojot tā mobilo aplikāciju.

Viena eksperte vērs uzmanību, ka jādokumentē arī šā brīža notikumi, saistīti ar latviešu tradicionālo kultūru.

Īpaši izceļama ir vienas ekspertes ideja par individualizēto jostu koncepta konstruēšanu ar datorprogrammas ģenerēta koda palīdzību.

Tāpat pašpietiekama dārzkopība pilsētvidē ir mūsdienu digitālās vides ekoloģisks pretnostatījums garīgās veselības atgūšanai un dabas filozofijas izjūtas attīstīšanai, t.sk. zvaigžņu vērojumi un nākotnes notikumu zintēšana.

Tradīciju pielāgošanu pilsētvidei un digitālai vide viena eksperte min kā mūsdienu sabiedrības kopīgu uzdevumu.

Tālāk tiks aplūkots ekspertu viedoklis par savām vajadzībām saistībā ar latviešu tradicionālās kultūras praktizēšanu.

29. tab. Ekspertu atbildes – vajadzības saistībā ar TKE

Eksperta kods	Eksperta viedoklis par paša vajadzībām saistībā ar 2. tab. minētajiem TKE, kategorijām	Autores secinājums – atslēgvārdi ekspertu vajadzībām, saistībā 2. tab. minētajiem TKE
1.	<p>Gan latviskā dzīvesziņa, gan amatu prasmes, ko saglabājuši mūsu senči līdz mūsdienām sniedz man piederības un identitātes sajūtu. Apzinot, ka senatnē jostu aušana vai darbs ar mālu un koku bija veids kā nodrošināties ar nepieciešamajiem sadzīves priekšmetiem – traukiem, mēbelēm, apģērba detaļām. Mūsdienās bieži apgūtais amats noder šauram pielietojuma lokam un atsevišķiem brīžiem, kad godos uzvelkam tautas tērpu vai pašu gatavotu rotu, tomēr, kad es aužu jostu es jūtos piederīga vai pat ieausta seno sievu pulkā, kur rakstus meita noraudzīja no mātes, kas pašas vērpa, šķeterēja un krāsoja dziju, kas savām rokām veidoja savas dzīves pūru. Es jūtos kā tālāk nesēja un šobrīd man ir svarīgi šīs zināšanas atkal pārmantot tālāk.</p> <p>Savukārt, dzīve saules ritā sniedz izpratni par dabas ritmiem, gadalaiku maiņām, kas caur gadskārtas rituāliem, sniedz harmoniskas dzīvošanas piepildījumu. Tie ir laika atskaites punkti, kas sinhronizē mani laikā un telpā ar senčiem, tradīcijas dziļāko izpratnes kodolu, dabas un visuma spēkiem. Mainās laiks, bet tradīcija turpinās manī un ļoti ceru, ka turpināsies jaunos veidos arī manos bērnos un bērnu bērnos.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība pēc piederības sociālai grupai - tautai, sevis identificēšanas ar tautu, tās kultūrvērtībām • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes • fizioloģiskā (instinktīvi) un kognitīvā (konceptuāli) vajadzība pēc turpinājuma nākamajās paaudzēs (būt par starpnieku aizgājušajai paaudze, tās vērtībām) • kognitīva vajadzība pēc cikliskuma, ritma izjūtas – nostiprina vajadzību pēc drošības sajūtas fizioloģiskā līmenī • kognitīva vajadzība pēc harmonijas izjūtas ar sevi, dabu, Visumu • sociāli-emocionāla vajadzība pēc emocionāla piepildījuma
2.	Pētnieciskās un garīgās pilnveides un pašizpaušmes vajadzības.	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība pēc garīgās pilnveides • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes
3.	Latviskums - valsts augstākā vērtība.	<ul style="list-style-type: none"> • šis ir uzskats, pārtapis personiskā vērtībā, kas prioritāri virza uz īstenošanu savu sociāli-emocionālo

		<p>vajadzību pēc piederības sociālai grupai – tautai.</p> <ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība dzīvot latviskā valstī
4.	<p>Pirmkārt – tā ir interese par mūsu tautas senāko – tradicionālās kultūras mantojumu. Otrkārt – vajadzība apgūt šo unikālo mantojumu. Treškārt – MISIJA – skolotājs. Vajadzība informēt sabiedrību par šo mantojumu – ka tāds vispār ir, kāda tam ir nozīme, kāpēc tas jāapgūst.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība – interese • kognitīva vajadzība – jaunas zināšanas • sociāli-emocionāla vajadzība – piederēt grupai (tautai, kopienai) ar līdzīgām interesēm
5.	<p>Zinātkāre, ikdienas atsvaidzināšana ar neikdienišķām aktivitātēm.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība – interese • kognitīva vajadzība – jaunas zināšanas • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes
6.	<p>Darbošanās tradicionālās kultūras ietvaros īsteno šādas manas vajadzības: fizioloģiskās, emocionālās, drošības, socializēšanās, pašapziņas veidošana, pieņemšana un atzīšana, empātijas attīstība, sevis izpaušme un radošums. Un katrā ir vajadzība apzināt, uzturēt, kopt un tālāk nodot vērtības, kas veicina veselīgu izdzīvošanu un attīstību. Un tāpēc caur gadu simtiem katrā kultūrā ir attīstījušās cilvēciskās un garīgās tradicionālās vērtības.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • fizioloģiskā vajadzība pēc drošības • sociāli-emocionāla vajadzība pēc piederības sociālai grupai – tautai • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes • sociāli-emocionāla vajadzība pēc sabiedrības cieņas, uzmanības • kognitīva vajadzība pēc pašcieņas • sociāli-emocionāla vajadzība pēc atzinības • sociāli-emocionāla vajadzība pēc empātijas • kognitīva vajadzība pēc vērtībām, to sistēmas
7.	<p>Pietuvošanās tautas būtības izpratnei.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība pēc vērtībām, sakārtotām pasaules uzskatu sistēmā
8.	<p>Vajadzību sabiedriski darboties; Vajadzību kvalitatīvi pavadīt laiku un kvalitatīvi svinēt svētkus – atpūsties un restartēties; Vajadzību pašizpaušties, izglītoties un pilnveidoties; Vajadzību radoši darboties; Vajadzību sajūst un būt piederīgai šai zemei, valstij, tautai, nācijai, etnosam; Vajadzību būt atšķirīgai no citām kultūrām;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība – piederēt grupai un būt tai vajadzīgs (novērtēts) • fizioloģiska vajadzība reģenerēties • kognitīva vajadzība jēgpilni, vērtīgi izmantot dzīves laiku – eksistēt – būt esībā

	Dot citiem iedvesmu un pārliecību; Palīdzēt. Dalīties ar to ar ko es varu dalīties.	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība atšķirties, lai tiktu novērtēts • kognitīva vajadzība – interese • kognitīva vajadzība – jaunas zināšanas • kognitīva vajadzība – attīstīties, pilnveidoties
9.	Dot savu sakņu – stingra, bet vienlaikus elastīga (jo dzīva) pamata – apziņu ar visu no tā izrietošo.	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība – piederēt grupai (tautai) un būt tai vajadzīgs (novērtēts)
10.	Gan fiziskās, gan sociālās, gan mentālās. Man tradicionālā kultūra ir dzīva, daļa no manas pašizpaušmes. Mūsu tautas kultūra nosaka to, kā mēs apmierinām savas vajadzības. Man ir būtiski tās apmierināt skaisti, ēst garšīgi. Tas nozīmē Ziemassvētkos zirņus ēst no māla nevis plastmasas vai bleķa bļodiņās, Jāņos ēst pašgatavotu Jāņu sieru nevis vienalga kādu, un pār ugunsgrūdu lēkt tautiskos brunčos nevis garās biksēs. Tāpat būtiski, ka es savu iekšējo pasauli varu sakārtot, izmantojot latviešu simboliku un zīmes.	<ul style="list-style-type: none"> • fizioloģisko, sociāli-emocionālo un kognitīvo vajadzību sinhrona un integrēta apmierināšana. • kognitīva vajadzība pēc dzimumidentitātes apziņas • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes • sociāli-emocionāla vajadzība pēc piederības grupai, tautai

Secinājumi

Saistībā ar latviešu tautas tradicionālo kultūru un tās lietošanu ikdienā, primārā vajadzība ekspertiem ir sociāli-emocionāla rakstura – piederēt grupai (tautai), būt tai vajadzīgam, novērtētam, cienītam, radoši pašizpaušties; kognitīvās vajadzības – dzimumidentitātes apziņa, pašapziņa, pašcieņa, sevis pilnveidošana, jēgpilna eksistence, interese gūt jaunas zināšanas; fizioloģiskās vajadzības – turpināties nākamajās paaudzēs, reģenerēties, būt drošībā.

30. tab. Ekspertu atbildes –TKE lietošanas formas (funkcionalitāte)un tehnoloģijas

Eksperta kods	Eksperta viedoklis TKE lietošanas formām - funkcionalitāti un tehnoloģijām	Autores secinājums – TKE funkcionalitāte un tehnoloģijas
1.	Jaunās tehnoloģijas ļauj dokumentēt tradīciju, veidot platformas datu uzglabāšanai...	<ul style="list-style-type: none"> • Platformas datu uzglabāšanai – piekļuve no visas pasaules

<p>- Attālinātās lekcijas, kursi, semināri – ļauj interesentiem ikvienā pasaules vietā apgūt prasmes, palielinās informācijas pieejamība;</p> <p>- QR kodu izmantošana – vairākās dziesmu grāmatās ir prakse pievienot QR kodu, kas tālāk aizved uz dziesmas audio ierakstu, tā ļaujot apgūt skanisko materiālu arī tiem, kas nelasa notis vai vēlas izmantot muzikālo pavadījumu apstākļos, kad nav pieejami tautas muzikanti;</p> <p>- Ir parādījušās vairākas digitālās kartes, kas apkopo senās svētvietas, pilskalnus u.c. kulta un dzīves vietas. Tas sniedz iespēju saglabāt un iepazīt ar tradicionālo dzīvesveidu saistīto telpisko struktūru.</p> <p>Ir zināms, ka bijusi vēlme izstrādāt arī gadskārtas svētku karti, kur katra kopa ieraksta kur un kad svin svētkus un vai ir iespēja pievienoties ik vienam interesentam. Līdzīgas kartes šobrīd tik veidotas Baltu vienības dienai un pāris gadus atpakaļ arī vasaras saulgriežu jeb Jāņu svinībām;</p> <p>- Attīstoties virtuālajai realitātei, digitālajā vidē var pārnest arī vēstures apguves materiālus, ļaujot “ceļot laikā” un nepastarpinātāk iepazīt seno dzīvesveidu. Digitālie rīki kopumā ir noderīgi jaunu izglītības metožu izstrādē, interaktīvā veidā veicinot skolēnu kompetences un izpratni par kultūras mantojumu;</p> <p>- Lai integrētu tradicionālās vērtības mūsdienu sabiedrībā, plašāk var izmantot tehnoloģijas, kas tiktu integrētas mūsu digitālajās ierīcēs – kā iepriekš minētā aplikācijas, kas kalpo kā mūsdienīgs Saules kalendārs – ērti lietojams un sinhronizējams ar Gregora kalndāru.</p> <p>Uzsverot digitālo rīku un resursu nozīmi un pozitīvo ieguldījumu mantojuma apzināšanā un tā pieejamības veicināšanā, tomēr jāapzinās, ka tradicionālais dzīvesveids ir saistīts ar tiešu zināšanu, emociju un sajūtu pārnešanu no viena nesēja uz nākamo. Lai iemācītos kādu prasmi un to pārmentu ne vienmēr pietiek ar digitālo rīku izmantošanu, ļoti nozīmīgs ir arī nepastarpinātais kontakts māceklim ar meistarū, jo prasme nāk līdz ar pasaules uzskatu un sajūtu par materiālu un tajā ietvertajām zināšanām.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Attālinātās lekcijas, kursi, semināri - palielinās informācijas pieejamībai, ērtai tradīciju pārmantojamībai • QR kodu izmantošana dziesmu grāmatām – tiem kuri nepazīst notis vai vēlas izmantot muzikālo pavadījumu apstākļos, kad nav pieejami tautas muzikanti • Digitālās kartes ar Senvēstures un Gadskārtu pasākumu pārskatiem pa visu Latvijas teritoriju. • virtuālā realitāte – vēstures izziņai, nepastarpinātas dzīvesziņas izziņai izglītībā • interaktīvi mācību materiāli - izpratnes veicināšanai skolēniem par kultūras mantojumu • Laikritis – mobilā aplikācija – dzīvošanai mūsdienās ar seno savaišu kalendāru
---	--

	Kultūras un tradīcijas izziņai jābūt līdzsvarā ar digitālo progresu – savstarpēji papildinošām un bagātinošām struktūrām.	
2.	Pastāvot sadrumstalotībai un viensētnieciskumam arī urbanizētajā latviešu sabiedrībā gan Latvijā, gan ārvalstīs, sociālajās vietnēs rodas jaunas interešu kopas un subkultūru grupas, kas tiecas pēc latviska ceļa garīgajā izaugsmē – šīs auditorijas sasniegšanu, viedokļu uzklaušāšanu, uzrunāšanu un izaugsmi sekmē digitālo tehnoloģiju iespējas.	<ul style="list-style-type: none"> • sociālajās vietnēs interešu kopas un subkultūru kopas – garīgai izaugsmei latviskā veidā ar digitālo tehnoloģiju palīdzību
3.	Aktīva, enerģiska, nepārtraukta, daudzveidīga latviskuma propaganda visos sociālajos tīklos.	<ul style="list-style-type: none"> • latviskums sociālajos tīklos- daudzveidīga latviskuma propaganda
4.	... pilnvērtīgas vietējās tradīcijas apgūvē svarīgi ir tradīciju nesēju apzināšana, viņu teiktā ierakstīšana audio, video, un šo dzīvo paraugu klausīšanās, skatīšanās (te nodevīgi ir gan individuālie teicēji, gan e/a un f/k ieraksti). Galvenais, lai viņi ir tradīciju nesēji un izpildījuma maniere sakņojas tradīcijā. Ja nolūks ir vienkārša klausīšanās, mūzikas baudīšana, tad sevi attaisno dažādi POST folkloras ieraksti...	<ul style="list-style-type: none"> • Teicēju e/a, f/k ierakstu digitalizēšana – audio, video
5.	Formas ir mainījušās visos laikos, un to būtība ir pārmaiņas, izmaiņas, variācijas, interpretācijas, improvizācija. ...	Nav konkrēta viedokļa.
6.	... Ar digitāliem rīkiem (attālinātām mācību programmām, spēlēm, iedziedātām dziesmām vai nofilmētiem gadskārtu rituāliem) var nodot informāciju. Tradīcija ir dzīva tikai tad, kad to realizē: cep maizi, dzied šūpuļdziesmas, stāsta pasakas, svin gadskārtu svētkus. Kam der skaista driķu druva, Kam vecā māmuļiņa? Driķu druva bitēm der, Padomam māmuļiņa. 3186-2	Viedoklis, kurš noliedz tehnoloģijas tradicionālās kultūras lietošanai mūsdienu digitālā laikmeta vidē.

	Tradicionālajā kultūrā viss iedarbojas reāli un tieši, bez virtualitātes un ilūzijas. Lietderīgums attīstībai un izaugsmei ir pielietošanas mērs un jēga.	
7.	n/a	Nav saprasts jautājums vai nav viedokļa.
8.	<p>...</p> <p>Ja neizmantosim tehnoloģijas – tradīcijas nomirs. Lai tradīcijas turpinātos mūsdienu laikmetā ir nepieciešams piesaistīt bērnus un jauniešus! Lai to izdarītu, ir jāintegrē tehnoloģijas! Stipri, daudz un visur. Jaunietim ir jāiesēj intereses sēkla un saprašana, ka ar šo dzīvesziņu viņš ir un būs unikālāks uz kopējās starptautiskās masas, viņš gūst sev panākumus kopjot latviskumu un tradīciju – tādējādi atdodot arī savai zemei un veidojot pienesumu kultūrai.</p> <p>Piemēram pirms pāris nedēļām pajautāju mākslīgā intelekta neironu tīklam, lai angļu valodā (bet varētu arī jebkurā citā – ķīniešu, franču utt.) izstāsta man kāpēc latviešu Dainas ir nozīmīgs mantojums? Atbilde bija pat ļoti kvalitatīva! Tad šo tekstu palūdzu citam mākslīgajam intelektam pārvērst balss teksta stāstījuma un tad vēl citam izveidot video personas avataru – kurš šo visu izstāsta video ierakstā. Ko mēs iegūstam no šī?? Kvalitatīvu, ātru un saprotamu informatīvu video, kur jebkurš interesents pasaulē var izzināt vairāk par mūsu – latviešu tradicionālo mantojumu. ...</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tradīciju digitāla izzināšana ar mākslīgā intelekta palīdzību, avatara starpniecību ir pieņemama mūsdienu digitālā laikmeta vidē
9.	<p>Tehnoloģijas ir radītas kā mūsu palīgs, un nevis otrādi. Līdz ar to, lai arī kādas tehnoloģijas mēs izmantotu (var un vajag izmantot!), to galvenais uzdevums būtu – iepazīstināt ar un ieinteresēt par tradicionālo kultūru kā dzīvu pirmavotu, palīdzēt atklāt tās niansas un dzīles, ko mūsdienu cilvēkam citādi varbūt grūti uztvert. Vārdu sakot, tā, lai tehnoloģijas izraisītu interesi tieši iepazīt tradicionālo kultūru. Bet neļaut tehnoloģijām kļūt par mērķi. Jo tradicionālās kultūras centrā ir cilvēks un viņa saiknes ar līdzcilvēkiem un apkārtējo pasauli. ...</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tehnoloģijas palīdz iepazīstināt un ieinteresēt par tradicionālo kultūru kā dzīvu pirmavotu

10.

Kā viens no Pasaules Kārtības izpratnes, attīstības gaitu atsedzošiem modeļiem man kalpo Spirālveida dinamika (Spiral Dynamic). Tas ietver gan cilvēka, organizāciju, gan sabiedrības virzību pa vērtību sistēmām. Pavērosim krāsas kopā.

Tradicionālās kultūras saknes Latvijā, tāpat kā visā pasaulē, sākas **Violetajā** līmenī, kad rodas bērna piesaiste ģimenei (saimei), dzimtai (ciltij), tautas vērtībām. Tur sākas mūsu tradīcijas tērpu, darbarīku, ēdiena izgatavošanā, lietošanā. Tur mūsu pasaules uzskata sākums. Mūsu tautai jau tajā laikā radās īpašā gaumes, kompozīcijas, krāsu utml. izjūta, tā kas mūs atšķir no citiem. Protams, laika gaitā daudz ko tikām paņēmuši no savām iekarotāju tautām, tā sevi bagātinot vai zaudējot. *Spiral Dynamic* modelis ir holons, kurā redzam, kā katras zemākā līmenī iegūtās vērtības iekļaujas nākamajās – pēc līgda līgda principa. Mēs sakām: “Es esmu bagāts, jo man pieder viss, kas ar mani ir noticis.” Ejoj augšup pa spirāli, esam izveidojuši savu valsti, noturējušies brīvības cīņās (pie tam -vairākkārt), pārdzīvojuši karus (**Sarkanajā līmenī**), izturējuši padomju laiku **Zilajā līmenī**, sākuši veiksmīgu uzņēmējdarbību (**Oranžajā līmenī**) un attīstījuši demokrātiju. Vairāki speciālisti man ir teikuši, ka esam kā valsts, **Zaļajā līmenī**, kurai svarīgs cilvēks, vide un daži jau, ieejot **Dzeltenajā līmenī**, rūp visas Zemes, cilvēces izdzīvošana, katra vērtību attīstības līmeņa pienesums, kultūrbagātība. Kas tālāk? Kas jau tagad Latvijā notiek dažādās pašizaugsmes un garīgās attīstības praksēs, nelielās dzīves stila saimniecībās? Uz kuriem cilvēki virzās tālāk?

Izrādās, **Tirkīza** līmeni mēs it kā vēlreiz ejam cauri **Violetajam**, tikai augstākā pakāpē. Notiek sava veida tradicionālās kultūras atdzimšana, un tas nenotiek tikai Latvijā. Tajā pieaugušais cilvēks vēlas piedzīvot sevi kontaktā ar savu izcelsmi, pieredzi un potenciālu un par šo piedzīvojumu,

Eksperte pamato tradicionālās kultūras formu transformāciju vēsturiski-politiskā kontekstā, lineārā laikā ar Sistēmteorijas – Spirāldinamikas palīdzību, kura skaidro, kā vienā līmenī iegūtās vērtības tiek pārnestas nākamajā sabiedrības attīstības līmenī.

<p>piedevām, ir gatavs maksāt naudu.</p> <p>Uzskatu, ka nākotnē arvien lielāks pieprasījums būs pēc mūsu tautas kultūras unikalitātes, kas it sevišķi tūrisma attīstībā jau tagad iekļauj dažādas darbnīcas un pieprasa līdzdalības produktu izstrādē ar apmeklētāja iesaisti produkta izgatavošanā. Katrā pasaules malā tūrists arvien vairāk meklēs īpašo vai neredzēto, to tautas bagātību, kuru citur neatrast. Tā kā mēs savutradicionālo kultūru esam saglabājuši dzīvu, pie mums ir, ko redzēt, pagaršot, iemācīties, mums ir, ko dot, un mēs spējam pasauli radīt interesantāku, radošāku, veselīgāku, aizraujošāku arī izglītojošāku jaunajai paaudzei. Un, pie tam, salīdzinoši ar citām zemēm, mums tā ir ļoti augstā vērtību līmenī ar nostrādātu, skaistu kvalitatīvu produktu un pakalpojumu piedāvājumu. Tāpēc uzskatu, ka mums nevajadzētu atkārtot Rietumu sabiedrības kļūdu, aizejot no tradicionālās kultūras savās zemēs un jau tagad attīstīt uz tradicionālo kultūru balsītu izglītību, lai būtu tradīciju pārņēmēji, jaunu produktu radītāju un ražotāju paaudze ar nepieciešamajām prasmēm, materiālu izjūtu, dziļu simboliskās valodas izpratni un lepnumu par savu kultūru. Savstarpējās sadarbības veicināšanai, mārketingam, produktu prezentācijām un izstrādei arvien vairāk tiks izmantotas tehnoloģijas. Kultūras izpratnes dziļums, nozīmīguma sapratne palīdzēs jaunajai paaudzei tradicionālās kultūras iestrādes savienot ar pieprasīto, mūsdienīgo, padarot par modernu to, kas mums tik dārgs un īpašs.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • pieaugušais cilvēks vēlas piedzīvot sevi kontaktā ar savu izcelsmi, pieredzi un potenciālu un par šo piedzīvojumu, piedevām, ir gatavs maksāt naudu • tūrisms – TKE mūsdienu lietošanas forma, kas iekļauj amatu darbnīcas, produktu izgatavošanu • spējam pasauli radīt interesantāku, radošāku, veselīgāku, aizraujošāku arī izglītojošāku jaunajai paaudzei (kognitīvā intelekta dominante tradicionālās kultūras renesansei mūsdienu digitālā laikmetā) • dialogs ar citām tautām, kultūrām caur latviešu ļoti augsto vērtību līmeni, kuru raksturo labi nostrādātu, skaistu, kvalitatīvu produktu un pakalpojumu piedāvājums (caur izglītību šī prasme jānodod jaunajai paaudzei, izmantojot arī digitālā laikmeta tehnoloģijas)
---	--

Secinājumi

1.-4. eksperti atkārtoti 28. tab. jau minētās TKE formas, to funkcijas un izmantotās tehnoloģijas: folkloras materiāli digitālās krātuves arī ar teicēju audio, video ierakstiem; digitālās kartes ar Gadskārtu pasākumu norisēm, Senvēstures objektu kartējumu (pilskalni); interaktīvi mācību materiāli, t.s. virtuālā realitāte vēstures izziņai skolās ar funkciju – piedzīvot klātienas efektu, lai vēlāk

vieglāk izdarīt secinājumus; mobilā aplikācija ar seno Laikriti, paralēli aktuāli lietojamam kalendāram; QR kodu izmantošana dziesmu grāmatām – tiem kuri nepazīst notis vai vēlas izmantot muzikālo pavadījumu apstākļos, kad nav pieejami tautas muzikantu; attālinātās lekcijas, kursi, diskusijas sociālajos tīklos interešu grupās – ar funkciju attīstīties garīgi kā personībai, izzināt latviešu tradicionālo kultūru.

Savukārt, 5. un 7. eksperts nav iedziļinājies vai nav sapratis jautājumu, savukārt, 6. eksperts noliedz tehnoloģiju izmantošanu tradicionālās kultūras tālāknodošanā, uzsverot fizisko kontaktu ģimenes attiecībās un fiziskas darbības, piem., maizes cepšanu.

8.-9. eksperts atzīst digitālo tehnoloģiju izmantošanu latviešu tradicionālās kultūras tālāknodošanā, minot arī, ka tradīciju digitāla izzināšana ar mākslīgā intelekta palīdzību, avatara starpniecību ir pieņemama mūsdienu digitālā laikmeta vidē.

10. eksperts pamato tradicionālās kultūras formu transformāciju vēsturiski-politiskā kontekstā, lineārā laikā ar Sistēmteorijas – Spirāldinamikas palīdzību, kura skaidro, kā vienā sabiedrības attīstības līmenī iegūtās vērtības tiek pārnestas nākamajā sabiedrības attīstības līmenī un min tūrismu kā moderno digitālā laikmeta instrumentu komunikācijā ar citām tautām, kultūrām; ar tehnoloģiju palīdzību kvalitatīvi saražotus, pārkamus produktus, pakalpojumus, kuru ražošanas prasmes ir jau jānāca jaunajai paaudze, ietverot tradicionālās kultūras mantojuma vērtības.

Kopsavikums Triangulācija

Vēl jāuzraksta...

II EMPĪRISKĀ DAĻA

2.1. Sabiedrības elektroniskā aptauja par aktuālu tradicionālās kultūras elementu lietojumu sabiedrības ikdienā

Aptaujas mērķis

Noteikt latviešu tradicionālās kultūras (t.sk. tās elementu) aktuālo lietojumu mūsdienās no dzimuma, vecumposmu, dzīvesvietas, profesijas, kultūrvēsturiskā laikmeta, dažādu pasākumu veidu apmeklējuma aspekta, lietojuma intensitātes, lai izvērtētu aktuālās vajadzību tendences, prognozētu attīstības algoritmus un iekļautu izglītības saturā.

Aptaujas uzdevums

Veikt sabiedrības kvantitatīvu elektronisku aptauju par tradicionālās kultūras elementu aktuālo lietojumu ikdienā, iegūtos datus ar aprakstošās statistikas un korelāciju analīzes metodi apstrādāt IBM SPSS programmā (Statistical Package for the Social Science), nosakot Pīrsona korelācijas starp tradicionālās kultūras elementu veidiem, to lietošanas vidi, vajadzībām, vērtībām un kontentanalīzē interpretēt iegūtos datus, izdarot secinājumus; pētīt kopsakarības starp tradīciju lietotājiem pēc dzimuma, vecuma, dzīvesvietas, nodarbošanās, ieinteresētības intensitātes; pētīt vidi tradīciju piedzīvošanai, kopšanai, izziņai; tradīciju vēsturisko izcelsmi, pasākumu apmeklētību.

Pētāmie jautājumi:

13. Aptaujas demogrāfiskie pamatdati – respondentu dzimuma, vecuma, dzīvesvietas, nodarbošanās analīze.
14. Kura gadsimta tradīcijas respondenti min kā aktuālākās?
15. Kādā sociālajā vidē tradīcijas tiek lietotas, piedzīvotas, koptas, izziņātas kopsakarībās ar 1.1.2. nod. jēdzieniem par kultūrtelpām?
16. Kādu pasākumu veidi respondentiem šķiet visaktuālākie?
17. Kādas pastāv korelācijas starp pasākumu veidiem un vidi kopsakarībās ar T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma teoriju* (1.2.3. nod.)?
18. Kāda ir tradīciju lietošanas intensitāte?
19. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 1. jautājuma brīvajās atbildēs? Kuri no tiem ir visaktuālākie *Vajadzību teorijas* aspektā? Kā TKE definējumi saskan ar 1.1.1. nod. TKE definējumu normatīvajos aktos?
20. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 8. jautājuma strukturētajās atbildēs? Kuri no tiem ir visaktuālākie, skatoties no *Vajadzību un vērtību teorijas*? Kādas ir korelācijas ar tradīciju lietošanu sociālajā vidē?
21. Kā 1. un 8. jaut. atbildēs minētie tradīciju elementi sakrīt vai atšķiras? Kāpēc?
22. Kādas ir 1. jaut. TKE korelācijas, par kādām vērtībām, vajadzībām tās liecina?
23. Kā atšķiras aktuālo tradīciju elementu lietojums 13 aptaujas vīriešu atbildēs kopsakarībās ar 1.1.3. nod. par dzimumidentitātes problēmām digitālā laikmeta vidē, izglītībā?
24. Kādas latviešu tradicionālās kultūras transformācijas 21. gs., digitālā laikmeta vidē konstatējamas aptaujas rezultātu analīzē?

Pētāmā metode

Kvantitatīva elektroniskās aptaujas metode – datu ievākšanai Google drive izklājlapas formā.

Datu apstrādes metode

Aprakstošā statistika un korelāciju analīze, izmantojot IBM SPSS programmu (Statistical Package for the Social Science). No sākuma iegūtie dati tiek pārkodēti, nosakot summu noteiktām mainīgo kategorijām, aritmētisko vidējo vērtību, procentuālo sadalījumu; izmantojot datu filtrējumu noteiktās kategorijās un dažādu grupu salīdzinājumu; nosakot korelācijas starp mainīgajiem ar Pīrsona koeficientu un, veicot korelāciju analīzi, kas ir statistikas metode;

Teorētiskā bāze aptaujas sastādīšanas un rezultātu interpretācijas metodoloģijai

3. Geske A., Grīnfelds A., 2020., Izglītības pētījumu aptaujas – no izveidošanas līdz datu apstrādei, R., LU, PPMF.
4. Miltuze, A., Mārtinsone, K., 2021., Psiholoģija-1. Pamattjautājumi – teorijas un pētījumi, R., Zvaigzne ABC.

Empīriskā bāze

66 respondenti. Aptauja izplatīta laika periodā no 23.06.2022. – 11.10.2022. Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas Facebook mājaslapā un biedrības “Kustība par latvisku kultūru izglītībā” Facebook mājaslapā.

Aptaujas metodoloģija

Aptaujā “Latviešu tradicionālā kultūra mūsdienās” ir 10 jautājumu; tā ir strukturēta aptauja, kura ietver gan demogrāfisko datu informācijas jautājumus (dzimums, dzīvesvieta, vecums, nodarbošanās), gan ar tēmu saistīta satura jautājumus par TK un to elementu aktuālu lietojumu, pasākumiem, tradīciju vēsturisko izcelsmi lietojuma intensitāti un lietojuma vidi; pēc jautājumu veida ir nestrukturēto atbilžu iespējas, strukturēto atbilžu iespējas ar vairākizvēļu atbilžu jautājumiem; šajā aptaujas dizainā iestrādāts saturiski identisks jautājums par latviešu tradicionālās kultūras elementu aktuālo lietojumu ikdienā dažādu atbilžu formu veidā: 1. jaut. nestrukturētās; 8. jaut. strukturētās – vairākizvēļu atbildes, lai iegūtu no respondentiem pēc iespējas patiesāku informāciju. Nestrukturizēto atbilžu jautājums ir ievietots pats pirmais, lai psiholoģiski respondentam nekas netraucētu atcerēties spilgtākos dzīves pārdzīvojumus, kas arī ir patiesākie.

Aptaujas rezultāti

Aptaujas ievāktie dati: n=66, visas anketas aizpildītas korekti, tādēļ visas derīgas tālākai datu apstrādei.

4. Respondentu demogrāfiskie pamatdati

Pēc *dzimuma* – no 66 rep. 53 – sieviešu, 13 – vīriešu; dalībnieku *vecums*: 15-20g – 1; 21-30g – 5; 31-40g – 8; 41-50g – 8; 51-60g – 18; 61-70g – 16; 71-80g – 10. Visvairāk 27.3% pārstāvētā ir vidējā paaudze – 51-60 gadu vecumposmā (18 resp.), vismazāk – 15-20 gadu vecumā (1). Tas skaidrojams ar faktu, ka aptaujas izplatīšanas vietās – Facebook lapās jaunieši reti ieskatās. Bet 50 gadu vecuma paaudze šajā aptaujā varētu pārstāvēt 8.-12. klašu vecāku viedokli, kurš balstīts stabili izveidojušās vērtībās un ilgā dzīves pieredzē ar vajadzību turpināt sava pasaules uzskata nodošanu nākamajām paaudzēm ar izglītības mācību satura starpniecību.

Aptaujas dalībnieku *dzīvesvieta* šajā pētījumā nozīmīga, jo būtiski atšķiras pilsētvidē lietotā latviešu tradicionālā kultūra un lauku vidē lietotā. Visvairāk aptaujā piedalījušies pilsētnieku – no Rīgas 28,8 % (19 resp.), no Latvijas lielākajām Valstspilsētām: Daugavpils, Jelgava, Jēkabpils, Jūrmala, Liepāja, Ogre, Rēzekne, Valmiera, Ventspils – 18,2% (12 resp.), no novadu pilsētām – 21,3% (14 resp.) (kopā 19+12+14=45 resp. - pilsētnieku no 66), no ciema (mazāk kā 5 000 iedz.) – 7,6% (5 resp.), no mazciema (apdzīvota vietas) vai viensētas – 22,7 % (15 resp.) (kopā 5+15=20 resp. – laucinieku no 66) un viens ārzemēs dzīvojošs respondents. Pilsētnieku-laucinieku attiecība – 45:20, tātad, laucinieku ir ~ 1/3 daļa no visiem respondentiem, kas nozīmē, ka arī aptaujā minētie latviešu tradicionālās kultūras elementi vairāk attiecināmi uz pilsētnieku nekā laucinieku sociokultūrvides aktualitātēm un izpausmju formām, kurām zemes apstrāde un lauku darbi nav raksturīgi, jo nav pamatvajadzība eksistences nodrošināšanā. Šinī gadījumā – tas ir labi, jo precīzāk atbilst Latvijas reālajai demogrāfiskajai situācijai, kurā pilsētvides kultūra dominē pār lauku iedzīvotāju dzīvesveida kultūru. 13. tab. redzams, ka lauku teritorijās dzīvojošo iedzīvotāju no visas Latvijas iedzīvotājiem ir tikai 20%. Secinājums – noteikti mainījušās arī kultūras formas, aptaujas rezultāti izmantojami lietošanai pilsētvides izglītības iestāžu vajadzībām.

15. tab. Latvijas iedzīvotāju apdzīvotības statistika 2022. g. pēc <https://data.stat.gov.lv/>

	Latvijas teritorijas veids	Iedzīvotāju skaits 2022. g.	Procenti
1.	Lauku (reti apdzīvotas)	375 455	20%
2.	Pilsētu (blīvi apdzīvotas)	1 499 340	80%
3.	Kopā	1 875 757	100 %

No 66 rep. visvairāk pārstāvētā *profesija* ir pedagogs – 14 resp.; latviešu tradicionālās kultūras nozari attīstošie profesiju pārstāvji – 7 kultūras darbinieki, 5 projektu vadītāji, 5 ierēdņi, 1 zinātniskais pētnieks, 1 režisors, 2 žurnālisti. Citu profesiju pārstāvji – 31 resp. jeb 47% no kopskaita. 53% aptaujas dalībnieku, kuri ar savu profesionālo darbību var ietekmēt latviešu tradicionālās kultūras

attīstību, atrodoties stratēģiski, sabiedriski nozīmīgā amatā un 47% pārstāv sabiedrību – kultūras piedzīvotājus, arī patērētājus.

Secinājumi

Vairāk aptaujā piedalījušās sievietes nekā vīrieši (53:13); vidējais vecumposms 51-60 g. (27%); dominējošā profesija – pedagogi (14); 53% aptaujas dalībnieku ar savu profesionālo darbību var ietekmēt latviešu tradicionālās kultūras attīstību, atrodoties stratēģiski, sabiedriski nozīmīgā amatā; pilsētnieku-laucinieku proporcija – 45:20 tātad, aptaujā minētie latviešu tradicionālās kultūras elementi vairāk attiecināmi uz pilsētnieku nekā laucinieku sociokultūrvides aktualitātēm, vērtībām, vajadzībām un to izpausmju formām un aptaujas rezultāti izmantojami lietošanai pilsētvides izglītības iestāžu vajadzībām.

5. Kura gadsimta tradīcijas respondenti min kā aktuālākās?

14. tab. Tradīciju izcelsmes laikmets

Tradīciju gadsimtu periods	n=66 vairākizvēļu jaut.
Jaunākie laiki – 20.-21.gs.	30
Jaunie laiki – 17.-19.gs.	28
Viduslaiki – 13.-16. gs.	21
Dzelzs laikmets – 500 g. p. m. ē. – 12. gs.	17
Akmens, bronzas laikmets – līdz 500 g. p. m. ē.	8
Jauktu gadsimtu tradīcijas	13

Vairākizvēļu jautājumā (14. tab.) 30 respondentu visvairāk identificējuši savu aktuālo tradīciju izcelsmi no *Jaunākajiem laikiem – 20.-21. gs.* un *Jaunajiem laikiem (28 resp.) -17.-19.gs.*, bet 13 respondentu nespēj identificēt tradīciju izcelsmi, jo lieto jauktu gadsimtu tradīcijas vai nezina vēsturi un konkrēto laikmetu, vai radoši improvizē, lietojot drīzāk tradīciju interpretāciju, kura asociējama ar abstraktu latviskuma sajūtu, savukārt, 8 respondenti, kuri lieto akmens un bronzas laikmetu tradīcijas, drīzāk ir šo laikmetu pētnieki – vēsturnieki, kas nodarbojas ar etnogrāfiska rakstura rekonstrukcijām. Bet dzelzs laikmeta 17 resp. izvēles, iespējams, saistītas ar arheoloģiskā tērpa atdarinājuma, interpretācijas vai rekonstrukcijas valkāšanu mūsdienu pasākumos. Tas pats secināms par viduslaiku tradīciju lietojumu.

Kopumā redzams, ka vairāk mūsdienu kultūrvidei tiek rasta iedvesma no *Jaunāko laiku 20.-21.gs.* jeb neseno gadsimtu tradīcijām. Bet, lai Latvijas kultūrvīdē saglabātos tautas izziņas interese

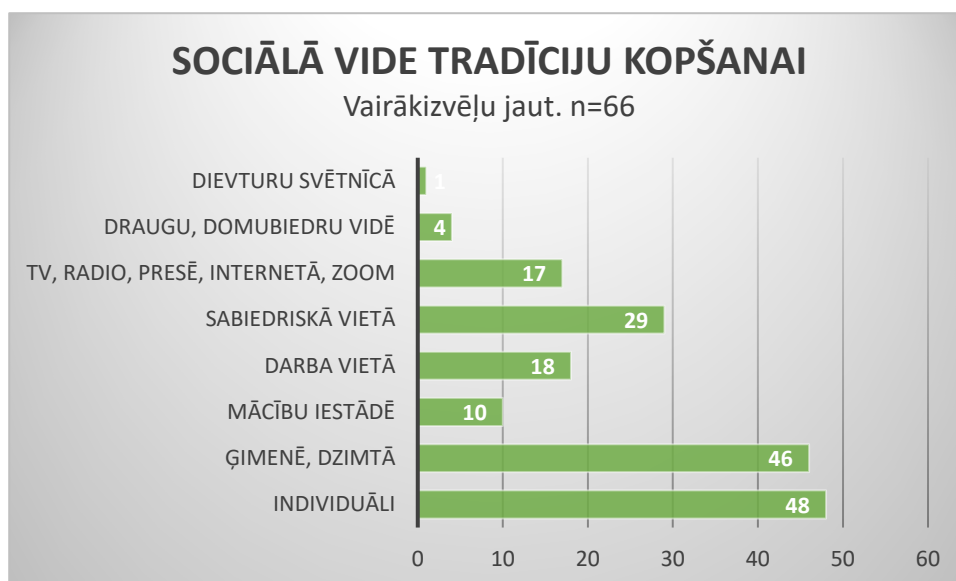
par visnenākā gadsimtu laikmetu – akmens, bronzas, dzelzs tradīcijām, nepieciešamas apzināti konstruētas, plānotas darbības – projekti, muzejpedagoģijas nodarbības ar interaktīvu sabiedrības, skolēnu, pedagogu iesaisti, lai sabiedrībai radītu lielāku interesi iedziļināties visnenākajā Latvijas vēsturē un tradīcijās.

Secinājums

30 resp. lieto *Jaunāko laiku* 20.-21.gs. jeb neseno gadsimtu tradīcijas, bet *akmens, bronzas laikmetu* – 8 no 66, *dzelzs* - 17. Lai Latvijas kultūrvidē saglabātos tautas izziņas interese par visnenākā gadsimtu laikmetu – akmens, bronzas, dzelzs tradīcijām, nepieciešamas apzināti konstruētas, plānotas darbības – projekti, muzejpedagoģijas nodarbības ar interaktīvu sabiedrības, skolēnu, pedagogu iesaisti, lai sabiedrībai radītu lielāku interesi iedziļināties visnenākajā Latvijas vēsturē un tradīcijās.

6. Kādā sociālajā vidē tradīcijas tiek lietotas, piedzīvotas, koptas, izzinātas kopsakarībās ar 1.1.2. nod. jēdzieniem par kultūrtelpām?

14. att. 48 no 66 resp. min, ka vispopulārākā ir tradīciju praktizēšana individuāli. Apstiprinās I. Žoglas apgalvojums, ka etniski nacionālās kultūras pārmantošana maina satura akcentus, formas un digitālo tehnoloģiju funkcionēšana aktualizē individuālās kultūras attīstību, kas būtu efektīva multikultūru vidē (Žogla, 2020). To apstiprina arī 17 resp. izvēle tradīciju izziņai, lietošanai TV, interneta vidē. Patīkami, ka tradīciju lietošana ģimenē un dzimtā joprojām ir aktuāla – 46 no 66 resp. Savukārt, tikai 10 no 66 tradīcijas lieto mācību iestādē, iespējams daļa no tiem ir 14 aptaujā piedalījušies pedagogi. Spriežot pēc tikai 4 no 66 respondentu izvēli tradīcijas kopt draugu, domubiedru vidē, jākonstatē, ka nevar apgalvot, ka tradīcijas tiek koptas pēc kopienu principa (1.1.2. nod.) vismaz šīs aptaujas rezultātu ietvaros. Tradīciju kopšana sabiedriskās vietās (29), darba vietā (18) un mācību iestādē (10) salīdzinoši ir mazāka nekā ģimenē un individuāli. Atbildi uz šo situāciju jāskaidro korelāciju analīzē pētījuma turpinājumā.

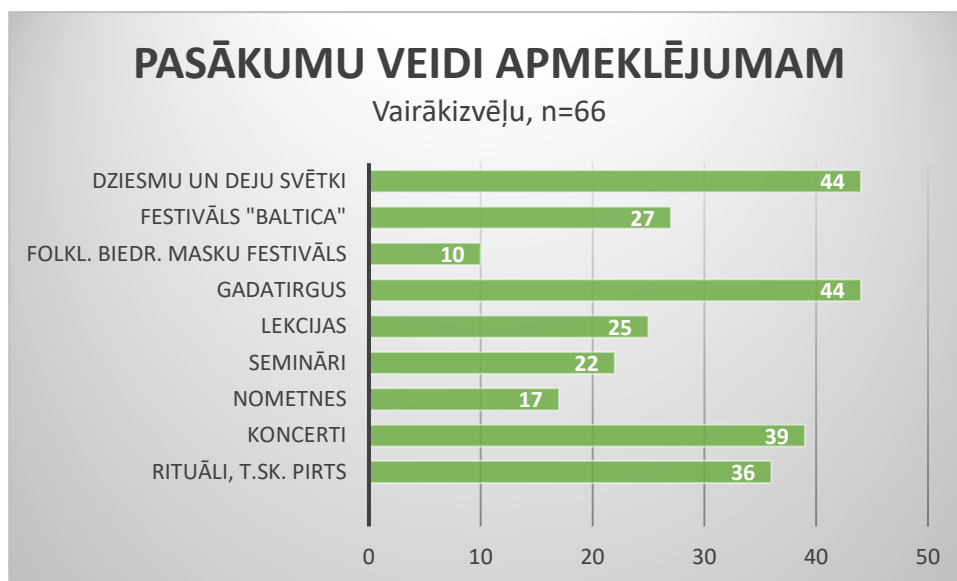
14. att. Sociālā vide tradīciju kopšanai

Secinājumi

Vispopulārā tradīciju lietošana individuāli (48), apstiprinās I. Žoglas (2020) apgalvojums par kultūras individualizācijas tendencēm. Tradīcijas tiek joprojām saglabātas arī ģimenē (46), bet aptaujas rezultāti par tradīciju praktizēšanu mācību iestādē (10) saistīti ar respondentu attiecību veidu ar mācību iestādi – tā ir mācību vai darba vieta (14 aptaujas pedagogiem).

9. Kādu pasākumu veidi respondentiem šķiet visaktuālākie?

16. att. Vairākizvēļu jautājumā vispopulārākie pasākumu veidi ir *gadatirgi* un *Dziesmu un deju svētki* (44 no 66 resp.). Arī *koncertus* apmeklē lielākā daļa respondentu – 39 no 66. Jāpiebilst, ka mūsdienās koncerti lēnām kļūst par 21. gs. tradīciju, tie drīzāk ir tradīciju nodošanas un tālākattīstīšanas forma. Koncertos folkloras dziesmu aranžējumi, saturiski izrauti no dabas konteksta, piem., Jāņu dziesmas tiek dziedātas uz skatuves par Saules lēktu vai rietu, abstrahējoties no reālām dabas norisēm. Nedaudz izbrīnu rada *festivāla “Baltica”* salīdzinoši nelielais apmeklētāju skaits – 27 no 66 resp. Arvien populārāki kļūst neliela skaita dalībnieku rituāli, t.sk. pirts rituāli, kas pieskaitāmi pie individualizētajām tradīcijām (36 resp.). Bet lekcijas, semināri un nometnes ir vidēji pieprasīta tradīciju izziņas, piedzīvošanas forma (17-25 resp).

15. att. Pasākumu veidi apmeklējumam

Secinājums

Vispopulārākie ir valsts institūciju organizētie pasākumi – *gadatirgi, Dziesmu un deju svētki un koncerti*, kas kontekstā ar 2. jaut. secinājumiem ir 20.-21.gs tradīciju tālāk nodošanas forma (arī jauns elements, raugoties no Sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023)). Bet kontekstā ar 3. jaut. tradīciju kopšanas vidi – *individuāli*, iezīmējas jaunās individualizētās tradīciju kopšanas formas – *pirts rituāli un rituāli* vispār, kas ir kontrasts masu pasākumiem, kurus organizē valsts institūcijas.

Autore precizēs šo apgalvojumu nākamajā jautājumā pētīt korelācijas starp pasākumiem un to praktizēšanas vidi.

10. Kādas pastāv korelācijas starp pasākumu veidiem un vidi kopsakarībās ar T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma teoriju* (1.2.3. nod.)?

Pētījumā kā statistiski nozīmīga korelācija Pārsona koeficients $r = 0.01$ līmenī starp diviem mainīgajiem nozīmē – pieaugot viena mainīgā vērtībai, pieaug arī otra mainīgā vērtība. SPSS programmā veiktais aprēķins uzrāda korelācijas starp tradicionālās kultūras pasākumiem un tradīciju kopšanas sociālajām vidēm (skat. 15. tab).

Rezultāti liecina par to, ka postmodernisma kultūru plurālisma un individualizētās kultūras laikmetā latviešu tautas tradīcijas vairs netiek nodotas no paaudzes paaudzē dabīgas pārmantojamības veidā, bet, atbilstoši T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijai, tiek apzināti valstiski konstruēts tradīciju pārmantošanas plāns, paredzot tam sabiedrības nodokļu maksātāju finansējumu (Dziesmu un deju svētkiem, semināriem, translācijām TV) un tiek sasaistīts arī ar ekonomisko sistēmu (svētki kā peļņas avots).

Pēc T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijas (skat. 10. att.) kultūras sistēmas ilgtermiņa vērtības tiek institucionāli konstruētas, plānotas, tas nozīmē, ka viņa modelī *personālais* līmenis nosaka, politiski konstruē *kulturālo* un *sociālo* un bioloģisko līmeni (korelācijas Nr. 2.,3.,4.,5.). Šāda situācija tradīciju nodošanai nākamajām paaudzēm veido jaunas tradīciju formas: lielkoncerti, koncerti, semināri, lekcijas, nometnes, kuras pašas kļūst par elementiem, raugoties no sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023). Un digitālas tiešsaites, ieraksti šīm formām (izņemot nometnes) ir vienlaicīgi gan kultūras individualizācija (individuālā laikā, vietā, ilgumā var skatīties ierakstu digitālā vidē), gan unificēšanas – kultūras patērētājs nav ierobežots tikai ar savas fiziskās kopienas tradīciju izziņu, bet izziņa kognitīvā līmenī – digitālā vidē.

Neapstiprinās iepriekš izvirzīts pieņēmums par korelāciju starp *tradīciju lietošanu individuālā vidē* un *pirts rituālu un vispār rituālu praksi*.

Citas korelācijas – 9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā un 5.1.5. lietoju sakāmvārdus, parunas (,355) un 5.1.6. Lietoju ticējumus, mīklas (,431) liecina, ka digitālā laikmetā šie TKE var tikt meklēti digitālā vidē.

Korelācija Nr. 5 (*apmeklēju nometnes-lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā*) var norādīt arī uz kopienu praksi organizēt tradīciju pārmantošanas nometnes ar daļēju projektu finansējumu un daļēju – dalībnieku finansējumu (LNKC, 2022). Tā var būt kopienu pašiniciatīva vai valstiski stimulēta projektu iniciatīva.

Pilnībā nav izzudusi arī dabīgā tradīciju pārmantošanas forma – korelācijas Nr. 6.-7. Tikai ģimene nevis dzied folkloru savā privātajā vidē, bet dodas uz sabiedriskiem koncertiem, kas ir tā paša satura jauna forma un ietver postmodernismam raksturīgo tradīciju patērēšanas formu nevis aktīvas līdzdarbības aspektus ar savu ieguldījumu.

Savukārt, korelācija Nr. 7 starp TKE vidi 9.8. *Tradīciju lietošana Dievturu svētnīcā* un 1. jaut. TKE - 5.4.3. *Lietoju mitoloģiju – godinu dievus, lietoju Dievturību*, apstiprina T. Pārsona *Strukturālās funkcionālisma* teorijas paradigmu, ka kultūras vērtības ir augstākais sabiedrības sociumu organizējošais un veidojošais elements, tikai, šajā gadījumā, vērtējot šo korelāciju citu korelāciju kontekstā, jāsecina par kultūras pretnostatījumu valdošajai – institucionāli konstruētai kultūrai.

15. tab. SPSS. Pīrsona korelācijas koeficients $r = 0.01$ līmenī (divpusēji) starp tradīciju lietošanas vidi un pasākumu apmeklējumu

	10. jaut. Kādus mūsdienu pasākumus, saistītus ar tradicionālo kultūru apmeklējat? (Jaunā TKE forma)	9. jaut. Kādā vidē lietojat tradīcijas?	Pārsona korelācija r = 0.01	Korelāciju interpretācija pēc t. Pārsona soc. teor. 1.2.3. nod.
1.	10.1. Apmeklēju Dziesmu un deju svētkus	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,343	Valsts institūcijas organizētu pasākumu translē plaši valsts televīzija, atspoguļo citi mediji, tāpēc sabiedrība iesaistās kultūras patēriņā arī digitālā vidē (TV) u.c.
2.	10.6. Apmeklēju seminārus par tradicionālās kultūras tēmu	9.3.Lietoju tradīcijas mācību iestādē	,329	Valsts institūcija – mācību iestāde organizē kursus, seminārus (pedagogiem, interesentiem) vai nosūta darbiniekus uz šādiem kursiem, jo paredzēts zināšanas lietot programmas īstenošanā.
3.	10.6. Apmeklēju seminārus par tradicionālās kultūras tēmu	9.4.Lietoju tradīcijas darba vietā	,361	Apstiprinās 2.p. secinātais.
4.	10.6. Apmeklēju seminārus par tradicionālās kultūras tēmu	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,345	Sabiedriskās vietās seminārus var organizēt valsts institūcija vai NVO par kādu projekta finansējumu, tad to apmeklē arī interesenti. Jebkurā gadījumā - konstruēts, plānots TK izziņas, tālāk nodošanas pasākums.
5.	10.7. Apmeklēju nometnes ar tradicionālās kultūras tēmu	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,386	Mūsdienās nometnes kā tradīciju praktizēšanas, tālāk nodošanas forma ir raksturīga NVO - kopienām pēc teritoriālās pazīmes vai tematisko interešu. (3x3; “Trejdeviņi” u.c.) Parasti finansējums daļēji ir privāts, daļēji - projekts kādā fondā.
6.	10.8. Apmeklēju koncertus ar tradicionālās kultūras tēmu	9.2.Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,323	Šī korelācija apliecina, ka koncertus ar TK saturu apmeklē ģimenes nevis darba un skolu klašu kolektīvi.

7.	10.10. Apmeklēju ko citu, saistītu ar tradicionālo kultūru	9.8.Lietoju tradīcijas Dievturu svētnīcā	,360	Šī korelācija apliecina kopsakarības starp mazskaitlīgu respondentu izvēli – apmeklēt ko citu, valstisko institūciju netrafarētu, bet garīgi intīmu, reliģiskas ievirzes.
----	--	--	------	---

Secinājumi

Postmodernisma kultūru plurālisma un individualizētās kultūras laikmetā latviešu tautas tradīcijas vairs netiek nodotas no paaudzes paaudzē dabīgas pārmantojamības veidā, bet, atbilstoši T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijai, tiek apzināti valstiski konstruēts tradīciju pārmantošanas, kultūras sistēmas ilgtermiņa vērtības tiek institucionāli konstruētas, radot jaunas tradīciju formas: lielkoncerti, koncerti, semināri, lekcijas, nometnes, kuras pašas kļūst par TK elementiem, raugoties no sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023). Un digitālas tiešsaites, ieraksti šīm formām (izņemot nometnes) ir vienlaicīgi gan kultūras individualizācija (individuālā laikā, vietā, ilgumā var skatīties ierakstu digitālā vidē), gan unificēšanas – kultūras patērētājs nav ierobežots tikai ar savas fiziskās kopienas tradīciju izziņu, bet izzina kognitīvā līmenī – digitālā vidē.

Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā* un TKE *lietoju sakāmvārdus, parunas; lietoju ticējumus, mīklas*, liecina, ka digitālā laikmetā šie TKE var tikt meklēti digitālā vidē.

Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā TKE apmeklēju nometnes* – liecina par transformāciju latviešu tautas tradīciju nodošanas formā – nometne, nevis dabisks dzīvesveids lauku sētā.

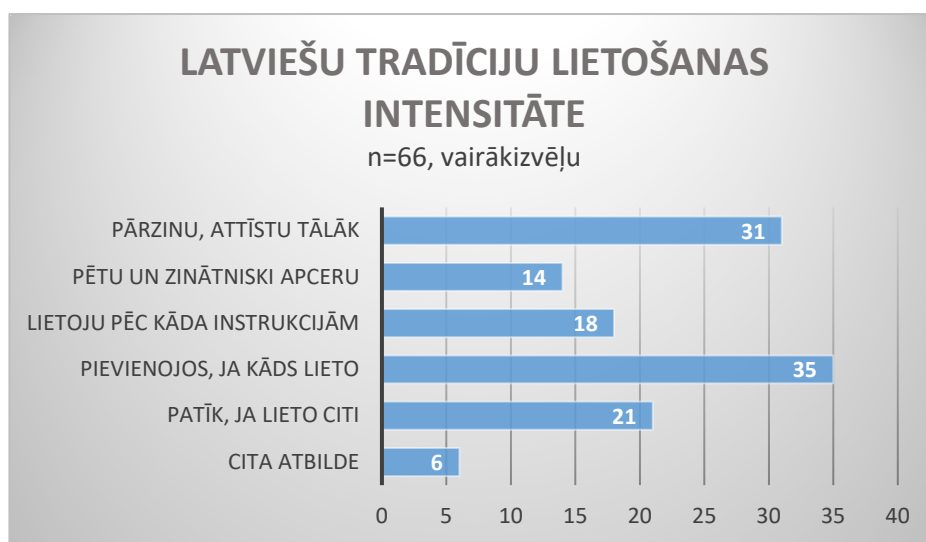
Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā un TKE (jauno formu) apmeklēju koncertus*, liecina par dziedāšanas tradīciju formu maiņu – no ģimenē individualizētas, radošas dziedāšanas, darot darbu, apdziedot sadzīvi, tādējādi to atvieglojot, uz pasīvu patērniecisko koncerta baudīšanas formu (jauno TKE) – sabiedriskā vidē.

Korelācija starp TKE vidi – *Tradīciju lietošana Dievturu svētnīcā* un 1. jaut. TKE - *Lietoju mitoloģiju – godinu dievus, lietoju Dievturību*, apstiprina T. Pārsona *Strukturālās funkcionālisma* teorijas paradigmu, ka kultūras vērtības ir augstākais sabiedrības sociumu organizējošais un veidojošais elements, bet citu korelāciju kontekstā, jāsecina par kultūras pretnostatījumu valdošajai – institucionāli konstruētai kultūrai.

11. Kāda ir tradīciju lietošanas intensitāte?

Šis ir vairākizvēļu jautājums. Respondenti pat vienlaicīgi ir izvēlējušies dažādus apgalvojumus: “Pārzinu, attīstu tālāk” un arī, piem., “Patīk, ja lieto citi”... Tas ir atbilstoši dzīves situācijai. Bet, līdz ar to, diagrammā (16. att.) redzami rezultāti nav viennozīmīgi interpretējami. 31 resp., kuri attīsta tradīcijas tālāk, varētu būt eksperti, kuri arī pievienojas citu ekspertu (35 resp.) organizētajiem pasākumiem. Tas drīzāk liecina par toleranci pret citiem tradīciju attīstītājiem nevis par nedrošību lietot tradīcijas un vajadzību pēc kāda, kurš parāda vai norāda konkrētas veicamās darbības u.c. Patīkami, ka 66 respondentu vidū ir 14 tradīciju pētnieku. Joprojām nav beidzies vēsturisko liecību dokumentēšanas, krāšanas un pētīšanas process, tāpēc tas ir nozīmīgi, ka ir pētnieki un viņiem ir interese pētīt. Bieži vien pētniekiem ir arī cita funkcija tradīciju lietošanas procesā – viņi ir tie, kuri salāgo tradīciju tālākattīstīšanas – jaunrades procesa formas ar vēstures liecībās atrodamo tradīciju sociokultūras kontekstu. Bieži vien tieši pētnieki ir cienījamas autoritātes, kuras ievieš korekcijas jaunradē vai, vismaz, ietekmē nevēlamu formu tālākattīstību. Savukārt, tie 6 respondenti, kuri izmantojuši iespēju atbildēt brīvajā izvēlē, ir brīvdomātāji, kuri individuāli lieto tradīcijas pēc savām sajūtām, nepakļaujot tās citu personu publiskai vērtēšanai, ietekmēšanai, piem.:

- Lietoju tradīcijas, vadoties pēc sajūtam, pielīdzinu Jaunajam laikam.
- Lietoju pēc savas izjūtas, ieskatiem un vajadzībām.

16. att. Latviešu tradīciju lietošanas intensitāte

No tradīciju lietošanas intensitātes aspekta, aptaujas rezultāti liecina, ka tikai 2 resp. - gados jauni cilvēki (līdz 30 g.v.) tradīcijas pārzina un attīsta tālāk, bet 6 – izzina un mācās lietot kāda pavadībā vai ar pieejamām instrukcijām, tāpēc vēl nespēj tās pārzināt un attīstīt tālāk.

Secinājums

Latviešu tautas tradīciju izziņai ar vispārīzglītojošo skolu programmu palīdzību būtu izšķiroša nozīme tautas tradicionālā kultūras mantojuma saglabāšanā un tālāk nodošanā no paaudzes paaudzei, jo tikai 2 resp. no 31 resp. ir vecumā līdz 30 gadiem, kas pārzina un attīsta tradīcijas tālāk.

12. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 1. jautājuma brīvā atbildē? Kuri no tiem ir visaktuālākie *Vajadzību teorijas* aspektā?

Kā TKE definējumi saskan ar 1.1.1. nod. TKE definējumu normatīvajos aktos?

Autore iepazīnās ar brīvā stilā uzrakstītajām respondentu atbildēm un secināja, ka respondentiem nav vienotas izpratnes par tradīciju elementu un kategoriju apzīmējumiem, kas apstiprina 1.1.1. nod. secinājumos izteikto pieņēmumu, ka sabiedrībā ir apjukums par vienas un tās pašas fenomenoloģiskās parādības saukšanu dažādos terminos.

Apkopojot respondentu brīvā stilā rakstītos atslēgvārdus, frāzes, izteikumus, apgalvojumus, autore ņēma vērā MK noteikumus Nr.747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem* lietotos terminus: *folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā*. Taču, tas ir nosacīts dalījums, jo *folklorā* – tautas mutvārdu daiļrade ietver arī *mitoloģijas, etnogrāfijas* un *dzīvesziņas* elementus, bet *dzīvesziņa* nav nodalāma no folkloras un etnogrāfijas elementiem, jo ietver tos veicamo darbību formās, piem., tautasdziesmu dziedāšana, Gadskārtu svinēšana, kas paredz gan tautastērpa (etnogrāfija) uzvilšanu, gan rituālās darbības, balstītas mitoloģiskos priekšstatos.

Jēdziens *latviešu dzīvesziņa* rakstu avotos pirmo reizi minēts 1938. gada 1. februārī laikrakstā *Skolu Dzīve* publicētajā dzejnieka un žurnālista Leonīda Breikša rakstā „Par jaunatni — jauno tikumu nesēju. Pārdomas par latviešu dzīves ziņu” (Breikšs, 1938).

Latviskā jeb latviešu *dzīvesziņa* ir viena no Latvijas Republikas Satversmes ievaddalā iekļautajām vērtībām, kas Eiropas kultūrtelpā veido Latvijas identitāti. 2013. gadā Latvijas Republikas Satversmes ievaddaļas projektā to iekļāva Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas priekšsēdētājs Egils Levits.

Pirmais latviešu folkloras pieraksts datējams ar 1584. gadu – burvju prāvā fiksētie sāls pūšamie vārdi, kuriem ir tautasdziesmas formas iezīmes (Dzelzeniek, trumulniek, / Atslēdz dzelzu vārtus ..) (Grīnvalde, 2022). Tas nozīmē, ka folkloru jeb mutvārdu daiļradi kā tradīciju elementu, avotu, šīs aptaujas ietvaros, var sākt skatīt tikai no Viduslaiku beigām – 16. gs. (skat.14. tab.).

Latviešu mutvārdu folklorā ierasti iedalīta trīs galvenos paveidos: *tautasdziesmas, vēstītāja folklorā (pasakas, teikas, leģendas, nostāsti, anekdotes) un brahiloģismi* – *īsās folkloras formas*

(*mīklas, sakāmvārdi, parunas*). Plašākā nozīmē folklorai pieskaita arī *tautas mūziku* – vokālo un instrumentālo (*mūzikālā folklorā*) – un *tautas horeogrāfiju* (*tautas dejas un rotaļas*) (Grīnvalde, 2022).

Mitoloģijas pētniecība noris dažādu humanitāro un sociālo zinātņu ietvaros, no kurām galvenās ir *etnogrāfija, folkloristika, antropoloģija, kultūras vēsture un reliģijas vēsture*. Mitoloģijas pētniecība savu uzplaukumu piedzīvoja 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā (Ķencis, 2023).

Tālāk ir daži citāti no respondentu rakstītajiem tekstiem:

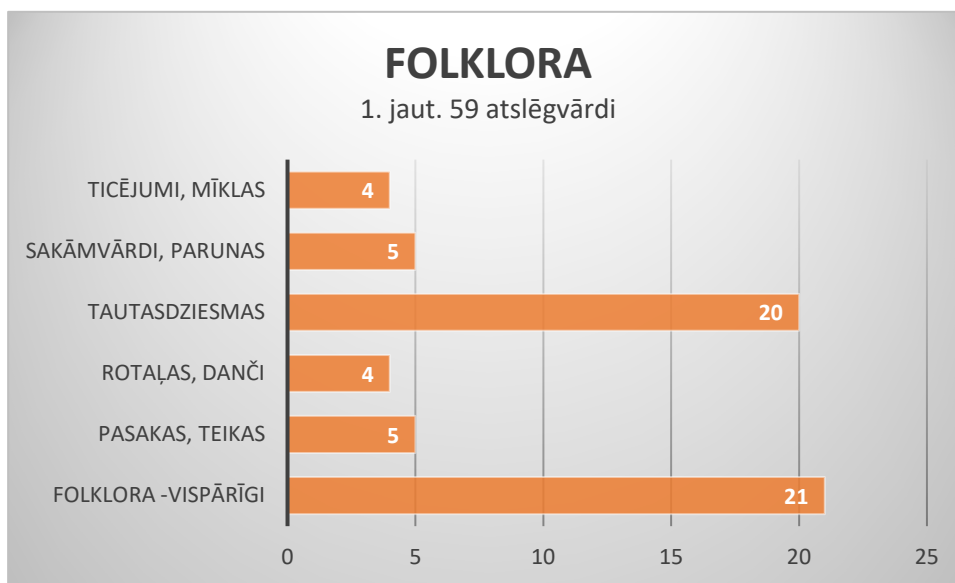
- Lietoju tautasdziesmas, pasakas, mīklas sakāmvārdus.
- Skaitu tautasdziesmas, dziedu dziesmas, deju dančus, svinu svētkus pēc Saules kalendāra.
- Tautasdziesmas ikdienā un kā "maizes darbs". Esmu folkloras kopas vadītāja.
- Man svarīga tautasdziesmās ietvertā Dabas un pasaules filosofija.
- Ikdienā pateicība, sagaidot un pavadot Sauli.
- Man svarīga attieksme pret dabu, cilvēkiem un dzīvi kopumā.
- Man ikdienā svarīga Dievu godināšana atbilstošās dienās (Austras, Māras u.c.); sētas un dzimtas garu uzrunāšana.
- Dieva/Laimas/Māras pieminēšana.
- Ikdienā rītos sasveicinos ar gaismu, ar sauli, ar saviem mīļiem tuvumā un tālumā, dienas gaitās eju kopā ar kādu(Dievu), kas drošina, vakaros tencinu un atsveicinos ar tautasdziesmu vai ar saviem vārdiem.
- Dievs. Daba. Darbs.
- Dieva izpratne, tautasdziesmu ētika.
- Gadalaiku riti: Jāņi, Ziemas saulgrieži, Miķeļi, Lieldienas, dabas vērojumi, zāļu tējas, to vākšana, rupjmaize, muzicēšana, dziedāšana.
- Godus rīkoju saskaņā ar latvisko dzīvesziņu, jo tas ir mans dzīvesveids. Mājās stāv Mārteņa zīme kā aizsardzība. Izmantojam Mātes Dabas piedāvājumu, lasot zāļu tējas.
- Lietoju dažādus simbolus, dziedu tautasdziesmas un spēlēju kokli savam dvēseles līdzsvaram, u.tml.
- Man aktuālas krāsas dzīvesziņā.
- Bērnu krustabas; mirušo tuvinieku atceršanās un piemiņas vietu kopšana; Gadskārtu ieražu svētku atzīmēšana, arī organizēšana (tautasdziesmas, rotaļas, rituāli).

- Vienmēr nēsāju rakstainus cimodus, staigāju brunčos nevis biksēs, dzeru zāļu tējas.
- Tautasdziesmu dziedāšana un etnogrāfiskās kokles spēlēšana, adīšana, izšūšana, celošana.
- Svinu svētkus pēc Saules kalendāra. Svētkos velku arheoloģisko tautastērpu. Svinu cilvēka mūža Godus – krustabas, vedības.
- Man aktuālas dziesmas, svētku svinēšana, tradicionālie amati, tradicionālā virtuve, apģērbs.
- Man aktuāli Gadskārtu svētki, tautasdziesmas, kokles spēle, ziedu vainagu vīšana, Jāņu siera siešana, olu krāsošana, ticējumi, tējas zāļu vākšana.
- Man aktuālas ārstnieciskās tējas, sēņošana, folk mūzikas klausīšanās, spēka dziesmas kā mantras, latvju zīmju nozīmju meklēšana, ja tās kaut kur dzīvē parādās.
- No visa kopumā ikdienā lietoju atsevišķus fragmentus: pasakas, teikas, tautasdziesmas, tajās ietvertu filozofiju par Dabu un pasauli.
- Bērnu krustabas, mirušo tuvinieku atcerēšanās un piemiņas vietu kopšana; gadskārtu ieražu svētku atzīmēšana, arī organizēšana (tautasdziesmas, rotaļas, rituāli); dievu godināšana atbilstošās dienās (Austras, Māras u.c.); svētvieta kopšana un izmantošana ikdienā sarunām; sētas un dzimtas garu uzrunāšana ikdienā; vakarēšanas ar saviešiem; mācību organizēšana skolā bērniem - ikdienas ritma ieturēšana, piemēram, sākot dienu, ēšanas reizes ar dziesmu, strādājot saimēs, organizējot nodarbības tautas daiļamatniecības darbnīcās, dabā u.c.; Sējas laika un koku gāšanas laika ievērošana, atbilstoši tautas ticējumiem.
- Ikdienā lietoju tautasdziesmas, sakāmvārdus un parunas, pieminu Dievu/Laimu/Māru, ēdu rupjmaizi, pelēkos zirņus, man svarīga ir mūzika.
- Es savu ikdienu dzīvoju tā - rītos sasveicinos ar gaismu, ar sauli, ar saviem mīļiem tuvumā un tālumā, dienas gaitās eju kopā ar kādu (Dievu), kas drošina, vakaros tencinu un atsveicinos ar tautasdziesmu vai ar saviem vārdiem.
- Vienmēr nēsāju rakstainus cimodus, staigāju brunčos nevis biksēs, dzeru zāļu tējas. Dievs - Daba, Darbs. Cenšos latviešu valodā runāt un rakstīt pareizi.
- Tautasdziesmu dziedāšana un etnogrāfiskās kokles spēlēšana – tā mana ikdiena. Adīšana, izšūšana, celošana, interese par mitoloģiju un latvisko dzīvesziņu.
- Svinu svētkus. Lietoju latviskās zīmes, skaitu tautasdziesmas, dziedu dziesmas, deju dančus, svinu svētkus pēc Saules kalendāra.
- Tradicionālā kultūra ir mana ikdiena - dzīvokļa iekārtojums, ēdieni, apģērba detaļas.
- Dziesmas, svētku svinēšana, tradicionālie amati, virtuve, silueti apģērbā, Dieva izpratne, tautasdziesmu ētika.

- Gadskārtu svētki, tautasdziesmas, kokles spēle, ziedu vainagu vīšana, Jāņu siera siešana, olu krāsošana, ticējumi, tējas zāļu vākšana.
- Ārstnieciskās tējas, sēņošana, spēka dziesmas kā mantras. Folkmūzikas klausīšanās, latvju zīmju nozīmju meklēšana, ja tās kaut kur dzīvē parādās.
- Man aktuāli: gadalaiku riti - Jāņi, Ziemas saulgrieži, Miķeļi, Lieldienas, dabas vērojumi, zāļu tējas, to vākšana, rupjmaize, muzicēšana, dziedāšana, tautastērps kā piederības sajūta.

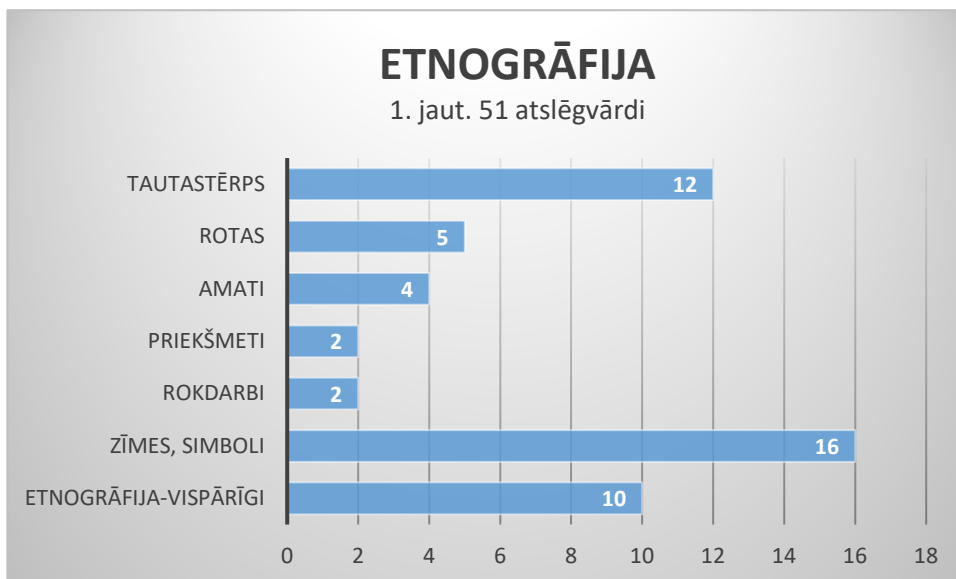
Neskatoties uz to, ka katras kategorijas robežas nav stingri iezīmējamas, var piešķirt jēdzieniem konkrētu nozīmi tieši šī pētījuma ietvaros:

folklorā – mutvārdu teksti; **etnogrāfija** – sadzīves un tautas mākslas priekšmeti, to vizuāls rotājums un tā nozīme; **dzīvesziņa** – dzīves process, darbība un tās īstenošanas prasme; **mitoloģija** – priekšstati, vērtības, saistītas ar pasaules uzskatu, eksistenci, reliģiju.

17. att. 1. jautājuma folkloras kategorija

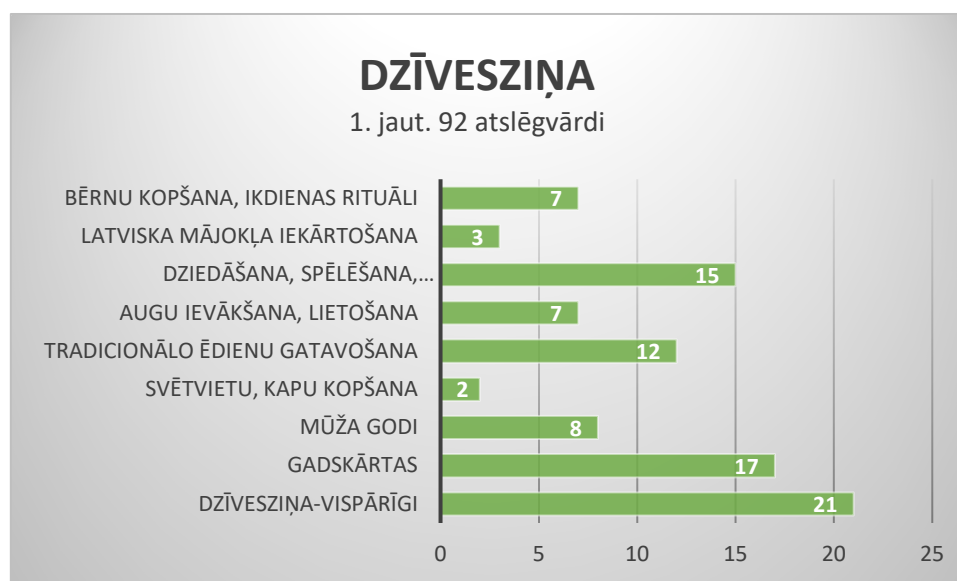
17. att. redzams, ka 21 respondents atbildes vietā ir ierakstījis vispārinātu atslēgvārdu *folklorā*, neatšifrējot detalizētāk, ko ar to saprot. Un no 66 respondentiem 20 ir minējuši, ka lieto tautasdziesmas.

18. att. 1. jautājuma etnogrāfijas kategorija

18. att. visvairāk respondentu (16) mūsdienās lieto zīmes un simbolus. Patiešām, tos visvienkāršāk var pārcelt uz mūsdienīgām formām un priekšmetiem. Šādu praksi bieži redzam gadatirgos – uz dažādiem amatniecības priekšmetiem.

Populārs etnogrāfijas elements ir arī tautastērps (12 resp.). Taču arī tā izcelsme respondenta skatījumā var tikt saprasta no dažādiem laikmetiem (skat. 14. tab.) Ne akmens, ne bronzas laikmetā vēl nevar runāt par tautastērpu, jo bija ādas, linu auduma apģērbs un nemaz vēl nebija tāda veidojuma un jēdziena – *tauta, tautastērps*. Visticamāk, ka daļa no respondentu domā, tā saucamo, vēlā dzelzs laikmeta 9.-12. gs. arheoloģiskā tērpa rekonstrukciju, atdarinājumu vai interpretāciju, bet daļa – 18.-19. gs. etnogrāfisko tērpu.

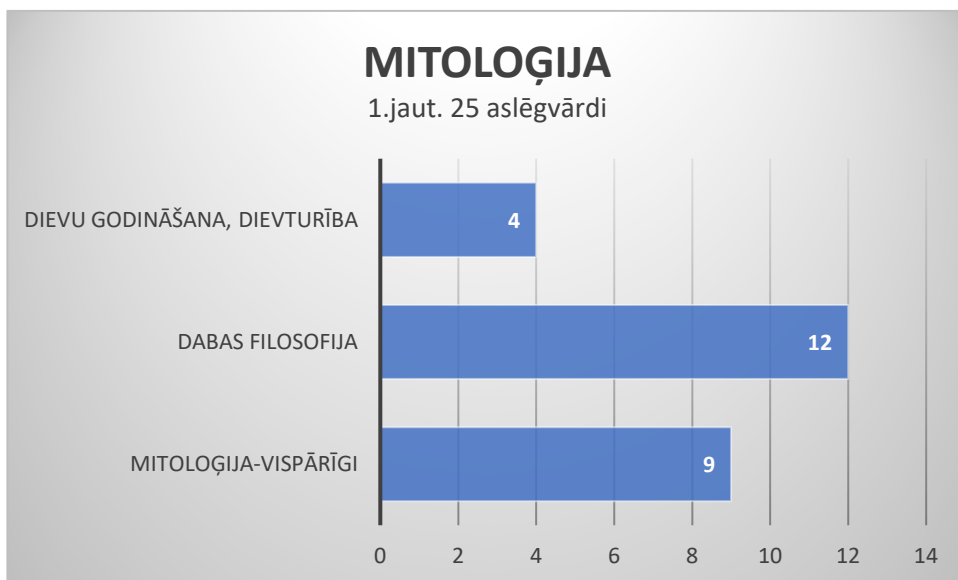

19. att. 1. jautājuma dzīvesziņas kategorija

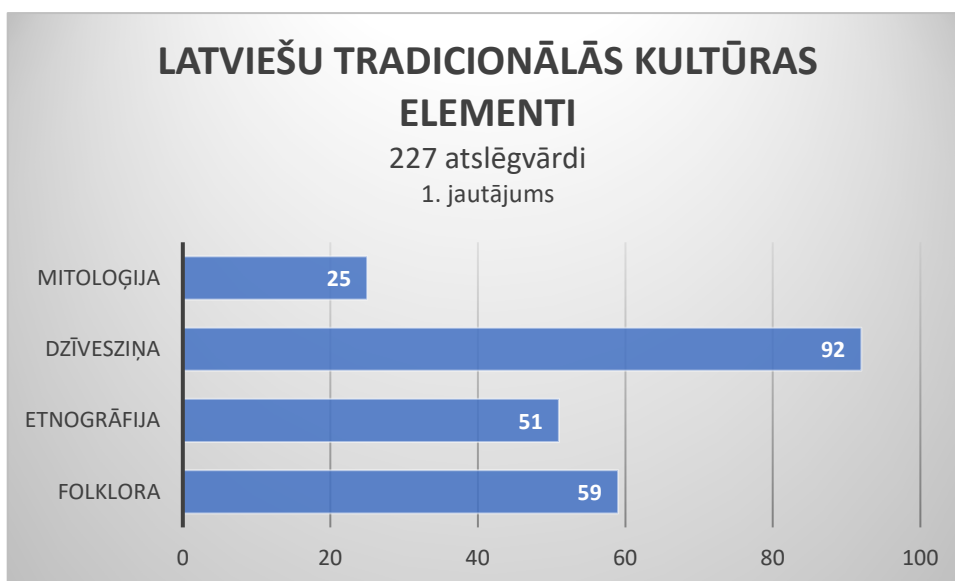
19. att. 21 respondents tikai vispārināti min dzīvesziņu kā ikdienas aktualitāti. Bet 15 respondentu dziedāšana, spēlēšana, muzicēšana kā aktualitāte liecina, ka šī emociju izteikšanas vajadzība bija un ir aktuāla.

Tāpat 17 respondentu minētā Gadskārtu svinēšana kā aktualitāte ir arī mūsdienu cilvēka dzīvesdarbības rituāla forma, kas palīdz saskaņoties ar dabu, tajā notiekošajiem cikliskajiem procesiem. Tradicionālo ēdienu gatavošana (12 resp.) ir viena no izdzīvošanas vajadzībām, identitātes un piederības formām pie konkrētās tautas. Pie tā paša attiecināma tējas zāļu ievākšana un lietošana (min 7 resp.). Bet 7. resp. aktuāli ir dažādi ikdienas rituāli, kuros ietilpst arī bērnu kopšana un audzināšana. 8 resp. minētā aktualitāte – *Mūža godi* var būt ar dažādu saturu, arī kristīgo. Bet latviska mājokļa iekārtošana (3 resp.) nemaz nenozīmē, ka tam būtu jābūt akmens, dzelzs laikmeta mājoklim – tas var būt arī mūsdienu modernais mājoklis ar latvisku, etnogrāfisku priekšmetu komplektāciju. Savukārt, 2 resp. minētais elements – svētvietu un kapu kopšana, varētu liecināt par iesaisti pilskalnu apzināšanas projektā vai cieņu pret saviem mirušajiem senčiem un regulāru kapu kopšanu kā dzimtas tradīciju.

Mitoloģiju kā modernā dzīvē aktuālu kategoriju ir izvēlējušies salīdzinoši nedaudz respondentu (9) (skat. 20.att.). Bet 12 resp. mitoloģijas jēdzienu izprot kā dabas filosofiju jeb uzskatu sistēmu, domāšanas ieradumus. Bet 4 resp. mitoloģijai piešķir reliģiska rakstura nozīmi.

20. att. 1. jautājuma mitoloģijas kategorija

21. att. 1. jautājuma latviešu tradicionālās kultūras elementu kategoriju kopsavilkums

Secinājums

Apkopojot respondentu brīvā stilā rakstītos atslēgvārdus, frāzes, izteikumus, apgalvojumus, autore ņēma vērā MK noteikumos Nr.747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem* lietotos terminus: *folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā*. Visbiežāk respondenti minējuši sev aktuālus ikdienas tradicionālās kultūras elementus, kuri saistīti ar *dzīvesziņu – 92 atslēgvārdi*, kurus var sagrupēt kategorijās: *Gadskārtas, Mūža godi, tradicionālo ēdienu gatavošana, augu ievākšana un lietošana, dziedāšana un spēlēšana, latviska mājokļa iekārtošana, bērnu kopšana un ikdienas rituāli*.

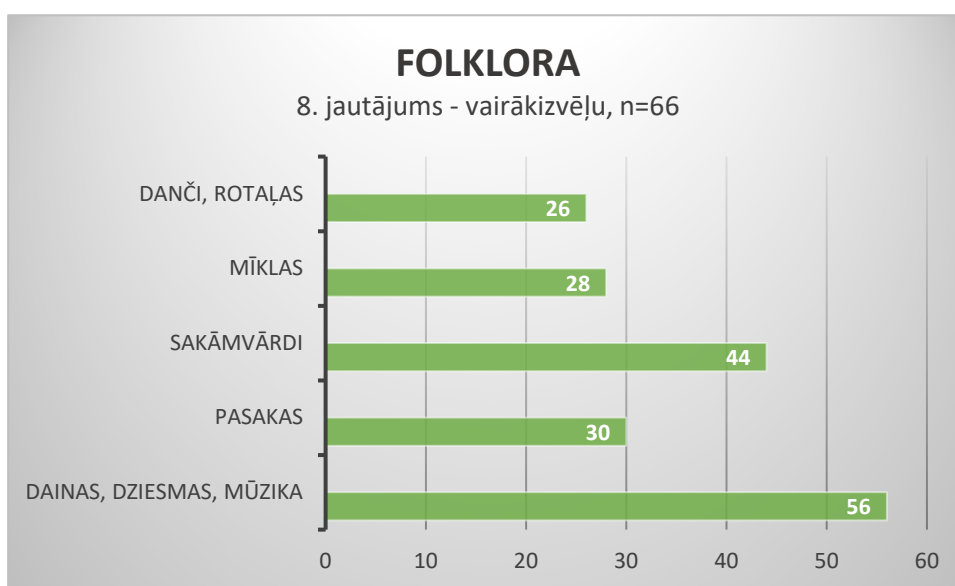
No pētījuma *Vajadzību teoriju* aspekta, jāsecina, ka aktuālākās ir *fizioloģiskās un sociāli-emocionālās vajadzības (dzīvesziņa - 92)*, tām seko *kognitīvās vajadzības (folklorā – 59 un etnogrāfijā – 51)*, kuras var tikt lietotas arī, lai apmierinātu *sociāli-emocionālās un metakognitīvās vajadzības*. Un tikai 25 *mitoloģijai* piederīgi atslēgvārdi liecina par *metakognitīvo un metavajadzību* aktualitāti.

Brīvā stilā uzrakstītās respondentu atbildes liecina, ka viņi nelieto LR likumdošanas aktos definēto TKE terminoloģiju, lai apzīmētu savas latviešu tradīciju lietošanas paradumus. Atbilstoši UNESCO *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu* (UNESCO, 2003) – neviens no respondentiem nav minējis jēdzienus: *nemateriālais kultūras mantojums; mutvārdu tradīcijas un izpausmes; spēles mākslas; artefakti; kultūrtelpas*, bet ir minēti šādi jēdzieni: *paražas, rituāli, svētki, zināšanas par dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, priekšmeti*. No *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā* (Saeima, 2016) minētajiem *nemateriālā kultūras mantojuma elementiem* respondenti nav minējuši šādus terminus: *mutvārdu tradīcijas, spēles mākslas, artefakti, kultūrtelpas;*

bet ir minēti šādi elementu termini: *valoda, paražas, rituāli, svētki, zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes.*

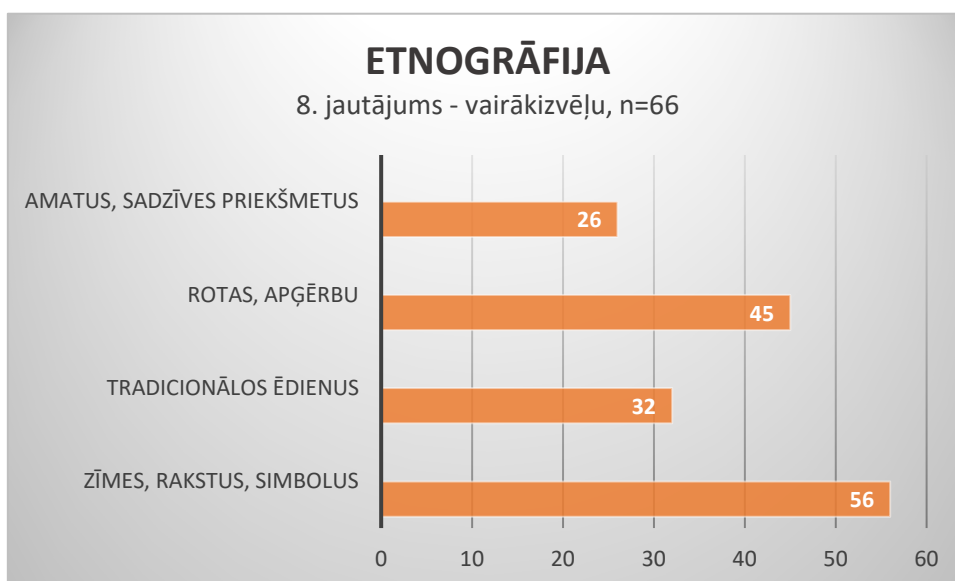
13. Kādus ikdienā aktuālus tradīciju elementus min aptaujas dalībnieki 8. jautājuma strukturētajās atbildēs? Kuri no tiem ir visaktuālākie, skatoties no *Vajadzību un vērtību teorijas*? Kādas ir korelācijas ar tradīciju lietošanu sociālajā vidē?

Vairākkizvēļu, strukturēto atbilžu 8. jautājumā 22. att. – vispopulārākie, vairāk lietojamie TKE ir dainas, dziesmas, mūzika (56 no 66 resp. izvēles).

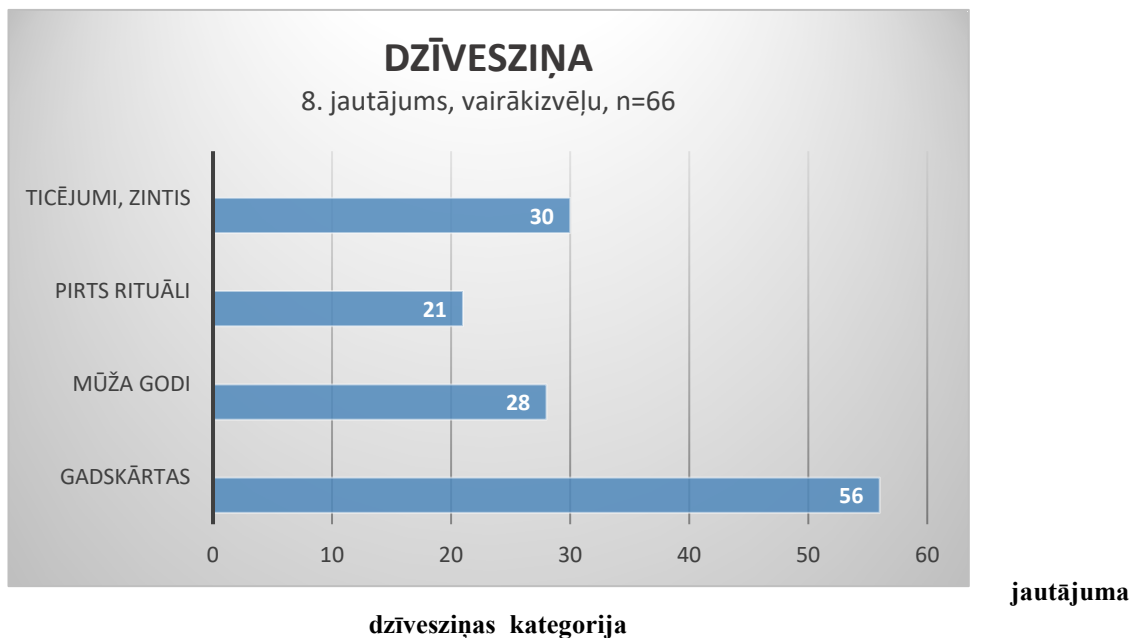
22. att. 8. jautājuma folkloras kategorija

23. att. vispopulārākās, vairāk lietojamie TKE ir *zīmes, raksti, simboli* (56 no 66 resp.); *rotas un apģērbs* – 45 no 66 resp.

23. att. 8. jautājuma etnogrāfijas kategorija

24. att. visvairāk respondentu (56) ir atzīmējuši, ka svin *Gadskārtas* (24.att.). Bet *zintis*, faktiski ir attiecināmas uz reliģiskām, maģiskām darbībām, ko veic aptuveni puse no respondentu (30).

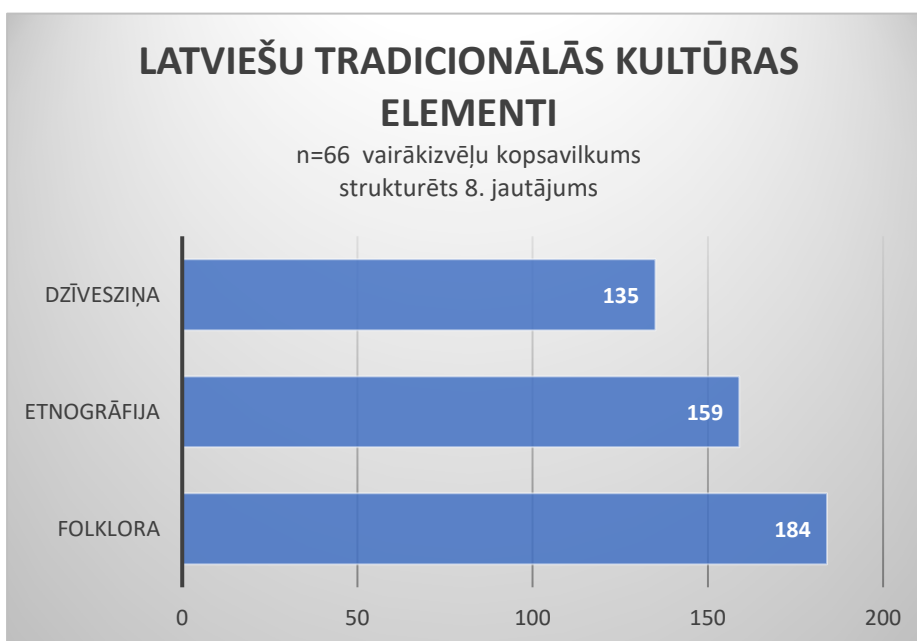
24. att. 8.

jautājuma

dzīvesziņas kategorija

Bet 8. jautājuma iespēju brīvi uzrakstīt, ko pats uzskata par vajadzīgu, izmantojuši tikai 4 respondenti:

- Augi.
- Manuprāt, skolu programmās ir jāiekļauj Baltās studas, kuras tika izņemtas.
- Bērniem ir jāzina vispirms sava latviskā dzīvesziņa un tikai tad, kristietība!
- Attieksme pret dzīvi, dabu, lietām un norisēm.
- Tējas un citus augi.

25. att. 8. jautājuma kategoriju kopsavilkums

8. jautājumā trafaretās atbildes parāda, ka aktuālākie TKE saistās ar *folkloru*. Taču autore uzskata šo rādītāju par mazāk nozīmīgu, kā 1. jaut. brīvās atbildes, jo, iespējams, ka trafaretajās atbildēs respondenti atbildējuši, ņemot vērā savu vispārināto pieredzi.

Nozīmīgāku informāciju pētījumā sniedz 8. jaut. atbilžu korelācija ar tradīciju lietošanas sociālo vidi (16. tab.). Pētot 1., 7. un 12. korelācijas, var secināt, ka tautas *zintniecība* joprojām aktuāla *individuāli*, kā ģimenes vērtība vai tā var būt pat *darbs (darba vieta)*, piem. *zintnieks* (1 resp.) vai *izaugsmes treneris* (2 resp.) vai *medicīnas darbinieks* (5 resp.), bet, tikpat labi, zintniecību un ticējumus var lietot kāda no 10 aptaujā piedalījušajiem *mājsaimniecēm*.

Sakāmvārdi ir vērtība, jo tie kā frazeoloģismi tiek mācīti skolu programmās – latviešu valodā. Varbūt, tas izskaidro, kāpēc tie joprojām ir tik populāri, lietošanai gan ģimenē (2. korel.), gan mācību vidē (8. korel.), gan darba vietā (9. korel.), gan ar draugiem un domubiedriem (18. korelācija). Pēc 9., 10., 11. korelācijas, jāsecina, ka TKE: sakāmvārdu, mīklu, Gadskārtu lietošana saistīta ar pedagogu darbu mācību iestādē. Taču, tas jāpārbauda padziļinātā pētījumā, filtrējot aptaujas datus pēc pedagogu atbildēm (šī pētījuma robežās nav paredzēts, bet MD-2 -paredzēts).

Tradicionālo *apģērbu, amatniecības priekšmetu, ēdienu, gadskārtu* – TKE lietošana ģimenē (3.-6. korel.) norāda, ka joprojām arī ģimenes un dzimtas lieto tradīcijas kā vērtības, kas nododamas nākamajām paaudzēm.

Savukārt, *latvju danču, rotaļu* TKE 13. korelācija ar tradīciju lietojumu sabiedriskās vietās, liek secināt, ka 21. gs. spontāni uzsāktās kustības *Rīgas danču klubs* aktivitātes moderno sabiedrību uzrunā un ir joprojām aktuālas arī digitālā laikmeta vidē.

14. korelācija saskan ar 4. jaut. (skat. 15. att.) secinājumu, ka gadatirgi ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. Gadatirgi kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.

15. -17. korelācijas liecina, ka digitālā laikmeta sabiedrība izmanto TV, radio, interneta iespējas Gadskārtu, Mūža godu izziņā, tautas amatniecības priekšmetu pasūtīšanā, izmantojot digitālos rīkus.

16. tab. 8. jautājuma TKE korelācija ar tradīciju lietošanas sociālo vidi

Nr.	8.jaut. TKE	TKE lietošanas sociālā vide	Pīrsona korelācijas koeficients $r = 0,01^{**};$ 0.05^*	Komentāri Vērtību teoriju diskursā
1.	8.13. Vai ikdienā lietojat ticējumus, zintis?	9.1. Lietoju tradīcijas individuāli	,354**	Atbilstība likumsakarīga. Var pētīt atsevišķi, kā digitālā laikmeta vides ietekmē ir mainījies ticējumu saturs un attieksme pret tiem kā vērtību. Ticējumi pārsvarā saistīti ar laika novērojumiem, kas digitālā laikmetā tiek aizstāti ar laika prognozēm atbilstošās vietnēs, TV. Bet maģiskā domāšana, lietojot zintis, lielā mērā ir aizstāta ar zinātnisko domāšanas veidu.
2.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,373**	Šī korelācija var norādīt, ka sakāmvārdi kā vērtība ģimenē tiek lietoti vai nu pasaku kontekstā vai audzināšanas kontekstā.
3.	8.7. Vai ikdienā lietojat tradicionālas rotas, apģērbus?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,257*	Tautastērpu lietošana ģimenē nav plaši novērojama parādība mūsdienās, jo pārsvarā tautastērpus izgatavo kādiem mākslinieciskiem kolektīviem – korjiem, deju kolektīviem, folkloras kopām par pašvaldības vai citu projektu finansējumu. Tāpēc, šo korelāciju nevar skaidrot viennozīmīgi, bet tā liecina par tautastērpu kā vērtību, kuru ģimenes mantojuma ceļā saņem katra nākamā paaudze.
4.	8.8. Vai ikdienā lietojat amatus, tradicionālus	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,379**	Šī korelācija, spriežot pēc gadatirgos eksponētās amatnieku produkcijas, varētu liecināt par tāda kultūras mantojuma vērtībām, kā māla podu, bļodu lietojumu

	sadzīves priekšmetus?			ikdienā , metālkalēju izstrādājumiem, koka priekšmetiem, austiem galdautiem, vai koka virtuves piederumiem.
5.	8.9. Vai ikdienā lietojat tradicionālus ēdienus?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,310*	Latviska ģimene lieto ikdienā latviskus ēdienus, kas audzēti ekoloģiskā vidē – vērtība, ko arvien vairāk var pamanīt gadatirgos, noformētu mūsdienīgi un radoši.
6.	8.12. Vai ikdienā lietojat Gadskārtas?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,365**	Šī korelācija liek secināt, ka Gadskārtu viena no dziļākajām vērtībām – ģimenes, dzimtas sanākšana kopā (vismaz Jānos, Ziemassvētkos), joprojām ir aktuāla. Nav zināms, kādu saturu katrs respondents ieliku pašās gadskārtās – etnisku vai kristīgu, bet šinī gadījumā Gadskārtas var kalpot kā iemesls, lai ģimene kā vērtība tiktu atkal un atkal atjaunota un stiprināta.
7.	8.13. Vai ikdienā lietojat ticējumus, zintis?	9.2. Lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā	,403**	Korelācija saskan ar 1. korelāciju un tās komentāru.
8.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.3. Lietoju tradīcijas mācību iestādē	,299*	Sakāmvārdi un to izpratne ir iekļauti latviešu valodas mācību priekšmetā, analizējot tos kā frazeoloģismus.
9.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,289*	Šī korelācija rezonē ar 8. korelāciju, ja pieņem, ka ir runa par 14 respondentiem – pedagogiem.
10.	8.4. Vai ikdienā lietojat mīklas?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,300*	Skat. 9. korelācijas komentāru!
11.	8.12. Vai ikdienā lietojat Gadskārtas?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,259*	Skat. 9. korelācijas komentāru!
12.	8.13. Vai ikdienā lietojat ticējumus, zintis?	9.4. Lietoju tradīcijas darba vietā	,261*	Šī korelācija drīzāk norāda, ka aptaujā piedalījušies zintnieki vai izaugsmes treneri, kuriem zintēšana ir darba instruments un vērtība vienlaicīgi.
13.	8.5. Vai ikdienā lietojat dančus, rotaļas?	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,348**	Likumsakarīga korelācija, novērojama kā aktuāla vērtība mūsdienu sabiedrības kultūras pasākumu vidē, piem., <i>Rīgas danču klubs</i> http://www.folkdance.lv/ u.c. 21. gs. tradīciju modernā vidē ieviesa etnisko deju deju kā ikdienas pasākumus, kuros dalībnieki dejo ikdienas drēbēs, iepazīstas, mācās tradīcijas, pat apprecas, izveido ģimenes un turpina apmeklēt pasākumus ar visu ģimeni. Ar

				laiku šī tradīcija iedzīvojās Latvijas vidē un šādi pasākumi un dejotāji ar katru gadu vairojas. Par to liecina tradīciju kopas “KasTe” ikgadējie danču nakts pasākumi <i>Ģikšu danču nakts</i> un to pieaugošais apmeklētāju skaits (KasTe, 2023).
14.	8.8 Vai ikdienā lietojat amatus, tradicionālus sadzīves priekšmetus?	9.5. Lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā	,316**	Šī korelācija saskan ar 4. jaut. (skat. 15. att.) secinājumu, ka gadatirgi ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. Gadatirgi kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.
15.	8.8 Vai ikdienā lietojat amatus, tradicionālus sadzīves priekšmetus?	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,397**	Šī korelācija varētu liecināt par amatniecības priekšmetu pasūtīšanu internetveikalos, rakstot epastus amatnieku studijām u.c., piem.: Latviešu tautas mākslas savienība, izveidota 2002.g. apvieno amatniekus no visas Latvijas. http://tautasmaksla.lv/ vai tādu LTV raidījumu, kā, piem., <i>Pūralāde</i> skatīšanos https://ltv.lsm.lv/lv/raidijums/puralade vai <i>Īstās latvju saimnieces</i> - https://ltv.lsm.lv/lv/raidijums/istas-latvju-saimnieces-2 vai <i>Iekodies latgalē, Vidzemē, Zemgalē u.c.</i>
16.	8.11. Vai ikdienā lietojat Mūža godus?	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,336**	Šī korelācija var liecināt par Mūža godu tradīciju izziņu caur kādiem TV, radio raidījumiem.
17.	8.12. Vai ikdienā lietojat Gadskārtas?	9.6. Lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā	,249*	Šī korelācija var liecināt par tradīciju izziņu caur kādiem TV, radio raidījumiem, piem. 2022. gadā LTV veidoja ciklu: <i>Latviešu godi</i> (nevis gadskārtas!) https://ltv.lsm.lv/lv/raidijums/latviesugodi
18.	8.3. Vai ikdienā lietojat sakāmvārdus?	9.7. Lietoju tradīcijas ar draugiem, domubiedriem	,359**	Korelācija liecina, ka sakāmvārdi ir vērtība un tiek lietoti valodas saziņā ikdienā, draugu lokā.

Secinājumi

Vairākizvēļu, strukturēto atbilžu 8. jaut. – vispopulārākie, vairāk lietojamie *folkloras* TKE ir *dainas, dziesmas, mūzika (56), etnogrāfijas* TKE: *zīmes, raksti, simboli (56)* – pamatā kognitīvās vajadzības, kuras var lietot arī sociāli-emocionālo u.c. vajadzību līmeņu apmierināšanai; *dzīvesziņas* TKE: *Gadskārtas (56)* – iespējams vienlaicīgi apmierināt vajadzības visos līmeņos, taču, lai to noteiktu, nepieciešams zināt tradīciju lietotāja nodomu un vides kontekstu, kas šajā aptaujā neparādās.

Pētot 8. jaut. korelācijas ar tradīciju lietojuma vidi, jāsecina, ka tautas *zintniecība* joprojām aktuāla *individuāli*, kā ģimenes vērtība vai tā var būt pat *darbs (darba vieta)*; *sakāmvārdus* kā vērtību lieto gan ģimenē, gan mācību vidē, gan darba vietā, gan ar draugiem un domubiedriem – to izskaidro fakts, ka sakāmvārdi kā frazeoloģismi tiek mācīti skolu programmās – latviešu valodā; tradicionālo *apģērbu, amatniecības priekšmetu, ēdienu, gadskārtu* – TKE lietošana ģimenē norāda, ka joprojām arī ģimenes un dzimtas lieto tradīcijas kā vērtības, kas nododamas nākamajām paaudzēm; *latvju danču, rotaļu* TKE korelē ar tradīciju lietojumu sabiedriskās vietās, tas liek secināt, ka 21. gs. spontāni uzsāktās kustības *Rīgas danču klubs* aktivitātes moderno sabiedrību uzrunā un ir joprojām aktuāls arī digitālā laikmeta vidē; TKE – *gadatirgi* ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. *Gadatirgi* kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.

Skaitā 3 korelācijas uzrāda, ka digitālā laikmeta sabiedrība izmanto TV, radio, interneta iespējas *Gadskārtu, Mūža godu izziņā, tautas amatniecības priekšmetu pasūtīšanā*, izmantojot digitālos rīkus. Tas liek secināt, ka tradīciju tālāk nodošanas process no fiziskā un sociāli-emocionālā līmeņa pārceļas un kognitīvo līmenī digitālā vidē.

13. jautājumā netika īpaši izceltas tradīcijas, saistītas ar mitoloģijas jēdzienu, tāpēc kopsavilkums (25. att.) atšķiras no 1. jautājuma kopsavilkuma (21. att.). Sakarā ar to, ka 1. un 8. jautājuma atšķirības rezultātos neļauj izdarīt pārliecinošus secinājumus, tālāk tiks detalizēti salīdzinātas 1. un 8. jautājuma atbildes.

14. Kā 1. un 8. jaut. atbildēs minētie tradīciju elementi sakrīt vai atšķiras? Kāpēc?

Vadoties pēc A. Geskes un A. Grīnberga (2020) ieteikumiem aptaujas anketu izveidē un psihologu – A. Miltuzes un K. Mārtinsones (2021) ieteikumiem pētījumu kvantitatīvo stratēģiju datu ieguves metodikā, šajā aptaujā tika ietverti divu veidu jautājumi par latviešu tradicionālās kultūras, tās elementu aktuālo lietojumu ikdienā: 1. jautājumā - brīvā atbilžu forma un 8. jautājumā – vairākizvēļu gatavo atbilžu – strukturēti jautājumi. Būtībā, abi šie jautājumi sniedz atbildes par vienu un to pašu

pētāmo priekšmetu – latviešu tradicionālās kultūras aktuālajiem elementu veidiem respondentu pasaules uztverē un dzīvesdarbībā. Taču, lai iegūtie dati būtu pēc iespējas patiesāki, tika izmantotas dažādas jautājumu formas un to novietojums kopējā aptaujas dizainā: brīvās atbildes jautājums tika ievietots aptaujas pašā sākumā, kamēr vēl respondentam ir aktīva interese par doto aptaujas tematu un vēl nav ieslēdzies metakognīcijas process, kurā sākas neapzināta aptaujas vērtīguma vērtēšana, izdarot secinājumus par nozīmīgumu, atbilstoši savai uztveres sistēmai, kā arī radošums nav ierobežots ar konkrētības nosacījumiem un spēj brīvi izsaukt apziņā no atmiņas tos pagātnē pārdzīvotos notikumus, kuri ir bijuši spilgti un spēcīgi – tātad, var pieņemt, ka patiesi; bet otrs – atkārtotais, strukturētais jautājums tika ievietots uz aptaujas beigām – kā 8. no 10 kopā, kuru kā trafaretu var izvēlēties un, kurš rada sociāli vēlamo atbilžu sajūtu, kas var būt tikai konceptuāli akceptējama respondentam dzīvē, bet ne patiesi lietota. Un tālāk ir jāpārbauda vai šāda pieeja attaisnojās, lai sasniegtu pēc iespējas validākus rezultātus – mērķi – noskaidrot informāciju, kādus latviešu tradicionālās kultūras elementus sabiedrība lieto individuāli savā aktuālajā ikdienā?

2. jautājums. Kādus latviešu Tradicionālās kultūras elementus Jūs savā ikdienā lietojat?
Lūdzu, rakstiet atsevišķus atslēgvārdus!

Latviešu tradicionālā kultūra kā dzīvesziņas veselums viena indivīda ikdienā mūsdienās ir reti sastopama parādība, bet atsevišķi tradīciju fragmenti - elementi, vienības, formas - bieži novērojamas sabiedrības kultūras izpausmēs (folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā).

17. tab. 1. jautājuma vispārīgo atbildētāju kopsavilkums pa kategorijām

66 respondentu atbilžu veidi:	Folklorā	Etnogrāfijā	Dzīvesziņā	Mitoloģijā
Brīvi, radoši, stāstoši (pēc apraksta atslēgvārdus pētniece varēja sagrupēt 4 kategorijās: folklorā,	45 (68,18%)	15	45	12 (pārējie 33 šo jomu neminēja)

etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija)		(pārējie 30 šo jomu neminēja)		
Trafaretēti, formāli (minēti paraugā dotie piemēri - vispārīgie jēdzieni)	21 (31,82%)	10 (pārējie 11 šo jomu neminēja)	21	9 (pārējie 12 šo jomu neminēja)
Kopā:	66 (100%)			

17. tab. no 66 respondentiem 21 jeb 31,82% 1. jautājuma brīvajās atbildēs ir ierakstījuši jautājuma paskaidrojošā piemērā minētos atslēgvārdus-vispārinājumus: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija*, bet 11 no tiem nav minējuši atslēgvārdu: *etnogrāfija*, bet 12 - *mitoloģija*. Tas liecina par jau sākotnēji formālu pieeju aptaujas aizpildīšanai. Tāpēc tālāk tiks salīdzinātas šo pašu respondentu atbildes 8. jautājumā, pielīdzinot tam elementu formulējumam, kurš jau sākotnēji tika aptaujā definēts.

18. tab. 21 respondents, kurš 1. jautājuma brīvajā atbildē formāli ierakstījis atslēgvārdu *Folklorā*, 8. jautājumā tomēr ir atšifrējis, kādus tieši elementus no folkloras ikdienā lieto. Kā redzams, tautasdziesmas jeb dainas lieto gandrīz visi (20), izņemot vienu, bet mīklas, dančus, rotaļas, pasakas - aptuveni puse.

18. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums folkloras kategorijā

1. jautājums	FOLKLORA (Vispārīgi)	Respondentu skaits 21 no 66
8. jautājums	Dainas, dziesmas, mūzika	20
8. jautājums	Pasakas	7
8. jautājums	Sakāmvārdi	16
8. jautājums	Mīklas	9
8. jautājums	Danči, rotaļas	10

19. tab. no 21 vispārīgi atbildošajiem respondentiem tikai ~ puse 10 detalizē ikdienā lietojamus elementus etnogrāfijā, bet otra puse -11 arī 8. jautājumā neatzīmē neko, kas saistīts ar etnogrāfiju.

19. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums etnogrāfijas kategorijā

1. jautājums	ETNOGRĀFIJA (Vispārīgi)	Respondentu skaits 10 no 21 (vispārīgi)
8. jautājums	Zīmes, raksti, simboli	10
8. jautājums	Rotas, apģērbi	8
8. jautājums	Amati, priekšmeti	6

20. tab. no 21 vispārīgi atbildošajiem respondentiem 20 detalizē ikdienā lietojamus elementus dzīvesziņā, izvēloties Gadskārtu svinēšanu, bet aptuveni puse – ēdienus, pirts, Mūža godus, ticējumus, zintis. Un tikai 2 detalizē savu izvēli 8. jautājuma brīvās izvēles iespējā: *cits*.

20. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums dzīvesziņas kategorijā

1. jautājums	DZĪVESZIŅA (Vispārīgi)	Respondentu skaits 21 no 66
8. jautājums	Ēdieni	11
8. jautājums	Pirts	8
8. jautājums	Mūža godi	9
8. jautājums	Gadskārtas	20
8. jautājums	Ticējumi, zintis (rituāli)	13
8. jautājums	Cits (augi, tējas)	2

Mitoloģiju kā atslēgvārdu vispārīgi minējušie 9 respondenti 8. jautājumā izvēlējušies iezīmēt šādas izvēles: *Gadskārtas* (9), *Mūža godus* (3), *ticējumus*, *zintis* (6), kas ir tikai nosacīti saistāms ar Mitoloģiju (ietver).

Tālāk jāizanalizē otra grupa – 45 respondenti, kuri 1. jautājumā ir detalizējuši savas izvēles, plaši aprakstot, ko ikdienā praktizē no latviešu tradicionālās kultūras elementiem. Un salīdzināšanas iemesls – pārbaudīt, cik brīvo atbilžu sakrīt ar traфарētajām atbildēm.

21. tab. 98% sakrīt 1. un 8. jautājuma atbilžu izvēles, izņemot par vienu vienību izvēles atšķiras tiem respondentiem, kuri 1. jautājumā minējuši tautasdziesmas, ticējumus, mīklas, bet 8. jaut. tos nav izvēlējušies.

21. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums folkloras kategorijā

Jautājumi	FOLKLORA	Respondentu skaits 45 (no 66)
1. jautājums	Pasakas, teikas	5
8. jautājums	Pasakas	5
1. jautājums	Rotaļas, danči	4
8. jautājums	Etnogrāfiskās dejas, rotaļas	4
1. jautājums	Tautasdziesmas	20
8. jautājums	Dainas, dziesmas, mūzika	19
1. jautājums	Sakāmvārdi, parunas	5
8. jautājums	Sakāmvārdi	5
1. jautājums	Ticējumi, mīklas	4
8. jautājums	Ticējumi-zintis (att. uz dzīvesziņu)	3

22. tab. 98% sakrīt 1. un 8. jautājuma atbilžu izvēles, izņemot par vienu vienību izvēles atšķiras tiem respondentiem, kuri 1. jautājumā minējuši rokdarbus, bet 8. jaut. tos nav identificējuši kā ietilpstošus amatos; tāpat 1. jaut. - *Amati* un 8. jaut. *Amati, priekšmeti*; bet tautastērpu kā atslēgvārdu minējušie 12 respondenti 1. jautājumā, 8. tikai 2 nav apstiprinājuši savu izvēli.

22. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums etnogrāfijas kategorijā

		Respondentu skaits

Jautājumi	ETNOGRĀFIJA	15 no 45 (no 66)
1. jautājums	Zīmes, simboli	16
8. jautājums	Zīmes, raksti, simboli	15
1. jautājums	Rokdarbi	2
8. jautājums	Amati, priekšmeti	1
1. jautājums	Amati	4
8. jautājums	Amati, priekšmeti	3
1. jautājums	Rotas	5
8. jautājums	Rotas, apģērbs	5
1. jautājums	Tautastērps	12
8. jautājums	Rotas, apģērbs	10

23. tab. aplūkojot nosacīti pielīdzinātās kategorijas, var secināt, ka atšķirības starp respondentu atbildēm 1. un 8. jautājumā ir nebūtiskas, kas saistāms drīzāk ar nespēju noorientēties kategorijās, kuras formulējis pats respondents un tās, ko piedāvā aptaujas izveidotājs.

23. tab. 1. un 8. jautājuma vispārīgo atbildētāju salīdzinājums dzīvesziņas kategorijā

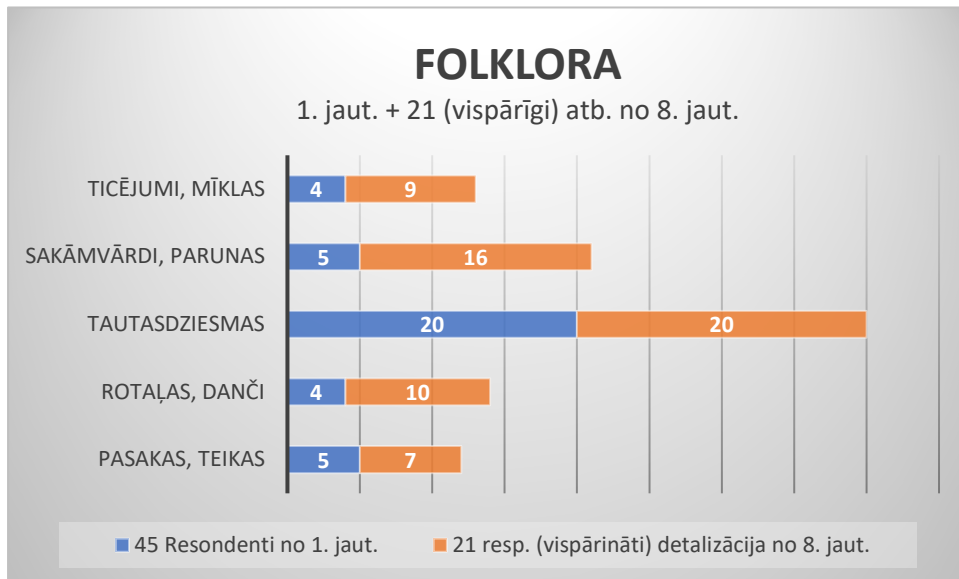
Jautājumi	DZĪVESZIŅA	Respondentu skaits 45 no 66
1. jautājums	Gadskārtas	17
8. jautājums	Gadskārtas	17
1. jautājums	Mūža godi	8
8. jautājums	Mūža godi	8
1. jautājums	Kapu, svētvietu kopšana	2
8. jautājums	Nav ekvivalenta	-
1. jautājums	Maize	12
8. jautājums	Ēdieni	8

1. jautājums	Augi	7
8. jautājums	Izvēlē "Cits" minēti augi	3
1. jautājums	Dziedu, klausos mūziku, muzicēju	15
8. jautājums	Dainas, dziesmas, mūzika	15
1. jautājums	Latvisks mājokļa iekārtojums	3
8. jautājums	Nav ekvivalenta	-
1. jautājums	Bērnu kopšana, ikdienas rituāli	7
8. jautājums	Ticējumi, zintis (rituāli)	6

Secinājums

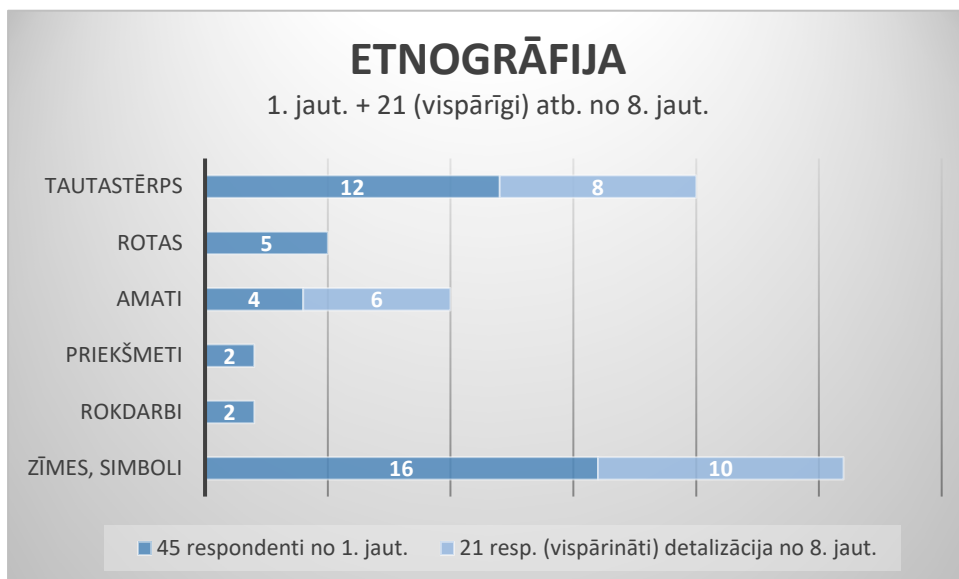
Aplūkojot nosacīti pielīdzinātās kategorijas, var secināt, ka atšķirības starp respondentu atbildēm 1. un 8. jautājumā ir nebūtiskas, kas saistāms drīzāk ar nespēju noorientēties kategorijās, kuras formulējis pats respondents un tās, ko piedāvā aptaujas izveidotājs.

Kopumā var secināt, ka 2/3 no 66 aptauju aizpildījušiem respondentiem savā latviešu tradicionālās kultūras elementu definējumā ir konsekventi un, ka 1/3 respondentu, kuri 1. jautājumā atbildējuši vispārināti, savu izvēli ir detalizējuši 8. jautājumā. Ticamāku rezultātu iegūšanai tieši šo 21 respondentu detalizētās atbildes 8. jautājumā tālāk pieskaitīsim atbilstošajām kategorijām 45 respondentu atbildēm 1. jautājumā, lai iegūtu atbilstošāku rezultātu latviešu tradicionālās kultūras elementu – vispārīgo kategoriju: *folklorā, etnogrāfijā, dzīvesziņā, mitoloģijā savstarpējai attiecībai.*

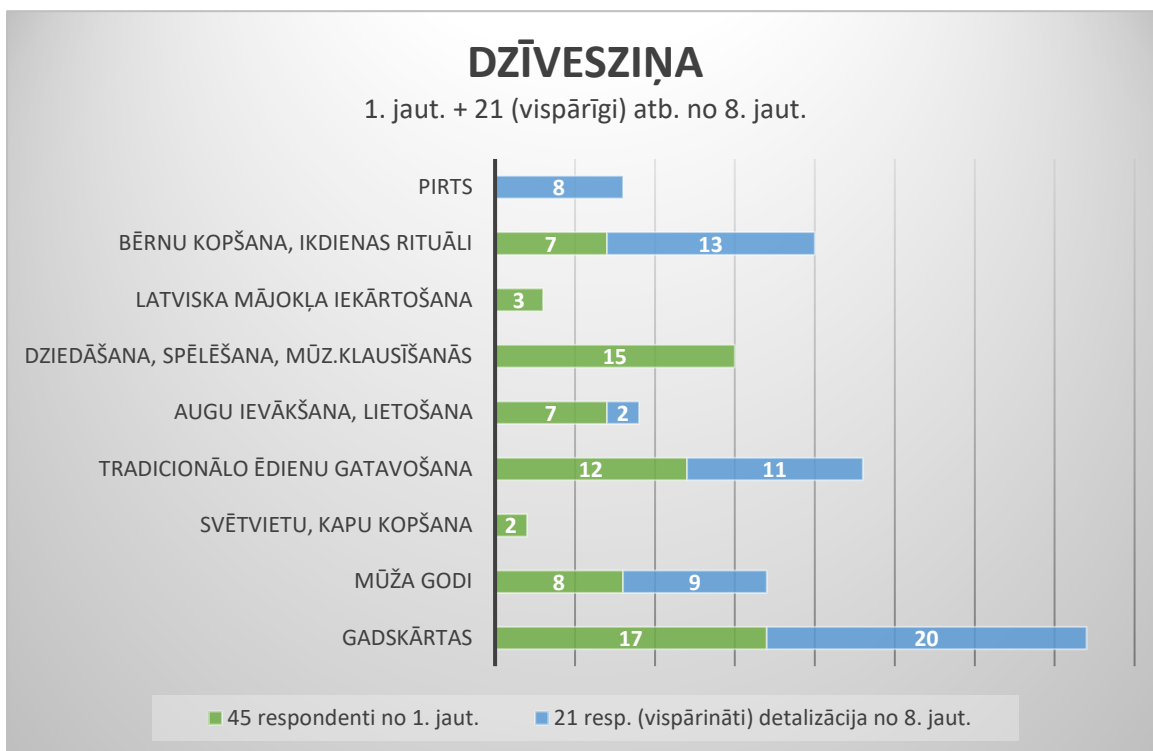
26. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā folkloras kategorijā

26. att. kopā: 45 respondentu viena izvēle – 38 + 62 (21 resp. vairākas izvēles)=100 izvēles

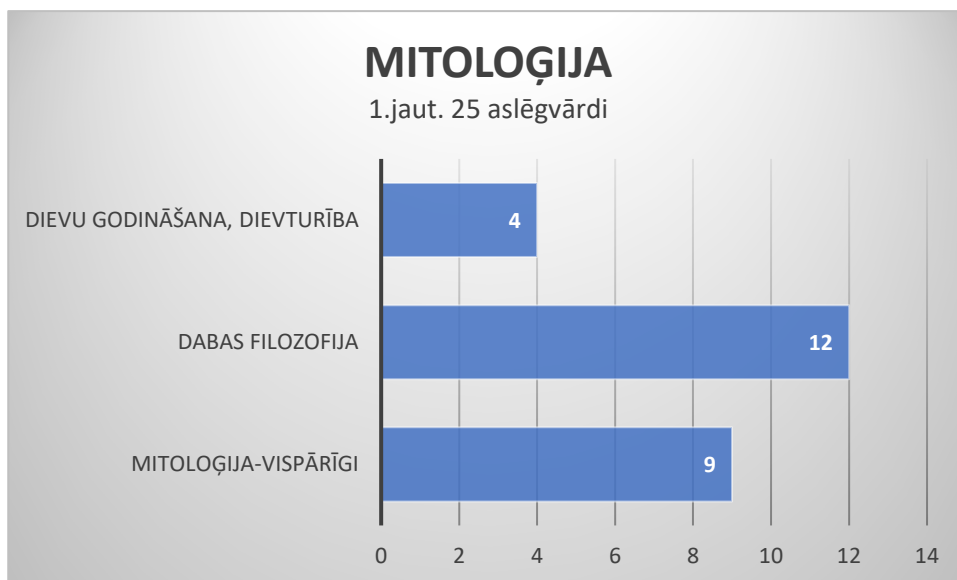
27. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā etnogrāfijas kategorijā

27.att. kopā: 45 respondentu viena izvēle – 41 + 24 (21 resp. vairākas izvēles)=65 izvēles.

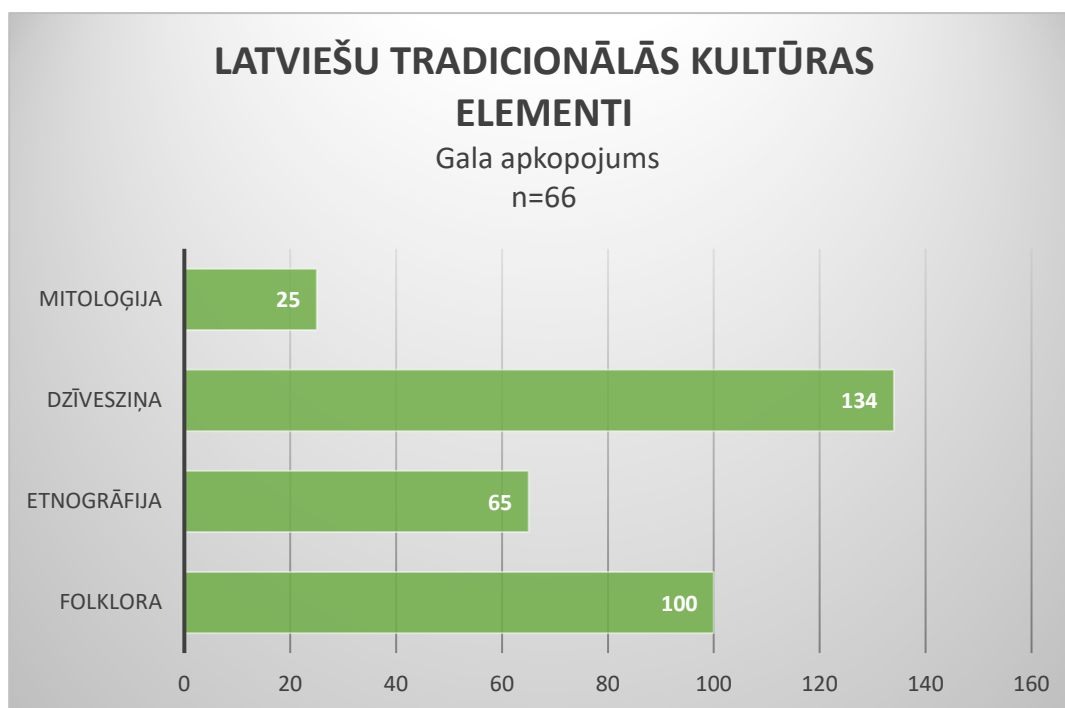
28. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā dzīvesziņas kategorijā

28. att. kopā: 45 respondentu viena izvēle – 71 + 63 (21 resp. vairākas izvēles)= 134 izvēles

29. att. 1. jaut. vispārīgo atbildētāju atbildes mitoloģijas kategorijā

Sakarā ar to, ka 8. jautājumā nav ekvivalenta kategorijai *Mitoloģija* 1. jautājumā (29. att.), tad 9 vispārīgi atbildējušo respondentu vairākizvēļu detalizācija nevar tikt attiecināta uz 1. jautājuma kategorijām, tāpēc tā paliek nemainīga, kopā sastādot 25 izvēles.

30. att. 8. jaut. vispārīgo atbildētāju integrācija 1. jautājumā visās kategorijās salīdzinoši

Secinājums – visaktuālākais un vispopulārākais sabiedrībā ir *Dzīvesziņas* elements (30. att.). Tas saskan ar 1. jautājuma rezultātu kopsavilkumu arī bez 21 respondenta detalizēto atbilžu pieskaitījuma. Tas dot ticamību 1. jautājuma rezultātu tālākai apstrādei, nosakot korelācijas starp dažādajiem elementiem.

15. Kādas ir 1. jaut. TKE korelācijas, par kādām vajadzībām, vērtībām tās liecina?

Tīks aplūkota tikai statistiski nozīmīgāko korelāciju gadījumi, kur Pīrsona korelācijas koeficients $r = 0,01$ līmenī. Ņemot vērā iepriekš gūtās atziņas par 21 respondentu, kuri 1. jautājumā savu TKE lietojumu nav detalizējuši, korelāciju noteikšanā viņu atbildes netīks ņemtas vērā, jo statistiski vērā ņemami ir pārējo 45 respondentu rezultāti.

24. tab. redzamās tradicionālās kultūras elementu (TKE) korelācijas. Turpat skatāms secinājums un komentāri, apstiprinājums dainu tekstos, 1.2.1. ; 1.2.2. nod. vajadzībām, vērtībām.

24. tab. 1. jautājuma TKE savstarpējā korelācija un secinājumi

Nr.	Statistiski nozīmīgs viens mainīgais	Statistiski nozīmīgs otrs mainīgais	r = 0.01	Secinājumi - apstiprinājums dainu tekstos un 1.2.1. ; 1.2.2. nod. min. vajadzību, vērtību teorijām
26.	5.1.2. lietoju pasakas, teikas	5.1.5. lietoju sakāmvārdus, parunas	,784	Sakāmvārdi un parunas ir īsie secinājumi, kuri izriet no pasakām. Kognitīva vajadzība izprast cēloņu-seku kopsakarības.
27.	5.1.2. lietoju pasakas, teikas	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	,647	Radošā iztēle, tēlainība vieno abus TKE. Vajadzība pēc emocionālas pasaules uztveres.
28.	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.4. kopju svētvietas un kapus.	,326	Vajadzība pēc dinamiskas kustības, konkrētas darbības TK uztverē un lietošanā.
29.	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,317	Rotaļām un dančiem pamatā ir mūzika, dainu vārdi. Kopumā tas apmierina vajadzību pēc dinamiskas emociju izpaušanas ar fiziskā ķermeņa līdzdalību.
30.	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,325	Rotaļāšanās ar bērniem, ikdienas rutīnas īstenošana pozitīvā pieejā – dzīves viens no pamatprincipiem – vieglums. Socioemocionāla vajadzība.
31.	5.1.4. lietoju tautasdziesmas	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,665	Likumsakarīga kopsakarība! Tautasdziesmas ne tikai jāskaita, bet arī jādzied un jāspēlē vai jāklausās muzikāls pavadījums, lai pilnvērtīgi uztvertu to saturu, apmierinot visas 4 vajadzību kategorijas: fizioloģiskās, sociāli-emocionālās, kognitīvās un metakognitīvās.
32.	5.1.5. lietoju sakāmvārdus, parunas	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	,647	Tie, kuri lieto mīklas, ticējumus, sakāmvārdus, acīmredzot attīsta tēlaino domāšanu. Kognitīva rakstura vajadzība izprast dzīves likumsakarības, apmierināt interesi.
33.	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	5.3.3. praktizēju Mūža godus	,326	Tradīcijās ir atrodami ticējumi, kas attiecas gan uz krustabām, gan kāzām, gan bedībām. Kognitīva vajadzība pēc nākotnes izziņas (intereses apmierināšana, kas apmierina arī

				pamatvajadzību pēc fizioloģiskas drošības).
34.	5.1.6. lietoju ticējumus, mīklas	5.2.4. lietoju etnogrāfiskos priekšmetus	,326	Interesanta sakarība! Nāk prātā tikai priekšmeti ar maģisku pielietojumu (saistība ar ticējumiem).
35.	5.2.3. lietoju rokdarbus	5.2.5. lietoju amatus	,326	Šo TKE saistība ir likumsakarīga un acīmredzama.
36.	5.2.6. lietoju rotas	5.2.7. lietoju tautastērpus	,459	Šo TKE saistība ir likumsakarīga un acīmredzama. Pamatvajadzība pēc apģērba un rotāšanās – sociokultūras vajadzība būt skaistam, patīkamam, cienījamam sabiedrībā. Ar; i skolas mācību programmā jāiekļauj abu šo elementu saistīta mācīšana nevis atrauta no konteksta.
37.	5.2.5. lietoju amatus	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,317	Šo TKE saistība asociējas ar mūzikas instrumentu izgatavošanu (amats) un spēlēšanu, dziedāšanu. Bet, tikpat labi, var būt tradicionāla vakarēšana ar dziedāšanu un dažādu amatu vienlaicīgu veikšanu. Vajadzība pēc socializēšanās un fizisku vajadzību (mājsaimniecības priekšmetu gatavošanas, remonta u.c.) vienlaicīga apmierināšana.
38.	5.3.2. svinu Gadskārtas	5.3.3. praktizēju Mūža godus	,418	Šī kopsakarība liek secināt, ka rituāls, rituāla, cieņpilda, īpaši organizēta darbība ir vienojošais abiem elementiem. Socioemocionāla un kognitīva vajadzība sabiedrībā veikt organizētu darbību, nolūkā saskaņoties ar Dabu (Gadskārtas) vai ierakstīt/izrakstīt no dzimtas (Mūža godi).
39.	5.3.2. svinu Gadskārtas	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,342	Gadskārtu svinēšanas rituāla pamatā arī ir dziesmas, dziedāšana, muzicēšana. Jo vairāk ir zināmas gadskārtu dziesmas, jo vairāk gribās tās izdziedāt kādās konkrētās gadskārtās vai, jo vairāk cilvēks piedalās kādās Gadskārtās, jo vairāk dziesmu viņš iemācās. Socioemocionāla vajadzība – verbalizēt sajūtas dzejiskā formā un kognitīvā vajadzība – saprast jēgu un kopsakarības

				rituālajās darbībās un pavadošajos tekstos.
40.	5.3.3. praktizēju Mūža godus	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	,365	Lieliska kopsakarība! Dzimtas godi tradicionāli notiek dzimtas mājās. Un rituālajām darbībām ir ļoti liela saistība ar dažādām mājokļa vietām, piem., pavaru, klēti, pieliekamo, istabu u.c. Socioemocionāla vajadzība
41.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.6. ievācu, lietoju augus	,348	Secinājums- tāpat, ēdiena gatavošanā tiek izmantoti augi. Fizioloģiska vajadzība.
42.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,494	Gatavot ēdienu un dziedāt -tas ir raksturīgi latviešu tradicionālajai kultūrai. Vajadzība matēriju (ēdienu) savienot ar dvēseli (dziesmu, tās emocijas enerģiju) latvieša izpratnē ir tikuma pazīme. Pirms ēšanas nodziedāt: „ Svētībiņa, Gausībiņa, nāc pa logu istabā! Kas neēdis, lai paēda, kas nedzēris, lai padzēra!” vai 19350-0 Met, Dieviņ, zelta krustu Istabiņas dibinā; Kas nav ēdis, lai paēda, Kas nav dzēris, lai padzēra!
43.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	,463	Savstarpēji saderīgi un likumsakarīgi ir gatavot tradicionālu ēdienu latviskā mājoklī. Vajadzība pēc fizioloģiskas paēšanas apmierināšanas un vienlaicīgi - estētiska baudījuma (socioemocionāla, kognitīva vajadzība).
44.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,603	Ēdiena gatavošana ikdienā arī ir ikdienas rituāls. Un bērni arī katru dienu jābaro. Saderīga likumsakarība. Uzmanība jāpievērš tam, ka ēdienu var arī negatavot rituāli un var vienkārši apmierināt savu fizioloģisko vajadzību pēc barības. Taču latviešu tradicionālajā kultūrā ikdienas rituāls var sākties ar Dieva, Laimas vai Māras aicināšanu palīgā, pirms darbs tiek uzsākts. Tādējādi tiek apmierinātas arī augstākās

				vajadzības -socioemocionālā un kognitīvā līmenī.
45.	5.3.5. gatavoju tradicionālu ēdienu, cepu vai ēdu maizi	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	,389	Šo TKE savstarpējā saistība interpretējama kā ekoloģiska jeb dabai draudzīga saimniekošana. Piem., ejot uz mežu lasīt sēnes un ogas, tiek vaicāta atļauja Meža mātei. Vai pēc viņas labumu savākšanas, vācējs pateicas Meza mātei par viņas labumiem. Un atkal tradicionāli latvietis apmierina gan savas fizioloģiskās vajadzības -pēc ēdiena, gan emocionālās(laipna, uzmanīga attieksme), gan kognitīvās (pateicība jeb nepalikšana parādā – tu man, es tev un esam līdzsvarā). Ekoloģiska attieksme visos apziņas līmeņos.
46.	5.3.6. ievācu, lietoju augus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	,476	Saistība likumsakarīga. Būt uzmanīgam, runāt ar pašiem augiem, lūdzot atļauju noplūkt; iejūtīgi saglabāt līdzsvaru dabā, apmierinot savas fizioloģiskās pamatvajadzības pēc ēdiena, veselības. Tā ir integrēta vajadzību apmierināšana – visos līmeņos vienlaicīgi.
47.	5.3.6. ievācu, lietoju augus	5.4.3. godinu Dievu, Māru, Laimu u.c.	,325	Šī sakarība tikai vēlreiz apstiprina 20. Un 21. Korelāciju pārus. 32372-0 Es aizgāju zālitēs, Es zālišu nedabūju, Man iedeva mīļa Māra, Avotā pieplūkusi. Ta sacīja iedodama: Dod savām telitēm!
48.	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,400	Šī korelācija saskan ar 17. TKE korelācijas pāri un secinājumiem. 3-0 Dziedot dzimu, dziedot augu, Dziedot mūžu nodzīvoju, Dziedot iet dvēselite Dieva dēlu dārziņā. Latvieša tradicionāla dzīves filozofija, kas atspoguļojas dainās.

				615-0 Dziedot vien izdziedāju Savu darba nedēļiņu: Izdziedāju maizes klaipu, Savu sviesta bunduliņu. 619-19 Nestaigāju noskumuse, Tā nebiju ieraduse; Ar dziesmīti malti gāju, Ar valodu istabā. Bet nākamajā dainā parādās dziesmas maģiskā spēka ietekme uz linu augšanu: 614-0 Dziediet, manas plūcējiņas, Dziediet stāvu stāvēdamas, Lei aug manā tīrumā(i) Citu gadu stāvi lini. Secinājums – mācību programmās noteikti jāintegrē dziedāšana ar fiziska darba darīšanu.
49.	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	5.3.9. piekopju īkdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	,634	TKE sasaucas ar 18. un 19. korelāciju secinājumiem: latviskā mājoklī latviski īkdienas rituāli ir ideāla mūsdienu aktualitātes parādība, kas tieši šādā kopsakarībā būtu arī jā māca skolu programmās.
50.	5.3.9. piekopju īkdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	,476	TKE sasaucas ar 20.-23. korelācijām - dzīvot ekoloģiski visos apziņas līmeņos, saglabājot harmoniju ar Dabu.

Secinājumi

Visas 25 tradicionālās kultūras elementu korelācijas norāda uz latvieša integrēto dzīvesveidu, kurā vienlaicīgi tiek apmierinātas gan fizioloģiskās, gan sociāli- emocionālās, gan kognitīvās vajadzības jeb personības prāts, emocijas un ķermenis ir kongruents – savstarpēji atbilstošs, holostisks, integrēts un tā ir svarīgākā atziņa, kas jāņem vērā, veidojot integrētu mācību programmu ar tradicionālās kultūras dominantī. Svarīgi ir nevis mehāniski integrēt dažādus mācību priekšmetus, bet integrēt atbilstošus elementus no tiem tā, lai skolēni varētu trenēt vienlaicīgu 3 apziņas līmeņu vajadzību apmierināšanu (*fizioloģisko, sociāli-emocionālo un kognitīvo*). Tas ar laiku veicinās arī veselīgu *metakognitīvo* slēdzienu, uzskatu, vērtību pozitīvu formēšanos un tiecību uz dzīves augstākās vērtības – transcendentālās *Metavajadzības* īstenošanu.

Tālāk tiks pētītas TKE korelācijas 13 vīriešu atbildēs, kuri piedalījās aptaujā, no kuriem 3 ir pedagogi. Tas ir svarīgi tādēļ, ka latviešu tradicionālajā kultūrā sieviešu un vīriešu audzināšana un dzīvesdarbība atšķirās. Arī pienākumi Gadskārtu un Mūža godu rituālos ir atšķirīgi, piem. sievietes neraks kapu mirušajam vai neslies Lieldienās šūpoles – to dara vīrieši. Ikdienā tieši vīrieši būvē mājas un gādā mēbeles. Sieviešu loma ir izdomāt, kā tās praktiski izkārtot, kādus skaistuma elementus mājās ieviest, lai tās būtu omulīgas. Vīriešu atbildes netiks analizētas tik detalizēti, kā vispārējās TKE korelācijas, jo respondentu ir pārāk maz, lai rezultāti būtu interpretējami kā dzimumam raksturīgi. Tie dos tikai pārlicību, ka atšķirības ir vispār konstatējamas un liks plānot skolu mācību programmās diferencētu saturu pušiem.

16. Kā atšķiras aktuālo tradīciju elementu lietojums 13 aptaujas vīriešu atbildēs kopsakarībās ar 1.1.3. nod. par dzimumidentitātes problēmām digitālā laikmeta vidē, izglītībā?

25. tab. 1. jautājuma TKE savstarpējā korelācija un secinājumi 13 aptaujas vīriešiem

Nr.	Statistiski nozīmīgs viens mainīgais	Statistiski nozīmīgs otrs mainīgais	r = 0,01	Secinājumi kopsakarībā ar 1.1.3. nod. par dzimumidentitāti digit. laikm. vidē un izglītībā
1	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	1,00	TKE korelācija var liecināt, ka vīriešiem aktuāla ir darbība, kustība, dinamika dabā, kas atbilst viņu dzimumam (Kalniņa, 2010).
2	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	1,00	Šī korelācija arī norāda uz mājokļa piemērošanu dancošanai.
3	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	1,00	Bērnu audzināšanā vīrieši parasti organizē bērniem spēles un izklaides.
4	5.1.3. lietoju rotaļas, dančus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Interpretācija - vīriešiem patīk kustēties dabā, svaigā gaisā (Kalniņa, 2010).
5	5.2.4. lietoju etnogrāfiskos priekšmetus	5.2.6. lietoju rotas	1,00	Vīrieši vienmēr ir bijuši rotkaļi, kuri gatavo tās savām sievietēm, meitām.
6	5.2.4. lietoju etnogrāfiskos priekšmetus	5.2.7. lietoju tautastērpus	1,00	Vīriešu tautastērpiem piedien gan ādas zābaki un nazis, gan cirvis pie sāniem.

7	5.2.6. lietoju rotas	5.2.7. lietoju tautastērpus	1,00	Vīriešu tautastērпам pieder gan apkalta josta ar metāla rotājumiem, gan karavīru aproce (arheoloģiskajā tērpā), gan saktas, gan gredzeni un aproces.
8	5.3.2. svinu Gadskārtas	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,822	Gadskārtās vīriešu rupjā balss sniedz sievietēm drošības un aizsargātības sajūtu. Koklētāji senāk ir bijuši vīrieši. Un šī korelācija arī uzrāda mūsdienu vīriešu muzikalitāti. Vajadzība ekoloģiski izpaust savas emocijas caur mūziku.
9	5.3.3. praktizēju Mūža godus	5.3.7. dziedu, klausos mūziku, muzicēju	,778	Ja vīrietis vda Mūža godu rituālu, tad tradicionāli tas šķiet atbilstoši latviešu izpratnei par ģimeni un tās galvu.
10	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	1,00	Vēl viens apliecinājums, ka vīrieši ir praktiski darītāji.
11	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnus	1,00	Droši vien šajā jautājumā vīrieši ir ielikuši savu nozīmi, proti, kopt svētvietas, nozīmē ar motorzāģi izzāģēt liekos krūmus, kritālas, labiekārtot kapus nevis stādīt puķes uz tiem un laistīt, kas piederētos sievietēm.
12	5.3.4. kopju svētvietas un kapus	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Domājams, ka vīriešu dabā nav emocionāli runāties ar Dabas mātēm, bet racionāli novērtēt vidi un paredzēt, kas augs, kas neaug, kas jāiestāda, kas jānozāģē.
13	5.3.8. iekārtoju latvisku mājokli	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Dabas filozofija mājokļa būvēšanā vīriešiem ir būtiska no ekoloģiskā un ergonomiskā aspekta jeb ilglaicīguma. Mūsdienās tiek pētītas senču zināšanas koku zāģēšanā pareizā laikā, baļķu sagatavošanā, pamatu izbūvē, mājokļa siltinājumā u.c.

14	5.3.9. piekopju ikdienas rituālus, t.sk. kopju bērnu	5.4.2. lietoju dabas filozofiju	1,00	Ja vīrietis spēj izjust Dabu, tad viņš sapratīs arī pavisam savādāk domājošo sievieti, kura arī ir Dabas jūtīguma, trausluma iemiesojums. Sievietes izpratne, izjūta vīrietim garantē laimīgu dzīvi. Bet brutāla vīrieša pavēles sievieti aizver kā puķi, kura vairs nejūt ne gaismu ne siltumu.
----	--	---------------------------------	------	--

Secinājums

Vīriešu vajadzības raksturo šādi TKE un to korelācijas: *danči, rotaļas* (dinamiska kustība) korelē ar *mājokļa iekārtošanu* (dančiem), *rotu korelācija ar etnogrāfisko priekšmetu, tautastērpa TKE liecina par pašu iesaisti to gatavošanā; aktuāla arī kognitīvā vajadzība dziedāt, klasusīties, muzicēt* – korelācijā ar *Gadskārtām un Mūža godiem* (interpret. – lietošana svētkos); *svētvietu kopšana korelācijā ar ikdienas rituāliem un Dabas filozofiju, bet mājokļu būvēšana korelē ar Dabas filozofiju, ko autore interpretē kā vīriešu fizioloģisko vajadzību* būvēt mājokli, kognitīvi izsverot, piem., ekoloģiskos un ergonomiskos būvēšanas aspektus. Sievietēm šāda korelācija var tikt skaidrota kā fizioloģiska un kognitīva vajadzība gaumīgi, ekoloģiski, estētiski skaisti iekārtot mājokli. No tā jāsecina, ka nav lietderīgi meitenēm jau skolas vecumā mācīt mājokļu būvēšanu, bet puisiem – to estētiski skaistu iekārtošanu. Tāpēc, meiteņu un zēnu audzināšanai latviešu tradicionālās kultūras elementu apgūvē vispārīzglītojošo skolu mācību programmās ir jāatšķirās un to pierāda šīs aptaujas dažādo dzimumu atbilžu analīze.

17. Kādas latviešu tradicionālās kultūras transformācijas 21. gs., digitālā laikmeta vidē konstatējamas aptaujas rezultātu analīzē?

Aptaujā definētie tradicionālās kultūras elementi un korelācijas sasaistē ar pētījuma teorētiskajā daļā definētajām vajadzību un vērtību teorijām, veido šādas kopsakarības:

26. tab. TKE, formas, vajadzības vērtības, lietošanas sociālā vide

TKE kategorija, tai atbilstošās vērtības	Tradicionālās kultūras elementi un jaunie, 21 gs. elementi - lietošanas formas 21. gs. (n=66)	Vajadzības:	TKE lietošanas soc. vide
		fizioloģiskās (1), sociāli-emocionālās(2), kognitīvās(3), metakognitīvās(4), metavajadzība(5) (6. att.)	9. jaut. korel. ar 8., 10. jaut. 8. Individuāli(48) 9. Ģimenē, dzimtā (46) 10. Mācību iestādē (10)

			11. Darba vietā (18) 12. Draugi, domubiedri (4) 13. Sabiedriskā vietā (29) 14. TV, radio, internetā (17)
6. Folklorā (100) <u>Vērtības:</u> valoda, gudrs padoms, laime, tikums	Tautasdziesmas (40)	1.-5.	
	Pasakas, teikas (13)	2.-4.	
	Rotaļas, danči (14)	1.-3.	Sabiedriskā vietā
	Sakāmvārdi, parunas (21)	3.-4.	Ģimenē, dzimtā, darba vietā, mācību iestādē, ar draugiem, domubiedriem
	Ticējumi, mīklas (13)	2.-3.	Individuāli, ģimenē, dzimtā, darba vietā
7. Etnogrāfija (65) <u>Vērtības:</u> amatniecība, tautastērps (simboli), darba tikums	Zīmes, simboli (26)	3.-4.	
	Rokdarbi (2)	1.-3.	
	Priekšmeti (2)	1.-3.	Ģimenē, dzimtā, sabiedriskā vietā, TV, radio, internetā
	Amati (10)	1.-3.	Sabiedriskā vietā, TV, radio, internetā
	Rotas (5)	1.-3.	Ģimenē, dzimtā
	Tautastērps (20)	1.-3.	
8. Dzīvesziņa (134) <u>Vērtības:</u> dzīvība, kultūra (Gadskārtas, Godi, rituāli, dziedāšana), zināšanas (zintniecība, veselība-pirts, ēdieni, augi) pilskalni, Daba	Gadskārtas (37)	1.-5.	Ģimenē, dzimtā, darba vietā, TV, radio, internetā
	Mūža Godi (17)	1.-5.	TV, radio, internetā
	Svētvietu, kapu kopšana (2)	1.; 3.	
	Tradicionālo ēdienu gatavošana (23)	1.-3.	Ģimenē, dzimtā
	Augu ievākšana, lietošana (9)	1.-2.	
	Dziedāšana, spēlēšana, mūzikas klausīšanās (15)	1.-5.	
	Latviska mājokļa iekārtošana (3)	1.-3.	
	Bērnu kopšana, ikdienas rituāli (20)	1.-5.	
	Pirts (8)	1.-5.	
9. Mitoloģija (25) <u>Vērtības:</u>	Dievu godināšana, Dievturība (4)	1.-5.	Dievturu svētnīcā
	Dabas filosofija (12)	1.-5.	

Dievs, dievnams, svētvietas	Mitoloģija vispārīgi (9)	4,-5.	
10. Tradīciju jaunās, transformētās formas- elementi 20.-21. gs. <i>Vērtības:</i> Dziesmu un deju svētki, tauta, ģimene, zināšanas, gadatirgi	Dziesmu un deju svētki (44)	1.-5.	TV, radio, presē, internetā
	Festivāls "Baltica" (27)	1.-5.	
	Masku festivāls (10)	1.-5.	
	Gadatirgus (44)	1.-3.	
	Lekcijas (25)	2.-4.	
	Semināri (44)	2.-4.	Mācību iestādē Darba vietā Sabiedriskā vietā
	Nometnes (17)	1.-4.	Sabiedriskā vietā
	Koncerti (39)	2.-4.	Ģimenē, dzimtā
	Rituāli, t.sk. pirts (36)	1.-5.	

Secinājumi

Aptaujā 26. tab. apkopoto TKE kontekstā: *folkloras* kategorijas vērtības: *valoda, gudrs padoms, laime, tikums; etnogrāfijas* kategorijas vērtības: *amatniecība, tautastērps (simboli), darba tikums; dzīvesziņas* kategorijas vērtības: *dzīvība, kultūra (Gadskārtas, Mūža godi, rituāli, dziedāšana), zināšanas (zintniecība, veselība – pirts zintis, ēdieni, augi), pilskalns, Daba; mitoloģijas* kategorijas vērtības: *Dievs, dievnams, svētvietas; 21. gs. transformēto TKE vērtības: Dziesmu un deju svētki, tauta, ģimene, zināšanas, gadatirgi.*

No MK noteikumiem Nr. 480 – valstī atzītām vērtībām (pasvītrotās): *dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts* (Ministru kabinets, 2016). Nepasvītrotās vērtības: *laulība, brīvība, Latvijas valsts – attiecas uz sociāl-ekonomisko sadzīves aspektu, bet cieņa kā vērtība pēc E. Brastiņa klasifikācijas ir tikums (skat. 9. tab.).*

21. gs. transformētās TKE formas, kuras uzskatāmas par jaunajiem TKE - *Dziesmu un deju svētki, festivāli* ar latviešu tradicionālās kultūras saturu (*Masku festivāls, Baltica*), *gadatirgi, lekcijas, semināri, nometnes, koncerti, pirts rituāli, rituāli – moderni, seno, transformēto tradīciju ietvars.*

Ģimene kā tradīciju kopšanas un tālāk nodošanas vide joprojām eksistē paralēli sabiedrības masu pasākumu videi un mācību iestāžu videi.

Digitālā laikmeta vide – TV, radio, prese, internets saistās ar šādiem TKE - *Dziesmu un deju svētkiem; gadskārtām, Mūža godiem, amatniecību, skatoties TV raidījumus, translācijas, intervijas u.c.*

Ja *dzīvesziņa* aptaujas rezultātu apkopojumā ir visvairāk lietotā TKE kategorija, tad ar to vairāk saistās *fizioloģisko vajadzību* apmierināšanas līmenis, izņemot TKE, kuri ietver vai apvieno vairākus

TKE – gadskārtas, Mūža godi, pirts rituāli (dziesmas, muzicēšanu, tautastērpus, ēdienus, rituālos, amatniecības priekšmetus, dabas vidi u.c.) – tie ir kā vide, kuri var kalpot visu 5 līmeņu vajadzību apmierināšanai (skat. *Sistēmteoriju* – 7. att.) .

Kopsavilkums

17. *Dzīvesziņa* ir vispopulārākais, aktuālākais latviešu tradicionālās kultūras mūsdienu elements.
18. Tradīcijas visvairāk praktizē un tālākattīsta vidējā paaudze – 30-50 gadnieki (teorētiski - 5-17 gadu vecu skolēnu vecāki), no kuriem lielākais skaits ir sieviešu (53), vīriešu -13 no visa respondentu kopsakaita - 66. Visvairāk aptaujā piedalījušies pedagogi – 14 no 66 resp.
19. Tradīcijas mūsdienās vairāk tiek praktizētas pilsētās, tāpēc aptaujas rezultāti izmantojami pilsētvides vispārīglītojošo skolu programmu veidošanai.
20. 30 resp. lieto *Jaunāko laiku* 20.-21.gs. jeb neseno gadsimtu tradīcijas, bet *akmens, bronzas laikmetu* – 8 no 66, *dzelzs* - 17. Lai Latvijas kultūrvidē saglabātos tautas izziņas interese par vissenāko gadsimtu laikmetu – akmens, bronzas, dzelzs tradīcijām, nepieciešamas apzināti konstruētas, plānotas darbības – projekti, muzejpedagoģijas nodarbības ar interaktīvu sabiedrības, skolēnu, pedagogu iesaisti, lai sabiedrībai radītu lielāku interesi iedziļināties vissenākajā Latvijas vēsturē un tradīcijās.
21. Vispopulārā tradīciju lietošana individuāli (48), apstiprinās I. Žoglas (2020) apgalvojums par kultūras individualizācijas tendencēm. Tradīcijas tiek joprojām saglabātas arī ģimenē (46), bet aptaujas rezultāti par tradīciju praktizēšanu mācību iestādē (10) saistīti ar respondentu attiecību veidu ar mācību iestādi – tā ir mācību vai darba vieta (14 aptaujas pedagogiem).
22. Vispopulārākie ir valsts institūciju organizētie pasākumi – *gadatirgi, Dziesmu un deju svētki un koncerti*, kas kontekstā ar 2. jaut. secinājumiem ir 20.-21.gs tradīciju tālāk nodošanas forma (arī jauns elements, raugoties no Sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023)). Bet kontekstā ar 3. jaut. tradīciju kopšanas vidi – *individuāli*, iezīmējas jaunās individualizētās tradīciju kopšanas formas – *pirts rituāli un rituāli* vispār, kas ir kontrasts masu pasākumiem, kurus organizē valsts institūcijas.
23. Postmodernisma kultūru plurālisma un individualizētās kultūras laikmetā latviešu tautas tradīcijas vairs netiek nodotas no paaudzes paaudzē dabīgas pārmantojamības veidā, bet, atbilstoši T. Pārsona *Strukturālā funkcionālisma* teorijai, tiek apzināti valstiski konstruēti tradīciju pārmantošanas, kultūras sistēmas ilgtermiņa vērtības tiek institucionāli konstruētas, radot jaunas tradīciju formas:

lielkoncerti, koncerti, semināri, lekcijas, nometnes, kuras pašas kļūst par TK elementiem, raugoties no sistēmteorijas aspekta (Ozola, 2023). Un digitālas tiešsaites, ieraksti šīm formām (izņemot nometnes) ir vienlaicīgi gan kultūras individualizācija (individuālā laikā, vietā, ilgumā var skatīties ierakstu digitālā vidē), gan unificēšanas – kultūras patērētājs nav ierobežots tikai ar savas fiziskās kopienas tradīciju izziņu, bet izzina kognitīvā līmenī – digitālā vidē.

- Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas TV, radio, presē, internetā* un TKE *lietoju sakāmvārdus, parunas; lietoju ticējumus, mīklas*, liecina, ka digitālā laikmetā šie TKE var tikt meklēti digitālā vidē.
- Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas sabiedriskā vietā TKE apmeklēju nometnes* – liecina par transformāciju latviešu tautas tradīciju nodošanas formā – nometne, nevis dabisks dzīvesveids lauku sētā.
- Korelācija starp TKE vidi: *lietoju tradīcijas ģimenē, dzimtā un TKE (jauno formu) apmeklēju koncertus*, liecina par dziedāšanas tradīciju formu maiņu – no ģimenē individualizētas, radošas dziedāšanas, darot darbu, apdziedot sadzīvi, tādējādi to atvieglojot, uz pasīvu patērniecisko koncerta baudīšanas formu (jauno TKE) – sabiedriskā vidē.
- Korelācija starp TKE vidi – *Tradīciju lietošana Dievturu svētnīcā* un 1. jaut. TKE - *Lietoju mitoloģiju – godinu dievus, lietoju Dievturību*, apstiprina T. Pārsona *Strukturālās funkcionālisma* teorijas paradigmu, ka kultūras vērtības ir augstākais sabiedrības sociumu organizējošais un veidojošais elements, bet citu korelāciju kontekstā, jāsecina par kultūras pretnostatījumu valdošajai – institucionāli konstruētai kultūrai.

24. Latviešu tautas tradīciju izziņai ar vispārīzglītojošo skolu programmu palīdzību būtu izšķiroša nozīme tautas tradicionālā kultūras mantojuma saglabāšanā un tālāknodošanā no paaudzes paaudzei, jo tikai 2 resp. no 31 resp. ir vecumā līdz 30 gadiem, kas pārzina un attīsta tradīcijas tālāk.

25. Apkopojot respondentu brīvā stilā rakstītos atslēgvārdus, frāzes, izteikumus, apgalvojumus, autore ņēma vērā MK noteikumos Nr.747 *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem* lietotos terminus: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija*. Visbiežāk respondenti minējuši sev aktuālus ikdienas tradicionālās kultūras elementus, kuri saistīti ar *dzīvesziņu – 92 atslēgvārdi*, kurus var sagrupēt kategorijās: *Gadskārtas, Mūža godi, tradicionālo ēdienu gatavošana, augu ievākšana un lietošana, dziedāšana un spēlēšana, latviska mājokļa iekārtošana, bērnu kopšana un ikdienas rituāli*.

26. No pētījuma *Vajadzību teoriju* aspekta, jāsecina, ka aktuālākās ir *fizioloģiskās* un *sociāli-emocionālās* vajadzības (dzīvesziņa - 92), tām seko *kognitīvās* vajadzības (*folklorā* – 59 un *etnogrāfija* – 51), kuras var tikt lietotas arī, lai apmierinātu *sociāli-emocionālās* un *metakognitīvās* vajadzības. Un tikai 25 *mitoloģijai* piederīgi atslēgvārdi liecina par *metakognitīvo* un *metavajadzību* aktualitāti.
27. Brīvā stilā uzrakstītās respondentu atbildes liecina, ka viņi nelieto LR likumdošanas aktos definēto TKE terminoloģiju, lai apzīmētu savas latviešu tradīciju lietošanas paradumus. Atbilstoši UNESCO *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu* (UNESCO, 2003) – neviens no respondentiem nav minējis jēdzienus: *nemateriālais kultūras mantojums; mutvārdu tradīcijas un izpausmes; spēles mākslas; artefakti; kultūrtelpas*, bet ir minēti šādi jēdzieni: *paražas, rituāli, svētki, zināšanas par dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, priekšmeti*. No *Nemateriālā kultūras mantojuma likumā* (Saeima, 2016) minētajiem *nemateriālā kultūras mantojuma elementiem* respondenti nav minējuši šādus terminus: *mutvārdu tradīcijas, spēles mākslas, artefakti, kultūrtelpas*; bet ir minēti šādi elementu termini: *valoda, paražas, rituāli, svētki, zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes*.
28. Vairākizvēļu, strukturēto atbilžu 8. jaut. – vispopulārākie, vairāk lietojamie *folkloras* TKE ir *dainas, dziesmas, mūzika* (56), *etnogrāfijas* TKE: *zīmes, raksti, simboli* (56) – pamatā *kognitīvās* vajadzības, *kuras var lietot arī sociāli-emocionālo* u.c. vajadzību līmeņu apmierināšanai; *dzīvesziņas* TKE: *Gadskārtas* (56) – iespējams vienlaicīgi apmierināt vajadzības visos līmeņos, taču, lai to noteiktu, nepieciešams zināt tradīciju lietotāja nodomu un vides kontekstu, kas šajā aptaujā neparādās.
29. Pētot 8. jaut. korelācijas ar tradīciju lietojuma vidi, jāsecina, ka tautas *zintniecība* joprojām aktuāla *individuāli*, kā ģimenes vērtība vai tā var būt pat *darbs (darba vieta); sakāmvārdus* kā vērtību lieto gan ģimenē, gan mācību vidē, gan darba vietā, gan ar draugiem un domubiedriem – to izskaidro fakts, ka sakāmvārdi kā frazeoloģismi tiek mācīti skolu programmās – latviešu valodā; tradicionālo *apģērbu, amatniecības priekšmetu, ēdienu, gadskārta* – TKE lietošana *ģimenē* norāda, ka joprojām arī ģimenes un dzimtas lieto tradīcijas kā vērtības, kas nododamas nākamajām paaudzēm; *latvju danču, rotaļu* TKE korelē ar tradīciju lietojumu sabiedriskās vietās, tas liek secināt, ka 21. gs. spontāni uzsāktās kustības *Rīgas danču klubs* aktivitātes moderno sabiedrību uzrunā un ir joprojām aktuāls arī digitālā laikmeta vidē; TKE – *gadatirgi* ir moderna mūsdienu sabiedrības vide, kurā dalīties ar tradicionāliem amatniecības sadzīves priekšmetiem. *Gadatirgi* kā parādība paši kļūst par sabiedrības vērtību.
30. Skaitā 3 korelācijas uzrāda, ka digitālā laikmeta sabiedrība izmanto TV, radio, interneta iespējas *Gadskārta*, Mūža godu izziņā, tautas amatniecības priekšmetu pasūtīšanā, izmantojot digitālos

rīkus. Tas liek secināt, ka tradīciju tālāk nodošanas process no fiziskā un sociāli-emocionālā līmeņa pārceļas un kognitīvo līmenī digitālā vidē.

31. TKE 25 korelācijas norāda uz latviešu integrēto dzīvesveidu, kurā vienlaicīgi tiek apmierinātas gan fizioloģiskās, gan sociāli-emocionālās, gan kognitīvās vajadzības jeb personības prāts, emocijas un ķermenis ir kongruents – savstarpēji atbilstošs, holostisks, integrēts un tā ir svarīgākā atziņa, kas jāņem vērā, veidojot integrētu mācību programmu ar tradicionālās kultūras dominanti. Svarīgi ir nevis mehāniski integrēt dažādus mācību priekšmetus, bet integrēt atbilstošus elementus no tiem tā, lai skolēni varētu trenēt vienlaicīgu 3 apziņas līmeņu vajadzību apmierināšanu (*fizioloģisko, sociāli-emocionālo un kognitīvo*). Tas ar laiku veicinās arī veselīgu *metakognitīvo* slēdzienu, uzskatu, vērtību pozitīvu formēšanos un tiecību uz dzīves augstākās vērtības – transcendentālās *Metavajadzības* īstenošanu.
32. Vīriešu vajadzības raksturo šādi TKE un to korelācijas: *danči, rotaļas* (dinamiska kustība) korelē ar *mājokļa iekārtošanu* (dančiem), *rotu korelācija ar etnogrāfisko priekšmetu, tautastērpa TKE liecina par pašu iesaisti to gatavošanā; aktuāla arī kognitīvā vajadzība dziedāt, klasusīties, muzicēt* – korelācijā ar *Gadskārtām un Mūža godiem* (interpret. – lietošana svētkos); *svētvietu kopšana korelācijā ar ikdienas rituāliem un Dabas filosofiju, bet mājokļu būvēšana korelē ar Dabas filosofiju, ko autore interpretē kā vīriešu fizioloģisko vajadzību būvēt mājokli, kognitīvi izsverot, piem., ekoloģiskos un ergonomiskos būvēšanas aspektus. Sievietēm šāda korelācija var tikt skaidrota kā fizioloģiska un kognitīva vajadzība gaumīgi, ekoloģiski, estētiski skaisti iekārtot mājokli. No tā jāsecina, ka nav lietderīgi meitenēm jau skolas vecumā mācīt mājokļu būvēšanu, bet puīšiem – to estētiski skaistu iekārtošanu. Tāpēc, meiteņu un zēnu audzināšanai latviešu tradicionālās kultūras elementu apgūvē vispārīgā skolu mācību programmās ir jāatšķirās un to pierāda šīs aptaujas dažādo dzimumu atbilžu analīze.*

Aptaujas gala secinājumi

21. gs. transformētās TKE formas, kuras uzskatāmas par jaunajiem TKE - *Dziesmu un deju svētki, festivāli* ar latviešu tradicionālās kultūras saturu (*Masku festivāls, Baltica*), *gadatirgi, lekcijas, semināri, nometnes, koncerti, pirts rituāli, rituāli – moderns, seno, transformēto tradīciju ietvars.*

Ģimene kā tradīciju kopšanas un nemainīgo vērtību tālāk nodošanas vide joprojām eksistē paralēli sabiedrības masu pasākumu videi un mācību iestāžu videi.

Pamatvērtību transformācija aptaujas rezultātu apkopojumā nav konstatējama, bet 2016. MK not. Nr.480 ekspertu konstruētās vērtības: *laulība, brīvība, Latvijas valsts* – attiecas uz sociāl-ekonomisko sadzīves aspektu.

Digitālā laikmeta vide – TV, radio, prese, internets saistās ar šādiem TKE - *Dziesmu un deju svētkiem; gadskārtām, Mūža godiem, amatniecību*, skatoties TV raidījumus, translācijas, intervijas, spēj sniegt kognitīvā līmeņa apmierinājumu pēc zināšanām (jaunā, transformētā tradīciju, kultūras mantojuma tālāk nodošanas forma).

Visvairāk lietotā TKE kategorija – *dzīvesziņa*, ar to saistās *fizioloģisko vajadzību* apmierināšanas līmenis, taču jaunās, multiplās TKE-formas: *Dziesmu un deju svētki, festivāli* un ierastās TKE – *gadskārtas, Mūža godi, pirts rituāli*, kas ietver un apvieno vairākus TKE - *dziesmas, muzicēšanu, tautastērpus, ēdienus, rituālos, amatniecības priekšmetus, dabas vidi u.c.* – kā vide kalpo visu 5 līmeņu vajadzību integrētai apmierināšanai.

Autore secina, ka aptaujas rezultātu apkopojumā vērojama tendence veidot multiplas latviešu tradicionālās kultūras formas kā jaunus TKE, kas kalpo holistiskai daudzu vajadzību līmeņu apmierināšanai.

Tālākā tradicionālās kultūras ekspertu aptaujas analīzē tiks noskaidrots, kā iegūtie secinājumi sabiedrības elektroniskajā aptaujā rezonē ar viņu viedokļiem.

2.2.Latviešu tradicionālās kultūras ekspertu elektroniskā aptauja par latviešu tradicionālās kultūras formu transformāciju digitālā laikmeta vides ietekmē

Ekspertu aptaujā notiek pētāmās problēmas dažādu aspektu atklāšana un novērtēšana, kas paaugstina iegūstamās informācijas un izdarāmo secinājumu ticamību (Kristapsone, 2014). Aptaujas teorētiskā bāze – S. Kristapsone “Zinātniskā pētniecība studiju procesā” (2014).

Ekspertu aptaujas mērķis – noskaidrot ekspertu viedokli par latviešu tradicionālās kultūras elementu lietojumu mūsdienu digitālā laikmeta vidē, lai salīdzinātu ar elektroniskajā aptaujā iegūtajiem rezultātiem un papildinātu tos ar viedokļiem.

Ekspertu aptaujas uzdevumi:

4. Noskaidrot, kādās kategorijās eksperti iedala savas ikdienas dzīves izpausmes, kuras saistītas ar tradicionālo kultūru, tās elementiem.
5. Noskaidrot, kādas ekspertu vajadzības tiek īstenotas, praktizējot minētās tradicionālās kultūras elementus.
6. Noskaidrot, kāds ir ekspertu viedoklis par latviešu tautas tradicionālās kultūras lietošanas formu transformāciju mūsdienu digitālā laikmeta vidē un tehnoloģiju izmantošanu jaunajās TK formās.

Ekspertu izvēles kritēriji

4. Eksperti izraudzīti no Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas Facebook publiskās, atvērtās grupas aktīvākajiem rakstu autoriem, diskutētājiem un komentētājiem – tādiem, kuri ir aktīvi digitālā vidē - sociālajos tīklos.
5. Eksperti paši ir citas domubiedru, organizācijas kopienas, grupas vadītāji vai pārstāvji, kuri paši praktizē tradicionālo kultūru 8 līdz 40 gadus un ir kompetenti tradīciju izpratnē, spriežot pēc viņu publiskajām darbībām, publikācijām, komentāriem sociālajos tīklos u.s.
6. Ekspertiem ir augstākā izglītība kādā nozarē – Mg. vai Dr. grāds.

Aptaujas izplatīšanas apstākļi

Aptaujas jautājumi tika nosūtīti e-pastā laika periodā no 2023. gada 10. janvārim, līdz 7. februārim un saņemtā atbilde apliecina to, ka autori piekrīt sava uzrakstītā viedokļa publiskošanai un pievienošanai šim pētījumam. Iesūtītās autoru atbildes apkopotas excel tabulā ar autoru vārdiem - pielikumā.

Aptaujā uzdotie jautājumi:

1. Lūdzu, nosauciet savu vārdu, uzvārdu, zinātnisko grādu un nozari, kurā tas iegūts un/vai organizāciju, kuru pārstāvat!

2. Kādās kategorijās Jūs varētu iedalīt savas ikdienas dzīves izpausmes, kuras saistītas ar tradicionālo kultūru, tās elementiem: folkloru, etnogrāfiju, dzīvesziņu, mitoloģiju mūsdienu digitālā laikmeta vidē?

3. Kādas Jūsu vajadzības minētās izpausmes īsteno?

4. Kāds ir Jūsu redzējums par latviešu tautas tradicionālās kultūras lietošanas formu transformāciju mūsdienu digitālā laikmeta vidē, kurā liela nozīme ir tehnoloģijām?

Ekspertu aptaujas rezultāti

Ekspertu aptaujā piedalījās 10 eksperti, visas atbildes derīgas, izņemot viens ekspertsnav norādījis zinātnisko grādu. 27. tab. ekspertu vārdi aizstāti ar kārtas nummuriem.

27. tab. Ekspertu izglītība un sabiedriskā darbība

Eksperta kods	Eksperta zinātniskais grāds un nozare, kurā tas iegūts	Sabiedriskā darbība
1.	Mg. art. Humanitāro zinātņu maģistra grāds mākslā, VMA	Kopš 2007. gada "Nodibinājuma Māras loks" līdzdibinātāja, kopš 2021. gada projektu vadītāja Jūrmalas Amatnīcas kopienai
2.	Ph.D. kultūras teorijā, Mg. paed.	Latvijas Dievturu sadraudze
3.	Teoloģijas zinātņu doktorante	Līdz 2021. g. – Dievturu valdes priekšsēdētāja
4.	Mg. paed. Izglītības zinātnē	Rucavas tradīciju klubs (valdes locekle, vadītāja); Latvijas Tradicionālās kultūras asociācija (valdes locekle); Rucavas kultūrtelpas attīstības biedrība (dibinātāja); Rucavas amatniecības kopa (dibinātāja); N/A, Tradīciju kopa "RUCAVAS SIEVAS" (dalībniece).
5.	Mg. phil. Baltu filoloģijā	Uzņēmējs, folkloras kopas "Vērtumnieki" dalībnieks
6.	Mg. med. vet.	Latvijas Tradicionālās kultūras asociācijas vadītāja
7.	Mg. paed.	-
8.	LU Bakalaura grāds Sociālajās zinātnēs – Politikas zinātnes; LU Bakalaura grāds Ekonomikā – Ekonomists, grāmatvedis;	8 gadus aktīvi darbojos folkloras kopā Rāmupe. 5 gadus piedalos rituālu vadīšanā - krustabas, kāzas (līdzināšana, mičošana), bedības.

	LU un Berlīnes Universitāte: MBA Maģistra grāds starptautiskā biznesa vadībā	
9.	Nav norādīts	Pašnodarbināta persona, tulkoņāja (lietuviešu un krievu val.)
10.	Mg. paed. , Latvijas Universitāte, mājturības un kultūrvēstures skolotāja	Tālākizglītība – izaugsmes veicinātāja/koučs, sistēmfenomenoloģija.

Secinājums

Ekspertu aptaujā piedalījās 10 eksperti, no kuriem 8 maģistri: pedagoģijā (3), baltu filoloģijā (1), teoloģijā (1), mākslā (1), veterinārzinātnēs (1), biznesa vadībā (1), 1 doktors kultūras teorijā un papildus – maģistrs pedagoģijā, 1 nav norādījis. Visi daudzus gadus praktizē tradicionālo kultūru, tās elementus individuāli vai organizācijā (kopā, grupā, kopienā), taču ne visi to ir aptaujā norādījuši kā publiskojamu informāciju.

Kritēriji ekspertu aptaujas atbilžu vērtēšanai:

- Kopīgais visu ekspertu sniegtajās atbildēs par 1) TKE kategorijām, 2) vajadzībām 3) TKE lietošanās formām 4) TKE un tehnoloģijām.
- Kas atšķirīgs, īpaši izceļams, no kāda konkrētā eksperta atbildēm.

28. tab. Ekspertu atbildes - TKE kategorijas

Eksperta kods	Eksperta viedoklis par paša lietotām TKE kategorijām	Autores secinājums – atslēgvārdi TKE, kategorijām
1.	<p>Saglabāšanas process ir izaicinošs, bet vienlaicīgi ir daļa sabiedrības, kas novērtē šīs zināšanas un prasmes kā iespēju dzīvot saskaņā ar dabu. Šāds dzīvesveids ir ne tikai pagātnes mantojums, bet arī aktuāla vērtība, jo sniedz iespēju domāt un dzīvot ekoloģiski – dabai draudzīgi.</p> <p>Gadu gaitā esmu īstenojusi divus galvenos virzienus, kas ir saistīti ar tradicionālo kultūru – veidojusi pamatu dzīvesziņas garīgā mantojuma tālāk nodošanai – Saules gada rīts, gadskārtas svētki dažādās Latvijas vietās un veicinājusi seno amata prasmju attīstību.</p> <p>Kopš 2007. gada vadu projektus “Nodibinājumā Māras loks” – Vasaras saulgriežus Turaidā (2007-2015), gadskārtas norises Grīziņkalnā, Liepā, Ropažos un</p>	<ul style="list-style-type: none"> • dzīvot ekoloģiski - saskaņā ar dabu (Dabas filozofija) • Gadskārtu svētku organizēšana • amata prasmju attīstība • Folklorā

	<p>citviet. Šajos projektos ir saikne ar folkloru un seno dzīvesziņu.</p> <p>2013. gadā “Nodibinājums Māras loks” izdod grāmatu “Saulis gads latviskajā dzīvesziņā”. 2020. un 2021. gadā īstenoju interaktīvu leļļu izrāžu ciklu, kura ietvaros bērni tika iesaistīti gadskārtas svinamo laiku izziņāšanā un pieredzēšanā. Leļļu teātris ir lieliska forma, kas ļauj sasniegt bērnu auditoriju viņiem saprotamā valodā, vienlaicīgi izglītojot arī vecākus, jo zināšanas par gadskārtas svētku svinēšanu bieži vairs netiek pārmantotas ģimenēs no paaudzes paaudzē un ir jāmeklē jauni veidi, kā pārvarēt radušos pārrāvumus.</p> <p>Šobrīd otro gadu izdodu sienas kalendāru – Laikriti, kas ir sadalīts 8 Saules gada laikos un 9 nedēļas dienās, ļaujot mūsdienu cilvēkam dzīvot saskaņā ar seno dabas ritu. Plānots nākotnē šo laika skaitīšanas modeli pārnest digitālā platformā, kas kā aplikācija būtu ērti lietojama ikvienam viedtālruna īpašniekam. Šī ir iespēja ļaut satikties digitālajām iespējām ar tradicionālo dzīvesveidu.</p> <p>Kopš 2021. gada aktīvi darbojos Jūrmalā, apvienojot dažādus amatu prasmju nesējus. Esam apzinājuši vietējos amatniekus, īstenojam virtuālās un klātienēs meistarklases prasmju tālāk nodošanai, nometnes ģimenēm. Pandēmijas laikā veidojām 11 video meistarklašu ciklu. 2022. gada vasarā noritēja radošās amatu dienas Jūrmalā, kur piedalījās daudzbērnu saimes un meistar vadībā apguva dažādas prasmes. Nākotnē plānojam veidot mājaslapu, kas apkopotu amatu prasmju veicējus Jūrmalā, piedāvātu iespēju apmeklēt klātienēs un attālinātos kursus, veidotu pamatus tālākizglītības programmām.</p> <p>Pati esmu apguvusi visas jostu aušanas tehnikas – pītenes, audenes, celotās jostas. Labprāt dalos ar savām prasmēm, bet saprotu, ka jādome arī par šo prasmju mūsdienīga pielietojuma meklējumiem. Līdz ar to nākotnē tiek planots veidot jauniešu hakatonu, kur tiktu izstrādātas idejas jauniem seno prasmju pielietojumiem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dzīvesziņa • latvisku leļļu izrādes par Gadskārtām – ģimenēm • latviskā (senā, savaišu, 9 dienu nedēļas) laika skaitīšana un mūsdienu kalendārs (Laikritis), kurā paralēli ir seno un mūsdienu dienu laikrite • digitāls senais Laikritis mobilajā aplikācijā (<i>tehnoloģijas</i>) • attālinātas un klātienēs meistarklases, kursi, tālākizglītības programmas tradicionālo amatu prasmju nodošanai ģimenēm • jauniešu ideju hakatons seno amatu prasmju mūsdienīgam pielietojumam
2.	<p>Latviskās dzīvesziņas dievestības – dievturības satura pētniecība un komunicēšana par to publikācijās tīmekļa vidē latviešu, angļu un japāņu valodā.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • latviskās dzīvesziņas dievestības – dievturības satura pētniecība

		<ul style="list-style-type: none"> • zinātniskie raksti, publikācijas digitālā vidē par dievturību, latvisko dzīvesziņu
3.	Aktīva darbība Dievturu organizācijā	<ul style="list-style-type: none"> • darbība NVO – Latvijas Dievturu sadraudzē
4.	<p>Kultūrizglītība, informēšana Rucavas tradicionālās kultūras mantojuma apguve Rucavas tradīciju uzturēšana, kopšana Rucavas tradicionālās kultūras mantojuma dokumentēšana, arhivēšana, digitalizēšana, popularizēšana</p> <p>Rucavas tradicionālās kultūras mantojuma pētniecība. Informēšana par tradicionālās kultūras norisēm mūsdienās– pasākumiem, gadskārtu svētkiem u.tml</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tradicionālās kultūras mantojuma pētniecība, dokumentēšana, arhivēšana, digitalizēšana, popularizēšana • tradicionālās kultūras mantojuma apguve mūsdienās • tradicionālās kultūras mantojums kultūrizglītībā (profesionālā deja, mūzika; senie amati)
5.	Piedalos folkloras kopas "Vērtumnieki" aktivitātēs, interesējos par dažādiem ar folkloru un folklorismu saistītiem jautājumiem vēsturiskā aspektā.	<ul style="list-style-type: none"> • darbība folkloras kopā • folkloras izziņa vēsturiskā kontekstā
6.	<p>Ikdienas dzīve, kas saistāma ar tradicionālo kultūru, un kur neiespiežas (netraucē, nemazina) digitālais laikmets, izpaužas šādās man galvenajās kategorijās:</p> <p>1) Bērnu audzināšana, kas pamatojas uz tradicionālās (dabiskās) ģimenes tradīcijām, nododot bērniem un mazbērniem (t.i., izdzīvojot kopā: strādājot, svinot, dziedot, gatavojot ēst u.c.) kā mūžā iegūtās prasmes un zināšanas, tā dzīvesziņu. Bērnu audzināšana var notikt tikai tiešā veidā.</p> <p>2) Svētku svinēšana ģimenē un ar draugiem, un radiem. Svinam kā senākus tradicionālos svētkus, kuros saglabājušās pagāniskās kultūras tradīcijas, tā jaunākus valsts svētkus (piemēram, Latvijas proklamēšanas dienu). Ģimenes un draugu svētki ir notikums, kuru kopā izdzīvo visi tā dalībnieki, - nav vērotāju no malas, kā tas notiek publiskos svētkos (kādi dzied uz skatuves, citi skatās un aplaudē). Svinēšana ģimenes un draugu lokā ļauj izpausties kā radošumam (katram pēc viņa patīkšanas: citiem gatavojot ēdienus, citiem domājot spēles un norises, citiem spēlējot instrumentus u.tml.), tā savstarpējo attiecību veidošanai un sadzīvošanai, arī pienākumam, atbildībai, pašapziņai, cieņai, rūpēm. Šajā kategorijā ieskaitu arī ciemošanos: radu apciemojumi, tālāku draugu apciemojumi.</p> <p>3) Latvijā tradicionālais ēdiens un tā gatavošana. Manā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • bērnu kopšana un audzināšana • svētku svinēšana ģimenēs – gan Gadskārtas, gan valsts svētki (visu svētku dalībnieku radoša iesaiste sagatavošanā)

	<p>dzīvē būtiski ir tādi ēdienu veidi, kas Latvijā tiek gatavoti jau vairāk kā 100 gadus. Zinātniski pierādīts ēdiena nozīmīgums fizioloģisko un mentālo procesu pilnvērtībā. Tāpat apstiprināts vietējās izcelsmes augu lietošanas pamatojums.</p> <p>4) Mājas darbi. Tos darot, joprojām var dziedāt, domāt, centies, un priecāties, just gandarījumu un lepnumu par padarīto darbu. Tāpat kā pirms 100 un 200 gadiem bija nogurums un prieks par izkultu riju vai uzaustu segu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • latviešu tradicionālais ēdiens, tā gatavošana • vietējās izcelsmes augu vākšana, lietošana • ikdienas rituāli, dziedot, baudot darīto
7.	Piedalīšanās folkloras kopā, interesēšanās par dzīvesziņu, mitoloģiju, ezotēriku.	<ul style="list-style-type: none"> • darbība folkloras kopā • dzīvesziņas, mitoloģijas izziņa
8.	<p>Ikdienā strādāju vienā no Latvijas vislielākajā IT uzņēmumā par finansistu, tāpēc esmu ļoti tuvu visām digitālajām lietām un esmu pat spiesta sekot līdzi un būt iesaistīta visās šī laikmeta inovācijās un nākotnes trendos, kurus ikdienas cilvēks vēl nenojauš, bet kuri jau rīt būs ikdiena.</p> <p>... digitālais laikmets un inovatīvais palīdz tradīcijai. Mūsu pagātne ir mūsu nākotne ...</p> <p>Cik vien iespējams, es ikdienā svinu visas svinamās dienas un svētkus, kā arī sekoju ticējumiem un paražām, mēģinot to izprast, un arī pielāgot pilsētvidei, izprotot simbolus un nozīmīgāko, ko pārveidot nevajadzētu. Piemēram, kāpēc cūkas šņukurs nevar stāvēt uz porcelāna šķīvja? Jānos visi var nebūt tautastērpos, bet iesaistīties ieražu procesā – var...</p> <p>Kategorijas: 1)izglītošanās procesi digitālajā laikmetā; 2)jebkurā brīdī un vietā uzzināt un noskaidrot jebko par tradicionālo kultūru; 3)dalīties ar izzināto jaunāko informāciju; 4)virtuālā sadarbība; 5) notiekošā dokumentēšana.</p> <p>... aktīvi lasu zinātniskos pētījumus par jaunākajiem zinātniskajiem atklājumiem ne tikai folkloristikā, reliģiju pētniecībā, etnogrāfijā, bet arī vēsturē, arheoloģijā, antropoloģijā un citās saistītajās nozarēs.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tradīcijas un inovatīvas tehnoloģijas • tradīciju pielāgošana pilsētvidei, izprotot simbolus u to nozīmi • jebkurā brīdī un vietā uzzināt un noskaidrot jebko par tradicionālo kultūru; • attālināta sadarbība starp tradicionālās kultūras praktizētājiem; • notiekošā dokumentēšana, saistīta ar latviešu tradicionālo kultūru;

	<p>Tāpat aktīvi lietoju vietnes dainuskapis.lv un garamantas.lv – vismaz reizi nedēļā padziļināti meklēju informāciju par kādu konkrētu tēmu šajās vietnēs, lai pierādītu vai apgāztu savas izvirzītās hipotēzes, vai lai izzinātu kādu neskaidru jautājumu.... Tāpat digitālās iespējas ļauj jebkurā mirklī un vietā gan atrast dziesmu melodijas vai vārdus, gan pārbaudīt vai kādi danču soļi ir pareizi, gan atsvaidzināt kādu aizmirstu teiku, mīklu vai stāstu – faktiski jebko par ko ir šaubas, neskaidrība vai neziņa - ātri noskaidrot jebkuru interesējošo jautājumu....</p> <p>Digitālās iespējas ir brīnišķīgas arī no aspekta, ka informāciju var ne tikai iegūt, bet ar to var arī dalīties. Vienkārši un ātri ir iespēja sasniegt milzīgu auditoriju ko, manuprāt, tradicionālās kultūras kopēji Latvijā īsti neizmanto. Bet šī ir iespēja: ieinteresēt, iesaistīt, stiprināt, vēstīt, skaidrot neskaidro, atbildēt uz jautājumiem, veicināt viedokļu apmaiņu, diskusiju utt.</p> <p>Tāpat ļoti nozīmīga ir virtuāla sekošana ekspertiem, tradicionālajā kultūrā un pētniecībā iesaistītajiem cilvēkiem, kā arī dalība interešu grupās, kuras ir virtuālas – Facebookā, youtubā, instagram, tiktok un citās vietnēs un platformās. Domāju šis ir neatsverams digitālā laikmeta ieguvums, ja varu sekot pasaules slaveno antropologu viedoklim, neizejot no mājas, vai saņemt atbildes uz jautājumiem, nesatiekoties klātienē.</p>	<ul style="list-style-type: none"> •holistiska izglītošanās ne tikai folkloristikā, bet arī ar to saistītās zinātņu nozarēs – atbilstoši digitālā laikmeta tehnoloģiskajām iespējām un dalīšanās ar šo izzināto, jaunāko informāciju; •tradicionālās kultūras vienību digitalizācija publiski pieejamās krātuvēs; •viedokļu apmaiņa un diskusijas par latviešu tradicionālo kultūru digitālā vidē: ieinteresēšana, iesaistīšana, stiprināšana, vēstīšana, neskaidrā skaidrošana, atbildēšana uz jautājumiem; •ātra, ērta sekošana digitālā vidē tradicionālās kultūras ekspertu, pētniecībā iesaistītu cilvēku viedokļiem, darbībām un jaunāko pētījumu atziņām; •dalība digitālās interešu grupās
9.	<p>...Manā uztverē pamats ir dzīvesziņa...</p> <p>Kā iedalīt? Varbūt, divās kategorijās: 1) ko pati piedzīvoju un 2) ko uzzinu par citu piedzīvoto. Bet arī šīs kategorijas ir visai nosacītas, jo dzirdētais, redzētais vai citādi caur citiem uztvertais pamazām kļūst par mūsdienu "mitoloģiju", kas savijas ar seno mitoloģiju un kļūst par daļu no manas pasaules uztveres un dzīvesziņas.</p> <p>Kā tas reāli izskatās – tā, ka dienā sveicinos ar kokiem, naktīs – ar Mēnesi, zvaigznēm, planētām un zvaigznājiem, savu zināšanu robežās vēroju to kustību debesjumā un mācos noteikt, kad tie iezīmēs tādu vai citu norisi uz zemes, darāmo darbu sākumu vai tml., nodziedu tiem kādu atmiņā ienākušu vai daļēji pašsacerētu dainu, lūdzu lietu, lai tas atnāk, kad sauss, lai vētra šai zemītei pārskrien pāri pa gaisiem, kokus nelaužot un mūsu dzīvi neārdot, u.tml.,svarīgos datumos</p>	<ul style="list-style-type: none"> • dzīvesziņa • TKE, ko piedzīvo pats • TKE, ko uztveru no citu piedzīvotā • mūsdienu mitoloģija – nostāstu uztvertā retrospekcija ar seno • dabas filozofija, izjūta

	<p>eju pie svētakmens saulīti sagaidīt un/vai pavadīt, iededzu dzīvo uguni u.tml.saskaņojos ar Dabā notiekošo – mēģinu to izjust, paredzēt, tam pieskaņoties. Un man šķiet, ka tieši šajos brīžos esmu vistuvāk mūsu senču izjūtām, kuri ir darījuši tāpat, tikai citiem vārdiem un ar lielāku, būtiskāku nepieciešamību Dabas procesiem pieskaņoties un pat tos ietekmēt, bet pēc būtības vajadzētu būt ļoti līdzīgi. Tieši izjūtas man šķiet svarīgākās: rotas, tērpi, dainu dziedāšana un tradīciju ievērošana u.c. vajadzīgas, lai pietuvotos tam, kā jutušies senči, vienlaikus apzinoties, ka tieši tā mēs nekad nevarēsim ne domāt, ne justies, jo laiks ir cits un mēs esam citādi. Tomēr pietuvoties un turpināt būtisko varam un man šķiet, ka vajag. Jo bieži vien tieši caur izjūtām atklājas zaudētās saiknes, rodas apjēga par rituālu nozīmi u.tml.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zvaigžņu vērošana nākotnes zintēšanas nolūkos • dainu sacerēšana • Saules sagaidīšana Gadskārtās • rotas, tērpi • dainu dziedāšana • tradīciju ievērošana • rituāli, to nozīme
<p>10.</p>	<p>Etnogrāfija. Ikdienā turpinu mūsu ģimenes tradīcijas, nodarbojos ar aušanu. Auž mana māte un auda manas mātes māte. Tagad es aužu personalizētas jostas, izmantojot Modra Tenisona un Armanda Strazda izveidoto datorprogrammu, kurā tiek ievadīti nākamā jostas īpašnieka personības dati. Tālāk jau pēc izstrādātajām Modra Tenisona metodēm, no zīmes datorprogrammā, iegūstot kodu, to maksimāli atverot, tiek uzzīmēts katram cilvēkam unikāls jostas raksts. Tālāk jostu aužu jau kā rakstaini un izmantoju kā pašizziņas lauku darbā ar klientu, ceļot tā pašapzināšanos.</p> <p>Vadu arī plenērus, kuros runājam par etnogrāfiskajām zīmēm, dalībnieces iemācās uzzīmēt savas jostas rakstu, un vairākas arī pašas iegādājas stelles un mācās aust.</p> <p>Dzīvesziņa. Otra joma kurā izmantoju tradicionālo kultūru ir dzīve dabā saskaņā ar gada riti, dārzkopība, pārtikas sagatavošana un saglabāšana.</p> <p>Mitoloģija, folklor. Latviešu mitoloģiju uzskatu kā pamatu savai garīgajai attīstībai. Bez tās, manuprāt, es nebūtu savas tautas pārstāve – latviete. Caur to sajūtu savu dvēseli, tāpat kā caur dainām, dziesmām, dejām, rituāliem, kurus lietoju savās garīgās attīstības grupās, gan kā dalībniece, gan kā vadītāja. Daudzi manu grupu dalībnieki spēlē kokles un dažādus ritma instrumentus.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Etnogrāfija • ģimenes tradīcijas • aušanas amats, personalizētas jostas • jostas konstruēšana kā pašizziņas darbs ar sevi vai citu (klientu) • plenēri par etnogrāfiskām zīmēm • Dzīvesziņa - dārzkopība (mazdārziņš pilsētā) - pašpietiekamība pārtikas sagādē (augi, augļi, dārzeņi) • Dabas cikla filozofija • Mitoloģija-folklor-pamats garīgai attīstībai • patriotisms - piederības sajūta tautai • dainas, dziesmas, muzicēšana • dejas • rituāli

Secinājums

Daudzi latviešu tradicionālās kultūras elementi sakrīt ar elektroniskās aptaujas 1. jautājumā konstatētajiem. Un tie ir: *folklorā, etnogrāfija, dzīvesziņa, mitoloģija; dainas, dziesmas, muzicēšana; dejas; rituāli; amatniecība; tērpi, rotas; Gadskārtu svētki; Dabas filozofija, rituāli ikdienā; augu ievākšana; bērnu kopšana.*

Sakarā ar latviešu tradicionālās kultūras transformāciju digitālās vides ietekmē, ekspertu vērtējumā ir parādījušās jaunas tradicionālās kultūras izziņas un tālāknodošanas formas – ne vairs ģimenē – no paaudzes paaudzē (uz šīs parādības izžušanu, izsīkšanu digitālās vides ietekmē norāda tikai 2 eksperti un iesaka kā apzināti kopjamu vērtību), bet caur digitālām folkloras krātuvēm, Facebook, instagram vietnēm, tik-tok, Youtube video kanāliem, klātienē, attālinātiem un tiešsaistes kursiem, lekcijām, semināriem, plenēriem, jauniešu hakatonu, sociālo tīklu diskusijām NVO biedrību, kustību, digitālo grupu, tematisko interešu pulciņu digitālām lapām, vietnēm sociālajos tīklos, sekojot ekspertu, pētnieku jaunākajiem pētījumiem, atziņām, viedokļiem.

Jāsecina, ka tikai viens eksperts runā par konkrēta Rucavas novada tradicionālās kultūras saglabāšanu, tālāknodošanu. Citi apsver informācijas par latviešu tradicionālo kultūru plašu izplatīšanu digitālā vidē ar funkciju: ieinteresēt, iesaistīt, stiprināt, vēstīt, neskaidro skaidrot, atbildēt uz jautājumiem. Tas gan neizslēdz novadu digitālo kopienu eksistenci sociālajos tīklos.

Īpaši izceļama ir vienas ekspertes iniciatīva izdodot kalendāru-Laikriti ar paralēlo laika skaitīšanas sistēmu – seno 9 dienu (savaišu) nedēļu un 7 dienu nedēļu (Gregoriāniskais kalendārs, ko ievieša krustneši) un plānojot tā mobilo aplikāciju.

Viena eksperte vērs uzmanību, ka jādokumentē arī šā brīža notikumi, saistīti ar latviešu tradicionālo kultūru.

Īpaši izceļama ir vienas ekspertes ideja par individualizēto jostu koncepta konstruēšanu ar datorprogrammas ģenerēta koda palīdzību.

Tāpat pašpietiekama dārzkopība pilsētvidē ir mūsdienu digitālās vides ekoloģisks pretnostatījums garīgās veselības atgūšanai un dabas filozofijas izjūtas attīstīšanai, t.sk. zvaigžņu vērojumi un nākotnes notikumu zintēšana.

Tradīciju pielāgošanu pilsētvidei un digitālai vide viena eksperte min kā mūsdienu sabiedrības kopīgu uzdevumu.

Tālāk tiks aplūkots ekspertu viedoklis par savām vajadzībām saistībā ar latviešu tradicionālās kultūras praktizēšanu.

29. tab. Ekspertu atbildes – vajadzības saistībā ar TKE

Eksperta kods	Eksperta viedoklis par paša vajadzībām saistībā ar 2. tab. minētajiem TKE, kategorijām	Autores secinājums – atslēgvārdi ekspertu vajadzībām, saistībā 2. tab. minētajiem TKE
1.	<p>Gan latviskā dzīvesziņa, gan amatu prasmes, ko saglabājuši mūsu senči līdz mūsdienām sniedz man piederības un identitātes sajūtu. Apzinot, ka senatnē jostu aušana vai darbs ar mālu un koku bija veids kā nodrošināties ar nepieciešamajiem sadzīves priekšmetiem – traukiem, mēbelēm, apģērba detaļām. Mūsdienās bieži apgūtais amats noder šauram pielietojuma lokam un atsevišķiem brīžiem, kad godos uzvelkam tautas tērpu vai pašu gatavotu rotu, tomēr, kad es aužu jostu es jūtos piederīga vai pat ieausta seno sievu pulkā, kur rakstus meita noraudzīja no mātes, kas pašas vērpja, šķeterēja un krāsoja dziju, kas savām rokām veidoja savas dzīves pūri. Es jūtos kā tālāk nesēja un šobrīd man ir svarīgi šīs zināšanas atkal pārmantot tālāk.</p> <p>Savukārt, dzīve saules ritā sniedz izpratni par dabas ritmiem, gadalaiku maiņām, kas caur gadskārtas rituāliem, sniedz harmoniskas dzīvošanas piepildījumu. Tie ir laika atskaites punkti, kas sinhronizē mani laikā un telpā ar senčiem, tradīcijas dziļāko izpratnes kodolu, dabas un visuma spēkiem. Mainās laiks, bet tradīcija turpinās manī un ļoti ceru, ka turpināsies jaunos veidos arī manos bērnos un bērnu bērnos.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība pēc piederības sociālai grupai - tautai, sevis identificēšanas ar tautu, tās kultūrvērtībām • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes • fizioloģiskā (instinktīvi) un kognitīvā (konceptuāli) vajadzība pēc turpinājuma nākamajās paaudzēs (būt par starpnieku aizgājušajai paaudzei, tās vērtībām) • kognitīva vajadzība pēc cikliskuma, ritma izjūtas – nostiprina vajadzību pēc drošības sajūtas fizioloģiskā līmenī • kognitīva vajadzība pēc harmonijas izjūtas ar sevi, dabu, Visumu • sociāli-emocionāla vajadzība pēc emocionāla piepildījuma
2.	Pētnieciskās un garīgās pilnveides un pašizpaušmes vajadzības.	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība pēc garīgās pilnveides • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes
3.	Latviskums - valsts augstākā vērtība.	<ul style="list-style-type: none"> • šis ir uzskats, pārtapis personiskā vērtībā, kas prioritāri virza uz īstenošanu savu sociāli-emocionālo

		<p>vajadzību pēc piederības sociālai grupai – tautai.</p> <ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība dzīvot latviskā valstī
4.	<p>Pirmkārt – tā ir interese par mūsu tautas senāko – tradicionālās kultūras mantojumu. Otrkārt – vajadzība apgūt šo unikālo mantojumu. Treškārt – MISIJA – skolotājs. Vajadzība informēt sabiedrību par šo mantojumu – ka tāds vispār ir, kāda tam ir nozīme, kāpēc tas jāapgūst.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība – interese • kognitīva vajadzība – jaunas zināšanas • sociāli-emocionāla vajadzība – piederēt grupai (tautai, kopienai) ar līdzīgām interesēm
5.	<p>Zinātkāre, ikdienas atsvaidzināšana ar neikdienišķām aktivitātēm.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība – interese • kognitīva vajadzība – jaunas zināšanas • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes
6.	<p>Darbošanās tradicionālās kultūras ietvaros īsteno šādas manas vajadzības: fizioloģiskās, emocionālās, drošības, socializēšanās, pašapziņas veidošana, pieņemšana un atzīšana, empātijas attīstība, sevis izpaušme un radošums. Un katrā ir vajadzība apzināt, uzturēt, kopt un tālāk nodot vērtības, kas veicina veselīgu izdzīvošanu un attīstību. Un tāpēc caur gadu simtiem katrā kultūrā ir attīstījušās cilvēciskās un garīgās tradicionālās vērtības.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • fizioloģiskā vajadzība pēc drošības • sociāli-emocionāla vajadzība pēc piederības sociālai grupai – tautai • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes • sociāli-emocionāla vajadzība pēc sabiedrības cieņas, uzmanības • kognitīva vajadzība pēc pašcieņas • sociāli-emocionāla vajadzība pēc atzinības • sociāli-emocionāla vajadzība pēc empātijas • kognitīva vajadzība pēc vērtībām, to sistēmas
7.	<p>Pietuvošanās tautas būtības izpratnei.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kognitīva vajadzība pēc vērtībām, sakārtotām pasaules uzskatu sistēmā
8.	<p>Vajadzību sabiedriski darboties; Vajadzību kvalitatīvi pavadīt laiku un kvalitatīvi svinēt svētkus – atpūsties un restartēties; Vajadzību pašizpaušties, izglītoties un pilnveidoties; Vajadzību radoši darboties; Vajadzību sajūst un būt piederīgai šai zemei, valstij, tautai, nācijai, etnosam; Vajadzību būt atšķirīgai no citām kultūrām;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība – piederēt grupai un būt tai vajadzīgs (novērtēts) • fizioloģiska vajadzība reģenerēties • kognitīva vajadzība jēgpilni, vērtīgi izmantot dzīves laiku – eksistēt – būt esībā

	Dot citiem iedvesmu un pārliecību; Palīdzēt. Dalīties ar to ar ko es varu dalīties.	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība atšķirties, lai tiktu novērtēts • kognitīva vajadzība – interese • kognitīva vajadzība – jaunas zināšanas • kognitīva vajadzība – attīstīties, pilnveidoties
9.	Dot savu sakņu – stingra, bet vienlaikus elastīga (jo dzīva) pamata – apziņu ar visu no tā izrietošo.	<ul style="list-style-type: none"> • sociāli-emocionāla vajadzība – piederēt grupai (tautai) un būt tai vajadzīgs (novērtēts)
10.	Gan fiziskās, gan sociālās, gan mentālās. Man tradicionālā kultūra ir dzīva, daļa no manas pašizpaušmes. Mūsu tautas kultūra nosaka to, kā mēs apmierinām savas vajadzības. Man ir būtiski tās apmierināt skaisti, ēst garšīgi. Tas nozīmē Ziemassvētkos zirņus ēst no māla nevis plastmasas vai bleķa bļodiņās, Jāņos ēst pašgatavotu Jāņu sieru nevis vienalga kādu, un pār ugunsgrūdu lēkt tautiskos brunčos nevis garās biksēs. Tāpat būtiski, ka es savu iekšējo pasauli varu sakārtot, izmantojot latviešu simboliku un zīmes.	<ul style="list-style-type: none"> • fizioloģisko, sociāli-emocionālo un kognitīvo vajadzību sinhrona un integrēta apmierināšana. • kognitīva vajadzība pēc dzimumidentitātes apziņas • sociāli-emocionāla vajadzība pēc pašizpaušmes • sociāli-emocionāla vajadzība pēc piederības grupai, tautai

Secinājumi

Saistībā ar latviešu tautas tradicionālo kultūru un tās lietošanu ikdienā, primārā vajadzība ekspertiem ir sociāli-emocionāla rakstura – piederēt grupai (tautai), būt tai vajadzīgam, novērtētam, cienītam, radoši pašizpaušties; kognitīvās vajadzības – dzimumidentitātes apziņa, pašapziņa, pašcieņa, sevis pilnveidošana, jēgpilna eksistence, interese gūt jaunas zināšanas; fizioloģiskās vajadzības – turpināties nākamajās paaudzēs, reģenerēties, būt drošībā.

30. tab. Ekspertu atbildes –TKE lietošanas formas (funkcionalitāte)un tehnoloģijas

Eksperta kods	Eksperta viedoklis TKE lietošanas formām - funkcionalitāti un tehnoloģijām	Autores secinājums – TKE funkcionalitāte un tehnoloģijas
1.	Jaunās tehnoloģijas ļauj dokumentēt tradīciju, veidot platformas datu uzglabāšanai...	<ul style="list-style-type: none"> • Platformas datu uzglabāšanai – piekļuve no visas pasaules

<p>- Attālinātās lekcijas, kursi, semināri – ļauj interesentiem ikvienā pasaules vietā apgūt prasmes, palielinās informācijas pieejamība;</p> <p>- QR kodu izmantošana – vairākās dziesmu grāmatās ir prakse pievienot QR kodu, kas tālāk aizved uz dziesmas audio ierakstu, tā ļaujot apgūt skanisko materiālu arī tiem, kas nelasa notis vai vēlas izmantot muzikālo pavadījumu apstākļos, kad nav pieejami tautas muzikanti;</p> <p>- Ir parādījušās vairākas digitālās kartes, kas apkopo senās svētvietas, pilskalnus u.c. kulta un dzīves vietas. Tas sniedz iespēju saglabāt un iepazīt ar tradicionālo dzīvesveidu saistīto telpisko struktūru.</p> <p>Ir zināms, ka bijusi vēlme izstrādāt arī gadskārtas svētku karti, kur katra kopa ieraksta kur un kad svin svētkus un vai ir iespēja pievienoties ik vienam interesentam. Līdzīgas kartes šobrīd tik veidotas Baltu vienības dienai un pāris gadus atpakaļ arī vasaras saulgriežu jeb Jāņu svinībām;</p> <p>- Attīstoties virtuālajai realitātei, digitālajā vidē var pārnest arī vēstures apguves materiālus, ļaujot “ceļot laikā” un nepastarpinātāk iepazīt seno dzīvesveidu. Digitālie rīki kopumā ir noderīgi jaunu izglītības metožu izstrādē, interaktīvā veidā veicinot skolēnu kompetences un izpratni par kultūras mantojumu;</p> <p>- Lai integrētu tradicionālās vērtības mūsdienu sabiedrībā, plašāk var izmantot tehnoloģijas, kas tiktu integrētas mūsu digitālajās ierīcēs – kā iepriekš minētā aplikācijas, kas kalpo kā mūsdienīgs Saules kalendārs – ērti lietojams un sinhronizējams ar Gregora kalndāru.</p> <p>Uzsverot digitālo rīku un resursu nozīmi un pozitīvo ieguldījumu mantojuma apzināšanā un tā pieejamības veicināšanā, tomēr jāapzinās, ka tradicionālais dzīvesveids ir saistīts ar tiešu zināšanu, emociju un sajūtu pārnešanos no viena nesēja uz nākamo. Lai iemācītos kādu prasmi un to pārmentu ne vienmēr pietiek ar digitālo rīku izmantošanu, ļoti nozīmīgs ir arī nepastarpinātais kontakts māceklim ar meistarū, jo prasme nāk līdz ar pasaules uzskatu un sajūtu par materiālu un tajā ietvertajām zināšanām.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Attālinātās lekcijas, kursi, semināri - palielinās informācijas pieejamībai, ērtai tradīciju pārmantojamībai • QR kodu izmantošana dziesmu grāmatām – tiem kuri nepazīst notis vai vēlas izmantot muzikālo pavadījumu apstākļos, kad nav pieejami tautas muzikanti • Digitālās kartes ar Senvēstures un Gadskārtu pasākumu pārskatiem pa visu Latvijas teritoriju. • virtuālā realitāte – vēstures izziņai, nepastarpinātas dzīvesziņas izziņai izglītībā • interaktīvi mācību materiāli - izpratnes veicināšanai skolēniem par kultūras mantojumu • Laikritis – mobilā aplikācija – dzīvošanai mūsdienās ar seno savaišu kalendāru
--	--

	Kultūras un tradīcijas izziņai jābūt līdzsvarā ar digitālo progresu – savstarpēji papildinošām un bagātinošām struktūrām.	
2.	Pastāvot sadrumstalotībai un viensētnieciskumam arī urbanizētajā latviešu sabiedrībā gan Latvijā, gan ārvalstīs, sociālajās vietnēs rodas jaunas interešu kopas un subkultūru grupas, kas tiecas pēc latviska ceļa garīgajā izaugsmē – šīs auditorijas sasniegšanu, viedokļu uzklaušīšanu, uzrunāšanu un izaugsmi sekmē digitālo tehnoloģiju iespējas.	<ul style="list-style-type: none"> • sociālajās vietnēs interešu kopas un subkultūru kopas – garīgai izaugsmei latviskā veidā ar digitālo tehnoloģiju palīdzību
3.	Aktīva, enerģiska, nepārtraukta, daudzveidīga latviskuma propaganda visos sociālajos tīklos.	<ul style="list-style-type: none"> • latviskums sociālajos tīklos- daudzveidīga latviskuma propaganda
4.	... pilnvērtīgas vietējās tradīcijas apgūvē svarīgi ir tradīciju nesēju apzināšana, viņu teiktā ierakstīšana audio, video, un šo dzīvo paraugu klausīšanās, skatīšanās (te nodevīgi ir gan individuālie teicēji, gan e/a un f/k ieraksti). Galvenais, lai viņi ir tradīciju nesēji un izpildījuma maniere sakņojas tradīcijā. Ja nolūks ir vienkārša klausīšanās, mūzikas baudīšana, tad sevi attaisno dažādi POST folkloras ieraksti...	<ul style="list-style-type: none"> • Teicēju e/a, f/k ierakstu digitalizēšana – audio, video
5.	Formas ir mainījušās visos laikos, un to būtība ir pārmaiņas, izmaiņas, variācijas, interpretācijas, improvizācija. ...	Nav konkrēta viedokļa.
6.	... Ar digitāliem rīkiem (attālinātām mācību programmām, spēlēm, iedziedātām dziesmām vai nofilmētiem gadskārtu rituāliem) var nodot informāciju. Tradīcija ir dzīva tikai tad, kad to realizē: cep maizi, dzied šūpuļdziesmas, stāsta pasakas, svin gadskārtu svētkus. Kam der skaista driķu druva, Kam vecā māmuļiņa? Driķu druva bitēm der, Padomam māmuļiņa. 3186-2	Viedoklis, kurš noliedz tehnoloģijas tradicionālās kultūras lietošanai mūsdienu digitālā laikmeta vidē.

	Tradicionālajā kultūrā viss iedarbojas reāli un tieši, bez virtualitātes un ilūzijas. Lietderīgums attīstībai un izaugsmei ir pielietošanas mērs un jēga.	
7.	n/a	Nav saprasts jautājums vai nav viedokļa.
8.	<p>...</p> <p>Ja neizmantosim tehnoloģijas – tradīcijas nomirs. Lai tradīcijas turpinātos mūsdienu laikmetā ir nepieciešams piesaistīt bērnus un jauniešus! Lai to izdarītu, ir jāintegrē tehnoloģijas! Stipri, daudz un visur. Jaunietim ir jāiesēj intereses sēkla un saprašana, ka ar šo dzīvesziņu viņš ir un būs unikālāks uz kopējās starptautiskās masas, viņš gūst sev panākumus kopjot latviskumu un tradīciju – tādējādi atdodot arī savai zemei un veidojot pienesumu kultūrai.</p> <p>Piemēram pirms pāris nedēļām pajautāju mākslīgā intelekta neironu tīklam, lai angļu valodā (bet varētu arī jebkurā citā – ķīniešu, franču utt.) izstāsta man kāpēc latviešu Dainas ir nozīmīgs mantojums? Atbilde bija pat ļoti kvalitatīva! Tad šo tekstu palūdzu citam mākslīgajam intelektam pārvērst balss teksta stāstījuma un tad vēl citam izveidot video personas avataru – kurš šo visu izstāsta video ierakstā. Ko mēs iegūstam no šī?? Kvalitatīvu, ātru un saprotamu informatīvu video, kur jebkurš interesents pasaulē var izzināt vairāk par mūsu – latviešu tradicionālo mantojumu. ...</p>	<ul style="list-style-type: none"> tradīciju digitāla izzināšana ar mākslīgā intelekta palīdzību, avatara starpniecību ir pieņemama mūsdienu digitālā laikmeta vidē
9.	<p>Tehnoloģijas ir radītas kā mūsu palīgs, un nevis otrādi. Līdz ar to, lai arī kādas tehnoloģijas mēs izmantotu (var un vajag izmantot!), to galvenais uzdevums būtu – iepazīstināt ar un ieinteresēt par tradicionālo kultūru kā dzīvu pirmavotu, palīdzēt atklāt tās niansas un dzīles, ko mūsdienu cilvēkam citādi varbūt grūti uztvert. Vārdu sakot, tā, lai tehnoloģijas izraisītu interesi tieši iepazīt tradicionālo kultūru. Bet neļaut tehnoloģijām kļūt par mērķi. Jo tradicionālās kultūras centrā ir cilvēks un viņa saiknes ar līdzcilvēkiem un apkārtējo pasauli. ...</p>	<ul style="list-style-type: none"> tehnoloģijas palīdz iepazīstināt un ieinteresēt par tradicionālo kultūru kā dzīvu pirmavotu

10.

Kā viens no Pasaules Kārtības izpratnes, attīstības gaitu atsedzošiem modeļiem man kalpo Spirālveida dinamika (Spiral Dynamic). Tas ietver gan cilvēka, organizāciju, gan sabiedrības virzību pa vērtību sistēmām. Pavērosim krāsas kopā.

Tradicionālās kultūras saknes Latvijā, tāpat kā visā pasaulē, sākas **Violetajā** līmenī, kad rodas bērna piesaiste ģimenei (saimei), dzimtai (ciltij), tautas vērtībām. Tur sākas mūsu tradīcijas tērpu, darbarīku, ēdiena izgatavošanā, lietošanā. Tur mūsu pasaules uzskata sākums. Mūsu tautai jau tajā laikā radās īpašā gaumes, kompozīcijas, krāsu utml. izjūta, tā kas mūs atšķir no citiem. Protams, laika gaitā daudz ko tikām paņēmuši no savām iekarotāju tautām, tā sevi bagātinot vai zaudējot. *Spiral Dynamic* modelis ir holons, kurā redzam, kā katras zemākā līmenī iegūtās vērtības iekļaujas nākamajās – pēc līgda līgda principa. Mēs sakām: “Es esmu bagāts, jo man pieder viss, kas ar mani ir noticis.” Ejoj augšup pa spirāli, esam izveidojuši savu valsti, noturējušies brīvības cīņās (pie tam -vairākkārt), pārdzīvojuši karus (**Sarkanajā līmenī**), izturējuši padomju laiku **Zilajā līmenī**, sākuši veiksmīgu uzņēmējdarbību (**Oranžajā līmenī**) un attīstījuši demokrātiju. Vairāki speciālisti man ir teikuši, ka esam kā valsts, **Zaļajā līmenī**, kurai svarīgs cilvēks, vide un daži jau, ieejot **Dzeltenajā līmenī**, rūp visas Zemes, cilvēces izdzīvošana, katra vērtību attīstības līmeņa pienesums, kultūrbagātība. Kas tālāk? Kas jau tagad Latvijā notiek dažādās pašizaugsmes un garīgās attīstības praksēs, nelielās dzīves stila saimniecībās? Uz kuriem cilvēki virzās tālāk?

Izrādās, **Tirkīza** līmeni mēs it kā vēlreiz ejam cauri **Violetajam**, tikai augstākā pakāpē. Notiek sava veida tradicionālās kultūras atdzimšana, un tas nenotiek tikai Latvijā. Tajā pieaugušais cilvēks vēlas piedzīvot sevi kontaktā ar savu izcelsmi, pieredzi un potenciālu un par šo piedzīvojumu,

Eksperte pamato tradicionālās kultūras formu transformāciju vēsturiski-politiskā kontekstā, lineārā laikā ar Sistēmteorijas – Spirāldinamikas palīdzību, kura skaidro, kā vienā līmenī iegūtās vērtības tiek pārnestas nākamajā sabiedrības attīstības līmenī.

<p>piedevām, ir gatavs maksāt naudu.</p> <p>Uzskatu, ka nākotnē arvien lielāks pieprasījums būs pēc mūsu tautas kultūras unikalitātes, kas it sevišķi tūrisma attīstībā jau tagad iekļauj dažādas darbnīcas un pieprasa līdzdalības produktu izstrādē ar apmeklētāja iesaisti produkta izgatavošanā. Katrā pasaules malā tūrists arvien vairāk meklēs īpašo vai neredzēto, to tautas bagātību, kuru citur neatrast. Tā kā mēs savutradicionālo kultūru esam saglabājuši dzīvu, pie mums ir, ko redzēt, pagaršot, iemācīties, mums ir, ko dot, un mēs spējam pasauli radīt interesantāku, radošāku, veselīgāku, aizraujošāku arī izglītojošāku jaunajai paaudzei. Un, pie tam, salīdzinoši ar citām zemēm, mums tā ir ļoti augstā vērtību līmenī ar nostrādātu, skaistu kvalitatīvu produktu un pakalpojumu piedāvājumu. Tāpēc uzskatu, ka mums nevajadzētu atkārtot Rietumu sabiedrības kļūdu, aizejot no tradicionālās kultūras savās zemēs un jau tagad attīstīt uz tradicionālo kultūru balsītu izglītību, lai būtu tradīciju pārņēmēji, jaunu produktu radītāju un ražotāju paaudze ar nepieciešamajām prasmēm, materiālu izjūtu, dziļu simboliskās valodas izpratni un lepnumu par savu kultūru. Savstarpējās sadarbības veicināšanai, mārketingam, produktu prezentācijām un izstrādei arvien vairāk tiks izmantotas tehnoloģijas. Kultūras izpratnes dziļums, nozīmīguma sapratne palīdzēs jaunajai paaudzei tradicionālās kultūras iestrādes savienot ar pieprasīto, mūsdienīgo, padarot par modernu to, kas mums tik dārgs un īpašs.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • pieaugušais cilvēks vēlas piedzīvot sevi kontaktā ar savu izcelsmi, pieredzi un potenciālu un par šo piedzīvojumu, piedevām, ir gatavs maksāt naudu • tūrisms – TKE mūsdienu lietošanas forma, kas iekļauj amatu darbnīcas, produktu izgatavošanu • spējam pasauli radīt interesantāku, radošāku, veselīgāku, aizraujošāku arī izglītojošāku jaunajai paaudzei (kognitīvā intelekta dominante tradicionālās kultūras renesansei mūsdienu digitālā laikmetā) • dialogs ar citām tautām, kultūrām caur latviešu ļoti augsto vērtību līmeni, kuru raksturo labi nostrādātu, skaistu, kvalitatīvu produktu un pakalpojumu piedāvājums (caur izglītību šī prasme jānodod jaunajai paaudzei, izmantojot arī digitālā laikmeta tehnoloģijas)
---	--

Secinājumi

1.-4. eksperti atkārtoti 28. tab. jau minētās TKE formas, to funkcijas un izmantotās tehnoloģijas: folkloras materiāli digitālās krātuves arī ar teicēju audio, video ierakstiem; digitālās kartes ar Gadskārtu pasākumu norisēm, Senvēstures objektu kartējumu (pilskalni); interaktīvi mācību materiāli, t.s. virtuālā realitāte vēstures izziņai skolās ar funkciju – piedzīvot klātienas efektu, lai vēlāk

vieglāk izdarīt secinājumus; mobilā aplikācija ar seno Laikriti, paralēli aktuāli lietojamam kalendāram; QR kodu izmantošana dziesmu grāmatām – tiem kuri nepazīst notis vai vēlas izmantot muzikālo pavadījumu apstākļos, kad nav pieejami tautas muzikantu; attālinātās lekcijas, kursi, diskusijas sociālajos tīklos interešu grupās – ar funkciju attīstīties garīgi kā personībai, izzināt latviešu tradicionālo kultūru.

Savukārt, 5. un 7. eksperts nav iedziļinājies vai nav sapratis jautājumu, savukārt, 6. eksperts noliedz tehnoloģiju izmantošanu tradicionālās kultūras tālāknodošanā, uzsverot fizisko kontaktu ģimenes attiecībās un fiziskas darbības, piem., maizes cepšanu.

8.-9. eksperts atzīst digitālo tehnoloģiju izmantošanu latviešu tradicionālās kultūras tālāknodošanā, minot arī, ka tradīciju digitāla izzināšana ar mākslīgā intelekta palīdzību, avatara starpniecību ir pieņemama mūsdienu digitālā laikmeta vidē.

10. eksperts pamato tradicionālās kultūras formu transformāciju vēsturiski-politiskā kontekstā, lineārā laikā ar Sistēmteorijas – Spirāldinamikas palīdzību, kura skaidro, kā vienā sabiedrības attīstības līmenī iegūtās vērtības tiek pārnestas nākamajā sabiedrības attīstības līmenī un min tūrisma kā moderno digitālā laikmeta instrumentu komunikācijā ar citām tautām, kultūrām; ar tehnoloģiju palīdzību kvalitatīvi saražotus, pārkamus produktus, pakalpojumus, kuru ražošanas prasmes ir jau jānāca jaunajai paaudze, ietverot tradicionālās kultūras mantojuma vērtības.

Kopsavikums Triangulācija

Vēl jāuzraksta...

Izmantotā literatūra

1. Aizsardzības ministrija (2023). *Latvijas kibernetikas stratēģija 2023.-2026. gadam*. R. AM [skatīts 20.03.2023.]
https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/Latvijas%20kiberdro%C5%A1%C4%ABbas%20strat%C4%93%C4%A3ija%202023.-2026.gadam_.pdf
2. Anttonen, P. (2005). *Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Helsinki. Finish Literature Society.
3. Apgāds Alis (2020). *Izaugt veselam digitālā pasaulē. Bērnu un pusaudžu vecākiem, pedagogiem un audzinātājiem*. R. Nodibinājums “Fonds MārtiņRoze, 2018”.

4. Beck, E.D., Cowan, C. C. (2003). *Spiral Dynamics: Mastering Values, Leadership, and Change*. USA. Blackwell Publishing.
5. Birkerts, P. (2020). *Latvju tautas dzīves gudrība*. R. SIA “Jāņa Rozes apgāds.”
6. Brastiņš, E. (1929). *Latvju tikumu dziesmas*. R. Latvju Dievturu draudze. Atkārtots izdevums: 1976; 1990; 1996; 1997; 2017.
7. Brekšs, L. (1938). *Par jaunatni — jauno tikumu nesēju [Pārdomas par latviešu dzīves ziņu]*. *Skolu Dzīve* (Nr. 6): 39. lpp.
8. Bula, D. (2011). *Mūsdienu folkloristika paradigmas maiņa*. R. Apgāds “Zinātne”, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
9. Broks, A. (2016). Systems theory of systems thinking: general and particular within modern science and technology education. *Journal of Baltic Science Education* 15(4):408-410
DOI: [10.33225/jbse/16.15.408](https://doi.org/10.33225/jbse/16.15.408) [skatīts.10.04.2023.]
https://www.researchgate.net/publication/354012144_SYSTEMS_THEORY_OF_SYSTEMS_THINKING_GENERAL_AND_PARTICULAR_WITHIN_MODERN_SCIENCE_AND_TECHNOLOGY_EDUCATION
10. Cahill, L. (2005). *His bramin, her bramin*. *Scientific American*, 292 (May)
11. Celmiņa-Keirāne, A. (2019). *Latviešu mitoloģija vizuālā un verbālā tekstā (1880–1945)*. R. LU prom. d. folkloristikā, Mitoloģijā. [skatīts.27.02.2023.]
https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/48861/298-72138-Celmina-Keirane_Austra_ac10091.pdf?sequence=1&isAllowed=y
12. Chiesa, A., & Serretti, A. (2009). *Mindfulness-based stress reduction for stress management in healthy people: a review and meta-analysis*. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. [skatīts 20.03.2023.] <https://www.klusumaskola.lv/petijumi>
13. Čukurs, E. (2021). *7. nodaļa – Intelekti*. Mārtinsone, Miltuze. *Psiholoģija-1*. R. Zvaigzne ABC.
14. Dobsons, Dž. (2003). *Zēnu audzināšana*. R. Izdevniecība “Atklāsme.”
15. Dombrovskis, V., Berga, L. (2021). *Kiber Es. Viss par kiberpasauli*. R. Izdevniecība “Ezerrozes grāmatas”, Latvijas Kiberpsiholoģijas asociācija.
16. Dombrovskis, V., Berga, L. (2021). *Viss par kiberpasauli. KiberEs*. R. Biedrība “Kiberpsiholoģijas asociācija”, izd. “Ezerrozes grāmatas”.
17. Eriksons, E. H. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. R. Jumava.
18. Freud, S. (1964). *An outline of psychoanalysis*. In *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*. London.

19. Geske A., Grīnfelds A. (2020). *Izglītības pētījumu aptaujas – no izveidošanas līdz datu apstrādei*, R., LU, PPMF. [skatīts.27.02.2023.] https://www.psk.lu.lv/uploads/rjcj6piL/PPMF-18_Geske-Grinfelds_001-168_GATAVS_a.pdf
20. Greene, J. A., Costa, L. J., & Dellinger, K. (2011). *Analysis of Self-Regulated Learning processing using statistical models for count data*. *Metacognition Learning*, 6, 275-301. [skatīts.27.03.2023.] <https://doi.org/10.1007/s11409-011-9078-4>
21. Grīcs, K. (1998). *Kultūru interpretācija*. R. AGB. (pēc Kūlis, 2019).
22. Grofs, S. (2006). *Nākotnes psiholoģija*. R. RAKA.
23. Hoks, Dž. (2007). *Kultūras nozīme valsts attīstības plānošanā*. R. CULTURELAB
24. Hugdahl, K. (2017). Auditory Hallucinations as Translational Psychiatry: Evidence from Magnetic Resonance Imaging. *Balkan Medical Journal*, 34(6), 504–513. [skatīts.27.03.2023.] <https://doi.org/10.4274/balkanmedj.2017.1226>
25. Jansone – Ratinika, N. (2013). *Tēva pedagogiskā kompetence mūsdienu ģimenē*. R. LU PPMF prom. d.
26. Kalniņa, D. (2010). *Smadzeņu darbībā balsfītas zēnu un meiteņu mācīšanās atšķirības*. R. LU PPMF, pedagogu tālākizglītības kurss “Novitātes pedagogijā profesionālās izglītības skolotājiem” 3.5. nod.
27. Karpova, Ā. (1998). *Personība. Teorijas un to rādītāji*. R. Zvaigzne ABC.
28. KasTe (2023). *Ģikšu danču nakts*. C. KasTe. [skatīts.27.03.2023.] <https://www.facebook.com/photo/?fbid=675172960975366&set=pb.100054480040857.-2207520000>.
29. Kivle, I. (2011). *Filosofija: teorētiska un praktiska mācība*. R. Autorizdevums.
30. Kristapsone, S. (2014). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. R. Biznesa augstskola Turība.
31. Kristapsone, S. (2020). *Statistiskās analīzes metodes pētījumā*. R. Biznesa augstskola Turība.
32. Kūlis, M. (2019). *Kultūru migrācija. Ievads pamatjēdzienu filosofiskajā glosārijā*. Raksts zinātnisko rakstu kolektīvajā monogrāfijā: *Latvija: kultūru migrācija*. R. LU Akadēmiskais apgāds.
33. Kūle, M., Kūlis, R. (1998). *Filosofija*. R. Zvaigzne ABC.
34. Latvijas Kultūras ministrija (2022). *Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.-2027. gadam „Kultūrvalsts.”* R., MK not. Nr.143. [skatīts.27.02.2023.] <https://likumi.lv/ta/id/330444-kulturpolitikas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam-kulturvalsts>

35. Lodiņa, S. (2012). *Kustība par latvisku kultūru izglītībā. Gadskārtu ieražas un dzīvesziņa*. Metodisko materiālu vietne. [skatīts.17.04.2023.] <http://gadskartas.klki.lv/2022/02/04/jaunakie-materiali/>
36. LNKCC (2020). *Grupu darbība tradicionālās kultūras jomā*. R. LKA., LNKCC. [skatīts.27.02.2023.] <https://www.lnkc.gov.lv/lv/media/748/download?attachment>
37. LNKCC (2022). *Nemateriālā kultūras mantojuma saraksts*. R.KM. [skatīts.27.02.2023.] <https://nematerialakultura.lv/Elementi/rucavas-tradicionala-kulturtelpa-2018/>
38. LR Saeima (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. g.* R. LR Saeima. [skatīts.27.02.2023.] https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_7.pdf
39. Lutchmaya, S., Baron-Cohen, S., Raggatt, P. (2002). *Fetal testosterone and vocabulary size in 18- and 24 month-old infants*. Infant Behavior and Development.
40. Ļevina, J. (2015). *Es jēdziens. Patība. Sadaļa 12. nodaļa – Individvs, grupa un sabiedrība*. Mārtinsone, Miltuze. *Psiholoģija-2*. R. Zvaigzne ABC.
41. Mārtinsone, K., Mihailova, S. (2021). *6. nodaļa – Motivācija*. Mārtinsone, Miltuze. *Psiholoģija-1*. R. Zvaigzne ABC.
42. Maslow, A.H. (1970). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
43. Melbārde, I., Zeltiņš, A. (2017; 2018). *Neirolingvistiskā programmēšana. Mācība par personīgo meistarību*. 1.-3. grāmata. R. Zvaigzne ABC.
44. Miltuze, A., Mārtinsone, K. (2021). *Pamattjautājumi – teorijas un pētījumi*. *Psiholoģija-1*. R., Zvaigzne ABC.
45. Mihailova S. (2021). *Psiholoģija-1*. 5. nodaļa – Emocijas. R. Zvaigzne ABC.
46. Ministru kabinets (2022). *Noteikumi par Latvijas zinātnes nozaru grupām, zinātnes nozarēm un apakšnozarēm*. R. MK noteikumi Nr. 595 [skatīts.27.02.2023.] <https://likumi.lv/ta/id/335928-noteikumi-par-latvijas-zinatnes-nozaru-grupam-zinatnesnozarem-un-apaksnozarem>
47. Ministru kabinets (2016). *Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība*. R. MK noteikumi Nr. 480 [skatīts.27.02.2023.] <https://likumi.lv/ta/id/283735-izglitujamo-audzinasanas-vadlinijas-un-informacijas-macibu-lidzeklu-materialu-un-macibu-un-audzinasanas-metozu-izvertesanas>
48. Muktupāvela, Laķe (2022). *Kultūras mantojuma kopienas: prakses, attīstība, izaicinājumi*. R.LKA, SIA “Jāņa Rozes apgāds”.
49. Murry D. (2022). *The Madness of Crowds. Gender, Race and Identity*. R. Kodoka
50. Nastevičs, U. (2018). *Reliģiskā identitāte un tikumi: aktualitāte audzināšanā Latvijā*. Pētījums. LU raksti. Pedagoģija un skolotāju izglītība. 816. sēj. 142.-150.lpp. [skatīts.27.03.2023.]

https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/izdevumi/LU_Raksti/816/10-Nastevic-816.pdf

51. Namsone, D. et al (2011). *Micro un Macro pasaules. Informācija par Micro un Macro pasauli. Pielikums. Temata "Pakāpes" stundas piemērs. 2. daļa: Matemātika. Rokasgrāmata dabaszinātņu un matemātikas skolotājam*. R. VISCS. [skatīts.10.04.2023.]
https://www.siic.lu.lv/mat/atbalsts1/stunduPiemeri/matematika/M_07_10_12.pdf
52. Ozola, A. (2023). *Izgl5004 : Kibernētika un sistēmt teorija izglītībā*. Kurss LU PPMF TIDI.
53. Parsons, T. (1991). *The Social System*. Routledge. Bryan S.Turner (Preface to the New Edition) [skatīts.10.04.2023.] <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf>
54. Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. R. Pētergailis.
55. Pūtelis, A. (2019). *Domās par latviešu mitoloģiju*. R. Zinātne.
56. Riva, G., Galimberti, C. (2001). *Towards Cyberpsychology: Mind, Cognition and Society in the Internet Age*. Amsterdam: IOS Press.
57. Rode, O. (2010). Values education in Latvia and its relationships with the dimensions of sustainable society. *8th INTERNATIONAL JTEFS/BBCC CONFERENCE* (p. 94). Daugavpils: Saule.
58. Rudzītis, J. (2006). *Tautas pedagoģija*. R. RAKA
59. Rubene, Z., Dinka, I. (2016). *Postmodernā bērība: izaicinājumi pedagoģijas pētījumiem*. R. LU Rakstu krājums Nr. 811. Pedagoģija un skolotāju izglītība.
60. Rubene, Z. (2022). *Pedagoģiskās komunikācijas transformācijas digitālā laikmeta kultūrā. Izgl5003*. LU. PPMF.
61. Saeima (2016). *Nemateriālā kultūras mantojuma likums*. R. [skatīts.27.02.2023.]
<https://likumi.lv/ta/id/285526-nemateriala-kulturas-mantojuma-likums>
62. Sax, L. (2005). *Why Gender Matters*. New York: Broadway Books.
63. Sage Research Methods (n.d.). *Methods Map*. [skatīts.27.04.2023.]
<https://methods.sagepub.com/Methods-Map>
64. Sebre, S., Miltuze, A. (2022). *Attīstības psiholoģija. Cilvēka attīstība visas dzīves garumā*. R. Zvaigzne ABC.
65. Sedlmeier, P., Eberth, J., Schwarz, M., Zimmermann, D., Haairig, F., Jaeger, S., & Kunze, S. (2012). *The psychological effects of meditation: A meta-analysis*. Psychological Bulletin. [skatīts 20.03.2023.]
<https://www.klusumaskola.lv/petijumi>

66. Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. Journal. [Cyberpsychology & behavior: the impact of the Internet, multimedia and virtual reality on behavior and society](#) 7(3):321-6
DOI: [10.1089/1094931041291295](#). [skatīts 20.03.2023.]
https://www.researchgate.net/publication/8451443_The_Online_Disinhibition_Effect
67. Suler, J. (1999). *The Two Paths of Virtual Reality*. In J Suler. *The Psychology of Cyberspace*. Rider University.
68. Skola2030 (2020). Vērtības un tikumi. R. Skola2030.[skatīts 20.03.2023.]
<https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/merki-skolenam/vertibas-un-tikumi>
69. Smits, E. (1997). *Nacionālā identitāte*. R. AGB.
70. Sousa, D.A. (2006). *How the brain learns*. California: Corwin Press, A Sage Publications Company.
71. Sternberg, R. J., & Sternberg, K. (2011). *Cognitive Psychology*. Wadsworth/Cengage Learning.
72. Svence, G. (2009). *Pozitīvā psiholoģija*. R. Zvaigzne ABC.
73. Svence, G. (2020). Psiholoģija jaunajam skolotājam. R. LU Akadēmiskais apgāds.
74. Šuvajevs, I. (2019). *Rūpes par dvēseli. Vērtību likteņi*. R. Apgāds "Zinātne".
75. Treimane, A., Vinogradova, L. (2018). *Tradīcijas koncepts un tā teorētiskā izpratne. Raksts monogrāfijā: Dziesmu un deju svētki. Tradīcijas anatomija*. R. Jāņa Rozes apgāds, LKA, Kolektīva monogrāfija.
76. UNESCO (2022). *Pārdomas par mūsu kopīgo nākotni. Jauns sabiedriskais līgums izglītības jomā*. R. Starptautiskā komisija par izglītības attīstību nākotnē. [skatīts.27.02.2023.]
https://www.bti.gov.lv/lv/jaunums/unesco-pardomas-par-nakotni-jauns-sabiedriskais-ligums-izglitibas-joma?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
77. UNESCO (2003). *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*. Parīze. UNESCO Ģenerālasambleja. [skatīts.27.02.2023.] <https://www.unesco.lv/lv/konvencijas>
78. Vanags, E. (2022). *Kiberpsiholoģija un tās kognitīvie aspekti*. Izgl.5022. LU PPMF
79. Vanags, E. (2018). *Skolotāju metakognitīvā izpratne par savu mācīšanu*. Raksts. R.Skola2030 [skatīts. 20.03.2023.] <https://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/blogs/skolotaju-metakognitiva-izpratne-par-savu-macisanu>
80. Vansteensel, M.J., Klein, E., van Thiel, G., Gaytant, M., Simmons, Z., Wolpaw, J.R., Vaughan, T.M. (2022). *Towards clinical application of implantable brain-computer interfaces for people with late-stage ALS: medical and ethical considerations*. Journal of Neurology. Volume 270, Issue 3, March 2023, Pages 1323-1336. Netherlands. Department of Neurology and Neurosurgery, UMC Utrecht Brain Center, University Medical Center Utrecht. [skatīts 20.03.2023.]
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9971103/>
81. Vaska, B. (2023). *Senās rotas un ornamenti Latvijā*. R. LNVVM

82. Vilbers, K. (2020). *Integrālais garīgums*. R. Lietusdārzs.
83. Vilbers, K. (2010). *Visaptverošā teorija*. R. Jumava.
84. Vīķe-Freiberga, V. (2010). *Kultūra un latvietība*. R. Karogs. M. Sīmansons.
85. Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. R. RAKA.
86. [Zehong Cao](#), [Xiaotong Gu](#), [Alireza Jolfaei](#), [Peng Xu](#), [Dongrui Wu](#), [Tzyy-Ping Jung](#), [Chin-Teng Lin](#) (2021). *EEG-Based Brain-Computer Interfaces (BCIs): A Survey of Recent Studies on Signal Sensing Technologies and Computational Intelligence Approaches and Their Applications*. *IEEE/ACM Trans Comput Biol Bioinform.* 2021 Sep-Oct;18(5):1645-1666. doi: 10.1109/TCBB.2021.3052811. [skatīts 20.03.2023.] <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33465029/>
87. Žeiere, I. (2019). *Arheoloģiskais tērps*. R. LNKC, LNVM.
88. Žogla, I. (2020). *Pedagoģijas aktuālās problēmas: kā tās mainās digitālo tehnoloģiju vidē*. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume IV, May 22th-23th, 2020. 701-715
<http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/5045/4678>
89. Walter W.G. Cooper R. Aldridge V.J. McCallum W.C. Winter A.L. (1964). *Contingent negative variation: an electric sign of sensorimotor association and expectancy in the human brain*. *Nature.* 203: 380-384 [Skatīts.20.03.2023.]
90. Wolpaw JR, [Birbaumer N](#), [McFarland DJ](#), [Pfurtscheller G](#), Vaughan TM. (2002). Brain-computer interfaces for communication and control. *Clinical Neurophysiology : Official Journal of the International Federation of Clinical Neurophysiology.* 113: 767-91. PMID [12048038](#) DOI: [10.1016/S1388-2457\(02\)00057-3](#) [Skatīts.20.03.2023.]
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1388245702000573?via%3Dihub>
91. Wolpaw JR, Millán JDR, [Ramsey NF](#). (2020). Brain-computer interfaces: Definitions and principles. *Handbook of Clinical Neurology.* 168: 15-23. PMID [32164849](#) DOI: [10.1016/B978-0-444-63934-9.00002-0](#) [Skatīts. 20.03.2023.]
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780444639349000020?via%3Dihub>
92. Берн, Е. (1992). *Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры*. Лениздат.
93. Ван Дорзена, Е. (2008). Экзистенциализм и экзистенциальная психотерапия. Статья.
Экзистенциализм. Литва. Западноевропейская ассоциация экзистенциальной терапии. 1/2008, 52.
94. Дамочкина, Ю. (2023). Психологические различия между мужчинами и женщинами. Украина, ОИПП.
95. Данилова Н.Н., Крилова А.Л. (1989). *Физиологии высшей нервной деятельности*. МУ.

96. Ильин Е. П. (2001). *Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины*. Питер.
97. Левин, П. (2017). *Циклы Силы. Стадии развития ребенка и человека*. [Метанойя](#).
98. Маслов, А., Г. (1999). *Дальние пределы человеческой психики*. С-Пб. Евразия.
99. Солдатова Г.У., Войсунский. А.Е. (2021). *Социально-когнитивная концепция цифровой социализации: новая экосистема и социальная эволюция психики*. Статья. Киберпсихология нового десятилетия. Психология. Журнал Высшей школы экономики. С-Пб. НИУ ВШЭ, ТОМ 18, №3. ISSN 1813-8918; e-ISSN: 2541-9226 [skatīts.18.03.2023.]
<https://psy-journal.hse.ru/data/2021/10/06/1460579341/18-03-2021.%20PDF-A.pdf>
100. Ялом, И. (1999). *Экзистенциальная психотерапия*. М. Класс.

Periodika, uzzīņu literatūra

1. Cālīte, M. (2022). *Skaties video! Mūziķu iespaidi "Positivus" festivālā*. Raksts. R. Delfi Kultūra. 18.07.2022. [skatīts.27.04.2023.] <https://www.delfi.lv/kultura/news/music/skaties-video-muziku-iespaidi-positivus-festivala.d?id=54557480>
2. Dimants, A. (2023). *Sistēmteorija*. Šķirklis. R. Latvijas Nacionālā enciklopēdija. [skatīts.27.04.2023.] [sistemteorija - Nacionālā enciklopēdija \(enciklopedija.lv\)](https://enciklopedija.lv/sistemteorija)
3. Epiģenētika (2023). *Epiģenētika-pārmaiņu zinātne*. Raksts R. [skatīts. 13.03.2023.] <https://genera.lv/b/epigenetika-parmainu-zinatne>
4. Grīnvalde, R. (2022). *Latviešu folklorā*. Šķirklis. Latvijas Nacionālā enciklopēdija. [skatīts.27.02.2023.] <https://enciklopedija.lv/skirklis/29520-latvie%C5%A1u-folklorā>
5. Hananovs, D. (2022). *Kultūra*. Šķirklis. R. Latvijas Nacionālajā enciklopēdijā. <https://enciklopedija.lv/skirklis/98484>
6. Ķencis, T. (2023). *Mitoloģija*. Šķirklis. R. Latvijas Nacionālajā enciklopēdijā. [skatīts.27.02.2023.] <https://enciklopedija.lv/skirklis/124348-mitolo%C4%A3ija>
7. Latvijas psihiatru asociācija (2023). *Depresija Latvijā*. Raksts vietnē: <https://www.depresija.lv/depresija/depresija-latvija/> [skatīts. 13.03.2023.]
8. Latvijas Televīzija (2022). *Positivus festivāls*. Raidījums Panorāma, 2022.g. 16.-17. jūlijā. 9.21' - 19.30' [skatīts.17.04.2023.] <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/17.07.2022-panorama.id267197>
9. LNKC (2022). *LNKC ekspertu ieteikumi, kā turpināt darbu laikā, kad pulcēšanās klātienē ir ierobežota*. [skatīts.27.02.2023.] <https://www.lnkc.gov.lv/lv/media/17203/download?attachment>
10. Oficiālās statistikas datu portāls (2022). *Latvijas iedzīvotāju apdzīvotības statistika 2022. g.* [skatīts.27.02.2023.] <https://data.stat.gov.lv/>
11. Paula, L. (2022). *Socializēšanās*. Šķirklis Latvijas Nacionālajā enciklopēdijā.

12. Tehopedija (2023). *Digitālā identitāte*. Raksts. R. Tehopedija. [skatīts.27.02.2023.]
<https://lv.theastrologypage.com/digital-identity>
13. Transpersonālās izglītības institūts (2023). *Kas ir transpersonālā psiholoģija*. Definīcija. R. TIZ [skatīts 20.03.2023.] <https://www.transpersonalaizglitiba.lv/kas-mes-esam/ko-nozime-transpersonals/>
14. LSM.lv Kultūras redakcija (2023). *Gada labākā aktrise Marija Luīze Melķe atsakās no «Lielā Kristapa» balvas, kamēr netiks pieņemts Dzīvesbiedru likums*.R. Raksts. [skatīts. 27.02.2023.]
<https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kino-foto-un-tv/gada-labaka-aktrise-marija-luize-melke-atsakas-no-liela-kristapa-balvas-kamer-netiks-pienemts-dzivesbiedru-likums.a498304/?fbclid=IwAR3-2IWcEbIZRKi65ZueXu4IY0xivIqZP8k0e3ic1HIYfkD1O2K8T394mw4>
15. LTV.LSM. (2023). *Kas notiek Latvijā? Kas notiek ar kultūru un vērtībām: atteikšanās no “Lielā Kristapa” ...* R. LTV Raidījums. Vada J. Domburs. [skatīts.9.03.2023.]
<https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/08.03.2023-kas-notiek-latvija-kas-notiek-ar-kulturu-un-vertibam-atteiksanas-no-liela-kristapa-un-piemineklu-demontaza.id287961>
16. Raipulis, J. (2019). *Dzimte vai dzimums*. R. Atjaunotne.lv. [skatīts.9.03.2023.]
<https://atjaunotne.lv/articles/dzimums-vai-dzimte>
17. Skerja, D. (2023). *Latvijā ir vairāk nekā 40 tūkstoši uzturlīdzekļu parādnieku. Tas ir apmēram tikpat daudz, cik ir iedzīvotāju Ventspilī un tās novadā. Viņi valstij ir parādā apmēram pusmiljardu eiro. Nospiedošais vairākums no alimentu nemaksātājiem ir vīrieši, kuri rūpes par bērniem liek sievietei iznest uz saviem pleciem*. R. Raksts.LSM.lv. [skatīts.9.03.2023.]
<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/16.03.2023-alimentu-nemaksatajus-grib-izvilkt-no-enu-ekonomikas-tm-rosina-mazinat-uzturlidzeklu-maksajumus.a500905/>
18. Skrundas TV (2023). *Skolotāji ceļ trauksmi - pēc jaunās pieejas vēsturi atstās novārtā*. R. Skrundas TV.[skatīts 13.03.2023.] https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/10.03.2023-skolotaji-cel-trauksmi-pec-jaunas-pieejas-vestures-prieksmetu-atstas-novarta.a500259/?utm_source=facebook&utm_campaign=news&utm_medium=admin&fbclid=IwAR0qRA4ICsEMj3A8ObE943uOCILgeIPYv9-4BzJBQBGuy58U4iffo0xa0vc
19. Stakava, L. (2023). *Izglītības sistēma nav zēniem piemērota? Kāpēc zēnu sasniegumus skolā vērtē zemāk nekā meiteņu?* Raksts. R. LSM.lv [skatīts. 27.02.2023.] [Izglītības sistēma nav zēniem piemērota? Kāpēc zēnu sasniegumus skolā vērtē zemāk nekā meiteņu? / Raksts \(lsm.lv\)](https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/27.02.2023-izglibas-sistema-nav-zeniem-piemerota-kapec-zenu-sasnigumus-skola-vertē-zemāk-nekā-meiteņu/)
20. Svikša, S. (2023). *Valodnieki noraida LKCI iebildumus pret jauno latgaliešu valodas pareizrakstību*. Raksts. 24.03.2023. Par latgolu i latgaliski.
21. Šmits, P. (1998). *Stiprais Ansis*. A. Jēkabs Birģeris Mežotnē. LP, VI, 407 (112, 20) Pasakas un teikas. Digitāls krājums. [skatīts 13.03.2023.]

<http://valoda.ailab.lv/folkloras/pasakas/gr08/0802517.htm>

22. TVNET (2016). *Interesanti fakti, kurus tu, iespējams, nezināji par fizikas ģēniju -Stīvenu Hokingu*. Raksts TVNET. <https://www.tvnet.lv/4707030/interesanti-fakti-kurus-tu-iespejams-nezinaji-par-fizikas-geniju-stivenu-hokingu>
23. Latviešu valodas aģentūra (LVA). (2023). *Valsts valoda. Vēsture*. [skatīts. 27.02.2023.] <https://valoda.lv/valsts-valoda/vesture/>
24. Vanags, E. (2018). *Skolotāju metakognitīvā izpratne par savu mācīšanu*. R. Skola2030.
25. Zanders, M. (2023). *Rīgas pili norūpējušies par vēsturi*. Satori.lv. [Skatīts. 27.02.2023.] <https://satori.lv/article/rigas-pili-norupejusies-par-vesturi?fbclid=IwAR0SWEYDYubt0VmQ72bougAx0dBXX3JrYZsuIXfDi4ptHdbpMa8ymyn7DbE>
26. Черниговская, Т., В. (2021). *Что такое сознание, есть ли различия между мысленными образами и реальностью*. Институт когнитивных исследований. Логос реальности - познавательно-философский блог [Skatīts 25.03.2023.] <https://www.facebook.com/watch/?v=308289127471149>
27. Черниговская, Т., В. (2022). *Отдел конвергенции естественных и гуманитарных наук, Институт когнитивных исследований*. [Skatīts 25.03.2023.] <https://artesliberales.spbu.ru/ru/faculty/personalii/chernigovskaya>
22. Каплан, А. (2022). *На пути к технологиям нейроинтерфейсов 5.0: от команд к нейроморфному копированию*. Семинар по когнитивным исследованиям. Институт когнитивных нейронаук и центра биоэлектрических интерфейсов НИУ ВШЭ. [skatīts 23.03.2023.] <https://artesliberales.spbu.ru/ru/faculty/personalii/chernigovskaya?big=/ru/calendar/tag/38&small=/ru/calendar/neyro-i-psihofiziologicheskoe-issledovanie-funkcionalnyh-sostoyaniy-mozga>
29. Лайтман, М. (2022). *Школу сотворил дьявол?* [skatīts 23.03.2023.] <https://fb.watch/jBD8bHEoJ4/>

Attēli un tabulas

1.att. Pētījuma struktūra

2. att. Dzimumidentitātes iedzimtības un audzināšanas faktori

3. att. A. Maslova vajadzību piramīda, motivācijas teorija (S. Lodiņas zīm., modifikācija)

4. attēls. A. Kaplana (2022) ekonomiskās industrijas vēsturiskās attīstības stadijas un nākotnes prognoze (S. Lodiņas modifikācija)

5. *attēls. Personības un kiberpersonības kognitīvie, metakognitīvie procesi prātā, 3 intelekti.* S. Lodiņa (2023)
6. *att. A. Maslova vajadzību piramīda, motivācijas teorija* (S. Lodiņas zīm., 2. modifikācija)
7. *att. Personības psihes Ego vajadzību sistēmas atribūti* (S. Lodiņa)
8. *att. Spirāldinamikas līmeņi pēc Beka, Kauena* (S. Lodiņas modifikācija) **un Garā pupa – Itk**
9. *att. K. Vilbera subjektīvās un objektīvās realitātes modulācijas - kvadranti* (S. Lodiņas zīm.)
10. *att. Strukturālais funkcionālisms* (S. Lodiņas modifikācija pēc T. Pārsona)
11. *att. Individā eksistence Dabas ciklā un izglītības procesā* (S. Lodiņas zīm., 2012.g. KLKI darba grupa: Solvita Lodiņa, Līgita Embrekte, Inga Mīdere, Linda Vītiņa, Agnija Saprovskā)
12. *att. Dabas cikla simbolisks atainojums individuā, kolektīvā* (S. Lodiņa, 2020)
13. *att. Trīs intelektu latviešu dainās* (S. Lodiņa, 2023)

1. *tab. Zēnu un meiteņu smadzeņu atšķirības pēc D. Kalniņa (2010).* (S. Lodiņas modifikācija)

2. *tab. Stīvena Raisa (2002) 16 pamatvēlpmju teorija* (S. Lodiņas modifikācija pēc Mārtinsones, Mihailova, 2021)

3. *tab. E. Eriksona psihosociālās attīstības posmi* (S. Lodiņas modifikācija)

4. *tab. E. Berna 3 Ego stāvokļu vajadzības* (S. Lodiņas modifikācija)

5. *tab. Vajadzības un vecumposmu attīstības stadijas* (S. Lodiņas tulk., modifikācija pēc P. Levinas)

6. *tab. Kognitīvās vajadzības attīstības stadijās* (S. Lodiņas modifikācija pēc Piažē)

7. *tab. Kognitīvā, metakognitīvā domāšanas procesa 5 stadijas – kognitīvās vajadzības.* S. Lodiņa (2023)

8. *tab. Kiberpersonības struktūra kibervidē un digitālā kopienā.* S. Lodiņa (2023)

9. *tab. E. Brastiņa “Latvju tikumu mācība” definētie tikumi pēc tautasdziesmu apkopojuma salīdzinājumā ar U. Nasteviča 2018.g. pētījumu “Reliģiskā identitāte un tikumi: aktualitāte audzināšanā Latvijā.”*

10. *tab. Latviešu 3 pamatvērtības: laime, darbs, gudrs padoms dainās un P. Birkerta sakāmvārdos* 11. *tab. P. Birkerta sakāmvārdi, sakārtoti pēc S. Lodiņas 3 intelektu principa*

12. *tab. Audzināšanas stili, principi, mērķis un vide senāk un tagad – digitālā laikmetā*

Pielikumi

